

KOROŠKI

svižinar

RAZGLEDI RAVENSKIH ŽELEZARJEV

Leto XXXVI, št. 3

Ravne na Koroškem, 4. septembra 1986

Cena 20 din

SAMO
Z DELOM
SE BOMO
IZKOPALI
IZ TEŽAV

Naš
spomin

Gregor Klančnik

Spomenik prijatelju in oblikovalcu Raven

Dne 5. junija 1986 je bil pred upravnim poslopjem železarne odkrit spomenik Francu Leskošku-Luki. Lukov prispevek k razvoju koroških fužin je tak, da zasluži trajno zahvalo.

Ravne na Koroškem vedno bolj izstopajo kot pomembno slovensko in jugoslovansko gospodarsko, kulturno, športno in splošno družbenopolitično središče. Dogodki republiškega in tudi državnega značaja se vrstijo drug za drugim. Potem, ko sta 28. maja Radio Ljubljana in Radio Sarajevo z Raven jugoslovanskemu avditoriju oddajala vzajemni zabavni program »Hajde, da se družimo«, se je od 5. do 7. junija v Mežiški dolini zbral delavski cvet slovenskih kovinarjev. Na memorialu Franca Leskoška-Luke so se livarji, ključavničarji, strugarji, rezkalci, orodjarji, varilci, brusilci, kovači, električarji in avtomehaniki pomerili za prvenstvo Slovenije, mladi rod je manifestiral svojo sposobnost.

Ta dogodek ni bil edini, ki je zanimanje javnosti te dni usmeril na Ravne. V navzočnosti koroških fužinarjev, najposobnejših kovinarjev Slovenije in številnih gostov, je 5. junija ob pol šestih popoldne predsednik slovenskih sindikatov Miha Ravnik pred poslovno zgradbo železarne odkril doprni kip Francu Leskošku-Luki, delo akademskega kiparja Stojana Batiča.

Spomenik Franca Leskoška-Luke na Ravnah bo odslej fužinarje in obiskovalce sedanje in poznejših generacij spominjal na delež tega revolucionarja, ki ga je delavec prispeval za nacionalno in socialno osvoboditev na Slovenskem in vsej Jugoslaviji ter zlasti na njegov neposreden vpliv pri skokoviti rasti in uveljavljanju ravske železarne in kraja Ravne na Koroškem po osvoboditvi. Ker prav za Korošce najpomembnejši Lukov delež pri odkrivanju spomenika ni bil dovolj poudarjen, bom izbral priložnost in njegove za slave opisal.

Franco Leskošek-Luka se je rodil 9. decembra 1897 v Celju in umrl 1983.

Po vajeniški dobi v strgarski stroki je kot pomočnik delal v Avstriji, na Češkem, na Poljskem in v Nemčiji. V prvi svetovni vojni je bil avstrijski vojak, bil pa je tudi koroški borec. Že leta 1926 je postal član KPS, leta 1937 pa sekretar CK KPS. Leta 1934 so ga izbrali za sekretarja Zveze kovinskih delavcev Slovenije in leta 1935 za predsednika strokovne komisije. Oblast se ga je bala kot sposobnega in doslednega borca za delavske pravice, zato so ga večkrat aretirali, dokler se leta 1940 ni umaknil v ilegalo. Med narodnoosvobodilnim bojem je bil prvi komandant partizanskih enot Slovenije in aktivist OF. Po osvoboditvi je v prvi slovenski vladi bil minister za industrijo in rudarstvo, zatem v zvezni vladi minister težke industrije, član zveznega izvršnega sveta. Bil je član politbi-

roja CK KPJ, rezervni general podpolkovnik, narodni heroj in član sveta federacije.

Že med narodnoosvobodilnim bojem je Luka opravljal priprave za hiter zagon industrije po osvoboditvi domovine. Imel je posebno razvit čut za kadre, ki jih je že vnaprej razporejal na delovne dolžnosti v miru. Tudi sam sem se že maja 1945 moral vrniti v Železarno Jesenice, v kateri sem bil kot konstruktor zaposlen od leta 1936. Na novi dolžnosti pomočnika delegata ministrstva za industrijo in rudarstvo Slovenije sem večkrat moral v Ljubljano in sem se srečeval z ministrom Francem Leskoškom-Luko. Bil je velik, močan, njegova klana in odločna beseda pa je bila taka, da ga je vsak spoštoval. Več pa je grozil kot dejansko kaznoval.

Z Jesenic nisem dolgo obiskoval ministrstva v Ljubljani. 16. februarja 1946 se je delegat MIR dr. Miha Potočnik iz Ljubljane vrnil z novico: »Kotnik gre v Beograd, ti pa v Guštanj, Luka te je odredil za upravnika Jeklarne na Ravnah«. Moja ponižna prošnja, da bi še ostal na Jesenicah, ministru ni prišla v roke. Samo Gustelj Kuhar, brat Prežihovega Voranca, me je tolažil: »Guštanj je trideset let za nami, nekoga navadi in čez dve leti se vrni.« Zgodilo pa se je obratno, on je prišel za mano.

Mahoričič, ki je bil do tedaj delegat MIR v Guštanju, me je kmalu prišel na Jesenice priganjat, Luka pa mi je pred odhodom rekel: »Jeklarna na Ravnah je zastarela, v Guštanju je pa dosti nemčurjev, tvoja naloga bo, da boš odpravil hitlerjanske usedline in tovarno razvijal v pomembni člen slovenske industrije, na Koroškem ne bo tovarna, tam bo apoteka, proizvodnja in predelava žlahtnih jekel.«

Taka je bila torej Lukova opredelitev, nikjer je nisem dobil napisane, pa vendar je bila tako trdna, da je tudi informbirojevski časi niso omajali. Iz strateških razlogov je bil na začetku nove Jugoslavije za izgradnjo nove industrije in rudarstva določen sredinski del države, zlasti Bosna, obstoječe tovarne so pa imele nalogo izrabljati svoje proizvodne zmogljivosti za obnovo in razvoj dodatne industrije. Veliko je bilo zato potrebno iznajdljivosti, poguma in tudi tveganja pri vsaki investicijski naložbi. Že leta 1946 smo se lotili gradnje dodatne hale jeklolivarne. Jeklena litina je bil takrat najbolj iskan izdelek, zato ni bilo naključje, da je železarna Guštanj neposredno prišla v besedilo prve petletke, in sicer z ambiciozno zahtevo 10.000 ton odlitkov letno.

Vse naše predloge za širjenje proizvodnih zmogljivosti in gradnjo objektov družbene ravni je Luka vedno podpiral. Dokončanja hiš, ki so jih na Sejmišču začeli graditi že Nemci, smo se lotili že leta 1946, za nova stanovanjska poslopja sem načrt

izdelal sam, leta 1947 pa smo začeli graditi stanovanjsko sosesko na Čečovju.

Leskošek je rad prihajal v Guštanj. Že v bivši Jugoslaviji je kot osrednji sindikalni funkcionar hodil bodrit koroške fužinarje, po osvoboditvi pa se je njegova misija kakovostno popolnoma spremenila. Razvoj je bil prva njegova preokupacija. Ko sem bil nekoč pri njem v Ljubljani in ga nagoval za sredstva, potrebna za odpravo stanovanjske krize, mi je odgovoril: »Stanovanjske krize nihče ne bo odpravil, ljudje trajno zahtevajo višjo stanovanjsko raven.«

Življenje mi je to Lukovo filozofijo potrdilo. Najprej smo reševali tiste brez stanovanja, zatem tista v barakah, sledil je pritisk tistih v starih perzonalih. Ko sem prišel na Ravne, je tovarna štela 450 delavcev, s povečevanjem proizvodnje pa se je to število stalno povečevalo. Že jeseni 1946 smo ustanovili industrijsko šolo, ki je orala ledino in sejala nov kvalificirani rod, trden temelj sodobne industrije. Celotna okolica in severovzhod sta bila vir učencev, grofovska vila prva šola, Rimski vrelci pa prvi internat. Če bi takrat namesto industrijske šole ustanovili usmerjeno srednješolsko izobraževanje, bi bila danes Železarna Ravne daleč za doseženim. In tudi na 10. srečanju kovinarjev Slovenije v tekmovalstvu za memorial Franca Leskoška-Luke ne bi od 14 zvrsti Železarne Ravne odnesla štirih prvih mest, vsa ostala industrija Slovenije pa 10. Pamet bi na Ravnah morala biti prisotna tudi pri oblikovanju srednjega usmerjenega izobraževanja.

Že kmalu po osvoboditvi smo na Ravnah začeli strukturno bogatiti proizvodni program; izdelke iz navadnih jekel: krogle za mline, podkve in osi za kmečke vozove smo nadomeščali s kvalitetnejšimi izdelki, strukturo jekla pa plemenitili. Potem ko smo si v Kragujevcu leta 1948 sposodili 18 tonsko elektro obločno peč, je v koroških fužinah prvič priteklo elektro jeklo, in ne samo to, pogumno smo se lotili celo najvišjega žlahtnega reprezentanta, izdelave brzoreznega jekla, ki se je v smislu specializacije z Jesenic preselilo na Ravne. Kovačnica je bila pogoj tega visokovrednega izdelka, zato ni bilo naključje, da je prva leta 1949 dobila novo jekleno halo in primerne žerjave. Med tem ko so se dvigali stebri in nad glavami nosili vezniki in nosilci, pa so kovači na tri šihte brez zastoja kovali dele za jugoslovansko gospodarstvo in tudi za narodno obrambo. Gustelj Kuhar je nekoč rekel: »Obratovodja je zato, da se jutri naprave bolje vrtijo.« Ker se sedaj vsaka malenkost dodatno nagraduje, kaže, da je na Ravnah ta zahteva opuščena. Vprašati bi se bilo treba tudi, kdo je kriv za tako stagnacijo v proizvodnji brzoreznih jekel.

Visok obisk v železarni leta 1953. Klančnik Leskošku, Kardelju in Kraigherju razlaga proizvodnjo

Luka je bil sproti obveščen za vse posege v proizvodne obrate. Imel pa je navado, ki jo je s pridom lahko uporabljal v Litostroju, kjer so gradili na odprtem polju, da je snoval nove pravokotne hale, za stare proizvodne lope pa si je preveč pogumno predstavljal hitro odstranitev.

Njegove zamisli smo zato postavljali na realnejša tla, saj smo morali tovarno postopoma razvijati ob neprestani rasti proizvodnje. Lukova širokopoteznost nam je najbolj prišla prav leta 1949, ko smo snovali novo jeklaro z jeklolivarno. Iz Beograda smo dobili zahtevo, da moramo povečati zmogljivost jeklolarne s podaljškom obstoječih dveh lop jeklarne čez cesto proti ravnemu parku. Mi smo nalogo zasnovali z gradnjo nove jeklene hale od zahodne strani čez vrt prek grofovske vile, stanovanjske hiše in upravne poslopja do obstoječe jeklarne. Z generalno direkcijo črne metalurgije smo prišli v navzkrižje, ki ga je rešil tedanji minister težke industrije Franc Leskošek-Luka. Prvega maja leta 1952 je stekla prva šarža iz 4-tonske elektro peči v novi hali.

Lukova vloga je bila na Ravnah vidna tudi potem, ko ni bil več neposredno zadolžen za gradnjo jugoslovanske težke industrije. Redno smo ga obiskovali, na Ravnah je bil vedno zaželen gost, njegova napotila pa vedno dobrodošla. Le pri postrežbi je bila potrebna previdnost. Cenil je le domače jedi, zelje s kračo, ajdove žgance in podobno. Mi smo pri tem običajno imeli srečno roko. O prihodu sem obvestil Breclja, ki je vedno oskrbel tisto, kar je imel Luka rad. Njegova žena Micka pa mi je povedala naslednjo anekdoto: »Ko sem se omožila, me je Lukov brat vprašal: 'Kako shajaš z njim, mi smo veseli, da smo se ga znebili.' 'Oh', sem rekla, 'vsako jutro ga vprašam, kaj želi za kosilo, pa ga ubogam in je zadovoljen. Nekoč sem ga pozabila vprašati in napravila sem kruhove cmoke z zeljem. Luka se vsede k mizi in zarohni: 'Kaj si pa danes skuhala za enega hudiča!' 'Luka, ti kar jej, boš videl, da so dobri,' sem odgovorila. Ko je jedel,

sem ga vprašala: 'A ne, da so dobri,' on pa je zopet zarohnel: »No, saj so dobri, ampak okrogli niso.« Tudi pri enem od zadnjih obiskov na Koroškem je bil s kosilom, in to pri Toniju v Kotljah, zelo zadovoljen, posebno še s sirovim zavitkom. In ker je šofer pozabil en kos zavitka vzeti s seboj, ga je kregal do Ljubljane. Problem smo rešili tako, da smo mu poslali celo ploščo sirovega zavitka. Z velikim užitkom je na Ravnah jedel tudi govejo juho, ki je morala rezance imeti tanke kot šmis. Piščance je jedel samo tiste s kmečkega dvorišča.

Luka je na Ravnah z enako vnemo skrbel za metalurško kot za mehansko predelovalno dejavnost. Večkrat je ponavljal: »Ravenčane imam rad, ker me ubogajo, zato pa tudi napredujejo, Jeseničani pa mislijo, da se svet okrog njih vrti.« Bil je velik zaščitnik svojih ljudi, ni dovoljeval, da bi se vtikali v njegove zadeve.

Ko si komandir ravske postaje milice leta 1949 ni dal dopovedati, da ne more brez razloga hoditi po tovarni, zlasti pa ne nagovarjati delavce za vstop v milico, sem to ob prvem obisku potarnal Luki. Rekel je, naj ga pokličem na razgovor, na moje telefonsko povabilo pa je odgovoril: »Me ni naloge lahko dajejo samo moji nadrejeni.« Tudi opozorilo, da je Franc Leskošek član politbiroja CK KPJ, ni zaleglo. Luka je takoj poklical Majhna v Maribor in zahteval, da komandir takoj pride v železarno. Res je kmalu prišel, in to s psom, Leskošek pa ga je pustil najmanj uro čakati. Ko mu je dovolil sprejem, ga je vprašal, kaj je. Ta je odgovoril, da je komandir milice. Luka pa je rekel: »Ti nisi pravi miličnik, s kakšno pravico ti železarje nagovarjaš, da bi šli v milico, ali se ne zaveš pomembnosti guštanske proizvodnje jekla.« Komandir se je poskušal opravičevati, vendar brez uspeha. Po zelo kratkem postopku je mesto komandirja prevzel Franc Levar.

Drugi dokaz, kako je Luka cenil in ščitil svoje ljudi, je bil 17. novembra 1952, ko sem bil na odprtem partijskem sestanku v

Titovem domu obtožen pomanjkanja partijskega refleksa in bil zaradi tega skupaj z drugimi tovariši izključen iz KPS. Slediti bi morala zamenjava direktorja Železarne Ravne. Ko je za ta dogodek zvedel Franc Leskošek-Luka, je bil zelo hud. Krivil je domačine, zakaj so dovolili, da se drugi vtikajo v njegov revir. Ko sva ga s predsednikom delavskega sveta Viktorjem Krivcem obiskala, je rekel: »Klančnik bo šel za direktorja Tovarne dušika Ruše, Korošci pa imejte, kar hočete.« Tok dogodkov so potem obrnili ravenski fužinarji, ki so s 1600 podpisov zahtevali, da ostanem na Ravnah, kar je Luka kljub temu, da je že speljal postopek zamenjave in imenoval Toneta Šturma za novega direktorja, z zadovoljstvom sprejel. Šturm mi je že po zaključku razširjene seje delavskega sveta, ki je tudi bila v Titovem domu, rekel: »S teboj so napravili pravo svinjarijo, ne pridem na Ravne.«

Organizatorjem »viharja na Ravnah« Luka nikoli ni odpustil, zlasti zaradi neznčajne poti, ko so me z izključitvijo iz KPS hoteli odstraniti iz železarne. Zaradi Lukove intervencije mi na rehabilitacijo ni bilo treba dolgo čakati.

Veliko delo je bilo takrat na Ravnah že opravljeno. Železarna je imela oblikovan jasen koncept razvoja, zgrajeno novo jeklaro z jeklolivarno, posodobljeno kovačnico, obsežno mehansko obdelovalnico, spremljajoče energetske naprave, industrijsko šolo, s stanovanjskimi bloki pozidano Čečovje in sanirano grajsko poslopje s študijsko knjižnico in delavskim muzejem. Ekonomski položaj železarne je bil ugoden, organi delavske samouprave pa so uspešno in složno opravljali svoje delovne in samoupravne dolžnosti. In na isti dan, ko je ob skromni svečanosti stekla prva šarža iz SM peči v novi jeklarni, je kot strela z jasnega od strani priletel udarec, ki ga nihče ni pričakoval. Vse je bilo pripravljeno od zunaj, razveselivo pa je bilo, da nihče med tistimi iz železarne, ki so akcijo podprli, ni bil domačin.

V soboto, 24. oktobra 1953, je bil na Ravnah pomemben dogodek. Na večer pred domačim praznikom se je v novem Domu železarjev na svoji slavnostni seji zbral ljudski odbor mestne občine. Koroški fužinar je 29. 11. 1953 v št. 11–12 o tem pod naslovom »Nova kronika našega kraja« med drugim napisal naslednje:

»Pričakovali pa smo še en obisk. In ko je prišel »naš minister«, kakor tu že vsi od kraja imenujemo člana Izvršnega sveta FNRJ tov. Franca Leskoška, je doživel tak pozdrav, da ga je moral biti vesel. To ljudstvo ve in ne pozabi, kaj je storil za naš kraj. Prišel je v to oddaljeno komuno, ki jo je pomagal graditi gospodarsko in značajno v kljub temu, da je bil še bolan, zato ga imamo še rajši.«

Predsednik mestne občine Ivan Kokal je začel sejo, povedal osnovo, pomen in namen prireditve in ustanovitve praznika ter v imenu občinske skupnosti prebral naslednji sklep: »Ljudski odbor mestne občine Ravne na Koroškem ima izredno čast, da upoštevač velike zasluge ministra tovariša Franca Leskoška, sedanjega člana Zveznega izvršnega sveta, za izgradnjo socializma in posebej še za izgradnjo težke industrije in zboljšanja živ-

1954. Po obisku v tovarni razgovor v Domu železarjev. Od leve proti desni: Svetek, direktor Železarne Štore, Hafner, direktor izgradnje Železarne Zenica, Grega Klančnik, edini še med živimi, Leskošek-Luka, član Izvršnega sveta FNRJ, Lučovnik, direktor Rudnika svinca in topilnica Mežica

ljenjskega standarda delovnih ljudi v našem kraju izda diplomu o imenovanju tovariša Leskoška za častnega občana mestne občine Ravne na Koroškem, ter ob prisrčnem pozdravu vseh izročil tovarišu ministru diplomu prvega častnega občana našega kraja.

Ljudski odbor je za to priliko ustanovil tudi novo »kroniko« mestne občine v okusni opremi in s starodavnim občinskim grbom; na prvih straneh je natisnjeno naslednje pisanje:

»Začnemo pisanje kronike našega kraja, najprej, kar vemo, imenovanega 1248, v letu 1361 že znanega trga, z oblastjo od Poljane do Dobrij, z magistratom in sodnikom, s tržnimi pravicami, kakor pripovedujejo cesarske listine, ki jih imamo od leta 1536. O Šmihelci 1473 so se Turki hudo podili mimo na Kotlje, strah deklet, kakor šleski konjeniki, ki so po Tridesetletni vojni taborili tod okoli. Tomaž Hren je šel skozi naš oppidum na Uršljo goro, Valvasor pa je narisal kraj s Spodnjim gradiščem in podobe okolnjih graščin: raven-ske, javorniške, šratneške, podgorske in dobske; stare guštanjske tedaj že ni bilo več.

Začnemo to pisanje s spominom na naše prednike, ki so celo tisočletje, ko je vladal tod meniški fevdalet in za njim nemški kapitalist, uporno branili zvestobo poniznanemu slovenskemu rodu in jeziku. V hotuljskih ravnih in tolstovrških odorih so znojili to zemljo in v pradačnih žeb-ljarnah in kovačnicah v Strojnski Rijeki in ob Mežici na Ravnah. To so bili naši kovači in fužinarji, ki so dali našemu kraju življenje in rast. Na začetku osemnajstega stoletja si jih je udingal baron Schlangen-berg-Gajčnik, 1807 grof Thurn; po dva-najst ur so delali na dva pasa, trde sihte, trdo jeklo, sebi v čast, grofu v žep. S kva-litetnimi izdelki svojih vajenih fužinarjev je naša železarna prebredla krize 19. sto-letja, ki so zrušile druge koroške železar-ne eno za drugo; raven-sko jeklo je slovelo po Evropi, po Bližnjem in Daljnem Vzhodu. Ko se je začel v svetu delavski razred

organizirati, so bili naši fužinarji med pr-vimi v fronti socialistov. Tako je naš kraj čakal prvo svetovno vojno, leto 1918, Ju-goslavijo, borbo Malgajeve čete proti av-strijski volkswehrovski reakciji iz Celovca in konec nemškega grofovstva. Toda jugo-slovansko zastavo je na raven-skem gradu izobešal nemški grof, ki je bil pokupil slo-ven-ske kmečke zemlje toliko, da je lahko z Raven po svojem jahal do Železne Kaple; na železarni pa je izobešal jugoslovansko zastavo nemški direktor, ki je izbijal iz delavskega zaslužka dividende gospodom delničarjem. Leta 1920 je organiziral Pre-žihov Voranc, naš veliki pisatelj in podoba našega delovnega ljudstva, prvo celico Ko-munistične partije in ustvaril revolucionar-en kvas med nami. Vkljub krizi na kme-tih in depresiji v železarni se nihče iz je-dra našega ljudstva ni vdal omamam hit-lerizma, ki so vabile izza meje. Med naše fužinarje je prihajal Franc Leskošek, učil je in koval srca za silni čas preizkušnje in dovršitve, ki se je začel, ko so Hitlerjevi nasilniki 1941 vdrl v deželo.

Začnemo pisanje te kronike na današnji dan za prvi občinski praznik, ki ga obha-jamo ob desetletnici partizanskega tabora v Kotljah. Tedaj, na 27. dan in poslednjo nedeljo oktobra 1943, v času, ko so hitler-jevci sežigali naše domove in trebili naše ljudi, jih streljali, obešali, obglavljali, kri-žali in utapljali, tedaj so se zbrali pogumni med našimi občani — železarji, drvarji, hlapci in deklet, bajtlarji in kmetje — in so se na Matjaževu besedo zakleli.

Smrt fašizmu — svobodo ljudstvu!

Ta zakletev, ki jo je devetdeset naših krajanov s svojo krvjo potrdilo, je vodila naše borbe in terence, aktiviste Osvobodil-ne fronte in naše ljudstvo. Zmagovita na-rodnoosvobodilna borba in ljudska revolu-cija je pometla s tujo gospodo, predstavi-nico nemškega imperializma, in odpravila položaje izkoriščevalcev. Naš kraj je zadi-hal iz ljudske duše. Centralni krmilarji so zaupali tradiciji naše železarne. Franc Le-skošek-Luka, zvezni minister za težko in-dustrijo, je poznal svoje fužinarje. Pet-

letni plan je velel: železarni na Ravnah je treba zagotoviti, da poveča proizvodnjo je-klene litine. Mogočno je zaplapolalo življe-nje. Dne 9. septembra 1950 so prevzeli de-lavci železarno v svojo upravo. Silovita rast je pognala. V osmih letih, od osvobo-ditve do danes, je bilo ustvarjeno več kot prej v stoletjih: zgrajena je težka kovač-nica s 600-tonsko stiskalnico, nova jeklar-na z desettonsko SM in štiritonso elektro pečjo, ter z visokofrekvenčnimi pečmi, energetska naprava: pet generatorjev, dva parna kotla, dva kompresorja; skladišče starega železa z žerjavno progo; normalni in ozki tiri; daljnovod 110 kW; odpremno skladišče; skladišče modelov; trafo-posta-ja; zgrajenih je 210 družinskih stanovanj s kopalnicami, trije samski domovi z 244 posteljami — gradnja se še nadaljuje; kraj ima popolno gimnazijo in študijsko knjižnico, industrijsko šolo, moderne go-stinske in družabne prostore; snuje se De-lavski muzej in stalno polpoklicno gledali-šče »Svobode«; stalež delavstva se je po-večal od okrog 450 pred vojno na približ-no 1800.

Ko je leta 1952 dobil naš kraj častni naziv »mestne občine«, si je izbrisal nem-ško fevdalno ime Guštanj in si je nadel ime svojih raven-skih fužin: Ravne na Ko-roškem. Naši fužinarji, prekaljeni ko jeklo v borbi in delu, družijo ljudstvo naše ob-čine, in skupnost, ki je dozorela v desetih letih po hotuljskem taboru, je tako trdna, da našemu ljudstvu nikdar več tujec ne more biti gospodar. Zavarovana je v brat-stvu narodov naše Federativne ljudske re-publike Jugoslavije pod vodstvom pred-sednika maršala Tita.

Odpiramo danes, na večer pred prvim občinskim praznikom, to knjigo: naj jo polnijo zapisi srečnih dogodkov za naše ljudstvo in naše drage Ravne.

Na dan 24. oktobra 1953.«

Veliko se je od tistih časov, ko je Franc Leskošek-Luka postal častni občan raven-ske občine, spremenilo. Obseg te družbe-nopolitične skupnosti se je razširil na ce-lotno ozemlje Mežiške doline, železarna pa je dobila take dimenzije, da je njeno na-daljnje širjenje na Ravnah že problematič-no. Kljub znatnemu povečanju lahko ugo-tovimo, da je osnovna koncepcija razvoja: strukturno plemenitenje proizvodnje jek-la in širjenje metalurške ter mehanske predelave jekla, ostala nespremenjena. Na tej poti je Železarna Ravne prehitela dru-ga v družbenem proizvodni in akumulaciji v slovenskih železarnah prevzela vodstvo in si zagotovila tudi plodno prihodnost. Posodabljanje proizvodnih postopkov in naprav ter neprestano povečevanje po-vprečne dejanske vrednosti izdelkov mora biti kašipot, ki jo je že pred 40 leti zarisal Franc Leskošek-Luka.

DELU ČAST IN OBLAST

Tone Sušnik

Prevalje in okolica

(literarno zgodovinska podoba)

Uvod

Prihajamo z ravskega mesta in ko se grajski plato sprevrže na zahod, z naseljem Janeče, smo pravzaprav v prevaljskem območju, smo že v Dobji vasi in tu se začne naša potovanja, ki nato zajema Zagrad, Fara, središče Prevalj, Brnjovo goro, Stražišče, Breznico, Suhi vrh. Za perzonalni se poslovimo.

Nekoč so bila od Poljane do Dobrij tri jezera, ko se je tajal in odtajal led. Največje je bilo prevaljsko — guštanjsko jezero, čez pet kilometrov dolgo, pet izrazitih teras je ostalo: javorniška planota, terasa na Čočovju, terasa gradu in »gimnazije«, Dobje, in končno barbarska planota.

Ljudska pripovedka hrani spomine na to jezero: na Temeljnovem vrhu je bil grad, grajske hčere Marija, Barbara, Rozalija so se nekoč vozile po jezeru, prihrumel je vihar in so utonile. Dva na smrt obsojena sta si odkupila življenje s tem, da sta razbila Votlo peč in je steklo jezero. Na mestih, kjer je našel hčere, je postavil cerkev »pri devici Mariji na jezeru« na Fari, cerkev svete Barbare, za Rozalijo pa je bilo prostora le za kapelico pod Barbaro.

(Dr. F. Kotnik: Storie I, Družba sv. Mohorja na Prevaljah, 1924; Kotnik govori o vidri, ki je zglodala Votlo peč, ima še dve inačici, dr. F. Sušnik govori o dveh ujetnikih.)

Ni še dolgo, kar je od cerkve svetega Antona do Brančurnika zorelo žito na obeh straneh ceste in na platu Dobjega dvora: potem se je ustoličil Gradis, se širila železarna in nastajala so naselja.

I.

DOBJA VAS IN ZAGRAD

1. Meža in Dobje.

Ime so reki verjetno dali Kelti, ki so še pred Rimljani bivali tod. Verjetno so reki Meghias, die Harnerin po nemško, to je reka, ki odplakuje nesnago (po Kranzmayerju). Po slovanskih jezikovnih zakonih je dalo logično Meža. Možno so tudi drugačne razlage. Meža je tekla po sredini kotline in delala rokave, predvsem pa je morala biti čista, saj je moralo biti dosti rib v njej. Leta 1685 se je župnik Device Marije nad Guštanjem (= Fara, Prevalje!) Gašpar Pillath razhudil nad grajsko gospodo v Pliberku in branil svoje pravice: »...dass jeder, wer Pfahrer alda ist, mag zu sein und seines Pfahrhoffs nettdurfft, al so oft er will, in Landtgericht daselbe fischen. Geben Closter Eberndorff Dominica misericordiae A. 1416.« (iz kronike prevaljske fare). Leta 1840 so Mežo potisnili pod breg in jo zajezili z nasipom fužinarske žindre.

Dobje, Dobji dvor. Valvasor ga imenuje Ayh, torej Dob, Hrast. Je res ime od d o b a — hrasta? Lahko je tudi v zvezi z besedo d o b r a, kar pomeni eine wasserreiche Gegend(?).

Poleg gradišča omenja Valvasor še razvaline starega gradu. V Valvasorjevem času je bil lastnik Jurij Krištof Jabornig. Med zadnjimi lastniki je bil gradbenik Madille (Italijan po rodu), graditelj nove prevaljske cerkve 1890, od njega pa je kupil Jožef Plešivčnik iz rodu Plešivčnikov iz Plešivca za Uršljo goro. Po vojni (1945) je postalo splošno ljudsko premoženje. Zdaj je plato pozidan. Prežih je Lušina sem postavil. Kmetija nad »gradiščem« je verjetno povezana s stari gradom: Nadvar — nad dvorom.

Plato je zdaj naselje osebnih hiš.

2. Sledovi Rimljanov

Na Dobjem so našli glinast vrček iz rimskih časov in vemo, da je tod šla rimska cesta, mimo Colatia (približno na mestu Starega trga pri Slovenjem Gradcu proti Virunu (pod Štalensko goro nad Gospo Sveto na Koroškem), glavnemu mestu rimske province Norikum. Na tej poti je nad tovarno celuloze ob Meži stala rimska postaja, mutatia (= menjališče konj) z mavzolejem. Ko so po letu 1840 potisnili Mežo pod hrib, je počasi »odkrivala« in leto za letom naplakovala marmorne plošče, reliefe, kipe. Mnogo kamnov so raznesli kmetje, več dragocenosti so odnesli v celovški muzej: torzo rimskega oficirja v svečani obleki in z odlikovanjem leva — dvojčka so našli po drugi svetovni vojni in je v Mariboru — in še nekaj drugih reliefnih podob; nekaj lepih reliefov si je postavil v park grof Thurn, med drugimi reliefi Venere, v vsej gracioznosti, pa tudi lastnik Rimskega (od tod ime!) vreca za mikavno reklamo, »Delo izpričuje odlične kamnoseke, ki so to bogastvo sklesali iz pohorskega marmorja.« (S. Pahič v knjigi 72. let Raven, str. 25). Ime postojanke ni znano.

Od tod je tudi tako imenovana Brančurnikova klop, ki je v bistvu del sarkofaga (grobnice) — drugi del je v celovškem muzeju — ki stoji pred gostilno. Rimske spomenike, razkrojene v okolici, bodo v študijski knjižnici zbrali in jih razgrnili obiskovalcem.

S to postojanko (iz 3. stoletja n. e.) je morda povezano ime katastrske občine Zagrad, za gradom torej, za utrdbo, za razkošno stavbo. Zanimiv namig je ime kmetije Temelj (nad današnjim pokopališčem), Temeljnovega vrha. Ljudska etimologija ponuja zvezo z gradom iz storije o jezeru.

3. Barbara in pokopališče

Na platu stoji gotska cerkev svete Barbare, zavetnica deklet, kasneje tudi rudarjev.

Urbarji omenjajo cerkev leta 1614, freske glavne ladje — odkrili in restavrirali so jih leta 1959 — so veliko starejše. Stranska oltarja sta iz 17. stoletja in sta baročna, okna in oboki so gotski. Freske so zaživele v vsej svežini ob restavriranju, naslikani so evangelisti z vstanim Kristusom.

V bregu pod cerkvijo nad cesto je votlina svete Rozalije, prvotno je bil kip lesen, po vizitaciji leta 1695 so ga zamenjali s kamnitim kipom.

Za cerkvijo je novo pokopališče za Ravne in Prevalje (1963). Osrednjo mesto ima grobišče padlih 1941—1945, načrtovala sta ga ak. kipar Batič in inž. arh. Franci Mezner.

Na pokopališču sta pokopana dr. F. Sušnik in Suhodolčan.

II.

FARA

1. Kraj

Ko še ni bilo Prevalj — samo katastrska občina je obstajala — se je kraju reklo Farna vas (Vas), Gemeinde Pfarrdorf, fari, cerkvi pa so rekli St. Maria in Gutenstein, Devica Marija na jezeru, Devica Marija nad Guštanjem, ecclesiam St. Mariae in Gutenstein; Guštanj je namreč vsaj že od 13. stoletja dalje imel svojo gosposčino, graščake in sodno oblast. Zanimivo pa je, da Guštanj ni imel vse do leta 1861 — razen v jožefinskem času nekaj let — svojega župnika, bili pa so beneficiati.

Domnevajo (po Singerju!), da je cerkev stala vsaj že od leta 1154, vzporedno se je razvijal kraj, vas; dotlej so pokopavali v Libeliče (sosednja prafara je bila šmartinska, Hotuljce so n. pr. pokopavali v Šmartin / Šmartno). Gotova je letnica 1335. Patriarh Ogleja v nekem dokumentu omenja faro sv. Marije v Guštanju. Ker pa govori o novi zasledbi fare, sklepajo, da je fara nastala konec 13. stoletja, vsekakor pa v začetku 14. stoletja.

Fara — vas je bila in je še danes gruča hiš, pretežno trdnih posestnikov in gostiln — to je staro jedro vasi, cerkev, župnišče, mežnarija.

2. Cerkev

Današnja cerkev je iz leta 1890, zamišljena za 5000 prebivalcev, še za rastoče železarne. Gradil jo je župnik dr. Anton Müller (1843—1911), bil je na Fari od leta 1883 do 1894, umrl kot stolni prošt v Celovcu.

Cerkev je grajena v baročnem stilu, oltar pa je v renesančnem stilu, strop je poslikan.

Od nekdanje — stare cerkve, romanske in v gotskem stilu prenovljene je le še nekdanji glavni oltar pod sedanjim zvonikom.

Gradil jo je mojster Madille, lastnik Dobjega takrat, on je tudi gradil novo župnišče. S pripravami je pričel Anton Kesnar, dokončal njegov naslednik Matej Riepl, iz Srednjih Trušenj pri Velikovcu.

Med farskimi župniki izstopa Gašpar (Kaspar) Pillath (1644—1706); pokopan je ob guštanjski cerkvi sv. Egidija, nagrobnik je v cerkvi, verjetno je na njem reliefna podoba — klečečega — župnika. Z bratom Jakobom sta bila velika dobrotnika dijaštva, saj sta ustanovila več štipendij. Prva listina je datirana 1. januarja 1700, »v zahvalo do-

Prevalje z železarno okoli leta 1890. Levo so »persoonali« in naprej stari del železarne (1835). V ozadju levo pod Brinjevo goro nova železarna (od leta 1855—1899)

brotnikom, ki so ga za časa študija podpirali.«

(Zadnji štipendist je bil Prevalčan Franc Sušnik /dr./, dijak celovške gimnazije, dobival 220 K letno /1914—1917/.) Je tudi podpornik poučevanja v Guštanju.

3. Na starem farskem pokopališču

Ob cerkvi je grob kaplana Antona Olibana iz Moravč (1824—1860). Bil je spreten pesnik, zlasti je prozo pisal v lepi slovenščini; objavljaj v Novicah, Drobntnicah, Slovenski Bčeli; Prešeren mu je dal Poezije v jezikovno popravo. (Omenja ga SBL!)

Dr. Josip Šašl (1883 v Slovenjem Plajberku — 1961) iz Roža, je prišel na Prevalje in se tu udopil in se vračal na Prevalje, je priložnostni pisec, dr. Ramovšu je pomagal zapisovati rožansko narečje.

Pavel Košir (1878 v Logi vasi — 1925 na Prevaljah), nadučitelj in okrajni šolski nadzornik, je zbiralec ljudskega blaga, napisal je krajše delo Ljudska medicina na Koroškem (ČZN, 1922), potem pa je izšla v knjižni izdaji v sodelovanju Möderndorferja leta 1926. Bil je tudi vzoren sadjar. (lit.: SBL)

4. Mežnarija in šola

Prvo poročilo o šoli na Fari imamo z dne 7. januarja 1819, prave podpore pa šolstvo ni bilo deležno, prebivalstvo v večini z domačim župnikom ni bilo izobraževanju otrok naklonjeno. S pomočjo dekana in šolskega nadzornika (to je bilo združeno) iz Dobrle vasi — patronat prevaljske fare — Valentina Miklauca in redkih domačinov so uspeli preurediti mežnarijo v šolo. 24. novembra 1819 je pričel s poukom Georg Böhm. Naslednje šolsko leto je prišel učiti Johan Kovač in ostal 24 let. S šolskim zakonom o obvezni šoli leta 1869 je šola na Fari postala podružnica nekdanje železarniške šole, ki je postala matična šola, na Fari pa je postala dvojezična — utrakvistična — šola. Z novo državno ureditvijo jeseni 1918 ukinejo šolo na Fari.

Znani sta bili organistovski družini: Piko in Lampret. Janez Piko je bil iz znane družine organistov, šolmaštrov, pevcev, kulturnikov iz Zarazbora — iz tega rodu so črnski or-

ganisti in prosvetaši, pevska družina Golakov (Piko!) iz Jamnice pri Šentanelu. Janez je bil prvotno organist v Javorju in je tam učiteljeval; potem so bili Lampreti iz Podgorja pri Slovenjem Gradcu, stari Pankracij je čuval slovensko besedo, da je kot večna lučka brlela v cerkvi pri pesmi in molitvi med vojno vihro 1941—1945; sinova Franci (1920) in Lojzija sta ponesla lepoto slovenske besede prek domačih obzorij; Franci je komponiral za filmske obzornike in za filme, Lojzija (1931) ohranja slovensko besedo med zdomci (v Kölnu).

5. Mohorjeva

Konec julija 1919 se je morala izseliti Mohorjeva družba iz Celovca. Prevalčani so jo gostoljubno sprejeli: v bivši mežnariji in šoli so si uredili upravne prostore (plošča!), tiskarno in skladišče so dobili v opuščenih prostorih nekdanje železarne (Stare sledi, spominska plošča!).

In tako je prihajal na Prevalje uglajeni — takega imajo v spominih Prevalčani — pisatelj Fran Saleški Finžgar.

6. Literati Fare

Leopold Suhodolčan, pisatelj in pedagog, ravnatelj osnovne šole na Prevaljah, urednik Založbe Borec, poročil se je s farčanko Marijo Osojnik (Šteklanova p.d.). Rodil se je v Žireh 1928, umrl na Golniku 1980, pokopan pri Barbari (Prevalje).

Suhodolčan je bil plodovit in večstranski pisatelj. Pisal je o sodobnih družbenih problemih v podeželskih trgih in mestih (zbirka novel Človek na zidu /1960/, zb. novel Dobrijska balada /1967/, romana Svetlice /1965/, Bog ljubezni /1968/); segel je tudi po vojni tematiki (roman Najdaljša noč, 1975); ljubezenski roman Trenutki in leta (1979) in drugi.

Po smrti je izšel roman Snežno znamenje (1981).

Zelo brana je njegova mladinska proza. Nekaj naslovov: Deček na črnem konju (1961), Skriti dnevnik (1961), Rdeči lev (1968), Rumena podmornica (1969), Naočnik in očalnik (1973), Piko Dinozaver (1978), po smrti še Pri nas in okoli nas (1981).

Napisal je tudi več mladinskih iger.

Študijska knjižnica na Ravnah je pripravila Bibliografijo Leopolda Suhodolčana, sestavila jo je Marija Suhodolčan (1980).

Vinko Ošlak (1947), domačin, trenutno živi v Celovcu (MD!). Je pesnik in publicist. V njegovi liriki odmevajo sodobni moralni problemi (Pesniški listi — 1972, Proletarska lirika — 1973, Seizmograf čutov — 1977). Piše premišljajoče traktate. Za mladino je mikavna knjiga Pogovori pod šotorom, poljudno paberkovanje o filozofskih pojmi. Tudi prevaja.

Franci Pečnik (1948 na Ravnah) živi na Fari, je skromen, tih pesnik, ki vse preveč pušča v predalih svoje refleksivne izpovedi in svoje prefinjene impresivne slike trenutkov, svoje hai-kuje. Izdal je knjige: Obmežje (1973), Hai-ku (1976), Avtobusna postaja (1976).

Jur Juričan (1952, domačin), profesor sociologije, literat, bil je obetaven pesnik in esejist; objavljaj je domalega v vseh slovenskih revijah. Izšla je pesniška zbirka Preprostost in naključja (1975). Pripravljena je že druga zbirka — žal še v predalu.

Marija Osojnik-Suhodolčan, Šteklanova (1929), bila je od začetkov v študijski knjižnici na Ravnah (1949), sestavljalka domačijske bibliografije, ohranjevalka domačega izrazoslovja in običajev. Pomembne so njene bibliografije o dr. F. Sušniku, L. Suhodolčanu, K. Prušniku itd.

Milko Sparemblek (1928 na Fari), baletnik in koreograf; svojo pot je začel v Zagrebu, predvsem pa je bil uspešen v Parizu, nekaj let je bil tudi direktor Baleta Metropolitan, zdaj je koreograf v Zagrebu.

III.

PREVALJE

1. Zgodovinski oris

Prevalje so »primer velike tvornosti, slavnih izdelkov, tehniških odkritij, odsev in odmev evropskih in svetovnih gospodarskih in političnih procesov, blagoslova in kletve fužin in jam, lesov in pušč v planinah; zorenja in polnote časa, kakor ni tako očitne v nobeni drugi slovenski pokrajini«.

Doktor Franc Sušnik je snoval roman o Prevaljah in rodov z Uršlje gore. »Oj, Prevalje, ljube Prevalje! Ni vas kaj prida, ne zemlje, ne ljudi. V vegvastem kotlu je svet peščen in prodat; nasut s kamenjem Meže in žindre ugaslih fužin. Z garami in koši smo samotež navlekli odejo prsti; zdaj že rodi našo pogačo: fižol in repico.«

Le škoda, da »Lubenčev Urh« ni končal »bukve o prevaljskem popisovanju ... o devetih znamenjih Antikristovih, ki je to prvo v teh Cimermastrovih lepih kelnarčah, to drugo v teh nemških šolnikih, to tretko v teh prevzetnih pavrih, ki tujemu klobaso postrežejo, domačemu še mošta ne natočijo — in to zadnjo in to deveto v tem mešniku, ki je imel en pravi žegen za te gospodarje in krivi žegen za knape in delavce.«

»Prosperity«, je dejal ... baron Rosthorn in naredil Prevalje.

Zgodovina Prevalj je pravzaprav zgodovina železarstva. Ime kraja »Prevalje« se je uveljavilo z železarno. Ime so prevzeli po katastrski občini Prevalje, od leških cerkva, mimo kmetij Ladra in Popove, vse na levi strani leškega grabna (potoka), čez hrib k Meži. Ime bo po vsej verjetnosti od korena preval, prevaliti. Cinkarno sta postavila Rosthorna v K. O. Prevalje, potem preide

ime na naslednje obrate, oziroma na ves kraj. In uradno so se rodile Prevalje.

Leta 1823 sta brata Franc in Avgust Rosthorn — po očetu iz Lancashira na Angleškem — postavila cinkarno. Svet je bil prijazen, vode za pogon zadosti, ljudje mirni in pridni. Odkupila sta rudarske pravice od Blaža Mayerja, ki je odkril premogovniške sloje na Lešah. Čez dobrih deset let so se preusmerili v železarstvo: pudlali so, valjali, kovali. To se je začelo leta 1835. Kmalu so zaslovene Prevalje po vsej Evropi, odkrili so uporabo rjavega premoga za pudlanje. Ravnatelj Schlegel je ponesel čast svojo in Prevalj še z drugimi patenti. Leta 1838 se začne znamenito obdobje Prevalj, izdelovati so začeli železniške tirnice. Povečali so železarno z livarno, postavili opekarno za nepregorno opeko in še druge delavnice. Delavci so se najprej usipali z bližnjih bregov, zlasti z uršljegorskih, kjer je bil les (gozd) gost in v lepi rasti, da je grofa Thurna (na Ravnah!) zamikalo to zeleno bogastvo in »reševal« je freto za freto (= manjše posestvo): s Suškega, Macigoja, Obretana ... so šli v dolino v delavske kvartirje (stanovanja). Železarna je postavila bolnico (kjer je danes kmečka zadruga), šolo (danes je tam Instalater), ki pa je bila čisto nemška, delavski otroci so dobivali knjige in zvezke zastoj. Slovenske pa so bile »Postave za tajiste delavce pri fushini, ktere na dan, ali po shihte delajo. Zhas sa delo se sazhe ob shestih sjutra, ino terpi do sedmeh s'vezher«. Sledijo si postava za postavo: ... sa zeli shiht pokasnan ali postrafan biti ... Vojstro sapovedano je u fushino ... Vojstro je sapovedano ... Misli delavez, da mu je skos strafo kriviza sgodila, taku ima pravizo se zhes to u kazeljo sa pritoshit. Usakemu se hozhe tamkaj svojo pravizo dajati, samo, zhe je res dolshen, more sa to she entoliko vvezhno strafo terpeti. ...« (Postave so v delavskem muzeju na Ravnah). Postave so iz leta 1852. Taka je bila pravica za delavstvo.

Leta 1863 je stekla železnica skozi Prevalje. Usodo in rast, kasneje pa tudi propad, so Prevalje delile z železniškimi družbami: leta 1869 se železnica pridruži koroškemu koncernu Hüttenberger Eisenwerksgesellschaft, leta 1881 se ves koncern pridruži k Alpinen Montangesellschaft. Postavili so plavž na koks, Bessemerjevo jeklarno, pod postajo na nasipu iz žindre, na »hohofnu«. V času razcveta je bilo zaposlenih tudi do pettisoč delavcev! Delavci so prihajali tudi s štajerskega, iz Furlanije, z Zgornje Koroške, iz Režije; so se pa v drugem, tretjem rodu krvno premešali in se do danes asimilirali. Raslo pa je tudi število gospode, ki je oblikovalo družbeno in politično klimo kraja.

Ob koncu stoletja je visoka računica rekla »bussines«, in so prečrtali Prevalje. Demonstracija železarne se je začela leta 1897. Deželni poslanec Franc Grafenauer je brezupno reševal pred deželnim zborom.

Mnogi delavci, tudi z družinami, so odšli za stroji v Donawitz, drugi so šli dalje in v šir, tudi v Ameriko. Leta 1899 je bila doigrana pretresljiva tragedija prevalljskega prebivalstva. Zadnji dimnik so podrli leta 1935. Tako je bilo na Prevaljah in se še do danes niso ponovno postavile. Ostale so gostilne, pivska navada tudi, pa preklinjanje prav tako!

Zgodovinskih znamenitosti na Prevaljah pravzaprav ni. Stara je Ahačeva hiša, že

Pionirski pevski zbor osnovne šole Fr. Goloba Prevalje. Moški pevski zbor Vres, Harmonikarski orkester z Raven

davno pred železarno, tu so se ustavljali postiljoni in prevozniki. Se je pa »zgodovinsko« zapisala v kraj: na sinsveti (dan mrtvih, 1. novembra 1918. leta, ob zlomu Avstro-Ogrske) so gostilno zasedli leški knapi in gospoda se je prestrašila revolucije. Poklicali so Malgaja in njegove fante, da so vzpostavili red in mir.

»Da se v tem času vzdrži red in mir, se je za Mežiško dolino ustanovil Narodni svet s sedežem v Prevaljah.« O tem priča spominska plošča na gostilni (svojčas hotel) »Lahovnik« (pred vojno je bil lastnik Franc Lahovnik, prevalljski župan — slovenski! — še v času K. u. K. — AO!)

Prevalje so z Mežiško dolino dodelili k Jugoslaviji del Koroške ob mirovni pogodbi 1919. Prevalje so se po vojni zelo slovensko utrdile s slovenskimi uradniki (nekaj časa je bil sedež glavarstva na Prevaljah), sodniki in advokati, učitelji in duhovniki. Z Lešami so bile Prevalje kulturno, politično in narodnostno zelo aktivne in so še zlasti pred drugo svetovno vojno bile po vsej verjetnosti vodilni kraj Mežiške doline. Mohorjeva je gotovo prispevala svoj kulturni delež kraju (na Prevaljah je bila od leta 1919 do 1927).

Leta 1936 so se Prevalje ponovno »stresle«: Ko je propadel leški premogovnik, je prišlo vse premoženje starih Prevalj na dražbo (kakih 10 kmetij in 50 hiš — približno, njiv, polj, vrtov, gozdov). Časniki so pisali: Prevalje na razprodaj, Prevalje na dražbi. Pravda se je vlekla do leta 1940. Domači fant, Lešan Jože Jurač (1908) je napisal povest o teh dogodkih — Kraj umira. Ni velika umetnina, je pa svojski dokument.

Prevalje pa so se še tretjič stresle: napad in zasedba nacistične Nemčije aprila 1941. Na Prevalje je prišla nemška vojska na veliki četrtek, 9. aprila. Nacisti so z domačo peto kolono že ob prihodu prinesli dolg spisek zaznamovanih za izselitev v Srbijo: v Varvarin, Rakovac, Probištip ...

To je bila prva »rasna« delitev. Približno sto so jih selili že aprila 1941. Poleti 1941 so že postrelili prve talce s Prevalj: Anton Jerič, Jurij Mesner, Franc Štern, Henrik Zagernik, Franjo Golob. Spomin nánje je na

spominski plošči na tovarni papirja pod Barbaro, spomin na Goloba pa je na osnovni šoli Prevalje, se tudi po njem imenuje. Mnogo jih je pomrlo v taboriščih in so jih pobili po ječah, veliko jih je padlo v enotah NOB.

Trepetaje so spremljali Prevalljčani maja 1945, ko so se valili skozi bežeči nemški vojaki, za njimi pa ustaši, trepetaje so prisluhnili streljanju na Poljani.

Po vojni (1945) je bila prva alternativa za gimnazijo na Prevaljah, pa je tehnična prevagala za Guštanj (Ravne!). Ne bomo naštevati drobnih pridobitev.

Na Trgu ob avtobusni postaji stoji spomenik žrtvam vojne 1941—1945, delo akademskega kiparja Stojana Batiča.

2. Ustvarjalci s Prevalj

Franc Schlegel (1851—1920) se je rodil na Prevaljah, bil je akvarelist in ilustrator.

Friderik Gornik (1877 na Prevaljah — 1943 na Dunaju), kipar in keramik; oče Janez Gornik je prišel iz Ribnice na Dolenjskem, mati je bila Ehleitnerjeva s Fare (gostilna na Fari, danes pri Krišanu).

Jože Zazula (1870 v Idriji — 1944 v Srbiji), literat, pribežal s Primorske, se za kratek čas ustavil na Prevaljah in si tu našel ženo, Hvalijevo Trezo, ter se kmalu odselil v Maribor. Na Prevaljah je zasnoval list Vrh razglednika, izšel je le en zvezek, sam je v njem objavil venec sonetnih vencev z akrostihom, posvetil ga je ženi. Objavljal je tudi v Mladiki.

Dr. Franc Sušnik (1898—1980) je najmarkantnejša literarna in kulturna osebnost Prevalj.

Rodil se je 14. novembra 1898 na Farni vasi 93, zdaj je to Na Produ, sin Štefana, delavca s Suškega (ded Matevž Sušnik je še bil zadnji lastnik tega grunta, leta 1868 ga je prodal grofu Thurnu), mati Jožefa (Pepa), nezakonska hči, zelo zgodaj osirotela, je bila z Breznice nad Prevaljami, živela je s svojim očetom Jožefom Ivartnikom, valjarskim mojstrom v prevalljski železarni.

Jožefa in Štefan sta se poročila 30. januarja 1898 in se kmalu po poroki naselila v hiši na Farni vasi 93. Najstarejši je bil Franci, sledila pa so sama dekleta — pet.

V osnovno šolo je hodil na Prevaljah, v delavsko, čisto nemško, kjer so dobivali delavski otroci zastoj knjige in vezke. S podporo župnika Kesnarja je šel v gimnazijo v Celovec, od 4. letnika je dobival Pillathovo štipendijo (220 K letno), v sedmi gimnaziji je moral v vojsko — najprej na Reko v ofirsko šolo, nato pa na rusko fronto. Tik pred razsulo monarhije 1918 je prišel domov in bil priča nemirov na Prevaljah. V imenu Narodnega sveta za Mežiško dolino (sestal se je pri Lahovniku, slovenskem županu, pri postaji, tam je na hiši spominska plošča) je šel mirit knape, ki so se zbrali v Ahačevi gostilni. Sodeloval je v bojih za Koroško in šel študirat germanistiko in jugoslovansko književnost v Ljubljano in Zagreb. Promoviral je leta 1924 v Zagrebu. Bil je v Murski Soboti, najdalj pa je poučeval oziroma ravnateljaval v Mariboru in bil tam med vodilnimi kulturnimi delavci. Bil je kritik, esejist, pisal podlistke, slike o Koroški, Prekmurju. Poročil se je s Tončko Plešivčnik, po očetu iz rodu Plešivčnikov iz Uršlje gore, s Plešivca, mati pa je bila Pikova, organista. Za doto je dobila hišo na Farni vasi 95. Med vojno je bil zaprt in interniran v Dachau. Po vojni je ustanovil dvojice kulturnih žarišč na Ravnah: gimnazijo leta 1945 in študijsko knjižnico 1949. S tem je prižgal krajem med Peco, Uršljo in Pohorjem luč slovenske kulture. Bil je Žagarjev nagajenec.

Bibliografijo je objavila Marija Suhodolčan. Najpomembnejše delo je Pregled svetovne literature, Maribor 1936, po smrti so izšli fragmenti poglavij iz svetovne književnosti (1983). Iz prevajškega sveta so zlasti sledeča dela: izbor koroških zapisov in kaj so ljudje ko lesovi (Obzorja, 1968), Prevaljska legenda (Slovenec, 193.). Veliko članov je posvetil Prežihovemu Vorancu in Koroški.

Ožbi Lodrant (1899—1981), s Farne vasi 96 (Na Produ), učitelj in nadzornik, pisec spominov, objavljajl je v raznih časnikih (Slovenec, Koroški fužinar).

Ljuba Prenner (1906 — pri Repniku, zdaj st. Čibronova na Prevaljah — 1977 v Slovenj Gradcu in tu pokopana, po rodu iz Šmiklavža pri Slovenj Gradcu), pravica, pisala je prozo, zlasti pa drame, napisala je librete za opero Prešeren (Skladatelj D. Švara).

Franjo Golob (1913 na Prevaljah — Na Produ — 1941 ustreljen kot talec), akademski slikar. Mapa lesorezov Nmač čez izaro (1937) na verze ljudskih pesmi, so lirsko ubrani, v študijski knjižnici na Ravnah sta lep portret Popovega terca (olje) in slika Rudarja (olje).

Jože Lodrant (1926 na Strojni), duhovnik, pisec mnogih člankov, pri Mohorjevi je izšla knjiga, potopis Okoli sveta (1984).

Dr. Janko Sušnik (1927 v Mariboru), docent medicine dela in pisec mnogih znanstvenih del iz fiziologije, dober portretist, tudi s pisanjem se je ukvarjal (novele, premišljanja), žal pa ni objavljajl.

Stanko Lodrant (1927 na Prevaljah), profesor kemije, prejemnik Žagarjeve nagrade, rezbar, akvarelist, citraš, piše za Koroški fužinar in Planinski vestnik.

Dr. Franc Sušnik (1930 na Prevaljah), redni profesor na biotehnični fakulteti, pisec mnogih razprav iz svoje stroke, botanike (citologije), snovalec modernega pouka

biologije (pripravlja tudi učbenike), strokovnjak za zdravilne rastline.

Franc Boštjan (1930 na Prevaljah), živi na Janečah (Ravne), zapisovalec v sliki in barvi domače zemlje in ljudi.

Alojz Lebič (1934 na Prevaljah) iz umetniško nadarjene družine (oče — učitelj je bil dolga leta pevovodja, nečak Janez L. je slikar) je znan slovenski skladatelj, profesor na PA. Zlasti je znana skladba Karant.

Dr. Ivan Rebernik (1940 na Prevaljah), sin čevljarja, bibliotekar — strokovnjak na Gregorijani (Vatikan) v Rimu.

O Karlu Doberšku bomo spregovorili v poglavju o Lešah.

3. Nova poimenovanja Prevalj

Dr. Franc Sušnik je značilno poimenoval prevajške soseske:

Na desnem bregu Meže so Stare sledi (začetki industrije — cinkarne, delavske hišice, najstarejši perzonal »preganhaus«, tiskarna Mohorjeve) Glavarstvo (okrog direktorjeve hiše, kasneje uradi glavarstva), Nicina (zaradi lege); na levem bregu so Perzonali (ime zakoreninjeno v ljudski govorici), Trg (trgovsko središče, zlasti novejšje), Zgornji kraj (v stari mapi iz leta 1827 je Zgorna Was), Prisoje (zaradi lege), Ugasle peči (pod železnico, tu so bile peči, plavži), Na postaji, Fara (staro jedro), Polje (okrog nove šole), Pod Gonjami (Gonje, tod so svojčas gonili živino in v ljudski govorici živi stara beseda »gone« na gónleh), pod glavno cesto so še Ob Meži, Na Produ (nekdanji tok Meže), Spodnji kraj proti papirnici.

4. Spomini na Prevalje

Del Delavskega muzeja na Ravnah je posvečen razvoju prevajške železarne, v njem je doprsni kip Avgusta Rosthorna (1790 do 1843, pokopan v družinski grobnici v Oedu pri Dunaju);

Prežih: Požganica, poglavja Rojenice, Lušin gre na presuš, Od Meže do Poljane (zb. Od Kotelj do Belih vod).

Dr. F. Sušnik: Prevaljska legenda (Slovenec, 1933); Prevalje na prodaj (Slovenec, 1936); Prevaljska storija (Kor F. 1952, In kaj so ljudje ... 1968); Prevaljski punt o sinsvetih 1918 (ČZN, 1937); Spomini na mohorjevske Prevalje (kol. MD 1973); Od šestih jutraj do sedmih zvečer (Kor F. 1953, In kaj so ljudje ... 1968); Šenturšelce (Kmečka žena 193., zgodbe z naših bregov).

A. Ingolič: Ugasla dolina (PD, 1956, o rasti in padcu prevajških fužin)

Dr. F. Kotnik: Storijs I (MD, Prevalje, 1923).

IV.

OKOLICA PREVALJ

1. Stražišče

Od ravske železniške postaje proti Prevaljam so Stražišče. Tu se je rodil pri kmetiji Meleznik Janez Gradšnik (1917), pisatelj, prevajalec, jezikoslovec; zlasti so znana jezikovna dela: Slovenščina za Slovence (1967), Slovenščina za vsakogar (1974), Ali še znamo slovensko (1981), Za lepo slovenščino (1986).

Bliže Ravnah je požgana Španarjeva domačija s pomnikom (1944), pod Brinjevo goro stoji spomenik padlim kurirjem (1944).

2. Brinjeva gora

Leži nad Faro (723 m), naslanja se na strojske bregove, je pa apneniška. Je eno največjih rastišč kobulastega zelenčka (Chimaphila umbellata), prvi naznanja pomlad lep, cvetoč teloh. Na vrhu je cerkva

z aitološko pripovedko, ki jo poznamo iz Kotnikovih Storijs I: stari Lubas in Broman sta imela iste sanje, k njima sta prišla v sanjah Kozma in Damjan, znana zdravnika (padarja), zato sta jima postavila cerkvico na Brinjevi gori (arhitekt Ciril Zazula!) je napravil lep načrt za novo cerkev, a ostal je samo načrt). Za oltarjem so predvsem zanimivi zapisi iz časa vojne, tudi Kajuhovi verzi (1943).

3. Breznica

Pretrsljiva je usoda Rakitnikove družine: 28. novembra 1944 so nacisti pobili vse domače, požgali dom in pobite v njem. Spomenik nas opominja:

Zvesti zemlji smo domači padli, da naš rod živi.

Za spomin žrtvam fašistov, pobitih in zažganih 28. novembra 1944.

4. Nad Brancurnikovim grabnom

Nad njim je masiv uršljegorskih bregov, Lešam in Uršlji gori posvečamo posebna potovanja. Pri Brancurniku se začenja pot na Uršljo goro (1696 m), tri ure hoda je na vrh. Bohotni gozdovi so tod. Zagrad in Temeljnov vrh že poznamo. Ustavimo se samo še v Podkraju.

Pri Lagojatu se je rodil ljudski modrijan, pedagog, slikar, citraš Lagojači Lipi (Filip Večko) — r. 1900, zdaj živi na Fari. V Kotu pa ustvarja, sameva in sanjari Kotnikova Micka, piše v lepi besedi za Koroškega fužinarja; nad kmetom Ocvirkom in pod Suškim (rod dr. Sušnika) je delovala partizanska tehnika Netopir, tudi pesmi partizanskega Lenarta (dr. Sušnik!) so tiskali. Škoda, da so se skoraj vse zgubile, saj bi bile lep dokument časa.

V.

DOMAČA GOVORICA PREVALJ

Prevaljski govor — narečje — se je v dobrih sto letih spreminjal zaradi burne fluktuacije. V osnovi pa vendarle prevladuje podjunsko narečje (koroško), ki se naravno povezuje prek strojanskih in šentaneljskih bregov z Libuškim poljem. To osnovo potrjuje Leški rokopis (1758 l.), ki je nastal še pred industrializacijo, to potrjuje tudi Hravatov prepis Antikrista (Kotlje, 1886).

Glavne poteze prevajškega govora:

Izrazita značilnost je »štekanje«: — šteki za tukaj, šteti — tedi, tukaj, št'k — tako, štejo — toliko; staro štetje skoraj ne živi več, le proti Strojni in Šentanelu — pétrad (50), šiestrad (60) itd., to je bilo pod vplivom desetine; stsl. jat (e) je pri nas ie — riesn (res), liep (lep), óko — očies; je še ponekod ohranjen stari nosni vokal — venč za več; skupina -dl modli za moliti; značilno je švapanje — Uka — Luka, bilua — bela, guaua — glava, uas — las; še nekaj posebnosti: kedn — teden, gnar — denar, kuačit — tlačiti, gniva — njiva, t'šlédni — zadnji, tentre — tam notri, sentre — tu notri, dūo — kdo, lies za gozd ...

Poudarek in barva vokalov ima toliko nians, frazeologija toliko metafor in figur, da je škoda, ker šola nima pravega posluha za pristne domače posebnosti, v šoli je marsikje preveč uniformnega jezika, ki pa po izrazni moči zaostaja za narečnimi niansami. Po krivici se otroci sramujejo narečja.

SKLEPNA BESEDA

Takle je konec prevajške storije, kakor jo je namenil napisati Ljubenc Urh, pa je bilo preveč bridkosti, da bi jo napisal. Zdj počiva pri Barbari v objetju Uršlje gore.

Franc Gornik

Prevalje v prejšnjem stoletju

(Cinkarna in železarna 1824 - 1899)

»V fari Matere božje na jezeri je veličanska železo tovarna Prevalje. Preživlja blizu 2000 ljudi. Naredi vsako leto mnogo jezar centov šin za železnice in ima v svojih gorah neizpraznljive zaloge premoga,« je napisal A. M. Slomšek leta 1856 v knjigi »Cvetje keršansko-Slovenske zemlje«.

Ivan Mohorič piše v knjigi: »Industrializacija Mežiške doline«, da bo PREVALJSKI ŽELEZARNI ZARADI PIONIRSKEGA DELA, KI GA JE IZVRŠILA NA PODROČJU ŽELEZARSKE TEHNIKE, ZAJAMČEN TRAJEN SPOMIN.

Zelo malo se ve danes med ljudmi o železarni na Prevaljah. Spomin sili nekam v davnino kljub temu, da je lani minilo šele 150 let, odkar so ob Meži zagorele prve pudlarske peči.

Ostarela je generacija, kateri so stari očetje pripovedovali o mogočnosti železarne, o pudlarjih, valjavcih, ki so se poleti prevažali na sanah, v katere so bili vpreni črni biki. Iz objestnosti so si prižigali cigare z »rajniši« in imeli po sobah kljub siloviti stanovanjski stiski sode pijače.

Prav barbarsko se je po likvidaciji železarne uničevalo vse, kar je spominjalo na njo. Veliko uboštvo je sililo ljudi, da so raznesli vse do zadnje opeke.

Ostalo je le:

— zbirka v muzeju na gradu, ki je premalo obiskana

— zaščitni zid ob cesti na Prevaljah in pod Senčarjevo vilo, sezidan iz blokov žlindre

— del nasipa, ki je povezoval stari del fužin ob Meži z novo železarno pod železniško postajo, zgrajen okoli leta 1873, sedaj športno igrišče

— in seveda »personali« na drugem koncu Prevalj.

Ni veliko, pa še to je bilo zaradi raznih zahtev in pomanjkanja finančnih sredstev težko zaščititi.

Prevalje so bile v prejšnjem stoletju »Evropa« Koroške, tu so se metalurgi sveta učili moderne tehnologije pridobivanja jekla. Odlikovanja in priznanja so prihajala z vseh strani, kjer so gradili železniške proge. Železarna Prevalje v določenem obdobju ni imela konkurenta v kakovosti izdelave železniških tračnic, obročev in osovin.

Poskušal bom poljudno opisati tiste čase in dogajanja — da bo spomin ostal.

Na območju današnjih Prevalj je bilo v začetku prejšnjega stoletja tipično vaško kmečko življenje. Celoten kraj je bil na drobno razparceliran in večji naselji sta bili Farna vas in Zgornja vas.

Ob cesti od Bračurnika do Poljane sta bili samo dve večji poslopji, in sicer današnji »Kert« in »Ahac«. Kraj, ki ga danes imenujemo Pod gonjami, je imel v tistih časih lepo ime »Studenci« in k »Toplicam«.

Vmes so bile še »dolge njive, Per cesti« in naokoli mogočni kmetje Lasnik, Vojak, Kraut, Černec, Dobrovnik, Repnik, Oberlager in Harnik. To je bilo pa tudi vse.

Meža se je za zdajšnjim mostom na Leše razcepila ter napravila velik otok, ki je bil obdelan.

Prevalje se je imenoval le predel ob desnem bregu Meže, kjer so še danes Personalni.

Ker je bila glavnina poznejših industrijskih objektov na tem prostoru, so železarno poimenovali v Prevalje.

Industrializacija poznejših Prevalj se je začela leta 1822, ko sta brata Franc in Avgust Rosthorn odkupila rudarske pravice za kopanje premoga na Lešah od upokojenega magistratnega uradnika Mayerja, ki je slučajno odkril štiri izdanke dobrega rjavega premoga. Brata sta že nekaj let iskala primerno lokacijo za cinkarno, v kateri bi iz cinkove svetlice iz koroških rudnikov Plajberka in Mežice začela pridobivati cink. Rabila sta ga za tovarno vojaških gumbov, ki so jo imeli v OEDU.

Leta 1824 je pričela obratovati cinkarna na desnem bregu Meže. Zgrajeni sta bili dve dvojni peči, istočasno so na veliko odprli odkop premoga na Lešah in ga povezali z dobro cesto do cinkarne. Cinkarna se je že takoj na začetku znašla v težkem položaju. Cena cinka je na svetovnem tržišču padla. Sprostil se je tudi uvoz brez carine. Proizvodnjo so morali ustaviti. Do leta 1828 so obratovali samo z eno pečjo, ki je proizvajala zelo kvaliteten, vendar predrag cink.

S tem se je prva industrializacija Prevalj neslavno končala. Brata Rosthorn pa

ugodnosti leškega rudnika nista pozabila. Rosthorni so leta 1826 kupili bankalno veleposestvo Volšperk in St. Leonhard, h kateremu so spadale fužine, da bi se presušerila v proizvodnjo železa.

Leta 1832 so ustanovili delniško družbo, v kateri sta imela 40 % delnic. Obnovili in modernizirali so talilnice železa v Volšpergu in ker je takrat okoli vseh železarskih središč primanjkovalo oglja in lesa, sta uspela prepričati delničarje, da so Prevalje perspektivne za železarstvo.

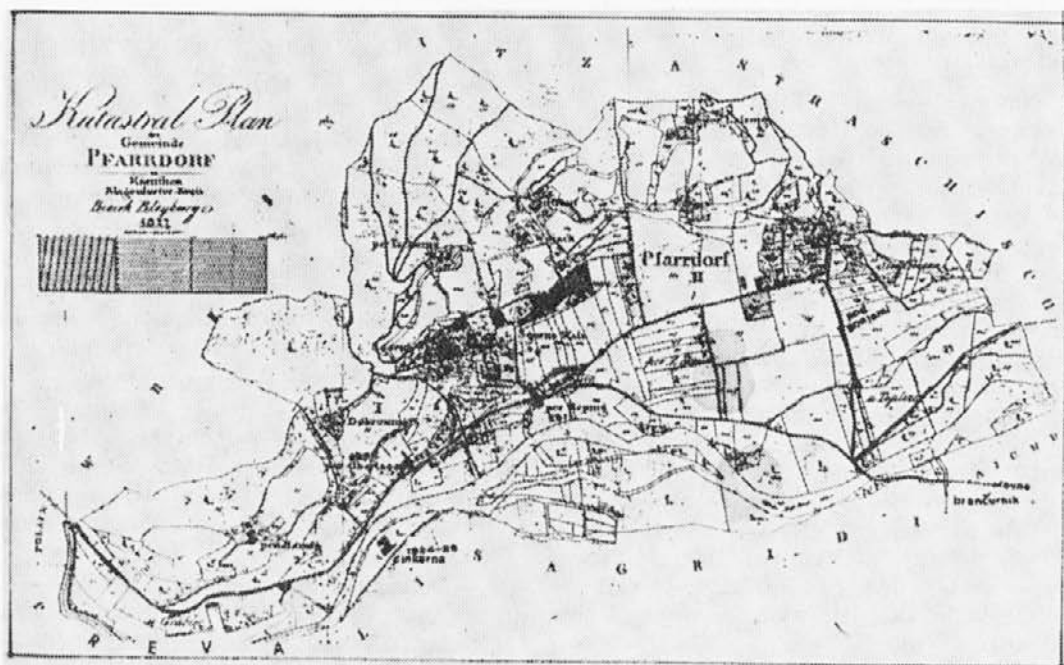
Opuščena cinkarna je imela zelo ugodno lego in znatno vodno moč, ki so jo cenili na 300 kubičnih čevljev na sekundo in 26 čevljev padca.

Rudnik na Lešah so raziskali ter ugotovili, da ima 50 mio centov (2,8 mio ton) zaloga premoga, in pričeli so z gradnjo.

Železarna je bila zgrajena v nepolnih dveh letih. Leta 1835 je imela šest pudlovk, štiri varilne peči, valjarno in potrebno število kovaških ognjišč, težkih kladiv in pomožnih delavnic.

Surovo železo naj bi presnali z leškim premogom, kar pa zopet ni šlo tako, kot so si zamišljali. Delničarji so iskali mnenje uporabe premoga za presnanje pri priznanih metalurških strokovnjakih, pa so bila vsa negativna. Prevladalo je prepričanje, da so šli Rosthorni predaleč in leta 1837 so se delničarji odločili, da jim za vrednost delnic, ki so jih imeli Rosthorni, prepustijo železarno na Prevaljah in leški rudnik premoga, medtem ko si talilnico v Volšpergu zadržijo.

Rosthorni pa niso popustili. S pomočjo sposobnega ravnatelja železarne — Schle-

Prevalje nekoč, opisanih je nekaj sedanjih imen za boljšo orientacijo

gla so delali poizkuse in z uporabo premo-
ga popolnoma uspeli v letih 1840—41.

Cel kontinent je bil obveščen o uspehu,
ki je bil za tehnični razvoj železarstva iz-
redno pomemben. Marsikatera železarna
je visela na nitki obstoja zaradi kronične-
ga pomanjkanja suhega lesa in oglja.

Prevaljska železarna je pridobila na slo-
vesu in njen novi način kurjave so pre-
veze vse ostale železarne.

Disciplina je bila v fužinah zelo stroga.
Ohranile so se »POSTAVE« iz leta 1852,
v katerih je v 19 poglavjih napisano vse,
kaj se ne sme delati med delovnim časom
in kake kazni so za kršitelje:

V členu 1 piše: da se čas za delo prične
ob šestih zjutraj in traja do sedmih zvečer.

V členu 4 piše: »Kteri pet minut po na-
znanenju z zvonem se pri svojem delu ne
najde, bode pervikrat za ših, drugikrat
za celi ših pokazovan ali postraftan in
tretjič bode vsak tak iz gospodovega dela
odpuščen. I. t. d.

Največji sloves pa je doživela železarna
na Prevaljah s tem, ko je prva začela av-
stro-ogrski monarhiji izdelovati tirnice za
železnice. V letih 1838 do 1855 so izdelali
1.398.622 centov tračnic, obročev in osi.

Po kvaliteti izdelave v Evropi ni imela
konkurence, čeprav so bili inozemci pri
izdelavi tirnic daleč pred njo.

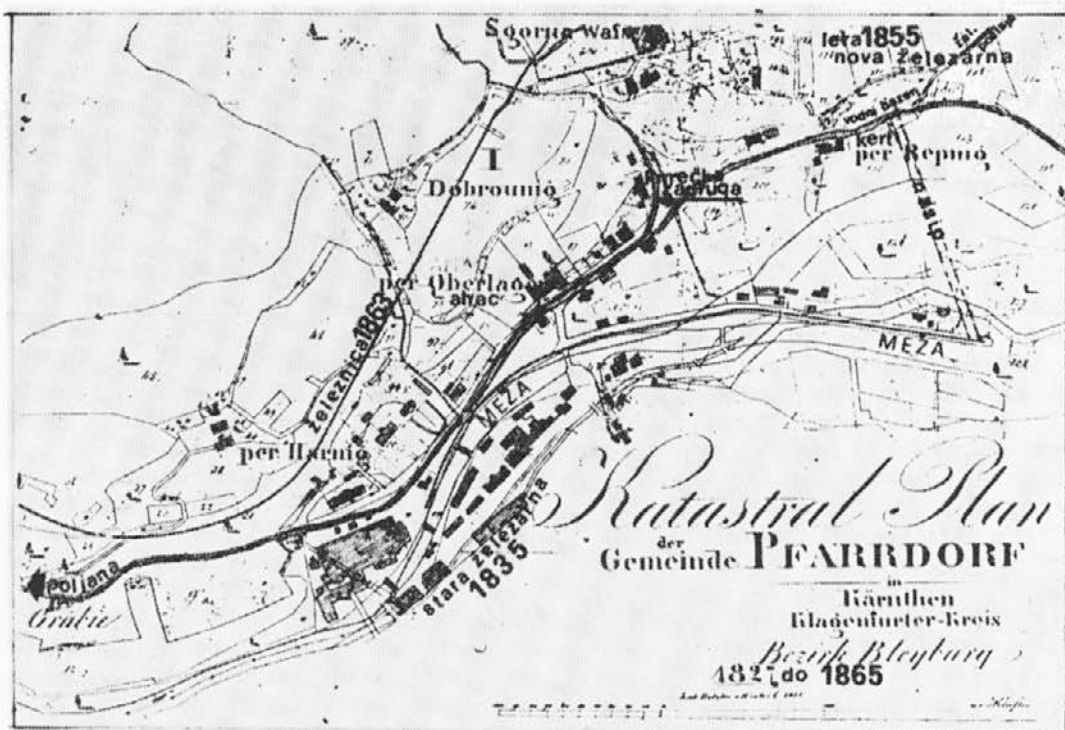
V teh letih so bile iz prevaljskih tračnic
zgrajene naslednje železniške proge:

- C. Kr. državne železnice
- Ferdinandova severna železnica
- proga Dunaj—Gloggnitz
- Ogrska centralna železnica
- proga Mohač—Pečuh
- premogovnik Hrastnik in dr.

Da bi si Rosthorna zagotovila stalno do-
bavo surovega železa, sta leta 1844 prodala
50 % vrednosti železarne pomembnemu
plavžarskemu podjetniku na Koroškem,
baronu von Dickmann-Secherau. Železar-
na se je neprestano širila in prostora na
desnem bregu je pričelo zmanjkovati. Leta
1853 so sklenili, da prično z gradnjo nove
železarne na desnem bregu, tam, kjer je
sedaj športno igrišče. Opremili so jo z naj-
novejšo opremo za tiste čase. Vpeljali so
parna kladiva, plinsko kurjenje peči, li-
varno, da so mogli ulivati do 30 ton težka
udarjala za kladiva, ki jih zaradi slabih
cest in mostov ni bilo mogoče pritoroviti
do Prevalj.

Nova železarna je bila dograjena v re-
kordnem času leta 1855. Ustanovitelj pre-
valjske železarne Avgust Rosthorn ni do-
živel pričakovanega razvoja Prevalj. Umrl
je leta 1843, star samo 53 let. Nova žele-
zarna je obsegala sedem pudlovk in sedem
varilnih peči. V valjarni so bile dve valjni
progi, dve parni kladivi, tri kladiva za
ravnanje vročih osi in dvojna krožna žaga.
Priključena je bila stavba za adjustiranje
tirnic s tremi vijačnimi stiskalnicami, tre-
mi vrtalnimi, enim luknjalnimi in rezkal-
nim strojem. Merila je 47 sežnjev v dolžino
in 90 sežnjev v širino. Z nasipom in ozko-
tirno železnico je bila povezana s staro
železarno ob Meži, kjer so še naprej izde-
lovali polizdelke. V adjustirnici je ravnal
tračnice oče dr. Sušnika, ki se je rad po-
šalil, da je bil njegov oče že v prejšnjem
stoletju ravnatelj.

Modernizirana železarna je prinesla v
Mežiško dolino novo življenje in blaginjo

Mapna kopija iz leta 1927. Vrisana je samo stara železarna ob Meži z železniško progo. Lokacija nove železarne je samo začasna!

ljudstvu. Od nje so živeli obrtniki, trgovci
in okoliški kmetje. Prodajali so ji jamski
les, oglje in apno, ter delali usluge s pre-
vozi.

Kazalo je, da je med vsemi koroškimi
železarnami njen obstoj najbolj zagotov-
ljen, in vendar jo je doletela zla usoda, ki
je kljub tehničnemu pionirstvu, zakladom
kuriva in surovin, ter kljub kvalitetnemu
delu ni bilo mogoče preprečiti. Velik pro-
blem je bil transport, ki jih je stal ogrom-
no denarja. Vsak dan je bilo na cesti do
150 parov konj, ki so vozili iz Löllinga su-
rovo železo, do Maribora in Celovca pa
prevažali železne izdelke. Če je bil vodo-
staj Drave ugoden, so železne izdelke za-
radi nižje cene transportirali do Maribora
na splavih.

Na cesarski dvor so pošiljali delegacije,
ki so prosile, naj zgradijo železniško pove-
zavo Maribor—Prevalje—Celovec, kajti
takrat je bila gradnja železnic še pod ce-
sarsko upravo, vendar uspeha razen obljub
ni bilo.

USODNA NAKLJUČJA POVZROČIJO
PREOBRAČ, ki je vplival na delo in ob-
stoj prevaljske železarne.

— Leta 1858 je avstrijska vlada prodala
svoje pravice do gradnje železniških prog
privilegirani »Družbi južnih železnic«.

— Družba južnih železnic je dobila mo-
nopol za vse glavne železniške proge in po-
vezave, ki se bodo gradile.

— Dobila je tudi daljnosežne carinske
olajšave za uvoz železniškega materiala.

— Zavlačevala je z gradnjo železniške
povezave Maribor—Prevalje—Celovec. Ko-
roške železarne so pričele z gradnjo na
lastne stroške, vendar so zaradi visokih
stroškov omagale ter bile prisiljene kon-
cesijo gradnje odstopiti Rothschildovi sku-
pini.

— Po vojnem porazu v Italiji je izgu-
bila Avstrija leta 1859 Lombardijo, kjer
se je gradilo največ železnic, in leta 1866
še Benečijo. S tem je bil italijanski žele-
zarski trg za izvoz zaprt.

— Leta 1867 je bil Dunaj prisiljen, da
da samostojnost Ogrski, ki je takoj pričela
z vsemi sredstvi pospeševati svojo železar-
sko industrijo.

— V dobi forsirane gradnje železnic se
je podražil investicijski material. Narastle
so cene surovin in mezde. Železniške druž-
be so zahtevale in dosegle brezcarinski
uvoz tirnic. Od leta 1866 do 1874 so jih
na ta način uvozili 10.313.928 centov.

— Prevalje so dobile železniško pove-
zavo šele leta 1863. Med tem časom so
ostale železarne na Gornjem Avstrijskem,
ki so imele ugodne železniške zveze, še po-
večale svoje zmogljivosti ter z njimi krile
vse potrebe po železniških tirnicah.

— V letih 1874—1876 je nastala kriza
in gradnja železnic ter uporaba železa sta
padli tako nizko, da sta dve večji valjarni
lahko zadostili vsem potrebam.

— Edina možnost, da bi se prevaljska
železarna obdržala, je bila v rokah Družbe
južne železnice, če bi se ta povezala s pre-
valjsko železarno. Ta priložnost je bila za-
mujena že leta 1858, ko si je Družba južne
železnice zagotovila privilegije in pravice,
da lahko vodi svojo neodvisno industrijsko
politiko in si postavi lastno valjarno in
martinarno, kar je tudi storila (v Gradcu).

— V tem času se je tehnologija prid-
bivanja jekla po svetu močno izboljšala.
Malim železarnam v idiličnih dolinah se
je vse slabše pisalo. Bile so pred odločit-
vijo, da se modernizirajo ali pa zaprejo
vrata.

Na Prevaljah so poskušali z različni
zdrževanji ponovno zaživeti, vendar brez
perspektivnega uspeha.

Leta 1869 je nastal koncern Hüttenber-
ger Eisenwerks gesellschaft HEG.

V tem času so zgradili na Prevaljah vi-
soko peč-plavž na boks, ki je bil prvi te
vrste v alpskih deželah, ter Bessemerjevo
napravo.

Plavž se je pokazal kot zgrešena in-
vesticija, saj so morali tovoriti boks iz Češke.
Leta 1879 je prišlo do ponovne pregrupi-

cije koroških železarn. HEG je pristopila k Alpski montanski družbi, ki je poznala kritičen položaj HEG in jim zato priznala le 50 % imenske vrednosti.

V letih 1884—1885 so napravili s prevajjsko železarno zadnji poizkus, da jo usposobijo za nadaljnjo konkurenco. Preuredili so jo za valjanje težkih profilov in pločevine, vendar vsa modernizacija ni pomagala.

Naročil je bilo vedno manj. Delali so samo še občasno. Stalež delavcev je v zadnjem desetletju 19. stoletja nihal med 480 do 830 delavci.

O svoji usodi železarna ni mogla odločiti sama. Alpiska rudarska družba je medtem prenesla težišče proizvodnje valjanih izdelkov v Donawitz.

Leta 1896 so ustavili plavž, Bessemerjevo napravo in reverzno valjarno in nato leta 1899 še vse ostale obrate, kar je bil konec prevajjske železarne.

Še uporabne stroje in naprave so demontirali ter prepeljali v Donawitz. Z njimi je odšlo s težkim srcem mnogo delavcev.

Propad železarne je močno pretresla ves kraj in dolino. Poleg delavcev je zadel tudi obrtnike, voznike in kmete. Povsod je usahnil vir dohodkov, ki ga je dajala industrija. Tudi premogovniku na Lešah je pošla sapa, saj je izgubil svojega glavnega odjemalca.

Stavbe so razprodali, dimnike podrli in tam, kjer je bil nekdanji po Evropi znan metalurški center Prevalje, so ostale ruševine.

V teh časih je nastala pripovedna pesem o prevajjskih fužinah, ki so jo peli ob redkih kozarčkih v gostilni pri Štefanu pa tudi drugod.

Prepis rokopisa, najdenega pri »Kamerniku«:

1.
Ljuba prevajjska fužina,
kako mirno zdaj počiva.
To pa nihče nič ne ve,
zakaj delati ne sme.

2.
Prevaljanarji so se štimali,
ko so delat spet začeli.
Ojoj, ojoj, kak pa zdaj bo,
ko drugič dela nimajo.

3.
Velika plačila so imeli,
Nobl sukne so nosili.
Kateri je imel že denarja kaj,
je lahko peljal dekle v raj.

4.
Radi so se tudi ženili,
K hčeram kmetskim so hodili.
Vsak bi bil rad dekle imev,
Kam jo bo pa zdaj dev.

5.
Babe so se tud tak nosile,
kakor gospe so hodile.
Košate janke gor na rit,
da jim birtih treba ni.

6.
Kramarji so se tud smejali,
Ker so lahko vse prodali.
Kader je bil geld tag tam,
Se je znašel vsak kramar tam.

7.
Po petnajst pračav so kupovali,
Vse so gor na rit nabasali,
Zdaj pa janke skrivajo,
Ker dedi dela nimajo.

8.
Eni so vsaj to storili,
Da se niso oženili,
Kateri pa oženjen ni,
Se jim lahko ven smeji.

9.
Žalostno je serce moje,
Ko pogledam znanca svoje.
Vsaki bara sem no tej,
Kej bom dobil delo zdej.

10.
Iz celega serca vam to voščim,
Saj nobenega ne fauš'am,
Bog le daj en taki čas,
Dosti dela spet za vse.

11.
Kovači so tudi tako djali,
ko smo pesem to skvadali.
Toto sem zložil jaz,
da nam bo za kratek čas.

12.
Dabi bli zdravi in veseli,
Kedar bomo to pesem peli.
Kateri bo to pesem pel,
Zato greha ne bo imel.

13.
Štirje smo tam skupaj stali,
ko smo to pesem pisali,
kir bi bil rad vedel to,
bi bil pa prišel tedaj sem.

14.
Babe so tud zravno stale,
in so se na glas smejale,
Tri babe in en majhen pub
nas je blo glav vseh vkup.

15.
Luka Štefan je pa pisal,
se je smejal ino kisal,
dobre volje in vesel,
in tabak je zraven kadil.

16.
Ko je to pesem že popisal,
je en malo že zbrisal,
je pa rekel, zdaj le cu,
smo pa kar zapeli jo.

Franc Telcer

Pohod Sutjeska '86

Na povabilo organizacijskega odbora iz Goradža se je spominskega pohoda po poteh slavnih enot v bitkah na Sutjeski ude-

ležila tudi Gorska reševalna služba Prevalje s tremi gorskimi reševalci. Pohod je bil že enajstič, mi pa smo se ga udele-

Počitek železarjev na vrhu Kordeževe glave na Peci

žili že šestič. Naša navzočnost na tem pohodu je postala že tradicionalna. Sodelujemo zaradi prijateljstva na samih pohodih, kakor tudi zato, ker je potrebna varnost, pomoč pohodnikom. Letošnji pohod je bil od 6. do 11. junija, udeležilo se ga je 210 pohodnikov.

Pokroviteljstvo pohoda je prevzela druga dalmatinska proletarska NO udarna brigada ter enote iz Niša in Kruševca.

Hodili smo po slavnih bojnih poteh druge dalmatinske brigade v peti sovražni ofenzivi. Navzoči so bili predstavniki osnovnih šol iz Kruševca, Niša, Kraljeva, Beograda, Maribora in Goražda, predstavniki preživelih borcev Druge dalmatinske udarne brigade, novinarji, RTV Sarajevo in Niš ter uslužbenci notranjih zadev. Številno sta bili zastopani enoti JLA iz Niša in Kruševca z oficirji in drugimi pripadniki armade. Komendant pohoda je bil kapetan 1. razreda Slobodan Milenković s svojim starešinskim štabom iz kasarne vojne pošte Niš. Za vse pohodnike je dobro skrbela intendantska služba (prehrana, razvrstitev, prevozi). Vsi udeleženci pohoda so bili enotno uniformirani, preskrbljeni z vso potrebno opremo za prenočevanje, za primere slabega vremena kakor tudi s prehrano.

Gorski reševalci naše postaje so skrbeli za varno hojo, za organizacijo pohodnih smeri in za splošno počutje pohodnikov. Program pohoda je bil enak dosedanjim, pomagal naj bi krepiti in razvijati prijateljske in bratske odnose med šolami in kraji ter enotami, ki nadaljujejo tradicije iz NOB.

Pohod je bil razdeljen na več etap, tako da smo obhodili dolgo pot od vasi Kopači, skozi Goražde, v idilično dolino kraja Martinje ob umetnem jezeru, do Suhe Gore, čez sedlo Dragaš do Tjentišta. Pohod smo morali zaradi slabega vremena, dežja, presmeriti na bližnjice in se predčasno vrniti v Tjentište, kjer smo si ogledali znameniti spomenik, kostnico, spominsko hišo-muzej in druge znamenitosti.

Zadnji dan pohoda smo izrabili še za obisk znamenitega kraja Suhe, nadalje smo se povzpeli na Ozren, na kraj, kjer je bil ranjen maršal Tito. Spotoma smo se ustavili tudi na zgodovinskem kraju, kjer je padel in je pokopan narodni heroj Sava Kovačević. Na vseh spominskih krajih, kot so grob Nurije Pozderca, spomenik na Tjentištu in grob Save Kovačevića, je brigada položila vence, vojaki pa so izstrelili častno salvo. Pri vseh pomnikih so preživeli borci, udeleženci velike bitke na Sutjeski, govorili o bojih in svojih doživljajih.

Akoravno nas je spremljalo slabo vreme z dežjem, ni manjkalo dobre volje, vesela pesem je odmevala po mokrih stazah in cestah. Pohod smo zaključili v mestu Goražde, kjer nas je pri kulturnem domu pričakovala velika množica meščanov. Sledil je še krajši kulturni program in po pozdravnih nagovorih je bil pohod končan.

Napovedani čas odhoda se je zavlekel, saj ni bilo konca stiskanja rok, ljubljenja in obljubljanja, da se še vidimo. Jokaje so se vsi objemali, pisali naslove na gole roke, ni bilo več slišati vesele pesmi. Ne samo mladina, tudi ostali so nemo opazo-

Pomenek v dolinici pod vrhom Pece

vali poslavljanje. Prijateljskih vezi, stkanih na pohodu, ne bo mogoče pretrgati. Enajsti pohod po poteh slavnih enot NOB se je končal z velikim zadovoljstvom vseh sodelujočih.

Zlatka Strgar

Ekipa gorske reševalne službe s Prevalj se je potrudila, da je svoje naloge opravljala v zadovoljstvo vseh. Vodstvo pohoda nas je javno pohvalilo in izrazilo željo, da bi sodelovali tudi v prihodnje.

Zbornik Med Peco in Pohorjem 3 je pred nami

Po enajstletnem premoru je izšla tretja »krajska« knjiga Med Peco in Pohorjem 3. Na 337 stranh je štirinajst besedil, ki vsebinsko segajo od geologije do zgodovinskega opisa:

O naravnih danostih Koroške krajine in njihovi problematiki govori **Ivo Strucl**. Iz razprave vzemo najprej nekaj o nahajališčih kovin, v nadaljevanju pa avtor ugotavlja, da zanimive nekovinske mineralne surovine niso nikoli naletele na pravi odziv industrije in gospodarstvenikov; navedba o prizadetosti naših vodnih virov je nedvoumno svarilo našemu gospodarstvu.

Številke in tabele so zapomnjenju vedno pretežke, zato pa toliko manj iz njih povzete ugotovitve kot v prispevku **Mateje Mešl** — Prebivalstvo in poselitev v občinah Koroške krajine, kjer avtorica navaja spremembe v zadnjih dvajsetih letih in ob tem ugotavlja, kako bi bilo treba ravnati v prihodnje za skladnejši demografski razvoj.

Vida Potočnik v tekstu Gospodarstvo v občinah Koroške krajine predstavi precej tabel in števil, ki prevedene v besedilo povedo, da ostaja regija še vedno pod povprečjem razvitosti v primerjavi z drugimi slovenskimi, da zaostajamo v storitveni dejavnosti, in da bo zato treba še bolj premišljeno odločati v stvareh, ki trajno vplivajo na življenje in delo ljudi.

Anton Pratnekar je pri nas postal znan z zamislimi o proizvodnih celicah (več člankov o tem je bilo objavljenih v Informativnem fuži-

narju). V prispevku Proizvodne celice na Koroškem predstavlja metodo, po kateri je možno organiziranje kovinsko-predelovalne in druge industrije v vaseh, zaselkih in na kmetijah.

Naš strokovnjak za računalništvo **Jože Šegelj** v članku Razvoj računalniško podprtih informacijskih sistemov v Koroški krajini podaja značilnosti in razvoj uporabe računalnikov v krajini.

Janko Sušnik v razpravi Kako zelena je (bila) moja dolina — ekološki problemi pokrajine med Peco in Pohorjem opozarja na stanje v Mežiški dolini, kjer je onesnaženje okolja največje, na način, ki bi moral onečiševalce zbotiti od srca do pameti, enako kot tekst **Andreja Šertela** — Gozdovi umirajo, ki ne more in najbrž niti ne skrivi prizadetosti ob vse večji bolehavosti naših gozdov; ta se utegne sprevreči v resno katastrofo, če ne bomo brž kaj ukrenili.

Alojz Krivograd je o delavskem gibanju v Mežiški dolini pisal že v drugi knjigi in delo v tretji zaključuje. Mnoge podrobnosti imajo še toliko več čara, ker je obravnavano obdobje 1936 do 1941, čas, ki ni ne predalec ne preblizu, pa še o naših ljudeh.

Risto Stojanovič je orisal zadnje vojaške akcije na območju Mislinjske in Mežiške doline in zamejske Koroške leta 1945 — na pragu svobode.

Franc Ivartnik bo mlajšo generacijo seznanil, da je bila včasih v Črni bolnišnica, srednjo in starejšo pa spomnil na punt ob njeni ukinitvi.

Zanimivi so tudi drugi podatki, saj avtor govori o zdravstvu v naših krajih od konca prve vojne do danes.

V pisanju o alpinizmu na Koroškem v letih 1937—1985 Mirana Kodrina je čutili osebno naklonjenost do obravnavanega predmeta, ki se bo zlahka prenašala na vsakogar, ki mu je ta dejavnost blizu.

Miroslav Osojnik skuša v Kulturni podobi Koroške krajine zaobjeti vse od pojma kulture, umetnosti in umetnikov do tiska in Vorančeve poti — mogoče za enega avtorja preveč snovi.

Tone Golčer in Tone Sušnik pišeta o štiridesetletnem razvoju srednjega šolstva na Ravnah in v krajini.

Seznam maturantov Ravenske gimnazije 1976 do 1984 sega od 189. do 215. strani. Tak seznam je vsako leto objavljen dvakrat: V maturantskem Vresju in v Koroškem fužinarju. To bi moralo zadostovati.

Bibliografija Marije Suhadolčan sega od 217. strani do kazala na strani 335.

Tako je torej gradivo v tretji knjigi. Kljub temu, da se menjajo uredniki, založnice (to je založila Kulturna skupnost Ravne) in deloma tudi uredniški odbor, v vsebini od knjige do knjige ni velikih sprememb. Prvotno zasnovani koncept ostaja približno enak v vseh treh knjigah, in bralcu se zdi, da so ga čas in razmere že dokaj prerasle. Snovalci in izdajatelji četrte knjige bodo morali imeti o tem resen pomenek.

Če že mora biti izid knjige povezan s kako večjo obletnico, je pri nas res ni težko najti prej ko v desetih letih. Izidi v krajših presledkih pa bi tudi knjigi morali dati drugačno podobo. Zasnovana širše: bolj v odsev vsega življenja na Koroškem, z aktualno in kritično vsebino, bi med bralci našla še več poti.

V železnarni so mladi sociologi in psihologa opravili javnomnenjsko raziskavo. Njeno objavo v knjigi bi širši koncept zagovarjal. Že samo v železnarni je precej strokovnjakov, v krajini pa tudi znanstvenih delavcev, ki bi v taki knjigi mogli najti drugačno mesto kot v skopem bibliografskem zapisu.

Konec koncev pa izdati knjigo v času, ko so tudi pri nas že znani samizdati in številni rokopisi nimajo niti drobnega upanja, da bi izšli v knjigi, ni majhna reč.

Ta je dobra, bodi zato četrta še boljša.

Zlatko Škrubelj

Draga

Sva besede nežne šepetala,
se še spomniš ti na lanski maj,
v ljubezni sva si upanje dajala,
vedno tega spomnim se nazaj.

A med naju je prišla ovira
in nekdo se tretji vmešal je,
srce bilo polno je nemira,
v hipu se podrlo mi je vse.

A spet hitro sama si ostala,
zlahka bi pridobil te nazaj,
a za vedno tujca sva postala,
ne povrne nama spet se maj.

Franc Valentar

Delo OŠ Prežihov Voranc v šolskem letu 1985/86

Hura! Počitnice! Je res, da je vsega konec? Je mogoče, da so za nami vsi tu-robní dnevi učenja, skrbi, kontrolnih na-log...?

Leto dni smo dan za dnem krepili svo-je znanje v obrabljenih šolskih klopih, grizli svinčnike ob težkih nalogah, pa tudi smeha ni manjkalo. Veseli in zado-voljni (nekateri tudi ne preveč) zapuščamo za nekaj časa šolo, učitelje, sošolce, s katerimi smo prebili toliko časa.

Samo golo učenje?? O, to pa ne. Imeli smo vrsto krožkov, v katere smo bili vključeni skoraj vsi učenci šole. Vsak se je po svoje trudil, da bi izboljšal delo v krožkih, da bi tudi sam prispeval nekaj za napredek.

Svoje znanje smo preverjali na tek-movanjih, od koder smo prinašali nagra-de, pohvale in priznanja. Ko na koncu leta pregledujemo svoje delo in dosež-ke, smo še sami presenečeni. Toliko raz-ličnih stvari se je zgodilo med letom! In če še kdo misli, da je šola samo pouk, naj pride v našo šolo! Potem ne bo več mislil tako. Zadovoljni odhajamo na po-čitnice, prepričani, da bomo prihodnje leto še boljši in dosegli še več!

Te uvodne misli so razmišljanja učenke 7. razreda Ingrid Mager, urednice šolske-ga glasila Samorastniki; zapisala jih je v 5. številki glasila ob koncu šolskega leta 1985/86.

Osnovna šola Prežihovega Voranca Ravne na Koroškem s podružnično osnov-no šolo Strojna je imela v preteklem šolskem letu 27 oddelkov, od tega 25 na centralni šoli in 2 kombinirana oddelka na podružnični šoli Strojna. Na centralni šoli smo imeli še tri oddelke podaljšane-ga bivanja za učence od 1. do 4. razreda. Centralno šolo na Ravnah je obiskovalo 729 učencev od 1. do 8. razreda, podruž-nično šolo Strojna pa 21 učencev. Na Strojni nismo imeli učencev v 1. razredu. Na OŠ Strojna smo imeli organizirano tudi malo šolo (en oddelek) s skrajšano obli-ko, ki je vključevala 5 otrok.

Od 729 učencev centralne šole je raz-red uspešno končalo 709 učencev, 18 učencev bo razred ponavljalo, en uče-nec 8. razreda ima popravni izpit iz dveh predmetov, ena učenka 8. razreda je bila neocenjena zaradi bolezni.

Dosežen uspeh učencev centralne šole:

Razred	Štev. uč.	Raz. zaklj. z uspehom						Niso izde-lali	Ima popravni izpit (ne-ocenjen)
		odl	pdb	db	zd	Skupaj	%		
1.	108	46	23	22	7	98	90,7	10	—
2.	96	30	26	27	11	94	97,9	2	—
3.	99	28	41	24	6	99	100	—	—
4.	96	29	35	22	10	96	100	—	—
5.	93	20	32	21	20	93	100	—	—
6.	79	21	28	17	12	78	98,7	1	—
7.	77	20	14	24	14	72	93,5	5	—
8.	81	18	24	31	6	79	97,5	—	1(1)
Šola:	729	212	223	188	86	709	97,3	18	2
%	100	29,1	30,6	25,8	11,8	97,3	—	2,5	0,3

Dosežen uspeh učencev podružnične šole Strojna:

Razred	Štev. uč.	Raz. zaklj. z uspehom					Ni iz-deal
		odl	pdb	db	zd	Skupaj	
1.	—	—	—	—	—	—	—
2.	3	—	1	1	—	2	1
3.	3	—	2	1	—	3	—
4.	3	1	1	1	—	3	—
5.	2	—	1	1	—	2	—
6.	5	2	1	1	1	5	—
7.	3	—	—	1	2	3	—
8.	2	1	—	1	—	2	—
Šola	21	4	6	7	3	20	1

Ocenjujemo, da je učni uspeh central-ne šole in podružnične osnovne šole Strojna dober. Razred bodo ponavljali le tisti učenci, ki niso osvojili minimalnega znanja, ki je pogoj za uspešno delo v

naslednjem razredu. Največ ponavljalcev je v prvem in sedmem razredu.

Od 10 učencev prvega razreda, ki so dosegli nezadostni splošni uspeh, so kar štirje učenci razvrščeni in bodo nadalje-

Pionirji šole sprejemajo kurirčkovo torbico

vali šolanje na osnovni šoli s prilagojenim programom. Tudi ena učenka drugega razreda OŠ, ki je dosegla nezadostni splošni uspeh, bo jeseni razvrščena na OŠ Juričevega Drežčka. Ostalih šest učencev prvega razreda, ki bodo razred ponavljali kljub intenzivni pomoči, ni uspelo osvojiti znanja, ki je potrebno za nadaljevanje dela v drugem razredu. Po številu nezadostnih učencev izstopajo še učenci 7. razreda. Nezadostni uspeh ima kar 5 učencev, od tega so trije zaključili šolsko obveznost in ne nameravajo nadaljevati šolanja v osnovni šoli. Kvaliteto uspeha predstavljajo učenci, ki so dosegli odličen, prav dober in dober uspeh. Teh učencev je 623 ali 85,5 % vseh učencev na šoli. Odličen in prav dober uspeh je doseglo 435 učencev ali 59,7 % vseh učencev.

Ugotavljamo, da se število učencev na centralni šoli iz leta v leto povečuje. V treh letih je skupno število učencev naraslo za približno 100 učencev. Oddelki od prvega do petega razreda so številčno izredno močni, saj je povprečje po 32 učencev na oddelek. V preteklem šolskem letu smo s skrajnimi organizacijskimi naporji uspeli organizirati pouk v eni izmen. Na podružnični osnovni šoli Strojna število učencev iz leta v leto pada. V preteklem šolskem letu prvič po dolgih letih nismo imeli nobenega učenca v prvem razredu. Število učencev bo po zbranih podatkih padalo tudi v prihodnje.

DEJAVNOSTI OB POUKU

Rezultati celoletnega dela šole in uresničevanje programa življenja in dela osnovne šole so zlasti odraz pouka, dopolnilnega in dodatnega pouka, fakultativnega pouka ter interesnih dejavnosti ob pouku. Imeli smo organizirana vsa področja dela in dejavnosti, še zlasti pa so bile načrtovane in izpeljane interesne dejavnosti na centralni šoli in na podružnični šoli Strojna.

Pionirji in mladinci so se s svojim programom dela ob pomoči mentorjev vklju-

čili v tekmovanja JPI pod geslom PIONIRJI, VESELO NA DELO! V okviru tega tekmovanja so učenci šole osvojili posebno nagrado (med nagrajenimi je bila naša šola edina v občini). Likovni krožek je v okviru istega tekmovanja prav tako prejel nagrado.

Obe osrednji organizaciji učencev Pionirski odred Karla Prušnika-Gašperja in OO ZSMS sta si zastavili zahteven in obsežen program dela, ki sta ga v celoti realizirali. Učenci šole so tekmovali za tri vrste bralnih značk in jih skupno osvojili 436 na centralni šoli in 14 na podružnični šoli Strojna. 338 učencev šole od 3. do 8. razreda je tekmovalo v Veseli šoli; trije so se prebili skozi tri tekmovanja in so sodelovali na republiškem tekmovanju.

Mladi matematiki so tekmovali za Vegova priznanja. Dva tekmovalca sta osvo-

jila srebrno Vegovo priznanje. V Mariboru se je udeležilo tradicionalnega srečanja Prežihovih šol 14 učencev in 5 učiteljev naše šole. MČ RK so izpeljali mnoge humanitarne akcije. Organizirali so sprejem in srečanje z gojenci za delovno usposabljanje iz Črne na Koroškem, zbirali sekundarne surovine, oblačila, prodajali propagandni material, obiskali dom starostnikov v Črnečah, sprejeli prvošolčke v svoje vrste ter izvedli še mnoge druge drobne, a pomembne naloge.

PM KUD

Pionirsko-mladinsko kulturno-umetniško društvo šole je razvejano kot košato drevo. V okviru društva so delovale naslednje sekcije: mladinski in otroški pevski zbor, novinarski, pravljlični, dramski, literarni krožek s svojim glasilom Samorastniki, likovni in lutkovni krožek, folklorna skupina, šolski radio in bralna značka.

Pevska zbor sta sodelovala na vseh šolskih prireditvah, na občinski reviji otroških pevskih zborov in mladinskih zborov in na nekaterih prireditvah v kraju. Dramska skupina je v preteklem šolskem letu pripravila enourno igrico »Hiša tete Barbare«, s katero je sodelovala na občinski in regijski reviji Naša beseda. Igrico si je ogledalo skupaj nad tri tisoč gledalcev. V začetku šolskega leta so mladi igralci pozdravili prvošolčke in njihove starše z igrico »Krojaček hlaček«. Uredništvo šolskega glasila je izdalo pet številčk glasila Samorastniki. Šolski radio je živel s šolo vse šolsko leto, saj ni minil dan, da se ne bi v jutranjih urah oglasil avizo šolskega radia in za njim bogate oddaje. S člani šolskega radia so neposredno sodelovali mladi novinarji, ki so pripravljali intervjuje, predstavljali utrip življenja in dela na šoli in zunaj nje. Svoje prispevke so prido pošiljali v uredništva raznih revij in časopisov, kjer so jih večino objavili. Likovni krožek je prejel za aktivno sodelovanje v okviru tekmovanja v JPI posebno

Šola v naravi — priprava na tekmo

nagrado. S svojimi likovnimi izdelki so sodelovali v mnogih natečajih, kot so: Borba, delo, sadovi, Kostanjevica, Šoštanj itd. Šola je bogatejša za sliko na steni hodnika s prizorom iz črtice Solzice.

ŠSD »PIONIR«

Šolsko športno društvo Pionir je bilo uspešno tudi v preteklem šolskem letu. Že šesto leto zapored je osvojilo zlato plaketo ŠSD, ki jo podeljuje republiški center za ŠSD. V okviru ŠSD so delovale naslednje športne panoge in sekcije: rokomet, košarka, plavanje, atletika, moderna ritmična gimnastika, planinstvo, taborništvo, namizni tenis in šah. Mladi športniki šole so tekmovali na občinskih in regijskih tekmovanjih. Uspešni so bili v atletiki, rokometu, košarki in zlasti v šahu. Vse leto so v jutranjih urah potekala medrazredna tekmovanja v odbojki, med dvema ognjema, v rokometu in košarki. Razredi kot celota in posamezniki so tekmovali za najboljši športni razred in za najboljšega športnika in športnico šole; pri tem tekmovanju so bili pomembni športni rezultati in učni uspeh. Vsi učenci od 1. do 8. razreda so tekmovali za športno značko. V mesecu juniju se je dvodnevne planinskega izleta na Peco udeležilo 27 učencev 7. in 8. razreda. Izvedli smo atletske mnogoboje med OŠ Prežihovega Voranca in COŠ Koroški ježkarji Ravne na Koroškem. Skupni zmagovalec je bila naša šola.

ŠOLSKA ZADRUGA MRAVLJA

V šolski zadrugi delujejo interesne dejavnosti, ki imajo značaj proizvodnega dela, družbenokoristnega dela in akcije, to so: šolska hranilnica, tkalski krožek, krožek ročnih spretnosti, mladi čebelarji, zelene straže, vrtnarsko-cvetličarski krožek, šiviljski krožek (v dveh skupinah), proizvodno-tehnični krožek v dveh skupinah.

Zelene straže so vodile akcijo zbiranja odpadnega papirja, saj so ga učenci zbrali nad 20 ton in s tem opravili več kot 4000 delovnih ur. Učenci šole so skrbeli za urejenost okolice šole, parka in tudi notranjosti šole. Krožek šivanja in krojenja je vodila zunanja mentorica, ki je prihajala iz Tekstilne tovarne Prevalje v času svojega rednega dela. V tkalski krožek so bile vključene samo učenke, ki so se naučile osnov tkanja. Stkale so osem preprog. Krožku sta pri delu pomagali dve učenki SŠ TNPU Ravne — pedagoška usmeritev. Mlade čebelarje vodi zunanji mentor, zagnani čebelar Jože Orešnik. Dva učenca sta se udeležila republiškega tekmovanja mladih čebelarjev in osvojila 15. mesto od 48 tekmovalnih skupin iz vse Slovenije. Čebelarji skrbijo za 4 panje čebel in so letos pridelali čez 60 kg medu.

Za šolsko hranilnico je skrbelo 12 učencev. Delali so vsak dan pred poukom in v glavnem odmoru. Med varčevalce je bilo sprejetih 105 prvošolčkov.

Na šolskem vrtu pridelujejo mladi vrtničkarji različno zelenjavo, ki jo prodajajo šolski kuhinji. Letos je bilo delo moteno zaradi posledic jedrske nesreče v Černobilu.

Udeleženci šole v naravi pred bivačkom, ki so ga naredili sami

KLUB MLADIH TEHNIKOV

Dejavnosti kluba mladih tehnikov so v tem šolskem letu nekoliko nazadovale, saj se je obseg dejavnosti v primerjavi s prejšnjimi leti zmanjšal. Bili smo tudi manj uspešni pri pridobivanju zunanjih mentorjev. Najaktivnejši so bili mladi prometeniki ki so delali v štirih sekcijah, tehnični krožek na nižji stopnji, računalniški krožek za učence 4. razreda, manj aktiven je bil krožek za višjo stopnjo. Uspešen je bil tudi proizvodno-tehnični krožek, ki je deloval v dveh skupinah. Mladi fotografi so delali v foto krožku. Za učence od 2. do 5. razreda smo izvedli kolesarski izpit. Junija je bila akcija »Z varnim kolesom v promet«. Mladi prometeniki šole so ob raznih akcijah in pri-

reditvah v šoli ali v okolju šole skrbeli za varnost učencev pri prečkanju ceste. Na nižji stopnji sta bila zlasti uspešna tehnični krožek in likovni krožek.

Maja je šola pomagala organizirati regijsko tekmovanje mladih tehnikov.

Organizator tekmovanja je bila OZ tehnično-kulturnih dejavnosti Ravne.

PODRUŽNIČNA OSNOVNA ŠOLA STROJNA

Tudi na podružnični osnovni šoli Strojna potekajo mnoge dejavnosti ob pouku. Učenci lahko sodelujejo v petih dejavnostih. Praktično je vsak učenec šole vključen v dve dejavnosti. Obrambni krožek vodi zunanji mentor z obmejne enote na Strojni. Poleg obrambnega krožka delajo še vrtnarsko-cvetličarski krožek, krožek ročnih spretnosti, kole-

Mladi planinci šole na Peci

sarsko-prometni in tehnični kružek. Vse krajevne proslave pripravljajo učenci šole ob sodelovanju tovarišic. Učenci OŠ Strojna so sodelovali tudi v nekaterih akcijah na centralni šoli.

V šolskem letu 1985/86 so s šolo tesno sodelovali in ji pomagali pri izpolnitvi nalog, zastavljenih z letnim delovnim programom: Železarna Ravne, Koroški zdravstveni dom, SŠ TNPU Ravne, TT Prevalje, OŠ Juričevega Drejčka Ravne, Glasbena šola Ravne, Osrednja knjižnica dr. Franc

Sušnik Ravne z likovnim salonom in delavskim muzejem, Taborniški odred Koroški jeklarji Ravne, KO RK Ravne, ŠD Fužinar, ZKO Ravne, ZTKO Ravne, OIS Ravne, KP Prevalje, lovci, gozdarji in še mnogi drugi.

Vsem, ki ste prisluhnili našim potrebam in nam pomagali pri ustvarjanju boljših razmer za učno-vzgojno delo, se zahvaljujemo. Posebno zahvalo izrekamo vsem našim neumornim sodelavcem, zunanjim mentorjem in staršem.

Ivan Kušnik

Osnovna šola Franja Goloba Prevalje v šolskem letu 1985/86

Na centralni šoli smo imeli 26 oddelkov rednega pouka, 3 oddelke izobraževanja odraslih in 2 oddelka podaljšanega bivanja, ki sta gostovala v družbenem domu.

Na podružničnih šolah — Leše 2 kombinirana oddelka, 1. 2. ter 3. in 4. razred, enako v Šentanelu, na Holmcu pa še en oddelok male šole, ki je bil v organizaciji celodnevne osnovne šole.

Dosežen je bil naslednji učni uspeh:

razred	število učencev	izdelali	%	niso izdelali	%
1. a	26	25	96,2	1	3,8
b	26	25	96,2	1	3,8
c	27	27	100	—	—
2. a	23	23	100	—	—
b	21	19	90,5	2	9,5
c	23	21	91,3	2	8,7
3. a	26	26	100	—	—
b	24	24	100	—	—
c	23	22	95,6	1	4,4
4. a	27	26	96,3	1	3,7
b	31	30	96,8	1	3,2
c	26	25	96,2	1	3,8
5. a	27	25	92,5	2	7,5
b	27	25	92,5	2	7,5
c	28	28	100	—	—
č	26	25	96,1	1	3,9
6. a	31	28	90,3	3	9,7
b	30	30	100	—	—
c	32	28	87,5	4	12,5
7. a	28	26	92,8	2	7,2
b	26	24	92,3	2	7,7
c	25	25	100	—	—
č	25	25	100	—	—
8. a	28	26	92,8	2*	7,2
b	29	23	79,3	6*	20,3
c	26	25	96,1	1*	3,9
Skupaj	691	656	94,9	35	5,1

* popravni izpit

V junijskem roku je opravilo popravni izpit 6 učencev iz 8. razredov.

Oddelok za odrasle

V šolskem letu 1985/86 smo vpisali v 7. in 8. razred 47 kandidatov.

	vsi	5. r.	6. r.	7. r.	8. r.
7. a	19	2	6	11	—
b	18	5	2	10	—
8. a	10	—	—	—	10
Skupaj	47	7	8	21	10

Pouk smo organizirali vsak 2. teden, glede na delovne izmene v železarni. Pouk je potekal od ponedeljka do petka vsak dan 4 šolske ure. Glede na strukturo vpisanih smo se odločili za večerno predmetni tečajni pouk, da kandidati čim več pridobijo v šoli. Začeli smo s tečaji slovenščine, matematike, zgodovine, kemije in biologije, estetske vzgoje. (Slovenščina in matematika sta tekli ves čas, ostali predmeti pa so imeli več ur in po končanem enem se je začel pouk drugega.) Navedeni tečaji so opravljeni, tudi preverjanje znanja. Za jesen sta ostala le še dva predmeta v 7. razredu: zemljepis in fizika, v 8. razredu zgodovina, fizika in temelji samoupravljanja. Uspeh kandidatov:

v 7. a je opravilo izpite — 13 kandidatov (od teh 7 še za 5., 6. razred)

v 7. b je opravilo izpite — 11 kandidatov (od teh 8 še za 5., 6. razred)

v 8. a je opravilo izpite — 7 kandidatov.

Zaradi letnih oddihov smo s poukom prekinili in bomo nadaljevali v 7. b in 8. a — 8. septembra, v 7. a pa 15. septembra.

Prispevek kulturne skupnosti k okolici šole

Podružnice	razred	število učencev	izdelalo	%	ni izdel.	%
Leše	1.	8	7	87,5	1	12,5
	2.	8	8	100	—	—
	3.	11	11	100	—	—
	4.	8	8	100	—	—
Skupaj		35	34	97,1	1	2,9
Šentanel	1.	4	4	100	—	—
	2.	3	3	100	—	—
	3.	6	6	100	—	—
	4.	2	2	100	—	—
Skupaj		15	15	100	—	—
Holmec	1.	6	5	83,3	1	6,7
	2.	6	6	100	—	—
	3.	6	6	100	—	—
	4.	4	4	100	—	—
Skupaj		22	21	95,5	1	4,6

Veseli v belem

Na Holmcu je obiskovalo malo šolo 8 otrok.

Učni uspeh je v primerjavi z lani nekoliko nižji. Ko smo analizirali vzroke za tak uspeh, smo ugotovili, da stopnjevanje nizkega znanja iz razreda v razred pripelje do tega, da je pač potrebno eno leto ponavljati razred, snov se utrdi in nadaljevanje je šele potem uspešno. Pa tudi premajhno zanimanje staršev za uspeh njihovega otroka v šoli je razlog za slabši uspeh. Zato, dragi starši: ŠOLSKA VRATA SO VAM VEDNO NA STEŽAJ ODPRTA.

Pri uvajanju naravoslovnih dnevorov tudi na predmetni stopnji potrebujemo sodelovanje raznih strokovnjakov in delavcev s področja naravoslovja. Tu smo že povezani z lovci in geologi. Za uspešno izvedbo teh dni na predmetni stopnji bomo še potrebovali sodelovanje gozdarjev, ribičev itd.

Fakultativni pouk smo organizirali iz gospodinjstva za učence 8. razredov ter drugi tuji jezik — nemščino za učence 3. in 4. razredov. Iz 3. razredov je obiskovalo nemščino 27 učencev, iz 4. razredov 12. Število učencev, ki so začeli obiskovati fakultativni pouk nemščine v 3. razredu, se je v 4. razredu zmanjšalo na manj kot polovico.

To pa ni namen fakultativnega pouka (čeprav so starši v celoti pokrili stroške), temveč bi naj večina učencev, ki so se za fakultativni pouk nemščine odločili v 3. razredu osnovne šole, vztrajali do 8. razreda, kljub temu, da bodo v 5. razredu pričeli še z angleškim jezikom.

V juniju so učenci 3. razredov opravljali kolesarske izpite. Pri praktični vožnji sta nam pomagali AMD Ravne in Postaja milice Ravne. Učenci 4. razredov so opravili tečaj plavanja v bazenu DTK na Ravnah ob pomoči PK Fužinar.

Učenci 5. razredov so bivali teden dni v Šentanelu — na naši podružnici, kjer so se udeležili zimske šole v naravi. Pri tem so nam pomagali SK s Prevalj, Gorska reševalna služba, postaja Prevalje in KS Šentanel. Letos smo tako obliko zimske šole v naravi organizirali že drugič, sodeč po navdušenju učencev in staršev bo postala stalna.

Za učence 7. razredov smo s pomočjo šolske ambulante organizirali tečaj prve pomoči.

25 let bralne značke

V maju je naša šola praznovala pomemben jubilej. 21. maja je poteklo 25 let od prve podelitve bralnih značk na naši šoli. Takrat je prejelo Prežihovo bralno značko 10 učencev. Letošnjo jubilejno podelitev bralne značke smo proslavili skupaj z dnevom mladosti v Prežihovih Kotljah.

Šola in okolje

Ob volitvah smo se z učenci vključili v raznašanje vabil in urejanje volišč. Vključili smo se v praznovanje krajevnega praznika. Ob tej priložnosti so člani Zveze borcev učencem pripovedovali o uporniški skupini Štern—Zagernik.

Koroški zdravstveni dom se je vključil v zdravstveno vzgojo naših učencev pri pouku. Posebno vrednost pri povezavi šole z okoljem imajo zunanji mentorji. Na

centralni šoli so vodili: Franc Dobnik — obrambni krožek, Milan Ročnik — čebelarški krožek, Alojz Rotar — konstrukcijski krožek, Tilka Viderman — vrtnarski krožek, Matjaž Vogel — računalniški krožek, Jožica Ažnoh — tečaj prve pomoči, Ciril Rupar — filmski krožek in Zvonko Ortan — spremljevalec folklorne skupine.

Na podružnici Leše so vodili: Rudi Mlinar — dramski krožek, Blaž Pavlinec — otroški pevski zbor in Friderik Praznik — prometni krožek.

V organizaciji COŠ na Holmcu sta vodila: Gvido Vodeb — tehnični krožek in Stanka Počivalnik — ročnodelski krožek.

Na podružnični šoli v Šentanelu je Mirko Marin vodil vrtnarsko-sadjarski krožek.

Učenci so imeli možnost delati še v mnogih krožkih, ki so jih vodili še naši učitelji, prav tako še v klubih, društvih in organizacijah na šoli.

Zato tudi uspehi niso izostali. Šolsko športno društvo je ponovno osvojilo zlato plaketo v tekmovanju za najbolj množično in samoupravno organizirano ššd.

Šolska hranilnica je ob 10-letnici delovanja prejela priznanje Ljubljanske banke. Ob 40-letnici delovanja Gorske reše-

Pred umivanjem zob

valne službe, postaje Prevalje, je naša šola prejela njihovo plaketo.

Učenci so med šolskim letom sodelovali še v najrazličnejših akcijah, srečanjih in tekmovanjih. Zbrali so 20 ton starega papirja, osmošolci pa so si z delovnimi akcijami zaslužili za zaključni izlet. 8. b razred je prejel od Železniškega gospodarstva Ljubljane nagrado: potovanje z vlakom do Pulja in nazaj. To nagrado so si prislužili z uspešnim sodelovanjem v literarnem in likovnem natečaju, ki ga je razpisalo omenjeno železniško gospodarstvo.

Dva naša učitelja, Anton Robar in Marjana Močilnik, sta potovala z vlakom Bratstva in enotnosti po Jugoslaviji. Po vrnitvi sta to potovanje predstavila učiteljskemu zboru in učencem. Menim, da je bil to lep prispevek pri vzgoji učencev k enakopravnosti naših narodov in jugoslovanskemu patriotizmu.

Kakor vsako leto se je tudi letos od nas poslovila ena generacija osmošolcev. V vseh letih šolanja so bili odlični naslednji učenci:

8. a razred

Ajd Lilijana
Koren Mateja
Košuta Tanja
Merc Bojan
Skrinjer Katja
Šipek Špela

8. b razred

Burdzi Betka
Cigler Darjan

Danijel Janez
Grešovnik Primož
Ivartnik Mateja
Kert Metka
Perše Sonja

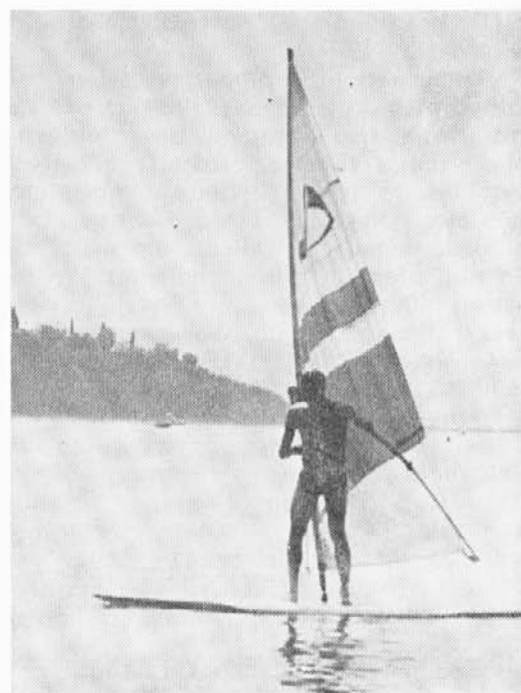
8. c razred

Gošar Sergeja
Havle Marija
Jevšnikar Simon
Poberžnik Sašo
Penec Urška
Ratej Borut
Strmčnik Sonja

Za trud in uspeh čestitam učencem in želim, da še naprej krepite ugled naše šole.

Ker je šolska zadruga med šolskim letom uspešno delovala, potrebna pa bodo dela na vrtu in okolici naše šole tudi v letnih počitnicah, smo organizirali dežurstvo učencev. Zato se je vsak učenec odločil, da bo v počitnicah en dan prišel v šolo in pomagal urediti, kar bo pač tisti dan potrebno.

Ob zaključku šolskega leta, ko smo načrtovali organizacijo pouka za naslednje šolsko leto, smo se ponovno srečali z našo že dolgoletno prostorsko stisko. Vendar nas tokrat obdaja optimizem, da bo v bližnji prihodnosti že drugače, saj je v intenzivni pripravi izdelava in pridobivanje dokumentacije za dograditev šole in telovadnice. Pridobitev prepotrebni dodatnih prostorov in s tem prehod na enoizmenski pouk bo gotovo za nas največji praznik.

Deskanje

Oba sta točna. Nasmejani Marjanov obraz me najde in že sva sredi klepeta o poti, ki je pred nami. Glasna sva, da nama prisluhne marsikdo v avtobusu. Nekateri naju gledajo z zanimanjem, drugim je na obrazu brati rahlo zavist, da niso tudi oni zbrali toliko poguma in volje, da bi se podali proč z asfaltnih poti v kraljestvo tišine. Tam, kjer se ti prikrađejo v srce nepozabni občutki, ko poln tihe sreče zreš v vrhove pred seboj.

Včasih sem takole v avtobusu občutil kar nekaj ponosa, ko so se sopotniki ozirali vame.

Počasi pa je to že postala navada, a se le nisem mogel upreti skušnjavi, da ne bi nekaterih besed spregovoril glasneje, kot bi jih moral. Saj bi si še kako želel, da bi tudi v teh slučajnih sopotnikih zbudil dovolj veliko radovednost, da bi tudi kdo med njimi stopil na poti, zaznamovane z rdečo belim krogom.

Želel bi si, da bi kdo med njimi vsaj enkrat zrl v zahajajoče sonce tam za veličastno gmoto Jalovca.

Počasi se umirimo in tonemo v sladko pričakovanje, avtobus pa požira kilometre proti Ljubljani.

IV.

V Ljubljani se vsi snidemo. Dogovorjeno smo imeli, da nas bosta tu počakali tudi Marjanovi znanki iz Maribora in Velenja. Nada iz Maribora je pripeljala svojega desetletnega sina. Nasmejani smo in neučakani. Mene še posebej vleče ven iz mesta, saj mi vrvež na ljubljanski avtobusni postaji le še krepi željo po čistem gorskem zraku. V tem pravzaprav nisem edini. Med množico okrog sedmice (table nad avtobusom) jih je največ z nahrbtniki in vsi si vidno oddahnemo, ko se ob nas zrine avtobus. Vse oživi in nahrbtniki se med veselimi dovtipi kmalu znajdejo v prtljžnikih, mi pa v avtobusu. Eni na sedežih, drugi stoje se kmalu spopademo z vročino.

Besede počasi potihnejo. Neka čudna, skrivnostna tesnoba je med nami. S pogledi lovim na svoji desni strani vrhove Kamniških planin, za njimi pa včasih ugledam tudi vrhove Karavank. Koliko spominov se zdrami v meni, ko drsim s pogledom čez vitki vrh Storžiča in se kot avtobus oddaljujem od njega čez Tolsti vrh na Križko goro in tam nekje v nižini, kjer se začenja Dobrača, zaslutim Tržič. Molčim in skušam odtrgati pozabi čim več utrinkov, od katerih so

Rudi Mlinar

Koraki v tišini

I.

Človek naredi nešteto korakov, ne da bi si jih vsaj približno zapomnil ali ohranil v spominu. Zgodí pa se ti tudi, da se ti nekatere stopinje vrežejo globoko v podzavest, da jih leta dolgo nosiš globoko v sebi.

Ce bi me kdo vprašal, katere so te stopinje, kateri so ti koraki, ki se nočejo izgubiti iz moje podzvesti, bi ne imel težkega dela. To so sledi mojih težkih čevljev, ki so že davno izgubljene med sivimi skalami, med peskom dolgih melišč, po travnikih, polnih gorskega cvetja. . .

Kako enkratne korake sem imel priložnost narediti po poteh, zaznamovanih z rdečo belim krogom. . .

II.

Polnoč je.

Nemir, ki ždi v meni, mi ne da spati. Četudi se dobro zavedam, da bom naslednjo noč v kakšni prezasedeni koči še kako potreboval teh nekaj ur spanja, ki jih sedaj tako neumno zapravljam.

Toda pomagati se ne da, tako je skoraj vedno, kadar se odpravljam v gore. Vsake pol ure slišim, kako nekje na drugem koncu hiše odbije ura.

Zato mi sploh ni treba čakati, da bi se oglasila moja budilka. Že pol ure prej sem vstal ter še enkrat premislil, ali je v mojem zajetnem na-

hrbtniku resnično vse, kar bom potreboval na turi. Večkrat ga potežkam. Že tu sredi kuhinje spoznavam, kako me bodo naramnice nekje v strmini neusmiljeno rezale v ramena.

Kako rad bi segel vanj in nekaj pustil doma, pa vem, da si tega ne smem privoščiti.

Že res, da bom na koncu svoje ture spoznal, da tega ali onega nisem potreboval. Res pa je tudi da se bom spomnil prihodov domov, ko sem še kako bridko obžaloval, ker v njem ni bilo še tega in onega. Zato se kaj hitro otremem misli, da bi si na ta način olajšal pot. Čevlji na nogah se me oprimejo, da začutim njihove znane objeme.

Vse v hiši je tiho.

Žena in otroka spiyo zgoraj v spalnici, medtem ko sem sam preživel noč kar v dnevni sobi, da bi jih ne motil s svojim odhodom.

Rad bi sicer še stopil gor in se poslovil od njih, saj se v meni čisto nehote zdrami rahla tesnoba.

Sila, ki me tako vleče tja proti vrhovom, me opominja tudi na mnoge korake, ki so mi še komaj našli varen oprimek na planinskem brezpotju. Potem me kazalca le opomnita, da je treba na pot.

III.

Po kratki vožnji s Prevalj do Raven premišljujem, ali bosta moja sopotnika Danilo in Marjan točna.

nekateri že dodobra zabrisani v množici podobnih, močnejših in bolj doživetih.

V.

Jesenice . . . Mojstrana.

Hitro se znajdemo v vasi. Kmalu bo šlo zares. Ob samopostrežni trgovini se ustavimo in si dopujemo še vse, kar nam manjka. Ta kratka pot od avtobusne postaje do trgovine je bila tudi dobra priložnost, da se bolje spoznamo. Nada in njen desetletni sin sta mi pravzaprav že dobra znanca od Krna do Črne prsti. Marijo spoznavam prvič. Tiho je in dobim vtis, da je nekak samotar. Spomnim se tur, ki sva jih v veliki večini opravila z Marjanom sama. Obide me tiha sreča, ob spoznanju koliko lepega sva doživela. Občutek je tako močan, da mi je kar žal, ker tudi tokrat nisva sama. Ne morem se znebiti občutka, da nas je preveč in da bomo zaradi tega imeli na poti cel kup težav.

Iz Mojstrane do Aljažvega doma v Vratih je dvanajst kilometrov. Pot te vodi v osrčje gora in je kljub mogočnim vrhovom vse naokrog še premalo planinska, da bi človek, ki hrepeni po stopinjah navkreber, lahko bil zadovoljen z njo.

Zato se drugi začno ozirati za prevozom, ki bi nas v tej opoldanski pripeki čim hitreje odpeljal pod vzhodje Triglava.

Odpravimo se po cesti proti goram.

Nekako ne ujamemo pravega koraka. Z Marijo se kaj hitro oddaljiva od ostalih. Marjan ostaja zadaj z Nado. Kaj hitro ugotovim, da sta Nada in njen sin že sedaj utrujena. Zaskrbi me, kako bo šele v strminah proti Luknji.

Pogledam nazaj, vsi se mi zdijo brezskrbni, zato se tudi jaz pomirim. Mimo naju z Marijo se izmuzne taksi. Skupina za nami ga ustavi. Zdaj morava tudi midva teh nekaj korakov nazaj do taksija. Tam so se že pogajali za ceno. Ko sem slišal, da bi vožnja teh nekaj kilometrov stala dobrih 300 tisočakov, in to v letu 1985, sem se kar oddaljil od avtomobila. Drugim pa se je zdela vožnja preveč mikavna in navsezadnje smo se dogovorili, da bova z Marjanom nadaljevala peš, ker vseh tako ni mogel peljati. Bila pa sva vesela, ker so vzeli v avto vsaj najina nahrbtnika.

VI.

Ura hitre, a zelo prijetne hoje je za nama.

Pred nama je sredi kotanje, obrobljene z visokimi vrhovi, Aljažev dom v Vratih. Ob domu zagledava Danila samega.

Na vprašanje, kje sta ženski in mali Sašo, nama odgovori, da jih je poslal naprej proti Škrlatici.

Onemiva. Jaz mu niti ne verjamem, saj se je že večkrat takole pošalil. Odidem v koč, ter se odžejam in pogledam malo naokrog, kje bi jih našel. Ni jih. Vrnem se pred dom in Marjan mi že kar nekako jezno pojasni, da je tokrat vse res, kar nama je Danilo rekel, in da ga je že poslal za njimi.

Treba je pojasniti vsem tistim, ki še niste hodili okrog Triglava, da vodi od doma v Vratih več različnih poti.

Tako se tudi proti Škrlatici da priti po vsej treh poteh. Ker smo bili tisti dan pozni, je razumljivo da smo morali odgnati misel, da bi lahko prišli še tisti dan na vrh in se potem spustili v kotanjo na Kriške pode in prenočili v Pogačnikovem domu.

Večina planincev je izbrala pot proti Luknji (starodaven prelaz med Vrat in Trento) in se tu pridružila slovenski planinski poti, ki se tu spusti s Triglava in te čez Bavški Gamsovec popelje k Pogačnikovu domu na Kriških podih.

V domu, ki mimogrede povedano, leži v najlepšem delu Julijcev, lahko prespiš in se drugo jutro brez odvečne prtljage podaš proti Škrlatici. Tura na Škrlatico ti vzame kar dan (izvzeti so planinski dirkači), zato navaden planinec tudi drugo noč prespi v Pogačnikovem domu in se potem odpravi naprej, v veliki večini primerov po poti, zaznamovani s številko 1, (Slovenska planinska pot) čez sedlo pod Razorjem, proti Prisojniku, tu pa, odvisno od sposobnosti, na Prisojnik ali pa lepo okrog po pobočju Prisojnika do domov na Vršiču.

Toliko za kratko pojasnilo.

Slišiva, kako Danilo nekje v gozdu kliče v pobočje pod Stenarjem. Mene skrbi ura. Že več kot dve je. Četudi mi Marjan zagotavlja, da je do Pogačnikovega doma največ pet ur, se me polšača občutek, da je to za nas kot skupino občutno premalo.

In sedaj še ta nepredvideni postanek.

VII.

Čez eno uro, ko so se kazalci pomaknili že proti tretji uri in so se z vrha Triglava že začele spuščati sence proti domu, smo se le odpravili naprej. Mimo spomenika partizanom gornikom smo šli, ne da bi se ustavili, saj je bila okrog njega prava množica ljudi in mnogi so se ob njem tudi fotografirali. Mi za kaj takšnega nismo imeli časa, četudi bi prav rad segel v nahrbtnik ter naredil nekaj posnetkov, ki bi me še dolgo spominjali na vse te lepote.

Počasi nam gre, silno počasi. Nekaj časa grem naprej in jih počakam, pa spet uidem in tako ponovim še večkrat. Ko pridemo do melišča, me mine potrpljenje. Zaženem se v pesek kar počez in se hitrih, prožnih korakov vzpenjam proti prevalu, ki ga ves čas poti tako lepo vidimo pred seboj.

Hitim, kolikor mi dopuščajo moči, dobro vem, da bom zgoraj na prevalu imel čas dolgo počivati. Pa tudi preskusiti se hočem. Kmalu pošteno sopem, potne kaplje se mi nabirajo na čelu, vendar ne odneham, ampak trmasto rinem naprej po grušču, ki se mi nagajivo vsiplje izpod nog ter me tako ovira, da se pot kljub navidezni bližini še kar precej vleče. Še sreča, da je pot ves čas v senci. Pogled mi včasih objame severno steno Triglava, molče jo občudujem, v njej iščem ple-

zalne smeri, a razen Sfinge in Čopovega stebra ne znam ločiti ostalih delov stene.

Od časa do časa pa se ozrem tudi na pot, ki sem jo že prehodil. Sedaj me resno skrbi, ko vidim, kako globoko spodaj so še vsi ostali. Še nekaj minut in v Luknji sem. Obsije me sonce, okrog pa rahlo zapiha veter ter me opomni, da moram zamenjati prepoteno srjaco. Lep je svet okrog mene. Občudujem dolino Vrat, s pogledom se vzpenjam po dobro vidni poti, ki drži iz doline Vrat proti Staničevemu domu. Če pa se obrnem, mi pogled zajame planine nad dolino Trente. Prepričan sem, da bi marsikoga ganila vsa divja lepota tega našega koščka zemlje.

Za nameček pa lahko pred seboj slutim vrh Triglava, ki se skriva za grebenom, po katerem vodi najbolj izpostavljena pot na njegov vrh. Seveda pa velja posebna pozornost tistemu delu poti, ki nas še čaka. Vrh Bavškega Gamsovca, kamor se bo treba povzpeti, je še kar precej daleč . . . zato zopet stopim na rob skale in pogledam, kako daleč so že prišli ostali. Kmalu odkrijem, da je tudi Danila minilo potrpljenje in da tudi on hiti po melišču proti meni.

VIII.

Danilo mi pove stvari, ki me zaskrbijo. Nada je kljub šele začetni poti tako utrujena, da hodi silno počasi. Tedaj me prvič prešine misel, da bi Marjan naredil najbolje, če bi se vrnil z Nado in Sašem nazaj v Aljažev dom v Vratih.

Ko pa malce pomislim, si moram priznati, da bo to že sam najbolje vedel, saj se po izkušnjah nikakor nisem mogel meriti z njim.

Danilo mi ponudi čutaro, ki jo seveda sprejem in odpijem nekaj požirkov. Pri tem se spomnim, da imam svojo čutaro kar prazno, ker se mi je zdelo odveč, da bi jo napolnil, saj sem bil prepričan, da to pot ne bom potreboval pijače. Toda če bi prej spodaj stopil do potoka in si jo napolnil, bi zdaj tega prav gotovo ne obžaloval, saj me je hitra hoja pošteno utrudila.

Tako se mi je že večkrat zgodilo, da sem trpel žejo zaradi pretirane bojazni, da bi obremenjeval svoj nahrbtnik. Res včasih ne veš, kaj bi bilo bolj pametno. Biti žejen pa je marsikdaj huda reč, kdor si tega ni skusil, temu bi zaman razlagal, kakšne pobožne želje se tedaj pojavljajo po možganih in kaj vse tedaj vidijo oči.

Tudi košarka postaja priljubljena

Ko pripeka

Z Danilom skleneva, da bi bilo najpametneje, če bi se odpravila naprej in se potem s Pogačnikovega doma vrnila ter pomagala Marjanu in Nadi, tako da bi fantu in Nadi nesla nahrbtnik. Na list papirja napiše svojo odločitev in že se zaženeva v strmino proti vrhu, ki ga lepo vidiva pred seboj. Danilo jo ubira po strmini, da ga komaj dohajam. Mlad je in poln energije. Mene pa ... no ja, ne daje ravno, a za dirkanje tudi nisem več najbolj. Preveč neenakomerno sem to poletje razporejal svoje moči, do lenarjenja do pretiranih naporov, in sedaj pač plačujem davek za to.

Napor, ki ga pred Danilom nočem priznati, mi malce zamegli vse lepote, ki se z vsakim korakom kvišku odpirajo pred nama. Lepa, prelepa pot je proti vrhu. Dvigava se proti nazobčanim stenam med Pihovcem in Bavškim Gamsovcem, potem se čez skale povzpneva na travnat rob in pod nama, zazija prepadna stena, ki se navpično spušča proti meliščem v dolino Vrat. Prizor, v katerem ti nehote zastane dih. Potem je tu še Triglav, vedno pogostejše se oziram, da se napijem te lepote. To je obenem tudi izgovor za kratek postanek.

Kako enkrat pogled. Veličina triglavske severne stene pride šele tu prav do izraza, vidim kočo na Kredarici ... vrh Triglava pa se mi zdi tako blizu, da bi kar stegnil roko in se ga dotaknil. Večerno sonce riše pošastne dolge sence že više nad dolino Vrat, tja proti Rjavini.

Obstaneva na sedlu tik pod vrhom Bavškega Gamsovca. Molčiva. To je treba doživeti. Skromna so moja prizadevanja, da bi lahko opisal vse lepote, ki jih človek vidi od tod. Tega niso zmogli mnogi veliki mojstri peresa. Ob tem se spomnim, kako sem občudoval Mlakarjeve potopise, kako čudovito je znal opisati nekatere poti ... potem pa sem se sam našel na teh poteh in sem videl, da je bilo mnogokrat še lepše, še čudovitejše. Tedaj sem pač spoznal, da ti tudi tako čudovito napisana knjiga ne more pričarati vsega, kar lahko sam doživim.

Zato se tudi sam ne bom predrznil, da bi začel opisovati vse tiste lepote, ki so jih tisti trenutki gledale moje oči, preveč jih je in te naloge ne bi bil kos. Spomnim pa se, da sem si tisti hip še kako zaželel, da bi mnogi, ki jih ni bilo z menoj, vsaj enkrat v svojem življenju stopili v ta svet tišine in se napili iz tega studenca lepote, ki jih ne bi nikoli pozabili.

Vzameva si čas in približno pol ure počivava. To je v tistem veličastnem svetu le bežen hip, le sonce, ki vedno bolj leze proti Jalovcu, naju spomni na pot, ki jo še imava pred seboj. Spomni pa naju tudi na vse ostale, ki sva jih pustila za seboj in ki zaradi naporov ne doživljajo vseh teh lepot tako, kot jih midva.

Naprej morava, četudi bi še kako rada ostala, saj se oba zavedava, da je človek le redkokdaj sredi takšnih lepot.

Počasi se spuščava. Sonce je počasi zahajalo za Mangrt, iz dolin se je začel plaziti mrak, zgoraj pa so se v poslednjih sončnih žarkih kopali vrhovi Prisojnika, Razorja in Škrlatice, in sploh mi ni bilo treba spraševati, od kod ime tej gori, že sam pogled je zadoščal. Globoko spodaj vidiva spodnje Kriško jezero in le nekaj stran na majhni vzpetini zapaziava Pogačnikov dom. Oceniva, da bova v eni uri pri domu. To pa je tudi čas, ko se bo tudi tu zgoraj znočilo. Že zaradi tega morava pohiteti. Ko bova midva pri domu, bodo vsi ostali morda šele tu na vrhu.

Danilo je imel s seboj baterijo, jaz ne in ugotavljal sem, da sem kljub veliki skrbi pri pripravi nahrbtnika zabil na ta del opreme.

Spuščava se vedno hitreje. Pot je sicer kar precej izpostavljena, a dobro varovana, zato si to lahko privoščiva. Ko prispeva na sedlo, nama tabla pove, da bi lahko sem prišla tudi naravnost iz doline Vrat. Tedaj nam ne bi bilo treba premagovati višine Bavškega Gamsovca. Vsekakor bi bila ta pot v tistem primeru boljša. Meni in Danilu pa ni bilo žal, da sva šla čez luknjo, saj bi tedaj ne videla vsega tega, kar sva občudovala zgoraj na vrhu.

Nimava časa, da bi razglabljala, kaj bi bilo bolje in kaj ne, sivina mraka, ki se je vedno bolj plazila tudi že med razdrapanimi skalami, s katerimi so pokriti Kriški podi, naju je opominjala na nalogo, ki sva jo še imela pred seboj. Pot se kakor potoček vije med skalami in le s težavo še iščeva rdeče bele kroge ter jim zvesto slediva. Sreča je, da so planinska znamenja posejana tako na gosto, saj ne bi bilo prijetno, če bi zašel tu med temi žlebiči in stolpiči, ki kot labirint obdajajo pot. V mraku je bilo videti vse še mnogo bolj divje kot podnevi. Le nekaj metrov še in že sva pri domu. Na robu Kriških podov sva, od tod lahko že vidiva daleč spodaj v dolini Soče nekaj osamljenih luči.

V koči je veliko planincev. Prvo, kar storiva, je, da si potešiva žejo, potem pa se z upravnikom dogovoriva za prenočišče.

Bolj na tesnem bomo, a to sem že slutil, zato se zaradi tega ne jezim. Čez nekaj minut se zaženeva nazaj po poti. Nekaj časa še dohitevam Danila, potem tudi meni začne zmanjkovati moči. Temno je že, imamo pa to srečo, da je nebo jasno in da kosček zadnjega krajca vsaj za silo razsvetljuje pot.

Ko se oči navadijo na temo, lahko pot nada ljujeva kar brez baterije. Danilo me nekajkrat še počaka, potem pa mu svetujem, da naj kar pohiti, ker pač nimam toliko moči kot on, noge me namreč že pošteno bolijo. Sledim mu, kolikor hitro morem. Blizu table sem, dobre pol ure od doma, ko srečam Saša in Marijo, ki sta pohitela naprej, medtem ko sta Nada in Marjan še daleč zadaj. Prevzamem Marijin nahrbtnik, ona si nadene Sašinega in počasi odidemo nazaj proti domu. Sledimo enakomernemu brundanju agregata, ki ob domu proizvaja elektriko. Pot se mi zdi dolga, vleče se med temnimi skalami, težak nahrbtnik me neusmiljeno reže v rame. Marija in Sašo molčita. Vem, kako sta tudi onadva izmučena. V koči, kjer se končno znajdemo, preteče kar precej časa, da se jima vrnejo izgubljene moči.

Marija mi pove, kakšne težave je moral premagovati Marjan, da so se sploh pririnjili na vrh. Nekaj časa je nesel svoj nahrbtnik, ga odložil in se vrnil nazaj po Nadinega in tako vse do vrha. Rad bi kaj pripomnil, pa se spomni na trenutke iz svojih prvih tur, ko sem bil tudi sam nekoč tako ubupno utrujen in izčrpan, da sem se komaj prebil do varnega zavetja kočice.

Vendar bi še kako rad rekel Mariji in Marjanu, ki sta čez uro le prispela v dom, da ne bi smela tako nepripravljena, takoj z morja, v gore na tako zahtevno turo.

Sprašujem se, kaj bo jutri.

Ko na ležiščih počasi tonemo v globok spanec, nam Marjan pove, da bomo pot nadaljevali po planinski poti, označeni s številko ena in da bo naš prvotni cilj Škrlatica moral pač počakati na drugo priložnost.

Preden zaspim, me malce stisne pri srcu, ker sem si tako želel na njen vrh.

Obenem pa se zavedam, da sem del skupine in da bo Škrlatica pač, kot je že leta in leta, počakala na neki drug čas, ko bom zrl z njenega vrha.

Takšni večeri po naporni hoji so kljub temu, da nisi doma v svoji postelji, vseeno lepi.

Naslednji večer smo prenočevali že na Vršču. Pot, ki smo jo prehodili, je bila zelo lepa.

Marjan in Danilo sta mi sicer ušla čez Prisojnik, mene pa sta določila, da sem spremljal ženski in Saša po spodnji, varnejši poti.

Ker pa sem tisto drzno pot čez pobočje Prisojnika že imel za seboj, sem molče sprejel zaupano nalogo in vse varno pripeljal do Vršča.

MISLI

Usoda nam podeljuje sorodnike, prijatelje izbiramo sami.

DELILLE

Igranje je zame ventil. Kdo ve, kje bi sicer pristal: v zaporu ali v norišnici.

KINSKI

Ženske ljubijo premagance, vendar jih varajo z zmagovalci.

WILLIAMS

Franc Telcer

40 let Gorske reševalne službe na Koroškem

V soboto, 10. maja 1986, je slavila Gorska reševalna služba na Koroškem — postaja Prevalje 40-letnico dela in obstoja. Proslava je bila v okviru občinskega praznika Ravne na Koroškem v Družbenem domu na Prevaljah.

Slavili niso samo gorski reševalci, ampak so ob njih slavili ta delovni jubilej vsi občani in krajanje Mežiške doline.

Ob predstavnikih družbenopolitičnih organizacij občine Ravne na Koroškem, delavcih in predstavniki organizacij združenega dela je bila zelo številno zastopana mladina, navzoči so bili še predstavniki telesnokulturnih organizacij, organi ljudske obrambe in civilne zaščite, predstavniki organov za notranje zadeve in zastopniki JLA.

Na proslavi so bili tudi predstavniki komisije za Gorsko reševalno službo Slovenije in gorski reševalci iz vseh postaj gorske reševalne službe širom Slovenije. Prišli so tudi gorski reševalci iz Železne Kaple in predstavniki Zveze koroških partizanov iz Celovca.

Zelo številni so bili zastopniki pobratenih občin iz Čačka, Varvarina, Probištipa, Garešnice, Suve Gore in Goradže.

Na proslavi so bili tudi prebivalci iz oddaljenih krajev naše občine, izpod Pece, Raduhe in Uršlje gore, od povsod, kjer nas poznajo in kamor mi zahajamo.

Po nastopu pihalnega orkestra s Prevalj in moškega pevskega zbora Vres, je gorski reševalec Zdravko Moličnik pozdravil občinstvo, ki je do zadnjega kotička napolnilo dvorano.

Predsednik občinske skupščine Ravne na Koroškem Maks Večko je v svojih izbranih besedah orisal pomen gorske reševalne službe v naših krajih in čestital vsem reševalcem za njihovo delo in skrb za občane, ki našo pomoč potrebujejo.

Načelnik Gorske reševalne službe Prevalje je v svojem govoru orisal delo v 40-letni dobi, od skromnih začetkov mimo vseh prizadevanj za vzgojo in rast naše gorske reševalne postaje, njenih članov in za prekrbo z raznim materialom. Govoril je o skrbi za človeka v naravi, vzgoji in preventivnem delu — od šolskih otrok pa do vseh onih, ki nas potrebujejo.

Spomnil je tudi na gorske reševalce, ki so žrtvovali zdravje in celo življenje za ljudi, ki so nas klicali na pomoč. Spomnil se je tudi onih, ki so dolgo pred nami opravljali naše poslanstvo. Zahvala je veljala tudi vsem onim, ki so nas podpirali in nam stali ob strani ter nam pomagali na različne načine.

Načelnik komisije za Gorsko reševalno službo Slovenije Danilo Škerbinek je prevaljski postaji in reševalcem čestital za njihovo uspešno in plodno delo.

Napovedovalki — učenki osnovne šole Franja Goloba s Prevalj — sta s pomočjo voditeljice programa s svojimi zvonečimi glasovi in izbranimi besedami dajali poudarek celotni proslavi.

Ganljiv je bil nastop pionirskega pevskega zbora in folklorne skupine z osnovne šole Franja Goloba.

Nepozaben je bil nastop harmonikarjev kulturno-umetniškega društva Svoboda z Raven na Koroškem.

Po določenem sporedu so nastopali še moški pevski zbor Vres, godbeniki in mladinki s flautama.

Proslava se je bližala vrhuncu, to je razvitju prapora Gorske reševalne službe — postaje Prevalje, ki je prvi v Sloveniji. Predsednik Občinske skupščine Ravne na Koroškem Maks Večko je ob navzočnosti praporov planinskih društev iz Mežiške doline svečano razvil prapor gorskih reševalcev, ki je eden najlepših med vsemi lepimi. Mogočno je prapor zanihal levo in desno v rokah predsednika občine, ki ga je v svečani tišini, ko so bile vse oči nazvočih uprte v razviti prapor, predal načelniku postaje prevaljskih gorskih reševalcev. Po svečani zaobljubi: Koroški gorski reševalci obljubljam, da bomo prapor čuvali in pod njegovo postavbo ohranjali in razvijali humane vrednote naše samoupravne socialistične družbe, je prapor prevzel postajni praporščak, reševalec Rok Zagernik.

Ob svojem 40-letnem jubileju je postaja podelila plakete — kot skromno oddolžitev za vse dobro številnim svojim dobrotnikom in sodelavcem.

Plakete so bile podeljene:

- vsem družbenopolitičnim organizacijam v občini
- organizacijam združenega dela
- svojcem umrlih članov-reševalcev in za služnim članom
- posameznikom, ki so prispevali svoj delež za vzgojo in rast postaje

— vsem postajam Gorske reševalne službe in komisiji za Gorsko reševalno službo Slovenije

— vsem onim, ki so nam v dolgi dobi pomagali pri našem delu ter nas podpirali in z nami sodelovali.

Ob koncu jubilejne proslave so se vsi gorski reševalci naše postaje zbrali ob praporu in prejeli jubilejne plakete.

Častni predsednik ZTKO Občine Ravne na Koroškem Gregor Klančnik je čestital gorskim reševalcem in jim predal priznanje ZTKO Ravne na Koroškem za zasluge pri razvijanju telesne kulture v Občini Ravne na Koroškem.

Predsednik občinske konference SZDL Ravne na Koroškem Tone Ranc je gorski reševalni službi Prevalje čestital za njeno delo v imenu vseh delovnih ljudi občine Ravne na Koroškem.

V prijetnem razpoloženju vseh navzočih je bila slovesnost praznovanja 40-letnice Gorske reševalne službe na Koroškem — postaja Prevalje zaključena.

Gorska reševalna služba — postaja Prevalje je ob svojem jubileju pripravila tudi razstavo v predverju Družbenega doma. Ta je bila za vse obiskovalce zelo zanimiva. V slikah je bilo prikazano naše delo, razstavljena vsa naša priznanja in odlikovanja. Razstavljen je bil ves tehnični material, ki ga uporabljamo pri reševanju, zaščitna oprema, kakor tudi vsi pripomočki za dajanje prve pomoči. Razstava je bila odprta tri dni in si jo je ogledalo veliko ljudi, predvsem šolska mladina s svojimi vzgojitelji.

Ob jubileju smo izdali slavnostni bilten, v katerem so poleg pozdravnih besed predsednika občinske skupščine Ravne na Koroškem Maksa Večka, predsednika ZTKO

Slovesna zaobljuba po prevzemu prapora Gorske reševalne službe na Koroškem — postaja Prevalje

Ravne na Koroškem Jožeta Šaterja in načelnika komisije za Gorsko reševalno službo Slovenije Danila Škerbinka, opisana tudi zgodovina postaje Prevalje, seznam vseh reševalcev, postaje in spomin na one, ki jih ni več med nami, nasveti našega postajnega zdravnika za primer snežnega plazu.

Vse priobčene slike so z našega reševalnega dela pri vzgoji in reševalnih akcijah.

Izdali smo tudi posebne jubilejne značke.

Gorska reševalna služba na Koroškem — postaja Prevalje z vsemi svojimi člani reševalci je tako prikazala svoje dolgoletno delo in poslanstvo, ne samo vso skrb za sočloveka, kadar je pomoči potreben, temveč tudi vso vlogo v preventivnem delu in skrbi za vse, ki zahajajo v naš planinski svet.

Ob skrbi človek-človeku za zdravo počutje številnih planincev po našem gorskem svetu, za varno počutje prebivalcev, ki žive v planinskih predelih naše občine, hočemo naše delo nadaljevati, se vzgajati, izobraževati in krepiti naše znanje in vrste.

Družba in delovni ljudje nam izrekajo priznanje, da smo potrebni in cenijo naše delo. To nam je največje plačilo in spodbuda za prihodnost.

Slavnostni govor načelnika

Zbrali smo se na nenavadnem zboru. Navajeni smo, da nas kličete vi in potrebe; Na današnji zbor pa smo vas klicali mi, koroški gorski reševalci.

Skupno z vsemi krajanji, občani, gosti in povabljenici, prijatelji narave, delavci združenega dela, mladimi in starimi med koroškimi vrhovi in dolinami, hočemo praznovati 40. obletnico delovanja Gorske reševalne službe na Koroškem, postaja Prevalje. Bilo je 1. maja 1946, ko smo na Prevaljah ustanovili Gorsko reševalno službo, in ta dan štejemo za rojstni dan našega organiziranega delovanja.

Štirideset let, ki so potekla hitro in neopazno, vendar za nas, gorske reševalce in za našo življenjsko družbeno rast uspešno.

Od skromnih začetkov v številu in opremitvi smo se razvijali in krepili ob vseljudski potrebi, razumevanju in podpori, tako da smo danes priznani kot javna služba, potrebna vsem našim družbenopolitičnim ustanovam, telesni kulturi, zdravstvu, predvsem našim delovnim ljudem in mladini pri njihovi vzgoji za življenje v naravi. Ob vse večjem razvoju naših industrijskih krajev in rasti prebivalstva je začelo vedno več ljudi zahajati v planinski svet iskat razvedrila, zdravja in svežega zraka.

Vedno več mladih se je vključevalo v alpinistične odseke, si urilo svoje moči v neprehodnih stenah in grapah. Planinstvo je postalo množično.

Vsemu temu je sledila nuja po organizirani gorski reševalni službi. V njeno delovanje so bili pritegnjeni mladi alpinisti, ki so čutili nagnjenje do izobraževanja, predvsem pa so imeli v sebi human čut pomagati, kadar je potrebno.

Naša gorska reševalna služba se je v letih usposobila, ob nakupu sodobne tehnične reševalne opreme, da je danes dobro izurje-

na skupina v vseh posebnostih gorskega reševanja.

V vseh minulih letih smo čutili veliko potrebo po izobraževanju in usposabljanju. Vse naloge smo ob podpori naših oblasti in delovnih organizacij uspešno izpolnjevali ob zavesti in nesebični misli pomagati in se razdajati za dobro ljudi in njihovih življenj.

Veliko smo pomagali ob različnih naravnih silah v letnih in zimskih časih, varovali smo življenjski prostor in imetje, varovali smo ideje naše samoupravne socialistične ureditve.

Številni so bili klici na pomoč iz raznih planinskih predelov podnevi in ponoči. Ko je zapadel visok sneg, smo gazili in utirali snežne poti pomoči potrebnim. V spominu nam je primer, ko smo morali v visokem snegu, ko je odpovedala vsa mehanizacija, odtrgati na smrt bolno mater iz srede jokajočih otrok in jo odnesti do doline.

Kadar je bilo treba iskati pogrešane, izgubljene, smo bili pripravljeni. Vedno smo

Družba nam je dala najvišje priznanje in zavest, da smo potrebni. Upošteva naše delo in sodeluje z nami, kjer koli se pojavimo.

Med štiridesetletnim delom je bilo veliko veselih, nekaj pa tudi žalostnih dni, ko smo ob skrbi za varnost ljudi na akcijah ali vajah izgubili nekaj tovarišev iz vrst gorskih reševalcev, ki so tvegali življenje ali zdravje. Ob misli nanje z našim delom nadaljujemo, kot da so še vedno med nami. Nepozabna so imena: Zdenko Štern, Maks Čas, Ernest Vauh in Milan Kolar. Tudi Roman Jurhar, ki je dobil trajne poškodbe na naših vajah, je v spominu z nami.

Spomnimo se tudi onih tovarišev, ki so davno pred nami bili v službi gorskega reševanja na našem terenu. Eden od njih je Matija Apohal.

Ob našem štiridesetletnem jubileju se zahvaljujemo vsem, ki so nam pomagali pri dolgoletnem uspešnem delu in skrbi za pomoč ljudem, ki so nas potrebovali.

Hvala vsem gorskim reševalcem naše postaje za njihovo požrtvovalno in humano delo. Hvala vsem obveščevalcem našega področja, visokogorskim kmetijam, vsem organom za notranje zadeve in vsem, ki so pomagali izvajati dežurno preventivno službo na naših smučiščih.

Za današnji izredni zbor, ko proslavljamo obletnico in razvitje prapora naše službe, se v imenu vseh gorskih reševalcev na Koroškem zahvalim vsem, ki ste nas podprli in nam pomagali, da je naša slavnost dobila tako veličastno podobo.

Hvala vsem in na srečna svidenja.

Delovne in druge samoupravne skupnosti, ki so finančno podprle praznovanje 40-letnice Gorske reševalne službe na Koroškem — postaja Prevalje:

Darovalci spominskih trakov za prapor Gorske reševalne službe:

- Občinska skupščina Ravne na Koroškem
- Slovenske železarnice — Železarna Ravne
- Komisija za Gorsko reševalno službo pri Planinski zvezi Slovenije
- Sekretariat za ljudsko obrambo občine Ravne na Koroškem
- Občinski štab za teritorialno obrambo občine Ravne na Koroškem
- Občinska konferenca SZDL Ravne na Koroškem
- Zveza telesno kulturnih organizacij občine Ravne na Koroškem
- Občinska zveza sindikatov Ravne na Koroškem
- Železarna Ravne TOZD Družbeni standard
- Konferenca sindikata Železarnice Ravne
- Turistično društvo Črna na Koroškem
- RTV Ljubljana TOZD Oddajniki-Zveze
- Tovarna pohištva Pameče
- Nama — Ljubljana, TOZD Ravne na Koroškem
- Rudnik Mežica — TOZD Metalurgije Žerjav
- Rudnik Mežica — TOZD Elmont Mežica
- Občinska zdravstvena skupnost Ravne na Koroškem
- Gradis — gradbena enota Ravne na Koroškem
- TOZD Stavbenik Prevalje
- Vatrostalna Zenica — delovišče Ravne na Koroškem
- Lovska družina Prežihovo — Kotlje
- Lovska družina Jamnica — Prevalje

40 LET
GORSKE REŠEVALNE SLUŽBE
NA KOROŠKEM

si prizadevali čimpreje priti do ponesrečenca in ga rešiti. Vselej smo si tiho, brez vsakega hrupa, zadajali na ramena težko opremo, se izgubili v noč, nastajajoč ali ugašujoč dan in hiteli na kraje, kjer so čakali pomoči.

Reševalne akcije smo vodili ponoči in podnevi, tudi po več dni, v razmerah, življenjsko nevarnih tudi za reševalce.

Veseli smo bili ob vsakem uspešnem delu, potrti, ko je bila naša pomoč prepoznana.

Z besedo in preventivnim delom radi zahajamo med vse ljudi, od šolskih otrok do ostalih, da jim dajemo življenjske napotke za srečno in varno počutje v naravi. Tega je bilo mnogo v naši delovni dobi, kar pričajo ustna in pisna izročila. Vse delo opravljamo zavestno, v dobri volji, brez vsakega plačila ali nagrade, v pomoči človek-človeku. To nam je največje zadoščenje in kažipot za nadaljnje delo.

- Lovska družina Mežica
 - Delavci Kovinotehne Prevalje
 - Planinsko društvo Mežica
 - Planinsko društvo Črna na Koroškem
 - Planinsko društvo Prevalje
 - Planinsko društvo Ravne na Koroškem
 - Stanislav Šardi, Ravne na Koroškem
 - Ivan Školnik, Mežica
- Finančna sredstva so še prispevali:
- Občinski odbor RK — Ravne na Koroškem
 - Občinski svet ZSS — Radlje ob Dravi
 - Sekretariat LO občine Radlje ob Dravi
 - OSS — SDK — Ekspozitura Ravne na Koroškem
 - SOZD Koroško zdravstvo — Koroški zdravstveni dom Ravne na Koroškem
 - Rudnik Mežica — TOZD Tovarna opreme Mežica
 - Lovska družina Pogorevc — Črna na Koroškem
 - Lovska družina Koprivna—Topla—Črna na Koroškem
 - Lovska družina Bistra, Črna na Koroškem
 - Gradbeno podjetje Radlje ob Dravi
 - Stroj, Radlje ob Dravi

- Gorenje Muta
- HYPOS — Muta
- Carinarnica Dravograd
- LB Temeljna koroška banka Slovenj Gradec
- Lesna Slovenj Gradec, TOZD Gozdarstvo Črna na Koroškem
- Lesna Slovenj Gradec, TOZD Blagovni promet
- Občinski komite ZKS Ravne na Koroškem
- TIO TOZD Konfekcija Otiški vrh
- TIO TOZD Barvarna Otiški vrh
- Bolnišnica Slovenj Gradec
- Konferenca sindikata Železarne Jesenice
- Vzgojno varstvena ustanova Ravne na Koroškem
- Komunalno podjetje Prevalje

Vsem, ki ste nam ob naši jubilejni pridelitvi praznovanja 40-letnice Gorske reševalne službe na Koroškem — postaja Prevalje, pomagali s finančnimi sredstvi, z nakupom številnih spominskih žebličkov, tudi onim, ki ste nam pomagali pri naši proslavi, nam svetovali in tudi aktivno sodelovali, se iskreno zahvaljujemo gorski reševalci s Prevalje. Hvala vsem za vse.

Iz ljudskih zgodb so nekateri pisatelji napisali zanimiva literarna dela. Spomnimo se samo Josipa Vandota, ki ga je ubila zločinska okupatorjeva roka! Ustvaril je lik Kekca — junaka, čigar dogodivščine smo že šolarji tako radi prebirali, v zrelih letih pa radi gledamo to filmsko upodobitev. Ob vrtenju teh zgodbic so bile svoj čas polne kino dvorane, zdaj, ko nam lahko to dostavijo tudi na dom, gotovo ni pri ponovitvah Kekca noben TV sprejemnik zaprt. Za dobro je vsak človek sprejemljiv.

Nekateri trdijo, da so vzgojni tudi kavbojski filmi, saj na koncu vselej zmaga pravica. S tem se ne strinjam, kajti to je prepoceni in lažna vzgojna metoda, skovana na terorju, trdi pesti in pištoli!

V ljudski domišljiji so nekoč živela tudi bajna, mistična bitja. To so bili škrti, prav majhni, bradati, predvsem pa zelo dobri moški, ki so ponoči in na skrivaj pomagali kmečkim ljudem pri raznih delih na polju. Rojenice in sojenice so bile navzoče pri rojstvu in so napovedovale usodo novorojenemu. Dalje so obstajale tudi žalik žene. Od kod to čudno ime, mi ni znano. Zunanji videz rojenic in sojenic mi ni znan. Medtem ko škrti na pogled niso bili preveč simpatični, so bile žalik žene prave lepote. To očarljivo mistično bitje je krasila vitka postava, snežno bel obraz, lepa, dolga obleka, predvsem pa dolgi, do tal segajoči zlati lasje. Tudi žalik žene so pomagale pri delu na polju, dajale so tudi dobre strokovne nasvete.

Prav vse pravljice in pripovedke imajo enak začetek: nekoč je bil, v neki daljni deželi, bil je nekoč kraj, neki revni oče je imel tri sinove in podobno. Pri vseh sta nedoločena kraj in čas dogajanja. Pri žalik ženah pa so nekatere zgodbe bolj določene, saj imenujejo kraj, čas je seveda zakrit. H Kavšaku v Javorju so hodile žalik žene pomagat delati na polju; ko so pa enkrat pri žetvi zalotili deklo, ki si je pljunila na roke, jih ni bilo več.

Še bolj določno (in seveda bolj verjetno) kroži taka zgodbica v našem kraju. K Zažetu pod Brinjevo goro je redno hodila žalik žena. Ta sicer ni pomagala pri delu,

Ajnžik:

Žalik žene

Pravljice, pripovedke, bajke, basni in vsemogoče zgodbe imajo v vseh časih vsi narodi sveta. Vsebinsko je ta zvrst kulturne dediščine različna, vsa pa ima skupen, vzgojni motiv: zmaga dobrega nad hudim. Vzrok za nastanek tega ljudskega izročila je stiska, ki spremlja človeka že od takrat, odkar se razumsko zaveda. Že pračlovek je imel strah pred nadnaravnimi bitji, podivjanimi naravnimi silami, divjimi živalmi, pred nevarnimi elementi, kot sta ogenj in voda; končno tudi pred sočlovekom, ki mu je bil lahko tekmec ali sovražnik. Ta »dediščina« je spremljala človeka tudi še potem, ko je prispel na višjo razvojno stopnjo, otresti se je ni mogel niti tedaj, ko je že živel v urejeni in organizirani človeški družbi. To je spremljalo človeštvo v vseh dobah, sicer pa kar lepo priznajmo, da nismo v sebi delček tega tudi mi, čeprav se ponajšamo, da živimo v atomski dobi!

Vse to je bilo povod, da je človekova domišljija spletla številne pravljice, pripovedke in zgodbe, ki si jih ljudje pripovedujejo iz roda v rod; zakoreninile so se tako močno, da jih ne more izbrisati niti sodoben način življenja, ko sta znanost in tehnika na tako visoki stopnji. To tudi ni cilj nikogar, saj to je kulturna dediščina vsakega naroda.

Zrelost otrok je čedalje bolj zgodnja. Lahko trdimo, da so zdaj že predšolski, ali vsaj otroci prvih razredov bolj razgledani, kot smo bili mi, ko smo zapustili šolske klopi. Nasploh je mentaliteta ljudi na visoki ravni, na življenje gledamo bolj stvarno, kar smo spričo razmer tudi primorani. Pričakovati bi bilo, da je svet pravljic in pripovedk minil, vendar ni tako. Veliko bolj »osveščeni« otroški svet še vedno za-

maknjeno posluša dogodke iz pravljice sveta, pa naj prihajajo iz ust babice ali radijskega napovedovalca; z zanimanjem gleda tudi mali zaslon, če je kaj takega na programu. Priznajmo, tudi mi odrasli radi poslušamo, beremo ali gledamo dogodivščine, za katere dobro vemo, da so le sad človekove domišljije. Kako smo kot otroci uživali ob pripovedovanju pravljic in zgodb! Radi smo poslušali to, čeprav nas je bilo včasih tako strah, da si nismo upali pogledati niti skozi okno, kaj šele, da bi stopili v temno noč.

Delovna kača

pač pa je dajala gospodarju strokovne nasvete, kar je delala tako, da se je vlegla k njemu v posteljo potem, ko je gospodinja vstala. Njeni dolgi lasje so menda vedno viseli iz postelje in ležali na tleh. Nikar nobenega pohujšanja, saj to je delala z vednostjo same gospodinje! Ta dobra žena je gospodarju svetovala, kdaj in kaj je treba sejati, dajala mu je tudi druge strokovne nasvete, ki so pri kmetovanju še kako potrebni. Zgodba pravi, da so takrat pri Žažetu zelo dobro gospodarili, čeprav je žalik žena svetovala tudi kaj nemogočega. Tako je neko dolgo zimo, ko se je bilo bati, da ne bo prezimilo ozimno žito, rekla gospodarju, naj na tej njivi takoj vseje bob. Njivo je še pokrival sneg, držal je sren, in ko je sejal bob, se je zaradi strmine kotalil na rob. Sosedje so imeli Žažeta za norega, toda tisto leto mu je bob obrodil kot še nikoli.

Človek ga večkrat kaj polomi, da sam ne ve, kdaj in kako. To se je zgodilo tudi takratni Žažetovi gospodinj, čeprav je bila zelo pametna in razumna žena, saj ni poznala nepotrebnega ljubosumja. Pravzaprav ni mislila nič slabega, le dobro je hotela in vendar, storila je napako. Nekega jutra je namreč prišla tiho v kamro in popravila dolge lase v posteljo. To je žalik ženo tako užalilo, da je ni bilo več k hiši. Iz tega sledi, da so tudi mistična bitja, prav kakor mi, navadni zemljani, imela svoje kaprice. Od tistih dob so si pri Žažetu morali sami pomagati, kot so vedeli in znali. Da ne bom delal krivice sedanjemu rodu pri Žažetu: tudi ti dobro kmetujejo — kljub temu, da žalik žene ni več na spregled.

To zgodbo sem čul že kot otrok. Seveda sem takrat to verjel, pozneje pa spoznal, da je to le sad človekove domišljije; nikoli pa si nisem mogel misliti, da bom to kdaj še podoživljal. Da bom mogel to pojasniti, je potrebne še nekaj razlage.

Lani nas je pestila huda suša. Vzela nam je dobršen del otave, otaviča, paše in silažne kornice. Z veliko težavo smo spravili iz zemlje krompir, največji problem pa je bil s setvijo ozimne. Setve žita se nekateri

kmetje še držimo, čeprav je pred leti kmetijska strokovna služba svetovala, da jo v naših hribovskih predelih opustimo v korist živinoreje, ki je v naših razmerah za nas najbolj zanimiva in donosna. Nekateri kmetje so šli v to panogo specializirano, drugi so dali živinoreji večji poudarek, zaradi kolobarja pa sejejo še nekaj poljščin. V širino s tem itak ne moremo iti že zaradi tega, ker se z mehanizacijo ne dajo obdelovati vse njive. Praksa zadnjih let kaže, da v sedanjih neurejenih tržnih razmerah specializirano kmetijska proizvodnja ni zanimiva, to je prisililo tudi močne proizvajalce mleka in mesa, da še posejajo kakšno njivo. Setev in žetev sta z mehanizacijo nekoliko olajšani, pri mlačvi pa je še vseeno treba požreti nekaj prahu. Vse to se pozabi, če je kaša saj za silo polna, prijetno je tudi monotono klopotaanje mlina; kaj pa pomeni hleb domačega kruha na mizi, pa ni treba posebej omenjati.

Močna suša je torej zelo omejila jesensko setev. Nekateri so posejali samo krom-

pirišča, ki jih je bilo mogoče še nekako preorati, drugi so pustili setev lepo na miru. Z veliko težavo, vztrajnostjo in zamudo je meni uspelo, da sem posejal načrtovano površino. Cel teden sem se guncal na traktorju in požgal več kot sto litrov nafte, vendar sem bil zelo zadovoljen, ker mi je setev uspela. Če ne seješ, ne moreš imeti niti trošta, so modrovali naši predniki. Načrtovani površini jesenske setve se je pridružila še ena njiva. Za zeleno krmo sem konec avgusta posejal njivo rži. Ker zaradi suše ni odrasla, smo jo popasli, saj zaradi trdih tal krave niso naredile nobene škode. Po paši je rž zopet pognala in takrat sem se odločil, ne da bi kakorkoli tvegali: rž bomo pustili za žetev. To smo utemeljevali z dejstvom, da so nekoč v novnah sejali ozimino tudi že v poletnih mesecih. Naš plan jesenske setve je bil torej precej prekoračen, s čimer smo bili zelo zadovoljni.

Poljedelca spremlja skrb od setve do žetve. Tokrat se je ta skrb začela zelo zgodaj. Sveti Martin naj bo suh, da pozimi raste kruh! je znan ljudski pregovor. In prav ta Martin ga je najprej polomil. Tega dne je namreč padel prvi sneg, kar ne bi bilo že tako hudo, saj je imel še dovolj časa, da bi skopnel. Vendar ni. V deželo je kar čez noč prišla prava zimska podoba; ne preveč debela snežna odeja ni kopnela, čakala je na drugi sneg. Sneg svetega Andreja ni prida odeja, sto dni leži in žito mori. To je že drugi svetnik, ki pogosto straši prizadevne poljedelce. Minuli sveti Andrej je imel zares v redu odejo, ki se nikakor ni hotela toliko razgrniti, da bi mogle pravkar ozelenele njive še enkrat zejeti sapo, preden bi se pogreznile v zimsko spanje. V januarju sneg in mraz, da poka, bo v jeseni sadje, vino in moka. Tako smo pobirali stare ljudske napovedi, ki prerokujejo slabo ali dobro letino. Januarja ni bilo veliko snega, tudi mraz ni bil najhujši, vendar kopnega ni hotelo biti niti za en dan. Sneg smo dobivali po obrokih, ko je bila snežna odeja že tanka, je zapadel novi. Da bi bila možnost za dobro prezimljenje žita še manjša, zemlja sploh ni premrznila, kajti prvi sneg je padel na talo, pod snežno odejo pa zemlja ne zmrzne več.

Ho — ruk

Da bi hitro prišla močna odjuga, smo si želeli! Če ne prej, bo ta prišla na Venartnico, ki prinese baklo v sneg, smo upali in si želeli. Namesto bakle je ta prinesla nov sneg. Nasul ga je celo sveti Jožef, ki je tudi znanilec vigredi. Skoraj sem pozabil na dvojno pošiljko snega, ki smo jo dobili o pustu. Bilo je kot zacoprano. Svetniki vigredniki so minevali drug za drugim, sonce je bilo že močno, ptice so postajale glasne in vsi koledarji so kazali na vigred, toda ta je odlašala, kot npr. pristojne službe z izdajo gradbenega dovoljenja.

»Snežne razmere: Vogel 140 cm, Kravec 50, Velika planina 55, Rogla 40, Pohorje 30 cm snega, in tako dalje. To so podatki od včeraj, sveže podatke vam bomo sporočili do konca jutranje oddaje.« To so bile čez pol leta vsakodnevne litanije RTV Ljubljana. Kolikšna skrb za vsak cm snega, niti besedice pa ne o tem, kaj se pod to tako opevano snežno odejo dogaja! Medtem ko je ogromna večina državljanov uživala radosti zimske idile, je nad kmetijci ves čas ležala nekakšna mōra, kajti taka dolga zima lahko samo še poslabša ne samo kmetov, ampak tudi naš celotni, ne preveč trden gospodarski položaj.

Ker smo imeli pri nas posejane razmeroma precej ozimnine, smo seveda tudi mi težko čakali na prve kopnice. Bolj ko je šlo proti vigredi, bolj so mi šla na jetra poročila o snežnih razmerah. Misel, da bo treba žitu nekako pomagati, je bila pri meni vsakodnevna. Valjenje snega more človek pospešiti samo s tem, da snežno skorjo prehodi, jo potrosi z zemljo ali s pepelom. V ta namen smo zbirali pepel že od začetka kurilne sezone, v primernem trenutku sem ga trosil po njivi spoštljivo kot umetno gnojilo, ko pa ga je zmanjkalo, sem trosil zemljo. Snežna odeja je imela tako močno skorjo, da me je zdržala s polno samokolnico zemlje vred. Sonce je bilo že zelo močno, na snežni odeji je izzvalo brez števila kristalov, ščemelo je, jemalo je vid. Jemalo mi je tudi trošt, ki sem ga imel od stežavne setve.

Pri napornem in enoličnem delu je najbolje, če se ukvarjaš s kakšnimi fletnimi mislimi; s tem ti hitreje mine čas in vsaj malo pozabiš na težave, ki te tarejo. Po naključju sem se spomnil na Žažeta in na njegovo žalik ženo. Kako tudi ne? Saj sem bil v podobnem položaju kot nekdanji Žaže: kaj storiti, če bo zima pobrala ozimino? Na Žažeta me je spominjal tudi sren, ki je zdržal bob, mene pa je s polno samokolnico zemlje vred; tudi jaz sem delal prav tako tvegano delo, in končno, gledal sem lahko proti Žažetu, saj se od nas tja lepo vidi. V sklopu vseh teh okoliščin se mi je prikradla misel oziroma želja, kaj ko bi se tudi k meni vlegla žalik žena in mi dala nasvet, kaj naj naredim. Bil je namreč že zadnji teden v marcu, ozimina bi morala že zeleneti, pokrival pa jo je debel in trd snežni sklep! Ima sploh pomen, da trosim zemljo, saj bom njivo najbrž moral preorati za novo setev?! Odgovor na to bi mi lahko dala samo žalik žena, zato sem si jo zaželel. Verjemite mi, da pri tem nisem imel v mislih nič pregrešnega (če ima kdo ležanje z žensko za greh). Pred menoj je bila samo skrb za kruh, ta pa je bila tako močna, da sem si zaželel nekaj, kar sploh ni uresničljivo. Na vsem lepem se mi

Slab teren

utrne druga, bolj stvarna misel. Zakaj bi si želel nekaj, kar ni mogoče, ko pa poznam žensko, ki res obstaja in je zmožna dajati kmetijske nasvete. Pospesjevalka pri kmetijski zadrugi je in je celo diplomirani agronom! Na žalost sem moral tudi to misel takoj opustiti, kajti možnost, da bi mi prišla ta dajat nasvet v posteljo, se mi je zdela enaka tisti, kot če bi sredi današnjega sveta, ko nihče noče verovati v nič, pričakoval prikazen mistične žalik žene.

S tem ni bilo torej nič. Vendar sem hotel te brezplodne želje še nekako koristno uporabiti: z njimi lahko malo ponagajam ženi, se mi je porodila poredna misel. Sicer pa pred njo nikoli nimam skrivnosti, zato sem imel za dolžnost, da ji to povem. Začel sem zelo previdno. Najprej sem ji povedal zgodbo o žalik ženi in Žažetu, kar je seveda že čula, vendar je za uvod treba osvežiti spomin. Tu sem se brez potrebe odkašljaval in počasi nadaljeval: če bi še obstajala žalik žena, kaj bi rekla ti, če bi prišla k meni v posteljo in mi pametno svetovala? Korajžno sem ji povedal tudi glede naše brhke pospeševalke.

»Celo noč se naj obe tevhata zraven tebe, samo da bi kaj pomagalo!« mi je brez zadrege odgovorila žena, ki ne pozna ljubosumlja.

To je bil torej že tretji neuspeh zaporedoma! Bo neuspeh tudi trošenje zemlje, me je skrbelo. Sneg na njivi pšenice smo prvega aprila pregazili na drobno.

Končno so se pokazale prve kopnice, vidno so se večale in tudi Ošven, ki je bil dobrega pol leta odet v belo, se je za prvomajske praznike oblekel v zeleno.

Vigred je bila torej tu, s tem pa še ni bilo konca skrbi za žito. Dnevno sem hodil po posevkih in ugotavljal stanje. Kazalo je slabo, vendar sem takoj potrosil dušično gnojilo. Bilke na rži so bile v večini odgnite, na pšenici, kjer sem zaradi nižinske lege imel najmanj upanja, so bile sicer zdrave, toda redke. Minila sta še dva tedna negotovosti, pogosto sem brskal po posevkih: še vedno sem imel upanje, ki pa je bilo vsak dan manjše, kajti močno se je začel razraščati plevel. Naposled sem se odločil: njivo rži, ki je imela zaradi zelo

zgodnje setve največ možnosti za ugodno prezimljenje, sem preoral za koruzo, drugi posevek sem rešil s tem, da sem vmes posejal jaro rž, v pšenico pa sem vsejal deteljo. Tukaj sem ga polomil, kajti zaradi detelje nisem smel škropiti proti plevelu, ki ga ne uniči nobena, še tako huda zima. Plevel je kmalu prerastel redko pšenico in oviral rast mlade detelje. Spet smo bili pred odločitvijo: žrtvovati vprašljivi pridelek pšenice na račun detelje ali obratno? Odločili smo se za prvo, pri čemer je bilo nekaj prednosti: pokošena pšenica s plevelom vred je bila odlična za siliranje, mlada detelja je dobila, »po hitrem postopku« možnosti za nemoteno rast, pravočasno smo uničili tudi zorenje plevela. S tem sem se nekako potolažil, kajti vsa ta navlaka, ki je prej dušila pšenico, je zdaj koristna snov za silos. Pri tem delu so mi prišli na misel ti verzi:

Zebrat, slak, turica,
med njimi redka je pšenica;
ne morem jaz veselja skriti,
ker vse to končalo bo — v kravji riti.

V tej na hitro zloženi kitici res ni nobene umetnosti, pove pa pomembno resnico. S tem je bilo pravočasno uničeno brez števila semen plevela, ki bo izgubilo kaljivost najprej v vrenju silosa, potem pa v prebavih prežvekovalcev!

Tako je torej kmetovanje. Garaš, trudiš se, povzameš vse sodobne agrotehnične ukrepe, toda vmes poseže višja sila, ki ti prekriža vse račune. Večkrat pomislim: ko bi tisti čas, ko sem sejal ozimino, brezdelno posedal, bi bil na istem, kajti prihranil bi stroške za drago seme in gorivo. Vendar, če ne seješ, ne moreš imeti niti trošta!

Jesenska setev je spet pred durmi. Skrb za kruh se bo pričela od kraja. Kako ravnati, da bo prav, da ne bomo delali napak? Ker današnji žalik žena niti k Žažetu ne zahaja več, smo primorani ravnati se po nasvetih, ki nam jih dajejo kmetijski strokovnjaki bodisi v sredstvih javnega obveščanja ali neposredno (pospeševalci, pospeševalke) pri kmetijski zadrugi!

Predvsem pa se bomo morali upreti na lastne izkušnje!

Mojca Potočnik

Sedem križev in dvanajst zvezd Lešnikove mame

Je dolg, ki ne bo nikoli poplačan. To je dolg do slovenskih mater, ki so rodile v letih pred drugo svetovno vojno, med njo in po njej. V težkih razmerah so rodile in vzrejale številne otroke in tako v kratkem času obnovile svoj narod, ki je med Hitlerjevo morijo utrpel hude izgube, tako človeške kot materialne. Ta generacija številnih otrok je zmogla obnoviti povsem uničeno narodno gospodarstvo in razviti industrijo. Dolga do svojih mater pa ni poplačala in ga ne bo, ker je videla samo njihovo žrtev in trpljenje, ob tem pa neznanje in nezmožnost, da bi zmanjšale število rojstev, ne pa njihovega zgodovinskega poslanstva. Ta in naslednje generacije slovenskih otrok so videli v številnih otrocih samo zlo in so tako omejile število rojstev, da so po nekaj desetletjih postarale svoj narod in že v precejšnjem odstotku prepustile skrb za svojo socialno varnost na stara leta pripadnikom bratskih narodov, ki se še razmnožujejo (v dobesednem pomenu) in z viškom delovne sile zapolnjujejo slovenski narodni primanjkljaj.

Je pa še en dolg — moj dolg do svojih ljudi, do ljudi, ki so obkrožali mojo mladost in me s svojim tihim zgledom učili modrosti življenja. Ta dolg, menim, morem vsaj delno poravnati, zato to razmišljanje namenjam eni izmed njih, Lešnikovi mami, ki je zaradi daleč naokrog najštevilnejše družine doživela v svojem življenju nič koliko očitkov in zasramovanj. Naj ji bo teh nekaj besed dobrodošlo spremstvo čez prag v osmo desetletje njenega življenja.

Lešnikova mama Avgušтина Pizar, rojena Rebernik, se je rodila v avgustu 1916. leta, sredi prve svetovne vojne, kot deveti otrok najemnika na Šteknečem na Tolstem vrhu. Lastnik posestva je bil Sušnik iz Črneč, znan po tem, da so bila njegova lovišča vse od Črneč do Trotovega križa. V najem je dal samo polje, gozd je izkoriščal sam. Najemnina je bila tako visoka, da so morali trije (oče in dva sinova) vse leto voziti les s konji, da so mu jo mogli plačati. Doma so pridelali premalo, čeprav je delala vsa družina. Jesti pa so le imeli dovolj, saj se je na Šteknečem kopišču vsako leto sušilo po 300 kop žita, redili pa so po dvajset glav živine. Kruha je bilo dovolj za domače in za vse, ki so zašli k hiši. K Šteknetu pa so tedaj ljudje radi prihajali, kajti brat Miha je igral na harmoniko in ko je on zajuckal in raztegnil svoje mehe, ni bilo daleč od veselice. Mladih, ki so se radi veselili, v tistih časih v tem vrhu tudi ni manjkalo. Danes je Lešnikovi mami težko

gledati, ker to lepo posestvo sameva prazno, po nekdanjih njivah, sedaj pašnikih, pa se podi živina od vsepovsod, tudi z veliko slabših posestev, kot je Štekneče. Hiša in gospodarska poslopja propadajo, v njeni mladosti pa je sicer izkoriščevalski gospodar imel vsaj to dobro lastnost, da je skrbel za popravilo le-teh.

Z leti so se Gustini (po domače) bratje in sestre razšli na nove domove, tudi zanj je prišel čas, da gre. Lahko ji ni bilo, saj se je poročila, ko je že divjala vojna, na novem domu pri sosedu Lešniku pa ni bila zaželena. Nemci tudi njeni družini niso dali miru. Moža so ji zaprli že konec 1943. leta. Šla je in pokleknila pred gestapovci v Dravogradu, da so ji ga, materi z majhnimi otroki, vrnili. On je šel potem v partizane, njo pa so marca 1945 zaprli s petimi otroki vred (najmlajši je bil star komaj mesec dni). V celovške zapore so čez teden dni pripeljali še možovo mater in očima. Selili bi jih bili v Nemčijo, da ni bil na vratih konec vojne, proga je bila razstreljena, k njihovi rešitvi pa je pripomogla še bolezen otrok, ki so vsi zboleli na prebavilih. Iz Celovca so jih Nemci poslali k njenemu bratu na Muto, grede pa so se še lahko ustavili doma. In tu so dočakali osvoboditev.

Ko se je tudi mož vrnil od partizanov, sta znova zagospodarila na Lešnikovem.

Bilo je težko, saj se je vrnil bolehen, zdravje pa mu je kmalu začela krhati še pijača. Leta po vojni so bila težavna za vse kmete, še toliko težja so bila za Lešnikove, saj je bila njihova hiša polna majhnih otrok. Toda kljub temu, da je bila na mizi velikokrat samo polenta ali repa, je zraslo vseh dvanajst in danes si vsi pošteno služijo kruh. In čeprav si lahko pogosteje, kot jim jo je mogla speči njihova mama, privoščijo tudi pogačo, vedo, da je bil in je njen kruh najboljši.

Življenje Lešnikove mame ni bilo lahko, vsako desetletje je bilo zaznamovano s svojim križem. Kljub temu se zdaj, ko si nalaga osmi križ, ne pritožuje. Zadovoljna živi s sinom in snaho, s katero se lepo razumeta, in z njunimi otroki, veseli se vnukov in tudi že pravnukov. Še vedno dela na polju in od časa do časa speče kruh, dober, kakor ga zna samo mati. V zadovoljstvo ji je tudi skromna pokojnina z borčevskim dodatkom.

In zdaj je zadnji čas, da utemeljim naslov. Čeprav si jih je zaslužila bolj kot marsikdo, ji zvezd na njene prsi ne morem pripeti — v nobeni komisiji za odlikovanja nisem. Toda saj njene zvezde že svetijo. Prižgale so se v mnogih prečutih nočeh ob majhnih otrocih in zdaj žarijo v njihovih srcih, v vsakem po ena — njenih dvanajst zvezd.

Koliko smo danes naredili?!

Mgr. Milan Švajger
Jože Studenčnik

Stanje tehnike na področju horizontalnega kontinuirnega ulivanja jekla in možnosti vključitve v nadaljnji razvoj Železarne Ravne

1. UVOD

Smelo zastavljen dolgoročni razvoj železarnarje s poudarkom na postopnem povečanju finalizacije našega jekla zahteva prilagajanje metalurških izdelkov glede namembnosti, kakovosti in predvsem gospodarnosti. Pod naslednjim razumemo čim cenejši vložek za tozde mehanske predelave ob primerni kakovosti, kar se izraža v končni ceni in konkurenčnosti na tržišču.

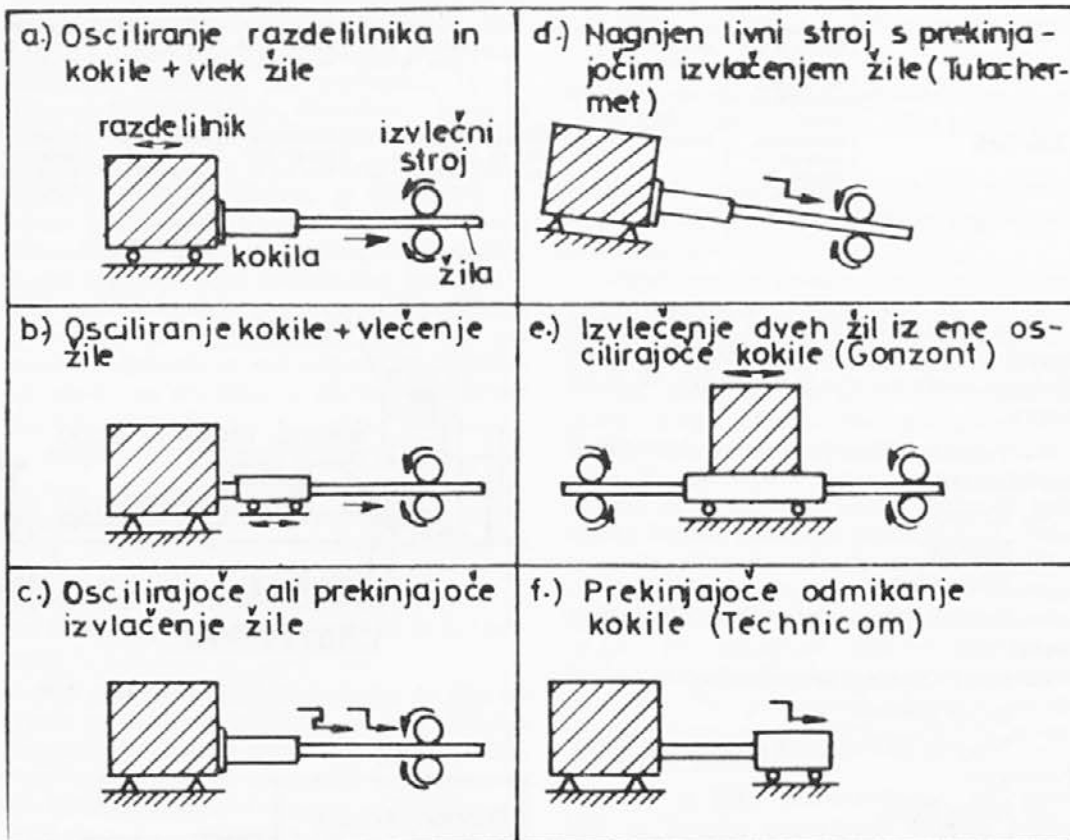
Razvoj metalurške proizvodnje v prihodnje ne predvideva povečanja zmogljivosti, ampak predvsem odpravljanje ozkih grl, tehnološke nadomestitve za doseganje primerne kakovosti izdelkov, preusmeritev v višji vrednostni program, zmanjšanje proizvodnih stroškov predvsem glede energije in ne nazadnje nadaljnje izboljševanje delovnih razmer. Razvoj je treba obravnavati vsaj za zaokroženo tehnološko področje celovito, saj ima npr. razvoj valjarne vpliv tako na nadaljnji razvoj jeklarne kot jeklovleka in celo pogojuje časovno usklajenost.

Kljub zaključeni »modernizaciji« jeklarne z zgraditvijo modernih naprav za izvenpečo ali ponovno tehnologijo beležimo na starih elektroobločnih pečeh, ki jih preusmerjamo v talilne agregate, visoke specifične porabe električne energije in grafitnih elektrod, kar nam zmanjšuje dohodek in intenzivnost nadaljnjega razvoja. Kvalitetno izdelano jeklo po VAD in VOD postopku pride v fazi ulivanja v kokile v dotik z livnim sistemom, kjer se prepogosto onesnaži z nekovinskimi vključki ali nezaželnim vodikom, s čimer so pozitivni učinki ponovne tehnologije v veliki meri zmanjšani.

Zato sestavljajo danes moderne mini jeklarne visokoproduktivne UHP peči kot talilni agregati z nizko specifično porabo električne energije in elektrod, naprave za izvenpečno obdelavo jekla in kontinuirne livne naprave. Od vseh treh naštetih sklopov smo v naši jeklarni realizirali le enega, ostala dva pa nas čakata v srednjeročnem obdobju.

2. HORIZONTALNO KONTINUIRNO ULIVANJE

Kontinuirno ulivanje vedno bolj izpodriva ulivanje v kokile. V ZRN ta čas že okoli 80 % jekla odlivajo po kontinuirnem postopku, na Japonskem celo 90 %. To so uspeli zaradi visoke tehnične zrelosti postopka in velikega zmanjšanja proizvodnih stroškov. Kljub temu je postopek kontinuirnega ulivanja doživel v razvoju velike

Slika 1. Shematični prikaz razvoja HCC naprav

spremembe predvsem zaradi naslednjih razlogov:

— Klasična kontinuirna naprava je velika, zahteva visoka investicijska vlaganja in je toga v obratovanju. Zato so iskali investicijsko manj zahtevne livne stroje, fleksibilnejše in s tem uporabne tudi za male jeklarne. Te zahteve izpolnjujejo horizontalni kontinuirni postopek, ki ga s kratko imenujemo HCC (Horizontal Continuous Casting).

— Za določeno vrsto jekel in dimenzij je ekonomičnejše livno žilo v isti liniji (»in line«) in brez dogrevanja izvaljati. Neposredna povezava med livnim strojem in valjarno ni možna, ker je livni stroj prepočasen. Cilj je torej hitrejši livni stroj, kjer doseže livna žila hitrost, enako hitrosti prvega valjarskega ogrodja. Tem zahtevam ustreza postopek kontinuirnega litja s potujočim kristalizatorjem.

— Masovna jekla želimo liti v čim tanjše profile, ker zadošča manjša stopnja predelave — s tem prihranimo stroške valjanja.

2.1 Razvoj kontinuirnega postopka ulivanja s horizontalno ležečo kokilo

Horizontalno ulivanje v ožjem smislu razumemo kot postopek, kjer žilo — gredico izvlečemo iz horizontalno ležeče kokile in med njima nastopi relativno gibanje. Napajanje iz razdelilnika jekla dosežemo s tlakom. Kokila — kristalizator je običajno iz grafitu, ki ima to slabo lastnost, da zaradi topnosti v železu jeklo naogljčuje. Vodilni proizvajalci naprav že razvijajo različne kombinirane kokile.

Razvoj HCC postopka je pojasnjen na sliki 1. Najprej je oscilirala kokila z razdelilnikom, žila pa je potovala s konstantno hitrostjo (ukrajinski raziskovani inštitut), slika 1a. Potem je oscilirala samo kokila in razdelilnik je miroval, slika 1b. Tu so nastopile težave tesnjenja med kokilo in razdelilnikom. Pri večini današnjih HCC naprav oscilira žila, slika 1c. Tu že nastopi varianta z rahlo nagnjeno kokilo, slika 1d. Rusi propagirajo Gorizontov koncept, slika 1e. Jeklo ulijemo v sredino kokile, ki oscilira, in izvlačimo dve žili na obeh koncih kokile. Watts postopek (Technicom) na sliki 1f prikazuje pomikanje kokile od žile, tekoče jeklo pa doteka skozi votlo žilo, katere obod je strnjen.

Tabela 1

	Boschgot-thardshütte (Siegen)	Armco Inc. (Baltimore)	Thome Ind. (Paris)	Krupp stahl (Siegen)	Cheperral (Dallas)	VEW (Kapfenberg)	Nippon Kokan (Keihin)	Seoul Steel (Inchon)	Kobe Steel (Taka sago) dustries (Anagasaki)	Sumitomo Metal In-	Kawasaki Heavy Industries (Yashio)
Tip	Technika Guss	Technika Guss	Wertli + lastna gradnja	Krupp, poskusna naprava	SCE, poskusna naprava	Vöst/Šöhler poskusna naprava	Davy-Loewy NKK	Davy-Loewy NKK	Kobe poskusna naprava	Sumitomo	Technika Guss
Začetek obratovanja	1980	1984	1976	1982	1984	1984	1983	1983	1981	1979	1982
Velikost razdelilnice (t)	7	7,5	4	1,3 ; 3 oscilira	30	2,5	5	2	3	0,6	3; 1,5
Število žil	1	2	3	1	1	1	2	1	1	1	1
Presek žile (m)	150—200 Ø	100—200 kv.	26—70 Ø	100 kv. 80 do 200 Ø	130 × 175	100 kv. 110 kv	114—250 kv. 80—330 Ø	100—180 kv. 180 Ø	110—150 kv. 110—180 Ø	147—328 Ø	50—96 Ø 120 kv. 40 × 200
Dolžina naprave s hladilno mizo (m)	40	55	n. p.	27	37	n. p.	70	55	20	30	32
Kristalizator dolžina (mm)	baker 120	baker	baker 600	baker 300	baker 100 + 200	baker	baker 300 ali 450	baker 300 ali 450	baker 450	baker 350	baker
Ločilni obroč	BN	BN	n. p.	BN	BN	BN	Si3 N4-BN Sialon	Si3 N4-BN	BN, Si3 N4 + BN	Sialon	BN
Hlajenje za kristalizatorjem	Grafitna cev 1100	Grafitne plošče	Verjetno grafitna cev	Hlajenje z brizganjem	1 Cu-plošča + 2 grafitni plošči 3 × 600	Grafitne plošče 1000, brizganje	Hlajenje z brizganjem	Hlajenje z brizganjem	Hlajenje z brizganjem	Hlajenje z brizganjem	Grafitne plošče oz. grafitna cev
Izvelčni stroj	Istosmerni motor 3 para kolutov in Demag prepriljemni stroj	Istosmerni motor 3 para kolutov	n. p.	Hidravlični motor, 2 para kolutov	Istosmerni motor, 2 para kolutov	Istosmerni motor	Hidravlični motor, 2 para kolutov	Hidravlični motor, 2 para kolutov	Istosmerni motor, 1 para kolutov	Hidravlični motor, 2 para kolutov	Istosmerni motor, 2 para kolutov
Litje jekel	Nelagirana, srednje legirana in nerjavna	Nerjavna	Ledeburitna Cr-jekla za mlinke kroglice	C-jekla, nerjavna, orodna, super zlitine	Finozrnata konstrukcijska jekla	Nelegirana, srednje legirana konstrukcijska avstenitna, feritna, ledeburitna	C-jekla, nerjavna, super zlitine	C-jekla, nerjavna	C-jekla, nerjavna	Nerjavna	Nizkolegirana C-jekla, nerjavna

Prva proizvodna naprava je začela obratovati 1. 1969 pri General Motorsu. V Zahodnem svetu razvijajo in gradijo HCC naprave:

- Tehnica Guss (ima know-how General Motorsa)
- Krupp
- Demag
- Vöst-Alpine
- Danieli (ima know-how Tulacher-meta)
- Steel Casting Engineering
- Davy Loewy
- Nippon Kokan (ima know-how Davy-Loewyja)
- Kobe Steel
- Sumitono Metal Industries in
- Kawasaki Heavy Industries.

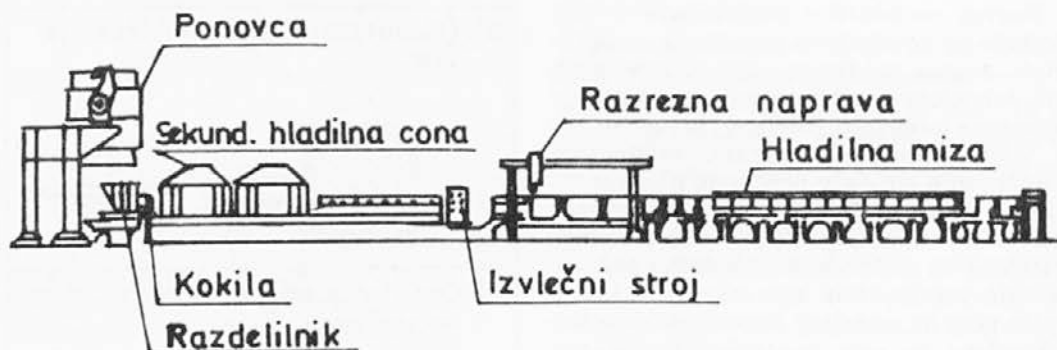
Naprave, ki so trenutno v obratovanju in njihovo obratovanje potrjujejo lastniki, so zbrane v tabeli 1.

Razvoj horizontalnega kontinuirnega ulivanja pospešujejo mnoge prednosti, ki jih ima ta postopek v primerjavi s konvencionalnim kontinuirnim ulivanjem. Ker je naprava razmeroma nizka, jo lahko postavimo v obstoječe hale. Razen tega je naprava enostavna, npr. ogrinja podpornih valjačnic, zaradi česar so investicijski stroški nižji. Ker se žila ne upogiba, lahko lijemo tudi krhka in na razpoke občutljiva jekla. Sprememba formata litja je enostavna, kar zahteva zelo malo ali skoraj nič sprememb na valjačnicah. Ker sta razdelilnik in kristalizator povezana, ne potrebujemo zaščite curka pri jeklih, kjer je to sicer nujno potrebno.

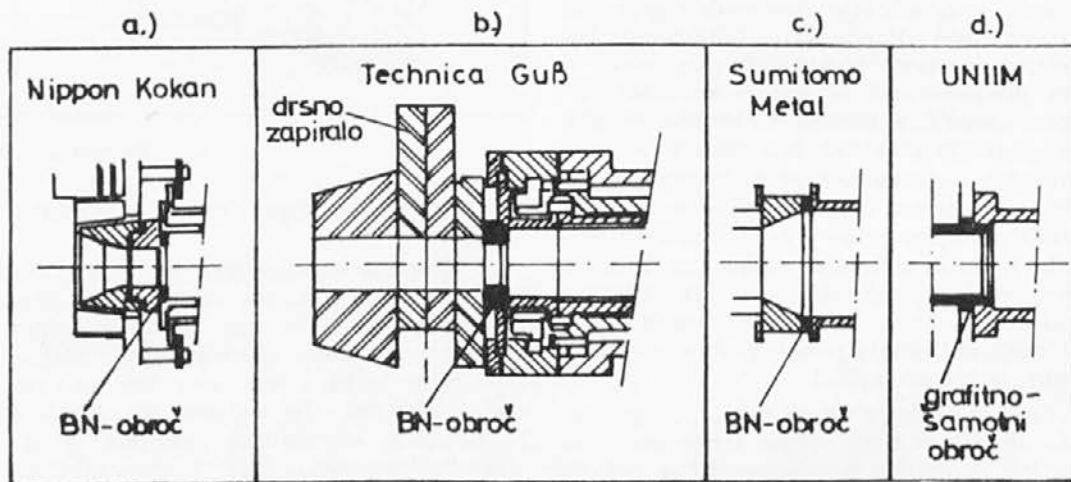
Kot smo že omenili, obratujejo danes v glavnem naprave, koncipirane po sistemu na sliki 1c, kar bo v nadaljevanju tudi opisano.

2.2 Tehnika horizontalnega kontinuirnega ulivanja

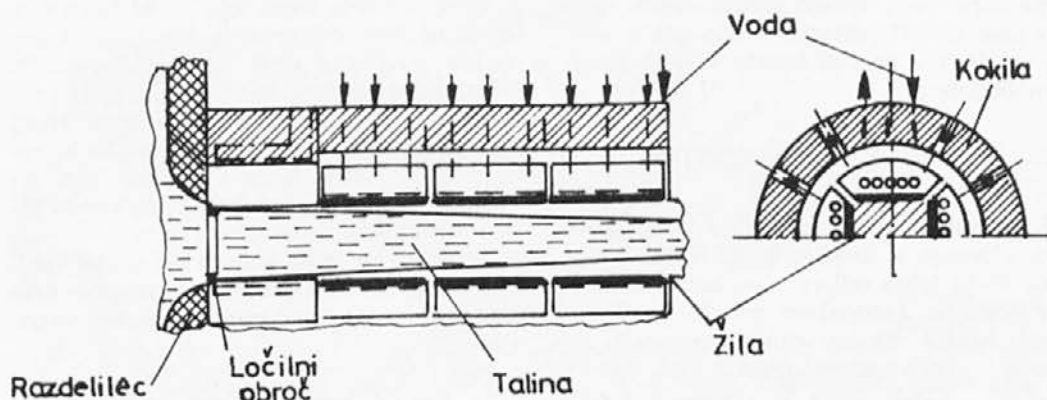
Slika 2 prikazuje shemo naprave za horizontalno kontinuirno ulivanje jekla. Nad

Slika 2. Shema HCC naprave

Slika 3. Različna izvedba povezav med kokilo in razdelilnikom

Slika 4. Sekundarno hlajenje za kokilo s pritisnjenimi grafitnimi ploščami

razdelilnikom visi ponovca. Kristalizator oziroma kokila je pritrjena na razdelilnik. Sledijo valjčnice s sekundarno hladilno cono, izvlečni stroj, razrezná naprava in hladilna miza.

Na različnih mestih se lahko uporablja elektromagnetni mešalec. Kokila oziroma kristalizator iz bakra ali bakrove zlitine je prek dveh ali treh vmesnih delov »prečni kamen«, »livna šoba«, »prehodni kos« pri-trjen na razdelilnik (slika 3).

Med livno šobo in prehodnim kosom je lahko drsno zapiralo. Livno šobo oziroma prehodno cev zaključuje ločilni obroč (Breakring, Brechring, Abreissring), predstavlja pri HCC napravah karakterističen sestavni element.

Izdelan je iz silicijevega nitrida Si_3N_4 , borovega nitrida BN, mešanice $\text{Si}_3\text{N}_4 + \text{BN}$ ali sialona Si_2AlON_7 . Pri ruskih napravah uporabljajo grafitizirano keramiko. Ločilni obroč predstavlja neke vrste umetni meniskus, na katerem se prične tvorba žilne lupine. Od ločilnega obroča se zahteva, da

se žilna lupina lahko loči od njega, da ne reagira s tekočim jeklom, da ima nizko toplotno prevodnost, visoko odpornost proti temperaturnim spremembam in visoko obrabno trdnost. Razen tega se mora obroč dobro obdelovati za čim boljše prileganje v kokilo. Borov nitrid, silicijev nitrid in sialon izpolnjujejo nekatere teh zahtev. Visoke cene teh keramik in omejena vzdržnost obročev so predstavljala visoko stroškovno obremenitev tega postopka. Medtem so se cene znižale, kakovost se izboljšuje in razvili so tehniko večkratne uporabe obročev. Trenutno znašajo stroški ločilnega obroča pri litju okroglih formatov 3 do 4 DM/t.

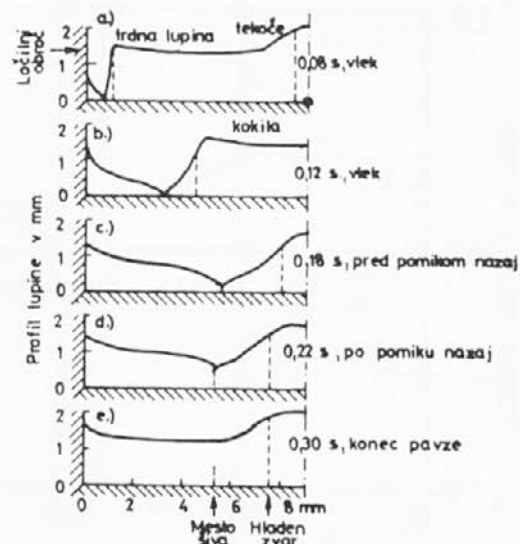
Takoj za ločilnim obročem obdaja žilo kokila, hlajena z vodo. V nasprotju s konvencionalnim kontinuirnim litjem tu mazanje z livno žilindro ali oljem ni možno. Hlajenje kokile je pri postopkih Davy-Leowy, Nippon Kokan, Sumitomo, Kobe in Krupp enako kot pri konvencionalnem kontinuirnem litju — z brizganjem vode, slika 2. General Motors je razvil in po njem so prevzeli Technika-Guss, Demag, Vöest-Alpine in Steel Casting Engineering način hlajenja, kjer sorazmerno kratki kokili sledi hlajenje z grafitnimi ploščami. Ta »sekundarni hladilnik« se sestoji pri novih napravah iz več segmentov. Grafitne plošče so pomične in jih vzmet pritiska na žilo (slika 4).

Preprečitev predora taline in dobro površino gredice dosežemo s koračnim izvlačenjem žile iz kokile. Žilna lupina mora pred izvlačenjem za določeno dolžino iz kokile mirovati, oziroma med kokilo in žilo ne sme biti relativnega pomikanja, da se lahko lupina zdebli, kolikor je potrebno.

Pri najenostavnejšem pomiku se žila izvleče za določeno dolžino, nato pa določen čas miruje (način: pomik — pavza), slika 5a. Ta postopek se uporablja pri napravah Kobe in Sumito. Pri drugem načinu imamo princip vlek — pomik nazaj — pavza, kot pri valjanju brezšivnih cevi s pilger valji (slika 5b). Ta postopek uporablja na primer Technika Guss.

Tu nastopa še variantni vlek — pavza — pomik nazaj in vlek — pomik nazaj — vlek, kjer ni več pavze. Slednji način uporabljajo pri Nippon Kokan. Pri tretjem načinu na sliki 5c izvlačimo žilo s konstantno hitrostjo, kokila pa oscilira sinusoidno. Ta postopek so uporabili pri prvem ruskem konceptu na sliki 1a. Tu nastopijo težave zaradi osciliranja velike mase razdelilnika. Te težave so nedavno rešili pri napravi tipa Krupp. Na sliki 5c predstavlja poševna premica hitrost žile in sinusoida pomikanja kokile. Razlike obeh gibanj da relativno gibanje žile napram kokili. To gibanje je zelo podobno načinu vlek — pomik nazaj — pavza, kot na sliki 5b. S primerno izbiro amplitude sinusnega nihanja kokile lahko dosežemo relativno gibanje brez pomika nazaj, podobno kot na sliki 5a.

Slika 6 kaže strjevanje na sprednjem delu kokile pri izvlačenju po načinu vlek — pomik nazaj — pavza po sliki 5b. leva stran slike predstavlja ločilni obroč, spodnja stran pa bakreno kokilo. Profil krivulje da debelino strjene lupine. Pri 0,08 s (slika 6 a) se je izvlačenje ravno začelo. Segment lupine predhodnega ciklusa se je

Slika 6. Strjevanje v kokili med izvlačenjem po načinu vlek — pomik nazaj — pavza po sliki 5 b

ravno ločil o ločilnega obroča in v vmesnem prostoru med obročem in segmentom se strjuje nov material.

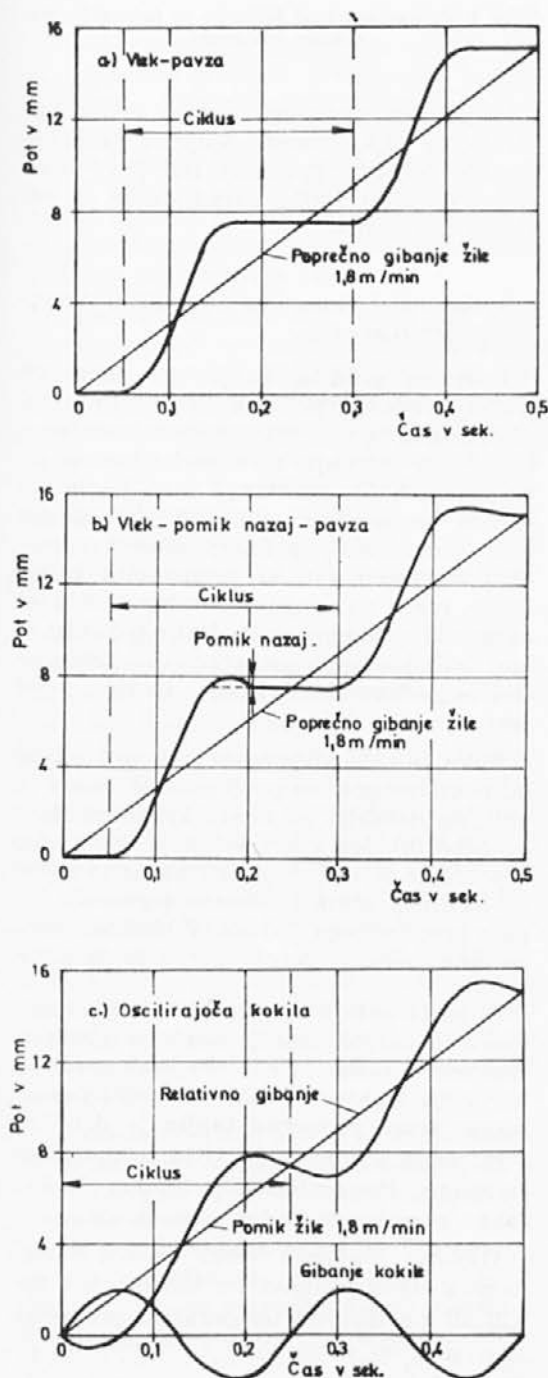
Odvod toplote poteka proti kokili, obroču in segmentu lupine tako, da se tvori kontura lupine prek vogalov. Levi del lupine se med izvlačenjem drži ločilnega obroča, desni del pa potuje s segmentom predhodnega ciklusa. Na najtanjšem delu se oba dela lupine razvlačita drug od drugega. Tu prihaja v dotik s kokilo tekoča kovina in se začne strjevati. Slika 6b kaže obliko lupine nekoliko pozneje med vlečenjem in slika 6c v točki mirovanja pred začetkom pomikanja nazaj. Med pomikanjem nazaj krčimo najtanjšo mesto lupine in ga s tem zgostimo, slika 6d. Med pavzo lupina raste in doseže končno enakomerno debelino. Pri ponovnem vlečenju ločimo segment lupine od ločilnega obroča in postopek se ponovi.

Sedaj si laže predstavljamo, da mora biti za tvorbo pravilnega profila lupine način izvlačenja precizno kontroliran. Če so vlek, pomik nazaj in pavza napačno določeni ali neprecizni, nastopi tvorba močnih robov na tankem delu lupine ali pa se segmenta nezadostno zvarita. Oboje poslabša površino gredice. Nadalje lahko pride do preboda taline, če se lupina pri naslednjem potegu ne loči od ločilnega obroča, ampak se odtrga na najtanjšem delu. Mesto trganja potuje potem proti robu kokile. Slika 7 kaže primer nastavitve pomika nazaj in pavze, če želimo zmanjšati takšno trganje. Hitre spremembe gibanj povzročajo delovanje masnih sil, kar lahko povzroči tresljaje in tvorbo praznih prostorov. To se dogaja v področju malih pomikov pod 1 mm v kratkih časovnih intervalih znotraj sekunde.

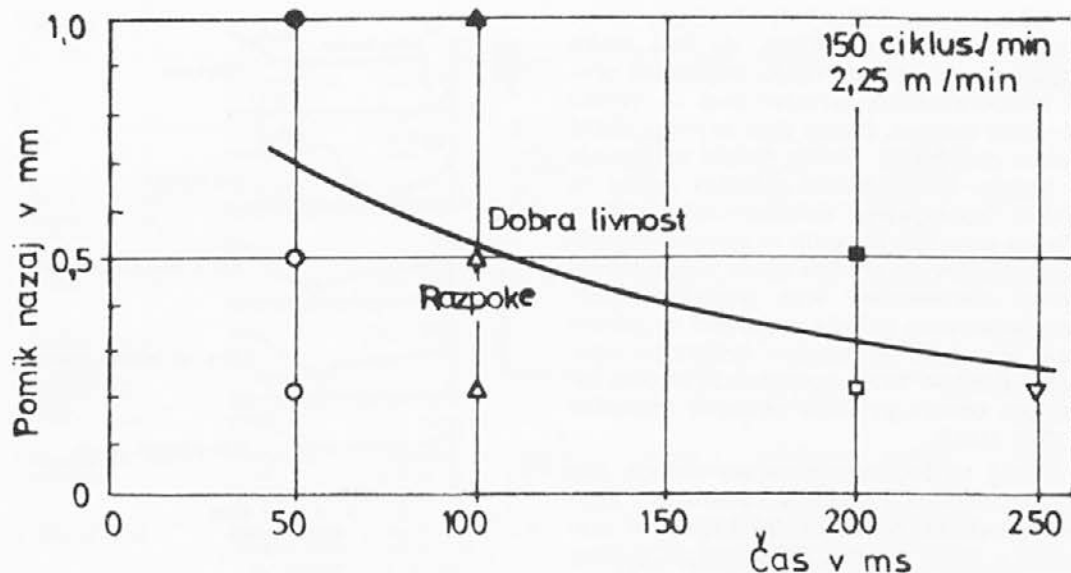
Pri večini livnih strojev izvlačijo žilo s pomočjo narebričenih valjčnic. Medtem, ko se ena valjčnica vrti, druga s pomočjo hidravlike pritiska na žilo. Ena valjčnica v paru je gnana, druga pa prosto tekoča. Za pogon se uporabljajo istosmerni ali hidravlični motorji.

Slika 8 kaže primerjavo med želenim in dejanskim pomikom žile nazaj pri izvlečenem stroju starejše izvedbe.

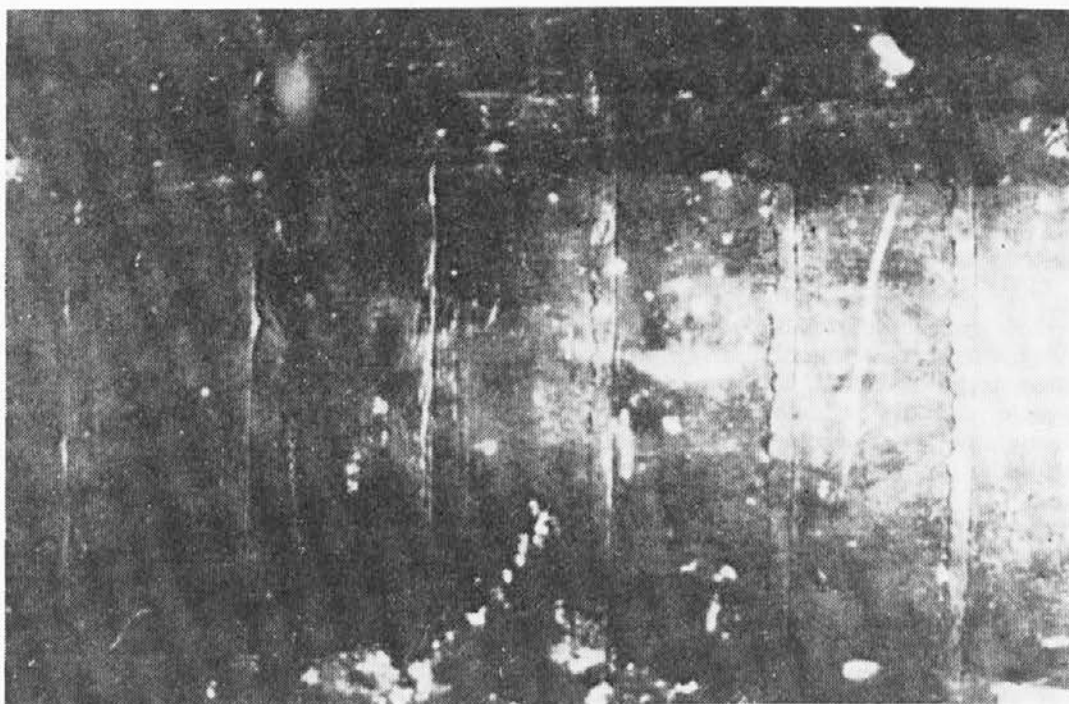
Velike razlike med želenim in dejanskim pomikom do 100% izvirajo iz reduktorja

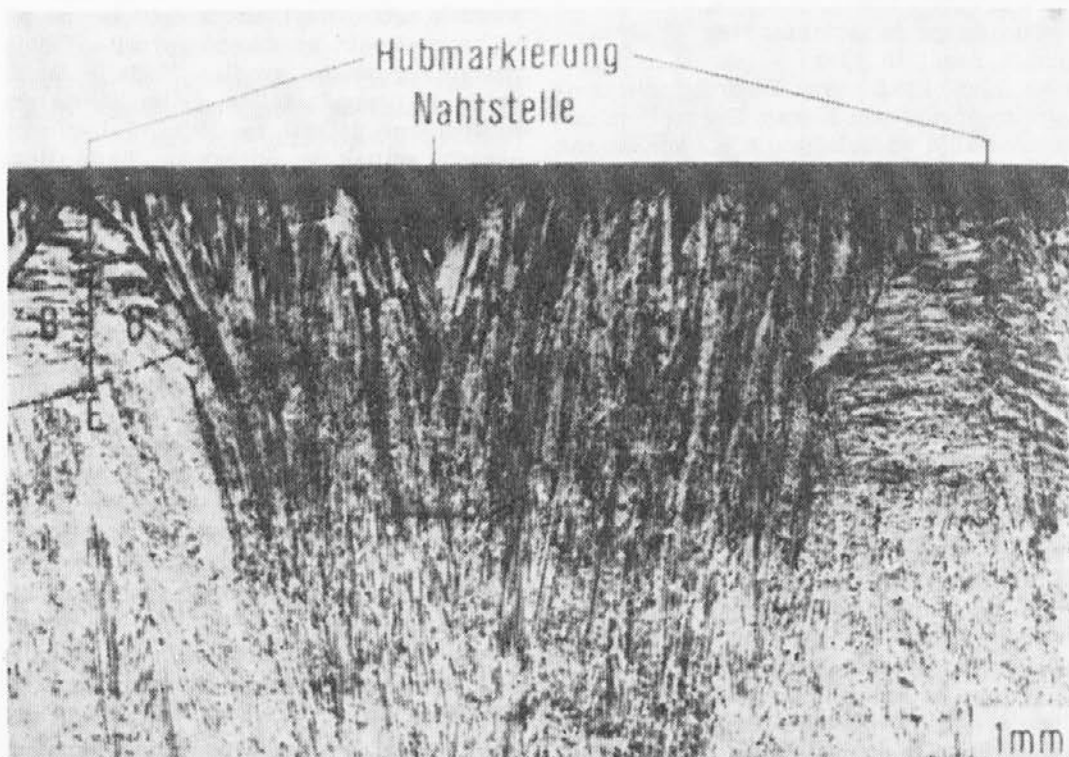
Slika 5. Različni načini pomikanja žile pri HCC postopku

Slika 7. Preizkušeni program za nastavitve pomika nazaj in pavze pri načinu vlek — pomik nazaj — pavza (150 ciklov/min., hitrost litja 2,25 m/min.)

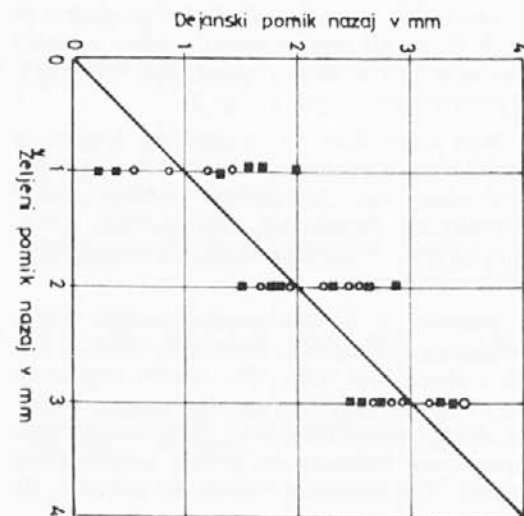

Slika 9. Medsebojna odvisnost izvlečne frekvence, globine hladnih zvarov in razpok na površini gredice

Slika 10. Strjevalna struktura vzdolž pomika gredice, jeklo Č 4578 (PK 19), Ø 96 mm

in zato novejši izvlečni stroji nimajo reductorjev. Hidravlični sistemi imajo prednost zaradi enostavnosti, toda tudi ti imajo večinoma reductorje. Težave nastopijo tu pri krmiljenju ventilov zaradi temperaturne občutljivosti. Firma Demag je raz-

Slika 8. Primerjava med željenim in dejanskim pomikom žile nazaj

vila povsem drugačen sistem izvlečnega stroja, ki ima namesto valjčnic preprijemajoče čeljusti. Prednost teh je v večji stični površini z žilo, zaradi česar so od-tiski v žili manjši.

2.3. Kakovost horizontalno odlitih kontinuirnih gredic

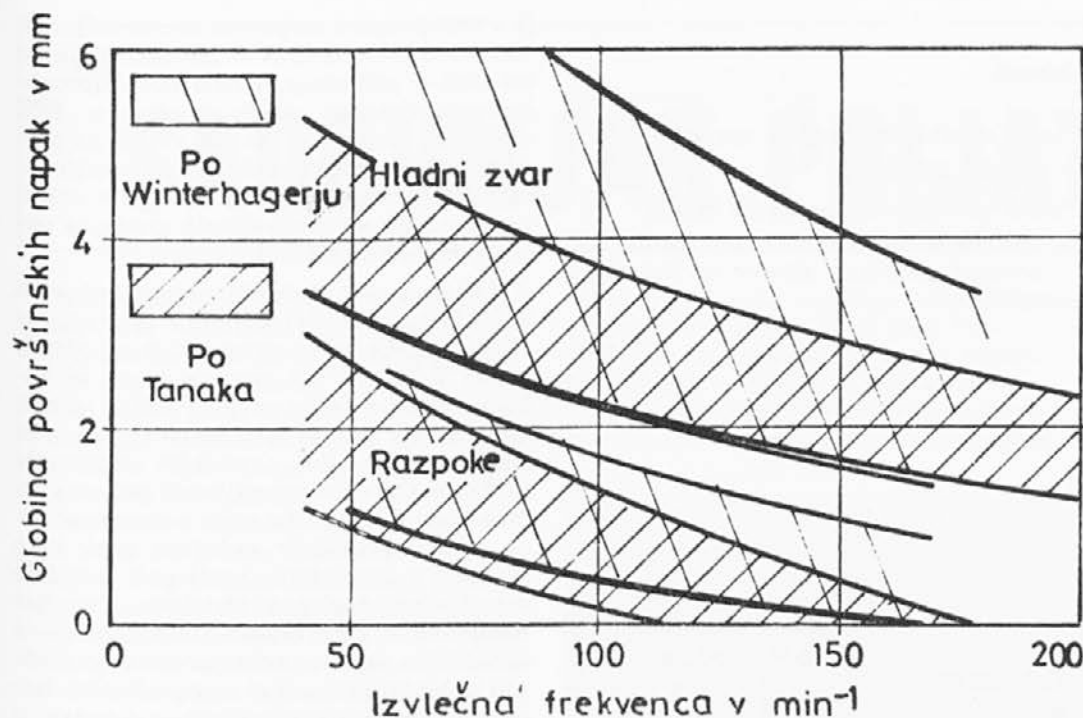
Površina gredice, ki je pri določenih jeklih izrednega pomena za nadaljnjo toplotno predelavo, ima pri horizontalnem kontinuirnem ulivanju karakteristične označbe, slika 9. Te nastanejo med novim in starim segmentom (slika 6) kot hladni zvar («coldshuts», »primary witness mark«, »Hubmarkierung«), ki predstavlja ravno linijo, razen na tanjših mestih robov, kjer se izoblikujejo nepravilne linije («Nehststelle», »Kristallisationsmarken«, »Schweisstelle«, »Secondarywitness mark«, »hot tear«).

Slika 10 kaže strjevalno makrostrukturo od površine gredice proti sredini. Jasno se vidi, da dendriti na mestu kristalizacijske označbe (hladen zvar) potekajo vzporedno s površino žile, ker se kristalizacija začne na ločilnem obroču oziroma segmentu lupine predhodnega ciklusa. V hladnem zvaru lahko nastopajo segregacije in razpoke.

Slika 11 kaže, da lahko globino hladnega zvara in razpok zmanjšamo s povečanjem frekvence oscilacije žile. To je razumljivo, ker višja frekvenca zahteva krajši čas ciklusa; temu primerno tanjša je debelina strnjenega segmenta in višja temperatura površine. Po raziskavah Nippon Kokan lahko razpoke praktično eliminiramo.

Globino hladnega zvara lahko zmanjšamo z elektromagnetnim mešanjem v kokili ali z zvišanjem temperature pregretja, kar na drugi strani vodi k zmanjšanju hitrosti strjevanja.

Slika 12 kaže vpliv pregretja taline na globino površinskih napak gredice.

Slika 11. Izgled površine kontinuirne gredice odlite na HCC napravi

Naslednjo veliko površinsko napako pri kontinuirnih gredicah predstavlja prelita površina (»Ueberlaefer«, »lapped skin«), kot kaže slika 13. Nastane tako, da steče tekoče jeklo v špranjo med kokilo in žilo zaradi krčenja lupine žile. Koniciteta kokile je izjemno pomembna za odpravljanje tovrstne napake, prav tako pa izrabiljenost ločilnega obroča (slika 14).

Popačenje formata žile (romb pri kvadratu, oval pri okroglem), ki je pogosto povezano z vzdolžnimi razpokami, se pojavlja tako pri horizontalnem kot konvencionalnem kontinuirnem ulivanju. Zmanjšamo ga s prilagoditvijo konicitete kokile krčenju žile, s pravilnimi radiusi pri štirioglatih formatih, z zvišanjem nivoja taline v razdelilniku (ferostatični tlak) in z metalurškimi prijemi, kot je npr. znižanje pregretja taline.

Kakovost notranjosti horizontalno odlite kontinuirne gredice se kaže v tvorbi lunkev in centralne poroznosti ter s tem povezane makro segregacije (centralne segregacije, V-linije), enako kot pri konvencionalni kontinuirni gredici. Znižan ferostatični tlak ne vodi k povečanju centralne poroznosti. Metalurška os žile (linija zaključka strjevanja) lahko leži ekscentrično. Kolumnarna strjevalna struktura nastane zaradi naravne konvekcije, t. j. dvigovanja vroče taline. Globulitni kristali se odsedajo in s tem povezane segregacije so pri horizontalnem kontinuirnem ulivanju močnejše izražene. Slika 15 kaže strukturo žile z močno izraženimi sedimentacijskimi segregacijami.

Z odsedanjem globulitov, ki imajo manjšo koncentracijo legirnih elementov, in z izpodiranjem preostale taline navzgor dobimo na spodnji strani žile negativne in zgoraj pozitivne segregacije. Pri elementih, ki imajo koeficient porazdelitve blizu 1, kot npr. Cr, so segregacije nepomembne. Praviloma segregacij z enim samim elektromagnetnim mešalcem ne zmanjšamo (sl. 16). Za preprečitev njihovega nastanka potrebujemo več mešalcev vzdolž žile, tako da globulite v celotni dolžini žile, kjer se

pojavlja v sredini tekoče jeklo, držimo v lebdečem stanju. Specifične izceje pri horizontalnem kontinuirnem litju so tako imenovani črni pasovi, ki predstavljajo ekscentrično obogatenje vzporedne osi žile.

Stopnja čistosti je pri horizontalno odliti kontinuirni gredici slabša zgoraj kot spodaj, ker se oksidni vključki zbirajo v zgornjem delu (slika 17). Z dobro dezoksidacijo jekla, izdelanega po ponovni metalurgiji in s preprečitvijo reoksidacije med litjem lahko dosežemo izjemno čistost jekla. Primer kaže spodnja krivulja na sliki 17 b.

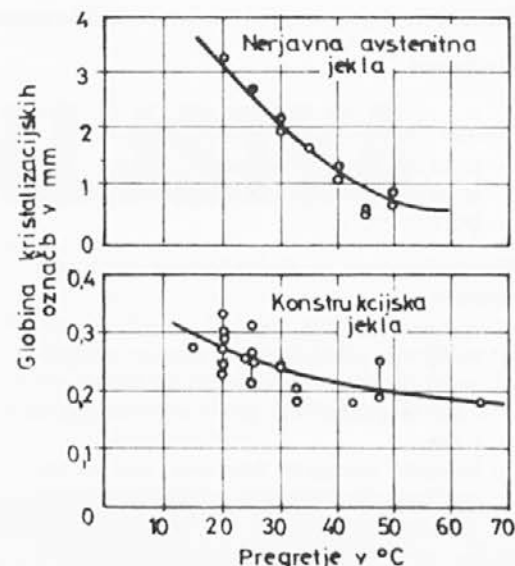
Tipične napake so tudi podpovršinski mehurčki, ki so močnejše izraženi pri jeklih z visoko vsebnostjo Mn in Cr. Istočasno je opažena povečana obraba BN-ločilnega obroča. Delno se da vplivati na količino mehurčkov s spremembo cikla izvlečenja.

2.4. Zrelost HCC postopka za prakso

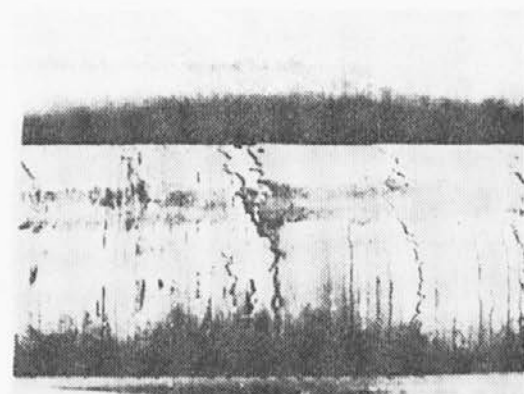
V tabeli 2 so navedene prednosti in slabosti horizontalnega kontinuirnega litja. Stroški ločilnega obroča ne predstavljajo večje obremenitve, predvsem pa ne pri okroglih profilih. Veliko obremenitev v primerjavi s konvencionalnim kontinuirnim ulivanjem predstavlja kristalizator – kokila zaradi hitre obrabe, ker mazanje z žilindro ali oljem ni možno. Tu potekajo intenzivne raziskave.

Za kvalitetno površino in preprečitev predorov mora biti način izvlečenja žile strogo kontroliran, kar je težko doseči. Določeno prednost in boljšo prihodnost imajo napram valjencam preprijemajoče čeljusti. Nastavitev izvlečenega ciklusa je pri izvlečnih strojih, ki so oddaljeni od kokile, zaradi prenašanja napak težja.

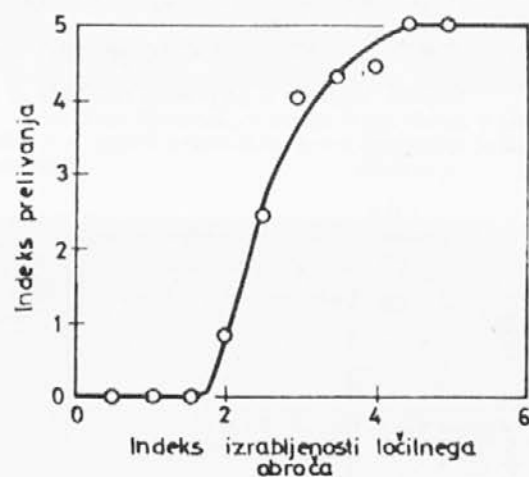
Rešitve so verjetno v enostavnejših konceptih, ki jih uporabljajo pri konvencionalnem kontinuirnem litju. Tam namreč potuje žila s konstantno hitrostjo, občasno pa poseben stroj na kokili za trenutek spremeni smer gibanja. Kljub znanim problemom je postopek horizontalnega kontinuirnega ulivanja že danes zanimiv za manjše jeklarne in je stroškovno ugodnejši kot

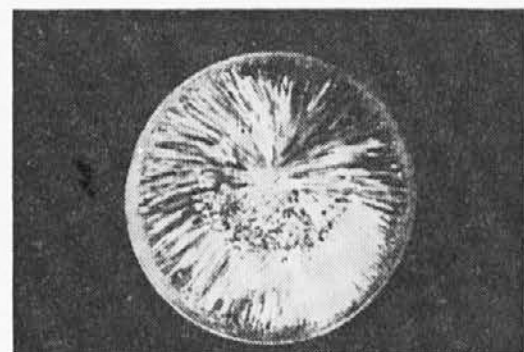
Slika 12. Vpliv pregretja na globino hladnega zvarca

Slika 13. Tipična prelita površina

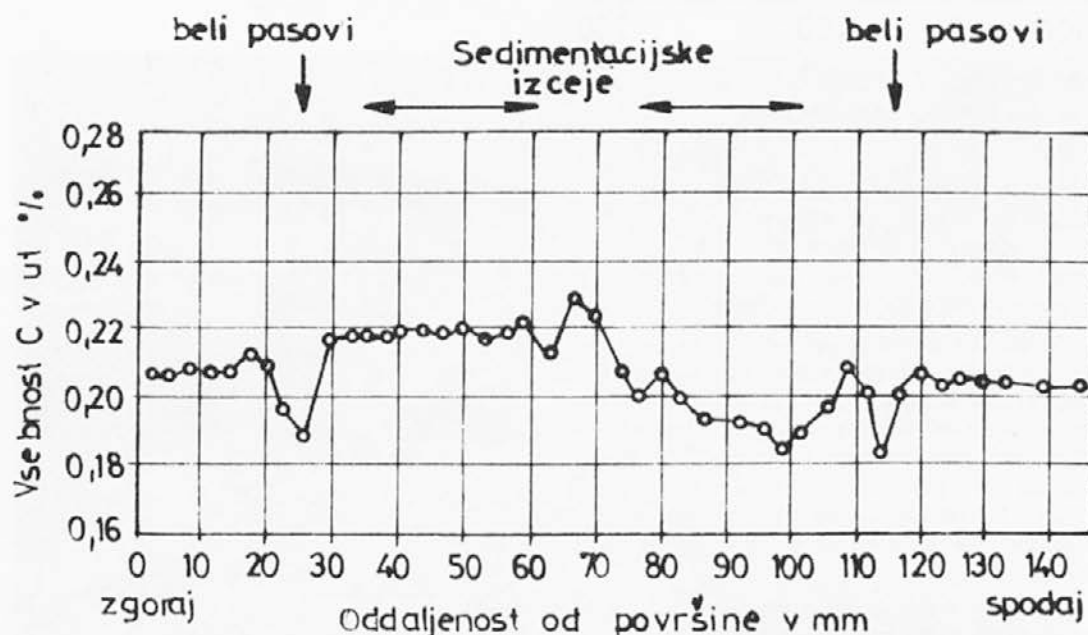
Slika 14. Soodvisnost med prelito površino in izrabo ločilnega obroča

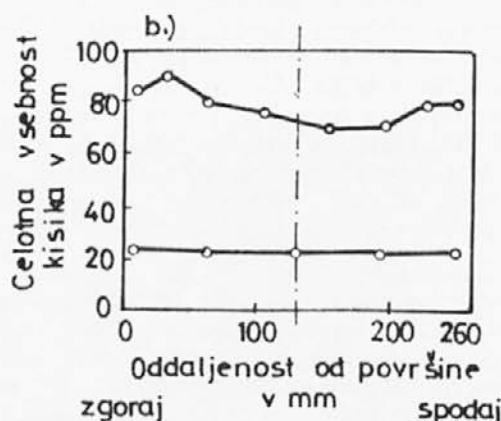
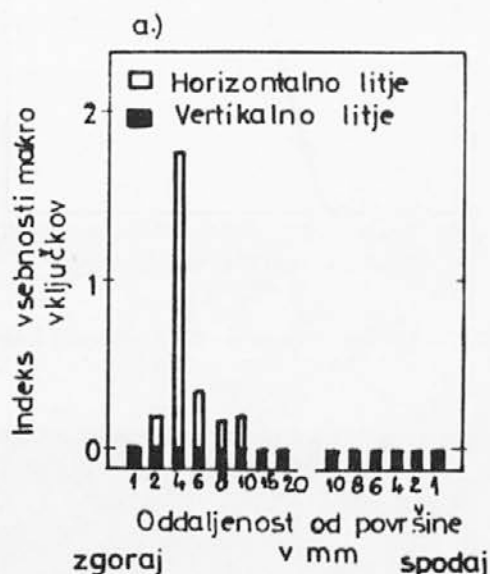
Slika 15. Gredica Ø 150 mm z nesimetrično razporejenimi globuliti, jeklo Č 4972 (PK 924)

Tabela 2: Prednosti in slabosti HCC naprave

prednosti	slabosti
Manjši investicijski stroški zaradi:	Visoki stroški obratovanja zaradi
— manjše hale, predvsem višine	— obrabe kokile
— enostavnejša gradnja, predvsem podpornih valjčnic	Visoka občutljivost postopka zaradi
Mnogostranost in fleksibilnost postopka zaradi:	— težavne nastavitve cikla izvlačenja, ker koncept izvlečnih strojev ni dokončno razvit
— živnosti krhkih in na razpoke občutljivih jekel, ker se žila ne upogiba	
— možnost litja jekel z Al in Ti brez zaščite curka kot pri konvencionalnem litju	
— hitrejša menjava formata, ker so na valjčnicah potrebne minimalne spremembe	

Slika 16. Vsebnost C po preseku HCC žile Ø 150 mm mešane z elektromagnetnim mešalcem

Slika 17. Nesimetrična porazdelitev makro vključkov in kisika v horizontalno kontinuirni gredici

je v tem primeru na prvem mestu valjarna. Glavnino jekla dobiva iz jeklarne II in ga bo tudi v prihodnje. Delno bodo uporabljali kontinuirno odlite gredice v EPŽ obratu za elektrode, kot EM vložek za pretaljevanje v indukcijskih pečeh, manjši del za GFM kovaški stroj in mogoče v obliki predkovanih ali predvaljanih gredic za potrebe kovaških krčilnih strojev.

Valjarna, kot največji odjemalec jekla iz jeklarne, je sedaj opremljena z valjarskimi ogradi težke proge, kjer so vložek ingoti V 20 in V 13, srednje proge, ki dobiva vložek s težke proge v obliki gredic dimenzij do kv. 160 mm, in lahke proge za izdelavo žice do najmanjše dimenzije Ø 8 mm. Ogrevne zmogljivosti peči za gredice bodo po zgraditvi nove koračne ogrevne peči v prihodnje zadostne, prav tako se bodo z zgraditvijo konti peči povečale zmogljivosti toplotne obdelave. Povečati nameravajo zmogljivosti lahke proge z zgraditvijo vmesne konti proge med srednjo in lahko progo, kar mora v končni fazi povečati zmogljivost valjarne od sedanjih 100.000 ton srednjih in lahkih profilov letno na 130.000 ton letno. Za to proizvodnjo bo imela valjarna na razpolago okoli 174.000 ton vložka iz jeklarne, kar je za predvideno proizvodnjo že premalo. Zadostno količino vložka je možno zagotoviti z uvedbo kontinuirnega ulivanja in brez povečanja zmogljivosti jeklarne, saj dodaten vložek pridobimo s povečanjem izplena od tekočega jekla do gredice za več kot 10 %. Omenjeni razlogi, kvalitetni program in potreben prostor narekujejo postavitev HCC naprave v ulivališče jeklarne II. Količinski premik proizvodnje valjarne je zasnovan na potrebah internih dobav lahkih profilov jeklovleku, povpraševanju na jugoslovanskem tržišču in možnosti večje prodaje na konvertibilnem tržišču. Torej načrtovano povečanje proizvodnje temelji predvsem na lažjih profilih, ker je v končni fazi modernizacije predvideno valjanje do dimenzije Ø 5,5 mm. To je izrednega pomena za nadaljnjo hladno predelavo z vlečenjem zahtevnih visoko legiranih jekel brez vmesnega žarjenja.

Kaj smemo pričakovati od uvedbe horizontalnega kontinuirnega ulivanja jekla:

1. najmanj 10 odstotno povečanje izplena od tekočega jekla do gredice
2. prihranek energije, ker odpade ogrevanje ingotov in valjanje v gredice
3. enakomernjšo kakovost izdelkov
4. odpravo težkega fizičnega dela v ulivališču jeklarne
5. zmanjšanje zasedenosti livnih žerjavov, ker ni potrebno držanje ponovce med litjem
6. tehnologija ulivanja bo računalniško vodena in
7. zaposlovanje strokovnejših kadrov in manjšo fluktuacijo zaradi privlačnosti del.

LITERATURA:

1. Interna dokumentacija in naloge
2. Prof. dr. inž. Klaus Schwerdfeger: Neue Stranggiessverfahren für Stahl: Stand des Horizontalstranggiesses, Stahl und Eisen 106 (1986) Nr. 1.

ulivanje v kokile. Raziskave kontinuirnega ulivanja so trenutno zelo intenzivne. Imajo namen odpraviti dosedanje probleme. Naša naloga je spremljati razvoj, da bi lahko pravočasno uvedli HCC postopek v jeklarni II.

3. VKLJUČITEV HCC POSTOPKA V SMERNICE RAZVOJA ŽELEZARNE

Če govorimo o kontinuirnem ulivanju jekla, moramo poleg jeklarne upoštevati predvsem nadaljnjo toplo predelavo, kjer

Alojz Germ

SADOVNJAK PRIJATELJSTVA

Občina Ravne na Koroškem je pobratena z občino Čačak v SR Srbiji, KS Črna na Koroškem pa je pobratena s KS Zaočani iz občine Čačak.

Sodelovanje KS Črna na Koroškem in KS Zaočani se je v šestih letih zelo poglobilo in postaja vse bolj raznovrstno. Vsako leto se srečujemo krajan Črne s krajan Zaočanov. Ta srečanja so v Črni in v Zaočanih.

Medsebojno sodelovanje je letos dobilo še novo obliko. Na pobudo Žike Živanovića, našega prijatelja in predsednika KS Zaočani, je medsebojno sodelovanje dobilo novo, konkretno obliko: v šolskem sadovnjaku smo posadili 88 dreves. Dogovor o spominskem nasadu »88 sadnih dreves« je bil sprejet že jeseni leta 1985.

V Čačku že 60 let deluje svetovno priznani sadjarski inštitut. Ta ustanova je vzgojila mnoge nove vrste sadja, ki so visoko rodne in jih srečujemo na vseh sadjarskih območjih v Jugoslaviji in tudi v mnogih deželah Evrope. Da so to povsem novo vzgojene sadne vrste, nam dokazujejo njihova imena, npr. čačanska rana, čačanska lepotica, čačanska najbolja, šumadinka, čačanski rubin, leskovačka, čadel (čačanski delišes), oreh ibar in ovčar. Tudi po vodilnem strokovnjaku dr. inž. Asenu Stančeviću se imenuje češnja asenova rana.

Sadjarski inštitut Čačak je pod vodstvom dr. inž. Asena Stančevića in dipl. inž. Vojina Bugarskega pripravil načrt za sadovnjak.

Tovariš Žika in oba agronoma so pripeljali sadike v Črno. 23. aprila 1986 so učenci, člani šolske zadruge, pod neposrednim vodstvom strokovnjakov iz Čačka na področju Spodnjega Javorja, nad bivšo »gozdno upravo«, posadili 88 sadnih dreves (jablane, hruške, češnje in višnje, slive, orehe). Akcijo sajenja je organizirala šola v sodelovanju s KS Črna in KZ Trata, hlevski gnoj je podaril kmet Pongračič iz Črne.

Tako je pri nas nastal sadovnjak »88 sadnih dreves za tovariša Tita«. Skrb za spominski nasad je prevzela osnovna šola v Črni, pionirska šolska zadruga. Tovariš dr. inž. Asen Stančević nam je poslal natančna navodila za negovanje sadnih dreves. Ta skrb je za nas velika obveza in dolžnost. Prepričani smo, da bomo s sodelovanjem KZ Trata vzorno skrbeli za spominski nasad sadnega drevja. Čez dve leti pa lahko pričakujemo že prve sadove.

Ta sadovnjak je prva etapa bodočega tesnejšega sodelovanja KS Črna s sadjarskim inštitutom iz Čačka. Na njihovo pobudo in glede na naše klimatske razmere bomo v Črni in okolici

dobili še več sadike različnega sadnega drevja, celo maline in jagode. Na ta način bomo popestrili domače sadjarstvo, z novimi vrstami pa bomo dosegli tudi boljši in večji pridelek.

To je lep primer prijateljskega sodelovanja dveh KS. To sodelovanje ni forumsko, ampak te-

melji na sodelovanju občanov, ki se medsebojno obiskujejo. Drug drugemu ponudimo in damo to, kar pač zmoremo. Tudi letos nas bodo za turistični teden obiskali gostje iz pobratene KS Zaočani. To bo srečanje prijateljev, ali kot pravijo Srbi, »pobratimov«.

Zaključna dela pri sajenju: od zgoraj levo — v kapi — tov. Žika Živanović, v ozadju Alojz Germ, v plašču in klobuku dr. inž. Vojin Bugarski, v kapi, med učenci — voznik avtomobila. Avtor fotografije je Rado Vončina

Po opravljenem delu

Dragica Zavratnik

PREKMURJE

Kako sladka je
tekočina tvojih upanj.

Kako velika je
noč nad ravnino.

Kako veliko dlan
ima lahko človek,
ki hoče živeti,
dajati in ljubiti,
a je simbol smrti.

Kako velika je
noč nad ravnino.

Tim

Šla je mati na pot

Kresna noč, noč sanjskih upov, čaranj za srečo, pogled v prihodnost je bila v srcu mnogih v tem letu hladna, pusta in brez prelestnega občutka. Beli cvetovi so se razcveteli, a mnogi jih niso vzeli v roke, da iz njih zvedo: »Se bodo vrnil, bodo še videli domače trate, čutili objem domačega okolja?«

Sedela je mati ob oknu s pogledom, zazrtim v temo. Od časa do časa je v temi zasvetila drobna iskrica kresničk. V materini notranjosti je vstajala drobna iskrica upanja — še je živ, in ko jo je rahlo sprelato po telesu, si je dejala: »Zdaj misli name.«

Spomini so se utrinjali drug za drugim. Videvala je pred seboj mnoge matere, katerim je kot babica stregla ob porodu, videla je njihov srečni smehlaj ob rojstvu novih bitij. Spomnila se je svoje sreče, le da nocoj z bolešno mislijo: »Vzeli so mi ga, zaprli med zidove.« V spominu je obudila vso prehojeno pot, od trenutka, ko je bil kot sad ljubezni zajokal, ko ga je privijala k prsim, da je jemal iz njih sok življenja. Rastel je njen sin. Izučil se je za urarja in bil srečen v svojem poklicu. V njegovo mišljenje je vcepila zavest, da je sin delavke. Vzgojila ga je v ljubezni do domače zemlje, do domačih navad. Življenje je teklo njemu in njej mirno in ubrano. Od življenja ni iskala ničesar več, bila je v svoji skromnosti zadovoljna z vsem, kar ji daje. Vse se je pretrgalo v njej, kot mnogim, s prihodom okupatorja. Čutil je njen sin dolžnost do domovine, ni mogel iztrgati korenin, ki so ga vezale na domače okolje. Domovino so prodali tisti, ki so v njej iskali le koristi. On in še skupina mladih je stopila v akcijo. Našel se je izdajalec, ki je prodal svojo čast in poštenje za svoje trenutne koristi. Upornike so zaprli v zapore v Begunje. Postali so brezimni ljudje, le številke. Nad njimi gospodarijo ljudje, katerih simbol je smrt; ne samo na kapah, temveč tudi v dejanjih. Tudi izdajalec si je oblekel črno SS oblačilo in zdaj mu je malo mar, če trpijo njegovi vrstniki.

Sonce na višku moči ne more pregreti zidov zaporov, v nje se je zagrizel mraz in po stenah solzi vlaga.

Po vsem prestanem postajajo telesa zapornikov brezčutna, le duh v njih je neuklonljiv. Kaj malo mislijo na svojo rešitev, saj je vse brez trohice upanja, a misli so uporne in iščejo poti tja med domače gore, v dolino pod Peco. Henrikove misli so pri materi, rad bi ji povedal, česa ga tu krivijo. On ne čuti nobene krivde. Mar ni bila njegova dolžnost, da se bori za domovino kot član delavskega razreda, da se bori za obstoj naroda, ki mu pripada. Še najbolj skromna bitja se uprejo nasilju. Kaj dela mati? On ve, da jo je prizadelo, saj sta se v življenju tako razumela. Zdaj čuti bolj kot kdaj prej, da je ona enakih misli in da je tudi ona neuklonljive volje

prestajati težko in najtežje. Čeprav skromna, je v njej ponos, ki ji brani, da bi povedala, kaj ji razjeda notranjost. Stisnil bi ji roko in jo objel, tako pa jo objemajo le njegove misli. Na usta mu prihaja beseda »mati«.

Jutranja zarja je pordečila gore, v dolini se je pričelo svitati. Mati je še vedno pri oknu, zazrta v daljavo in v svoji notranjosti v preteklost. Mirno je bilo življenje v domačem kraju, ljudje so se med seboj razumeli, vse do tedaj, ko je vdrl okupator, ki je zasejal sovraštvo, ki rojeva zločine.

Odrtgali so družine z domov, jih odpeljali v neznan. Urbanove in njegove in še vrsto njemu podobnih. Morda so vsaj skupaj, pa čeravno v bedi in z bolečino pregnancev. Zakaj niso tudi nje s sinom peljali kamorkoli, samo da ne bi bila ločena, tako pa negotovost in skrb razjedata njeno notranjost. Kaj bo prinesel rojevajoči se novi dan — bo še težji od včerajšnjega?

Šla bom k njemu, hočem ga videti in z njim govoriti. Zavedala se je ponižanj, ko bo morala prositi, da ji dajo dovoljenje za potovanje, da ji dovolijo obisk. Pa če jo še tako ponižajo, ljubezen do njega je večja, v njej kipi materinski čut. Že se je videla ob njem, zazdelo se ji je, da čuti toplino stiska rok. V njej je neomajna volja premagati vse ovire. Prva pot, ki jo je opravila še istega dne, je bila do župana. Sprejel jo je hladno. Povedala je, kako si želi obiskati sina. »Izdaja dovoljenja ni v moji pristojnosti, nič ni odvisno od mene, o tem bodo drugi odločali. Samo težave si delate, če ni kriv, bo prišel tako domov, sicer pa je bilo prej misliti, ne pa sedaj.« Hotela je zakričati, da je pravica braniti svoje, ki je sedanje sovraštvo ne trpi, a je pogoltnila slino, v kateri se je utopila tudi beseda. »Pojdite na Gestapo, oni vedo, kdo lahko ugodni vaši želji.« Naslednje dni je mati hodila od urada do urada. Imela je občutek, da jo vsi gledajo kot zločinko. Povsod so jo odpravili z očitki, kako lahko miseln je njen sin, naj se mu kar zahvali za to, kar doživlja. Eno je bilo skupno pri vseh, ki jih je obiskala, bil je hlad, bilo je brezčutje do matere, ki se bori za skromno pravico, da vidi sina. Nihče ji ni nudi pomoči. Oni s klukastimi križi so jo srečevali s prezirom, drugi so se v strahu za svoje življenje zaprli v svoje domove. Če jo je srečal kdo od zavednih domačinov, jo je le na kratko ogovoril in še se je ozrl, če ga kdo ne vidi. Še bolj je čutila, kako je sama in nima nikogar, ki bi ji izrekel skromno besedo upanja. Srečevala pa je nekatere mlade, pozdravili so jo po domače. Še so sinu podobni, pošteni. Ta ugotovitev ji je bila skromna uteha za njeno bolečino. »Vrnil se bo in spet bo ob njej.«

Poklicali so jo na občino. »Dobili boste dovoljenje za potovanje v Begunje.« Obrišala si je solzo, ki je pritekla iz oči, zdelo

Marija Mauko čestitamo k 80-letnici

Marija Mauko

Trimov test

(Prosto po Prešernu)

*Je moder, kdor se s trimom ukvarja,
nihče oslov mu ne kaže,
trim krepi telo njegovo,
trim moči mu nove daje.*

*In prijetno ga počutje
spremlja pri njegovem delu,
ves ponosen in korajžen
v bodočnost zre veselo.*

se ji je, da prihaja iz globine nekdanja sreča.

V drugi polovici avgusta je šla na pot. Vlak je drdral po Koroški. Bilo ji je, ko da čuje pesem o sinu. V Celovcu je pri znancih prespala, bolje, prebedela noč. Naslednjega dne je po nekaj zapletih med potjo končno stala pred velikim belim poslopjem v Begunjah. Ustavil jo je stražar: »Was Wuntschen Sie?« »Obiskat sem prišla sina Henrika.« »Haben Sie Papiere?« »Ja, ja, imam dokumente.« Pozvonil je. Na vratih se je pojavil človek v civilni obleki. Z mrkim pogledom je prebral papirje in na njegovih ustih je opazila zaničljiv nasmeh. »Niste prišli ob pravem času, vaš sin in še nekateri so poslani na delo za več dni. Vaš sin bo kmalu prost. Če mu imate kaj izročiti, lahko oddate pri nas.« Kot mrzel tuš so bile besede, ki so na mah podrle vse upe, da vidi sina. Še je hotela spregovoriti. Zgrabilo jo je v grlu, v sebi je občutila slabost, da bi se skoraj zgrudila. »Pojdite lepo domov, mi vas bomo obvestili, kdaj lahko spet pride, vaš naslov pa itak imamo.« S tresočo roko je dala stražarju zavojček. Vsa razdvojena v sebi je ponavljala besede: »Vaš sin je poslan na delo — na kakšno delo? Kmalu bo spet prost,« je bilo izrečeno ne-

prepričljivo, tako da so se vzbudili v njej dvomi. Ko je opotekaje odšla, se je ozrla v bele zidove, v katerih odločajo o življenju in smrti poštenih slovenskih ljudi. Ko se je vozila domov, je premišljevala o vsem, kar je doživela tega dne. Spomnila se je vseh podrobnosti, spomnila se je tudi, da ko je zapuščala Begunje, je slišala streljanje. »Ne, ni mogoče — to so samo vaje, ki jih imajo Nemci tudi v našem kraju.« Zla slutnja je bila v njej vedno bolj moreča.

20. avgusta 1941 je bil ustreljen njen sin. Namesto obvestila, da lahko obišče sina, je prejela obvestilo o njegovi smrti. Ni klonila v bolečini. Sla je mati na pot, kot mnoge slovenske matere.

Vse je nepozabna žrtev za svobodo in mi smo dolžniki.

Tim

Novi red

Čas prinaša spremembe, vendar teče nezadržno naprej. Okupacija dežele se je kazala v najrazličnejših oblikah. Še niso bili povsem zadovoljni privrženci novega reda s tem, da so dosegli izgnanstvo slovensko zavednih družin, napoti so jim bili še nekateri domačini.

Ljudje v kraju niso kazali posebnega navdušenja za hitlerjanstvo, z izjemo onih, ki so se že pred zasedbo opredelili za nacionalsocializem, čeprav tudi sami niso bili povsem na čistem, kaj prinaša novo življenje. Prenehala je družabnost, prejšnjo veselost sta zamenjali molčečnost in nezaupanje.

Na trgu pred cerkvijo so novi oblastniki postavili veliko razglasno desko. Na vrhu je bil iz lesa izrezan napis NSDAP Ortsgruppe Schwarzenbach, okrašen s kljukastim križem. Tu boš zdaj občan čital, kako se moraš ravnati, da ne prideš v nasprotje z novim redom. Iz zvočnikov, ki so jih obesili na hiše ob glavni ulici, je vsak dan bučno donela pesem »Wir marschieren«. Vmes so bila poročila, kako uspeva bliskovita vojna na vzhodni fronti.

V šolski dvorani je bil sestanek, na katerega so bili krajani vabljeni s posebnimi vabilii. Po slavnostnem govoru, ki ga je v slabi nemščini opravil krajevni vodja nemške stranke, so povabljenji prejeli izkaznice in značke »Kärntner Volksbunda«. Na sestanku so bili med povabljenimi tudi taki, ki niti besedice izgovorjenega niso razumeli in tudi niso domeli, zakaj vse to. »So pa res lepi tile,« je menila natakarka Urška. »Ja, ja, zdaj smo ta prave Korošice,« je pridjala žena Blokleiterja. »Tudi v našo žensko organizacijo Frauenschaft se lahko vpišeš.« Tega Urška, sedaj Ursula, ni napravila, saj nima časa in tudi same take so tam, ki jim ni treba delati, imajo pa vsega polno rit. V večini so bile žene novih funkcionarjev, obrtnikov in vaških veljakov, ki so dobro živeli poprej in so se znali tudi sedaj zasukati po novem vetru.

V gostilni, katere lastnika so Nemci izselili, so ženske nove organizacije uredile otroški vrtec »Kinder garten«. Med seboj so tekmovali v skrbi za mladi rod,

da bo pravilno vzgojen v novem duhu — za veliki Reich. »Naj kar svoje vzgajajo,« si je upala izreči ženica, katere sorodnike so odpeljali na tuje. »Prej sem dobivala mleko za otroke pri Urbanovih, sedaj pa prosjačim pri bližnjih kmetih. Dajo ti mleko, a največkrat za tobak. Še sreča, da mož ne kadi.«

Na oglasni deski je bil razglas, da bo pri šoli tega in tega dne »Apel«, katerega se naj udeležijo vsi polnoletni možaki. »Kaj hudiča je zdaj to?« sta se pogovarjala soseda, ki sta si bila v marsičem zaupna. »Pa ja ne bo štelnga.« To ne, pač pa vpis v polvojaške formacije SA, SS in druge. Imeli te bodo stalno na vajetih.

Navedenega dne se je zbralo le majhno število občanov. Večinoma so prišli iz strahu, da ne bi imeli posledic, če se ne odzovejo. Kot zmešan je letal sin faliranega trgovca ob pogledu na maloštevilne udeležence. »Komu bom komandiral, če jih pa ni?« Vpisali so jih v SA. Dva, ki sta se prostovoljno javila, pa celo v SS.

Spet je bila govoranca, kako častno je služiti velikemu Reichu in Führerju. Stali so v zboru. Večini je bilo žal, da so sploh prišli. Nekateri so že načrtovali, kako se bodo otresli pravkar zapisane obveznosti. »Obleke bomo delili na prihodnjem apelu, katerega se morate udeležiti vsi! Heil Hitler!«

Vrstili so se razglasi, ki so oznanjali nove obveznosti. Dekleta, starejša od 16 let, bodo morale opraviti delovno obveznost »Arbeitsdienst«. Poslane bodo v posebne ustanove, v glavnem pa na kmete v Avstrijo. Nekateri bodo obveznost opravile v domačem kraju. Tako so razne članice Frauenschafta dobile brezplačne služkinje. Za gospe v organizaciji so bila gospodinjstva dela prenaporna, imeti pa so morale tudi več časa za nove naloge. Na mah so postale »prave gospe«, čeprav nikoli niso mogle zatajiti pred krajani svojega delavskega porekla. Ko je bil drugi »apel«, sedaj že SA-jevcev, je od vpisanih manjkala skoraj tretjina, zato pa so navzoči morali opraviti temeljito vežbanje. »Ali si kaj zmatran po tej prekleti vaji?« je nagoovoril Rok Mirka. »Zmatran glih nisem, da pa nas imajo taki butlni, ki niso bili sami nikoli vojaki, me pa jezi. In ti bodo imeli komando.«

»Imajo zasluge še iz Kulturbunda in so ravno prav 'mahnjeni',« je pridjal Rok.

V jami rudnika se novi red bistveno ni razlikoval od prejšnjega. Zamenjali so vodilne ljudi. Po opravljenih popravilih poškodovanih naprav je delo steklo. Pri delu so bili ljudje molčeči, delali so brez pravega elana. Marsikateri rudar, ki je pošteno mislil, je čutil krivico, prizadeto rudarskim družinam, ki so jih pregnali. Niso obžalovali ljudi, ki so jim prej komandirali, niso pa mogli razumeti, zakaj so pregnali take, ki jim je enako trdo delo zagotavljalo vsakdanji kruh. Čeprav jih je delo s kamnom in rudo napravilo trde, so bili v svoji notranjosti občutljivi za krivice.

V zunanjih obratih podjetja je bilo drugače. Med zaposlenimi v delavnicah so bili tudi taki, ki so računali, da je zanje priložnost, da se dvignejo, da dobijo po-

ložaje. Za novi red zaupljivi ljudje so si zadali nalogo, da spremljajo delo tistih, ki niso zagreti za spremembe.

»Koliko imaš na ših? Preklete, oni s kljukastim križem, ki je zanič za vsako delo, ima 5 mark 60 fenigov, tebi so pa določili 4 marke 80 fenigov.« »Veš kaj, Zdravko, zato me ne bo vzel hudič. Sovražim Nemce in te preklete marke, a družina mora živeti.« »Bodi priden,« je dodal Zdravko in vedela sta, da sta oba istih misli.

»Im namen des Vaters,« je začel molitev duhovnik, ki so ga poklicali iz Celovca, da opravi krščanski pogreb. Visočnica se ni mogla zadržati in je začela »Oče naš.« Vsi so molili z njo. Župnik je prekinil z nemško molitvijo.

Po dolgem času je bila maša, pa tudi ta v nemščini. Odkar je spomladi umrl Bog, niso zvonili. Danes je pri maši zvonil mali zvon, to je spominjalo vernike na čas, ko so še častili Boga z domačo besedo in pesmijo.

Orgle na koru so ostale neme, bila je le tiha maša zadušnica. V cerkvi je bil hlad, ki ga je še povečalo vzdušje ob nemških besedah duhovnika. V klopih so manjkali znanci, njih ne bo, saj jih je pregnal novi red.

Hitro je bil opravljen cerkveni obred in ljudje, v večini ženske, so se razšli. Navadi, da po maši moški pokramljajo o svojih težavah in uspehih, so se odrekli. Nobeden ni zavil v gostilno. Te so bile sedaj za sestanke vodilnih v vasi, pa še za nekatere obrtnike in Hitlerjevo mladino. Na stenah so bili zemljevidi. Z zastavicami na bucikah so označevali kraje, kamor je prodrla nemška »Wermacht«. Hitler na sliki je bil v vsej svoji kaplarski veličini in s srepim pogledom prisoten med sestankujočimi.

Na pošti so novi uslužbenci že znali nekaj nemščine, ki je pa v glavnem niso uporabljali, saj bi pri večini ljudi bila hladno sprejeta.

Vaja z žogo

Bil je tudi novi pismonoša. Bil je prvič v službi, prvič v uniformi. Njemu je dal novi red več, kot je ob svoji nepopolni osemletki pričakoval od življenja. Kadar je potrkal na vrata naslovljenca, je zmeraj strumno pozdravil: »Heil Hitler.« Da bi se v svoji držbi pri pozdravljanju še bolj izpopolnil, se je na poti v Koprivno ustavljal in dvigal roko v novi pozdrav. Pa so dejali Koprivci: »Pozdravlja smreke.« Ko je to zvedel, se je nekoliko ohladil.

V kraj je prišel nemški šolski upravitelj, učitelj v tem kraju v času Avstro-Ogrske. Jeseni bo pouk, da izvedejo odredbo, da se v dveh letih morajo vsi naučiti nemščine.

Ob izseljevanju je bil na seznamu tudi zdravnik. Moral je v Šlezijo, le ženo, ki je bila tudi zdravnica, so zaradi krajevnih potreb pustili doma.

Osebe v bolnici je v glavnem ostalo isto. Za upravitelja je bil poslan zdravnik iz Avstrije, član NSDAP. Uvidel je, da večina ljudi ne zna niti toliko nemščine, da bi povedali, kje in kaj jih boli. Začel se je učiti slovenskih besed. Seveda ta njegova odločitev ni bila najbolje sprejeta pri domačih navdušencih stranke.

Povsod »novi red«, le v notranjosti slovenskih ljudi je ostalo tisto pristno, vezano na stoletja življenja v teh krajih, in to se je oglašalo vedno bolj.

Albin Ošep-Belko

PANIKA NI PREVIDNOST

Ko prebiram opise dogodkov iz NOV v Vestniku koroških partizanov ali Koroškem fužinarju, me vsebina nekaterih avtorjev opogumlja, da tudi jaz nekaj napišem.

I.

Po decembrski ofenzivi 1944 oziroma po preboju iz obroča na Veliki planini smo prve dni meseca januarja 1945 taborili v Gradišnikovi bajti v Matkovem kotu. Neka dne je prispela vest, da so prišli Nemci iz Luč v Solčavo in da nameravajo naprej v Logarsko dolino, ter v Matkov kot. Bila je sobota zvečer. Komandir Pavle mi je dejal, da moram naslednji dan zgodaj v patroljo proti Solčavi in da se naj ne vrnem s pavšalnim poročilom.

Tako sem se v nedeljo zjutraj sam podal na pot ter se najprej ustavil pri Podbrežniku v Logarski dolini z vprašanjem, kaj je novega. Odgovor je bil: »Nemci so prišli v Solčavo in nameravajo naprej proti Logarski.« Koliko jih je in kdo jih je videl, je bila neznanka, temveč le »tako pravijo«. Razumljivo, da takšno poročilo ne bi ugajalo komandirju Pavletu, zato je bila moja naslednja postaja Klemenškova žaga, kjer so na moje vprašanje enako odgovorili kot pri Podbrežniku. Pripomnili so še, da sta šla Jože in Mirko molit v solčavsko cerkev. Bila mi je sicer uganka, da bi se v Solčavo podala, če so tam Nemci, kajti na splošno so se takrat (vsaj za delo sposobni) vsi moški Nemcev izogibali. Tako sem pač pot nadaljeval in ob srečanju z Mirkom in Jožetom Klemenškom ob Jamnikovi drči mi je slednji na moje vprašanje drzno odgovoril: »Če jim hoče priti v roke, le pojdi naprej.« Razumljivo, da sem bil ogorčen in potrj zaradi takšne vzvišenosti, vendar sem pot previdno nadaljeval in ko sem prispel do Krznarja (hiša je stala kakih 10 m od ceste), je gospodar Janez skozi okno nad mano zakričal: »Beži, da te Nemci ne dobe.« Odgovor na vprašanje pa je bil enak prvemu pri Podbrežniku: »Tako pravijo.« Zato sem pot nadaljeval in pri Lašekarju me je že Kresijska Franca od hiše na cesto opozarjala na nevarnost. Pri Icmankovi žagi me je na cesto prišla rotit žagna Mica, kot smo jo po domače imenovali, na Smetnikovem logu pa Herletova Lina. Žal so bili odgovori na

moja vprašanja od vseh treh podobni prvemu »tako pravijo«. Zato sem pot le še nadaljeval do takratnega našega doma Mostnarja, in ko sem vstopil v hišo, se je mati domala od strahu zgrudila, sklenila roke in me roteče prosila: »Beži, da te ne bodo dobili, nam hiše požgali ter nas odgnali,« nato pa mi je s prstom pokazala proti Grabnarju. Tako sem se na lastne oči prepričal, da je bilo okrog Grabnarjevega poslopja vse polno Nemcev, ter takoj sklonjen odšel iz hiše nazaj na cesto in po njej, dokler me ni teren zakril.

K opisanemu potovanju naj pripomnim, da bi bilo v primeru, ko bi se moral umakniti ali bežati, vprašanje, kako, kajti snega je bilo toliko, da je po glavni cesti vodila le ena sama ozka gaz, vse misli na stranske poti pa so bile izključene. In ko sem se vrnil v tabor k našim ter komandirju Pavletu poročal, kako so me ljudje med potjo proti Solčavi spremljali z opozorili in da sem končno Nemce sam videl, me je sicer pohvalil, vendar hkrati tudi opozoril, da bi se v takih okoliščinah le lahko zadovoljil z bolj pavšalnim poročilom. Sicer pa je bil to tudi razlog, da smo se vsi skupaj takoj zatem podali na Koroško.

II.

Konec januarja ali v začetku februarja 1945 smo bili v Koprivni. Naša naloga je bila s pomočjo radiooddajne postaje obveščati Glavni štab Slovenije o položaju na Koroškem, vendar smo bili onemogočeni, ker je bil naš radiooddajnik od decembrske ofenzive deponiran v planini pri Knezu nad Solčavo. Takrat je bila v Koprivni tudi radijska ekipa pod vodstvom Jerka, ki je imela svoje stvari deponirane tam kot mi. Zato sta se vodstvi obeh ekip dogovorili, da gremo »naše« stvari skupaj iskati, in sicer iz vsake ekipe po dva. Za vodja te štiričlanske skupine je bil določen tedanjí vodnik Drago FINŽGAR.

Pot do cilja mi je bila dokaj dobro poznana, zato sem predlagal, da pri Strgarju pod Olševo zavijemo navzdol, prečkamo cesto Solčava—Logarska dolina, se povzpemo čez Gmajno naravnost na Planino, kar bi bilo sicer spričo obilnega snega dokaj naporno, pa vendar za takratne raz-

Reševanje ponesrečenca v steni

mere še najkrajša in najbolj varna pot. Toda kaj, ko Drago iz bojazni ni pristal, temveč je vztrajal, da je treba to s pomočjo aktivistk izposlovati. Tako smo najprej poskusili pri kmetu Ošovniku — Johanovi Ivanki, ki nam je pomoč takoj odklonila. In kaj sedaj? Večina kmetij je bila požganih, ljudje odgnani, zato nam je preostala le še zelo dolga pot v Matkov kot do Gradišnika. Tam so bile takrat tri lepe mladinke: Ivanka, Kristina in Nežka, a niti ena toliko korajžna, da bi nalogo prevzela, toliko bolj zato, ker je bilo na cesti med Logarsko in Solčavo mogoče vsak čas srečanje z nemško policijo, razen tega je pot na Planino vodila mimo policijske postojanke. Toda, ker sem bil rojak iz Solčave in sva z Ivanko celo eno leto skupaj delala pri Gradišniku, se je ona končno zaradi mene odločila, da pojde do Mostnarja (1 km od Solčave proti Logarski, kjer je bila takrat naša hiša) obvestiti eno od mojih sester, da pride k meni v Gradišče.

Rečeno, storjeno. Po predhodnem dogovoru sta se moji sestri Lizika in Micika podali na dolgo, naporno in zelo nevarno pot. Nerodnost pa je bila v ne dovolj preciznem dogovoru, ali morda v delni krivdi kmeta Kneza, da sta prvič v košu na sankah pripeljali le naš aparat in del opreme druge ekipe. Zato je bilo treba njuno nevarno pot še enkrat ponoviti. Ker je bila takrat v Solčavi ponovno policijska postojanka, smo se med čakanjem na sestri, vsi zvrstili na stražarstvu — izvidništvu. Tako je ob neki priložnosti s straže pritekel Ciril ves vznemirjen, rekoč: »Po jezeri navzgor prihaja kolona« (takšen je krajevni naziv), in že sta on ter Drago izginila kot »kafra«. Z Milanom sva ostala sama za ograjo nad njivami ob robu gozda ter previdno opazovala, kdaj se bo pojavila švabska kolona, kajti misel na partizansko kolono je bila za tamkajšnje in takratne razmere resnično izključena. In kaj sva dočakala? Očitno je stražar imel privide, da je moškega s sankami za sabo zamenjal za kolono. Tako sva bila z Milanom primorana, da se ne bi razgubili, poiskati še Draga in Cirila, ki sta panično zbežala. A

kljub temu, da sem teren dokaj dobro poznal, sva s kolegom šele po daljšem ter napornem iskanju našla bežeča tovariša na Perkovih njivah. Ko smo se zatem vsi štirje vračali (Drago je bil zaradi strahu precej zadaj) ter prispeli h Gradišniku in se lahko dokončno prepričali, da sta bila panika ter beg brez kakršne koli objektivne osnove, sem si dal duška, predvsem na račun Draga v navzočnosti vseh treh deklet.

Pozneje sta srečno prispeli tudi sestri z dokončno opravljenimi nalogo, vendar ne

brez vznemirjenosti, kajti precejšen del poti na cesti ju je spremljala policija. Sreča pa je bila v tem, da so se policisti zadovoljili le z odgovorom, kaj vozita v košu na sankah, ne da bi vanj pogledali.

Naj končam z mislijo, da v prvem primeru panike ni bilo, kajti sicer bi utegnili biti usodno moje pavšalno poročilo za celotno stanje naše ekipe. V drugem primeru pa je bil nepotreben paničen beg, čezmiren napor mojih sester, zlasti pa izpostavitve življenjski nevarnosti.

Popoldan je minil v izrednem razpoloženju vseh navzočih. Po izdatnem okrepčilu — partizanskem golažu, je nastopila moška ekipa v streljanju z zračno puško, ženska ekipa pa z metanjem mikade. Nato je bila razglasitev rezultatov in podelitev pokalov. Prvo mesto pri moških je dosegel naš Volanov Pold (Leopold Gorenšek), pri ženskah pa Kotnikova Ančka (Frančiška Knez).

Naš iznajdljivi in prizadevni predsednik je že dolgo časa premišljeval, kako bi člane na tem izletu čim bolj zadovoljil in presenetil. Zato je pripravil seznam vseh v mesecu juliju rojenih. Največ je bilo seveda Ančk — vsah skupaj pa kar enajst. Vsak je dobil kot skromno darilo steklenico rebule, okrašeno s pristnim gorskim cvetjem.

Sledil je srečelov. Dobitke zanj so prispevali udeleženci izleta, nekaj pa jih je predsednik tudi »napehtal« po podjetjih. Vsaka srečka je bila polna, zato jih je tudi kar naenkrat zmanjkalo. Dobitki so bili bogati in tudi koristni.

Jeklova Ančka je povedala, da je za njihovo domačijo naš obisk še prav poseben dogodek, saj sta tokrat na njeno dvorišče prvič pripeljala dva avtobusa. Zato ju je bilo treba po stari navadi »krstiti«. Krst sta opravila predsednik Karel Polanc in direktor TOK Gozdarstvo — Jože Logar, v vlogi »botre« pa je nastopila Ančka, ki je avtobusa in šoferja izdatno poškopila z vinom. Vmes je igral priznani hotuljski trio, ki je tudi sicer ves popoldan skrbel za dobro razpoloženje izletnikov.

Po partizanskem golažu so nam postregli še z dvema izdatnima dobrotama — pečenima na žaru. Za poslastico pa je bilo še dva jerbasa krapov, ki so jih spekle naše požrtvovalne kmečke gospodinje iz Podgore.

Popoldan je v veselem razpoloženju tako hitro minil, da je bila ura kar naenkrat 21, ko smo se zadovoljni, s prijetnimi občutki namenili proti domu. Vsak je imel kaj povedati. Prav posebno pa smo občudovali Ančkine rože, ki jih je

Lojzka Pavlin-Cvetka

Avtobus prvič pri Jeklu v Koprivni

Krajevni odbor Združenja borcev NOV Kotlje ima v svojem letnem delovnem programu tudi enodnevni rekreacijski izlet.

Vsa leta doslej smo obiskovali razne kraje širom Slovenije in si ogledali njihove znamenitosti. Letos pa smo se odločili, da obiščemo našo partizansko Koprivno in partizanske domačije pod Olševo.

Za dan izleta smo izbrali 4. julij — dan borca. Dva polna avtobusa sta ob 7. uri krenila iz Kotelj, v pomoč pa nam je priskočila še LESNA Slovenj Gradec — TOK Gozdarstvo Ravne z dvema osebnima avtomobiloma.

Pred spomenikom na Pristavi pri Črni nam je potek znamenite borbe koroških partizanskih enot v avgustu 1944, orisal Ivan STEHARNIK-Džok, komandant II. bataljona VKO, nato pa nas je pozdravil še Ivan ROŽANC, predsednik krajevnega združenja borcev NOV Črna na Koroškem.

Okrog 9. ure smo prišli pred podružnično šolo Koprivna, kjer smo položili venec pred spominsko ploščo in se poklonili spominu padlih in umrlih borcev na tem območju. Pozdravila sta nas prizadevna predsednica Krajevnega združenja borcev Koprivna, Marija KOGELNIK in tajnik Filip POLANŠEK. Tu nas je že čakala požrtvovalna in delavna skupina gostincev Merxa — tozda Gostinstvo Ravne na Koroškem, pod vodstvom Draga Delaluta. Postregli so nas s klobaso, žemljo in čajem.

Nato smo nadaljevali pot do Šumela in se na križpotju podali po cesti, ki pelje proti Solčavi. (Ta cesta bo še letos poimenovana v »Cesto koroških partizanov«.) Cesta je lepa in dovolj široka, le ponekod jo je načelo neurje.

Pri kmetu HADERLAPU smo se za trenutek ustavili in se ozrli na kmetije okrog Sv. Jakoba. Razgled je bil ob tako lepem vremenu prečudovit in enkraten.

Pot nas je vodila dalje do kmeta Zg. OŠOVNIKA, kjer smo bili po stari kmečki navadi postreženi s kruhom in medom. Tu nas je pričakal tudi Anton Ikovic iz Solčave in napravil nekaj fotografskih posnetkov za spomin.

Ker je teren strm in cesta ozka, sta lahko avtobusa obrnila le pri Sv. Duhu

nad Solčavo. Tu smo imeli kratek postanek in se v koči pod Olševo okrepčali s pivom. Prijetnega razpoloženja ni manjkalo, kar se je izrazilo tudi v petju ljudskih in partizanskih pesmi.

Ko smo se vračali, smo se spotoma oglasili še pri domačiji Robnik, kjer pa nismo našli nikogar doma. V sončnem popoldnevu so bili vsi na travniku precej nižje od doma. Tod sta namreč košnja in spravilo sena sedaj v največjem razmahu.

Kar naenkrat smo bili spet v dolini Koprivne in zavili smo proti Lužam, do kmata JEKLA, ki je po višini druga najvišja slovenska kmetija (prva je Bukovnikova pod Raduho).

Cesta je lepa in dovolj široka, le nazadnje je malo ožja, kar pa naših prizadevniških šoferjev ni nič kaj motilo. Že smo bili na prostranem dvorišču pri Jeklu. Tu šele zadnjaš pravi gorski zrak, ki te vsega pravzame in omami.

Na pragu hiše so nas pozdravila vsa tri gostoljubna Jeklova dekleta: Ančka — gospodinja, Katra in Gretka. Z njihovih obrazov je bilo razbrati zadovoljstvo, da smo se jih spomnili in obiskali.

Na zmagovalnih stopničkih

Štefanija Smonkar

Boj za življenje

Tisto leto — prvo po svobodi — so bila dekleta zelo razigrana in razposajena, seveda niso smela manjkati na domačih zabavah.

Zabava po žegnanju, ali po domače gavda, se je zavlekla pozno v popoldan. Vesela družba mladih, med njimi je bila tudi Stefana, se ustavi pri kmetiji. Pri »vodnjaku« se vsi žejni odžejaajo. Potegnejo iz starega »vrelca« vodo, ki je bila neverjetno hladna, se malo odpočijejo in nadaljujejo pot domov.

Naslednji dan so domači želi pšenico. Za malico so imeli prekajeno surovo slanino, ki zlasti Štefani ni šla v slast. Košček, dva je zaužila...

Kmalu jo je začela boleti glava, bruhalo je. Ni več vzdržala. Šla je v posteljo. Mamo je prosila za lonček vročega mleka, češ: »Malo sem prehlajena, jutri bo že dobro.« Začelo jo je žejati: »Antonija, lepo prosim.« je moledevala sestro, »pojdi v štibele, tam na oknu ima oče grčo mošta, sem jo prinesil!«

Pohlepno se je nasrkala mošta in nekaj časa ležala nepremično. Ko jo je mati zvečer vprašala, kaj bo jedla, je zopet prosila za mošt... Obležala je. Ležala je mesec — ležala dva!

Paratufus. — Začel se je boj za življenje. — Temperatura narašča, deklico vznemirja vsak manjši ropot: »Oh, ati koraka kot kakšen vojak,« toži materi, ki zaskrbljeno večkrat stopi k bolni hčerki. »Ti, Antonija, zakaj se tako gledaš v ogledalo,« se jezi, ko sestra stopi k polici...

Jezi jo muhe, težko jih odganja! Prestavijo jo v štibele. Tam leži, tu in tam ji bratec in sestrica odganjata z vejico nadležni mrčes.

Zvečer mama sloni ob njeni postelji — da ji čaja. Štefano vpraša, če lahko gre spat v svojo posteljo v kuhinjo. »Pojdi, mama, saj bom spala.« Vročična bolnica zadremleje.

Blodi: Sanja, da leži v mrtvašnici na pokopališču! Nekako zleze z mrtvaškega odra, si ogrne belo rjuho in leze čez pokopališče po stezi domov. To, da se ogrne z rjuho, počasi vstane in leze, se tudi v resnici zgodi. Mati malo zadremleje — takrat pa začuti, da nekdo krili z rokami po njej. Prestrašena plane pokonci. Ob njej stoji v belo rjuho zavita Stefana, ki zaprosi: »Mama, zraven vas bom.« Mati jo položi v svojo posteljo. Zaskrbljena hiti v bajtico k Malki, očetovi sestrični, kliče in prosi jo

za pomoč. Pripravita obkladke. V hladno vodo s kisom namakata krpe in z njimi ovijata nogi in roki. Deklica blodi. »Ne bom imela copat,« se brani... Vročica narašča, noče padati. Oče se odloči za bolnišnico. Vpreže konja, na voz jo naložijo na slamnjačo bolnico in z Malko jo odpeljeta. Dolga je pot s konjem, tri ure.

Dekle gori. Hudo jo boli okrog pasu, duši jo, samo malo, slabotno diha.

Malka pogleda včasih nazaj na njo. Z očetom sedita spredaj. Stefana pa ima občutek, da jo nekdo trdo grabi — nezrnan moški se skriva pod slamnato blazino! Kadar se Malka nasmehne njej, je prepričana, da se zarotniško spogleduje z neznancem!

»Lulat!« — z voza hoče. Ima namen zbežati. Ko ji oče in Malka pomagata stopiti z voza na tla ob cesti, se z vso silo opoteče, skočiti hoče v Mežo, češ, da je vroče, da se gre kopat.

Trnovje in šibovje jo zadržita. Noče več na voz. Oče poklekne pred svojega otroka, pred svojo prvorojeno deklico, in jo ves solzan prosi: »Ubogaj atija pa pojdi nazaj!« Noče, še moleduje oče: »Zlato uro ti bom kupil, Stefana, če boš ubogala.« Privoli, ampak Malka ne sme na voz; on mora stopati spredaj ob konju!

V bolnišnici je ne marajo. Nalezljiva bolezen! Nazaj. Oče se odloči. Peljeta jo k zasebnemu zdravniku. Leži v nezavesti.

Od časa do časa se osvesti. Zdravnik maje z glavo. »Povejte resnico, doktor,« prosi obupani oče, »ali je še kaj upanja?« »Vse je odvisno od njene narave,« pove. »Bom prišel k njej na dom.«

Ko Stefana odpre oči, ji vlije v usta nekaj požirkov prave kave! Bil je že mrak,

ko oče in Malka pripeljeta domov na smrt bolno hčer. Mati vsa v skrbih priteče k vozu. Ko jo odnesejo, bolnica sliši: »Lahko noč.« Prepričana je, da se je tako oglasil moški, ki je bil skrit pod slamnjačo. V resnici pa je bil prišel nečakinjo pogledat stric Folti.

Tako je deklica ležala ure in ure v nezavesti. Sošolke so jo opazovale od daleč, ali skozi okno ali odprta vrata. Roj muh se je pasel na deklici, kadar se je mati ali kdo drug od domačih oddaljil od nje.

Kadar je cerkveni zvon zazvonil za žensko, so bili vaščani prepričani, da je zazvonil njej, Štefani. Na vasi so imeli svojo postojanko vojaki. Le ti so pred boleznijo prihajali na kmetijo. Poznali so Štefano. Ko je bila deklica pri zavesti, je opazila pri oknu vojaka, ki se je prišel posloviti. Odhajal je domov. Štefana zasliši, ko vojak vpraša mater:

»Kako je Štefanki?« Zaskrbljeno zadržti njegov tihi glas. Mati pa: »Bog nam pomagaj, umrla bo naša hčerka, molite zanjo!« trepetaje zaprosi vojaka, ki si briše oči. Deklica pa se bori...

V njej kriči — ne... ne bom... nočem — in se zopet pogrezne v temo. Več kot šest tednov se je mlado življenje borilo s smrtjo. Zmagala je trdna narava. Deklici je začela temperatura počasi padati. Od vsepovsod so ji nosili »sirotko«. Le to je rada pila za neznosno žejo, ki jo je mučila. Ko pa se je bolezen počasi umaknila, je dobila apetit do sadja. Ravno tako kot prej sirotko so ji sosedje prinašali sadje in knjige, ki jih je začela brati. Dokler je bila na smrtni postelji, ni slišala preprirov med očetom in materjo, tako se je sedaj, ko je zaslišala rohtenje očeta v kuhinji, zelo razžalostila. Zajokala je tako pretresljivo... klicala mamo. Ni je bilo. Prišla je teta Lucija in jo tolažila. Deklica, še vsa slabotna, je bila hudo prizadeta.

Dva meseca sta minila, ko se je neki popoldan Stefana začela oblačiti. Poletje se je že prevesilo na jesen.

Sestra in še neko dekle sta želi ajdo, kakor je zvedela od matere. Očetovo dolgo jopo in debelo krilo si je oblekla in zlezla

Na nožni pogon

polna hiša, in skrb zanje. Pa delo na veliki kmetiji, ki je imela včasih polno ljudi, danes pa je sama za vse. Ne moreš verjeti, da je usoda za nekatere tako kruta!

Ob koncu smo si dejali: takih izletov si še želimo!

na zrak. Zunaj je ob pipi nagnila glavo in pila, pila vodo tako željno kot še nikoli v življenju. Voda je bila čudovit napoj, to je šele takrat ugotovila...

Leze po zarah gor do njive... težko pride do žanjic. Malo postoji, posedi. Glava je vsa omotična. Leze nazaj, naredi nekaj korakov in se ji zapletejo noge. Pade. Teta Lucija jo dvigne in nese nazaj v posteljo.

Ignac Zdovec

Težko prehojena pot Jožeta Vrabiča-Boja

Decembra lani sem obiskal prijatelja, za katerega sem vedel, da je težko bolan. V toplo zakurjeni kuhinji je Joža ležal na kavču in vnukček mu je delal kratek čas. Zanimalo ga je vse, kar se je dogajalo okoli njega.

Jožetu Vrabiču-Boju so morali v slovenjegraški bolnišnici zaradi hude tromboze leta 1983 odrezati levo nogo. Zdaj je povsem odvisen od svoje žene Tončke. Dnevno pa ga obiskujejo njegovi otroci z vnuki, ki so mu v pravo veselje, saj ga tako zamotijo, da pozabi na svojo bolezen in bolečine.

Jože Vrabič se je rodil 16. februarja 1924 v Cvelbarjevi bajti in izhaja iz družine pokojnih Antona in Jerice Vrabič. V družini je bilo 6 otrok, ki jih je oče s slabim zaslužkom težko preživljal. Pred tem je bil oče za hlapca na Florinem v Topli. Tu je tudi spoznal Burjakovo Jerico in sta se leta 1923 poročila.

Jože je doraščal najprej v Cvelbarjevi bajti, pozneje v Burjakovi bajti, po domače pri Kozarju. Ljudsko šolo je obiskoval v Črni vseh osem let. V takratnih razmerah se mu ni izpolnila želja, da bi se izučil za mizarja.

Jože se je kot 15-letni fant zaposlil pri rudniških gozdnih delavcih. V letu 1941 je dobil zaposlitev v jami Helena v Podpeci. Tu je delal do 13. januarja 1943, nakar so ga Nemci mobilizirali najprej v arbeitsdienst. Po treh mesecih pa so ga vzeli v redno nemško vojsko v Mittenwald v Avstriji.

V mesecu maju 1943 je dobil tri dni dopusta in doma s pomočjo Ivana Burjaka prišel 24. maja v partizane. Dodelili so ga v drugi vod prve Koroške čete, vodnik je bil Ciril. V tej četi se je bojeval in bil na položajih od Kaple, Smrekovca, Pece do Uršlje gore. V mesecu decembru 1943 je odšel s skupino 96 borcev na Pohorje, kjer so takrat ustanavljali Zidanškovo brigado. Jože je bil eden izmed tistih koroških borcev, ki je prišel v to pohorsko brigado. V njej se je bojeval po vsem Pohorju do sredine julija 1944. Kot eden najpogumnejših borcev je bil izbran, da gre v podoficirsko šolo na Dolenjsko. S skupino izbranih borcev je odpotoval po Savinjski dolini in se tam priključil Tomšičevi brigadi, ki je tudi potovala na Dolenjsko. V Savinjski dolini pri Lepi njivi so jih iznenada napadli Nemci in vse se je razbilo. V skupini so bili poleg Jožeta še Gregi Burjak-Jur, Vergilij Vogeltnik, Franc Kamnik in Strmčnikov Rudi. Pri tem napadu so se umikali proti Koroški, ter čez nekaj dni našli Koroški odred. Dodeljeni so bili 2. bataljonu, ki ga je takrat vodil komandant Modras (Albert Konečnik). V tem bataljonu je bil Jože do meseca septembra 1944, ko je bil v borbi pri Prosencu ranjen v trebuh. Premestili so ga v

Dolgo so se ji zapletale noge. Leva, vsa lesena, ji je celo zatekala. Hodila je okrog zdravnikov, ki so ji povedali, da se bo sčasoma mogoče le uredilo...

Zopet je zmagala čvrsta narava. Po letu dni je zopet lahko zaplesala in se veselila življenja. In zapeli so sestre in bratje — pesem za pesmijo se je vrstila... Na vasi so govorili: »Gremo na zaré poslušat, kako lepo pojejo pri kapelici...«

pokretno bolnico v bližini Solčave. Čez nekaj tednov, ko si je nekoliko opomogel, je na svojo zahtevo odšel nazaj v drugi bataljon, ki se je takrat zadrževal pri kmetu Lesjaku v Koprivni. Zaradi še ne zaceljene rane ga je komandant Modras poslal na zdravljenje domov. Oče in brat Ivan sta mu naredila bunker doma v svinjaku. V tem bunkerju si je Jože zdravil rano 14 dni, nakar se je zopet javil v bataljonu. Dodeljen je bil za komandirja kurirske postaje 0 — 3. Komandant kurirskih postaj za Koroško Rudi Košak mu je dal v upravljanje naslednje kurirske javke: v Solčavi pri Macesu, v Podpeci pri Začnovem križu in v Topli pri Burjakovem mlinu. Kurirska postaja 0 — 3 pa je bila na meji med Koprivno in Toplo na Burjakovem vrhu. Na tej kurirski postaji je bilo skupaj pet kurirjev, med njimi: komandir — Jože Vrabič-Boj, Ivan Knežar, Gregi Burjak-Jur, Franc Puc in Franc Fajmut. Tu so kurirji opravljali svojo dolžnost vse do konca vojne.

Po končani vojni so bili ti kurirji med prvimi partizani, ki so prišli v Črno. V Črni je Vrabič postal namestnik komandirja milice in je to dolžnost opravljal do julija 1945. Nato je bil premeščen v Maribor, kjer je prevzel dolžnost komandanta milice za mesto Maribor.

Za vojaške in politične sposobnosti so mu podelili vojaški čin kapetan I. razreda. Odlikovan

je bil s številnimi odlikovanji v borbah in za delo po vojni.

Ko so bili rudniški delavci demobilizirani, je bil tudi Jože Vrabič-Boj demobiliziran iz milice. Ponovno se je zaposlil pri mežiškem rudniku, v jamskem obratu Helena. Najprej je opravljal delo jamskega kopača. Nato je napredoval v jamskega nadzornika. Zadnji dve leti pred upokojitvijo pa je bil vršilec dolžnosti poslovođa v obratu Helena. Od leta 1945 pa do leta 1950 je bil kot kopač devetkrat udarnik.

Po upokojitvi je deloval v raznih političnih in drugih organizacijah. Dalj časa je bil predsednik krajevnega združenja borcev NOV v Črni. Ko so mu leta 1983 zaradi težke bolezni odrezali levo nogo, je ostal privezan na bolniško posteljo.

Leta 1946 se je poročil s Tončko Kalčič in ima v zakonu dve hčerki in štiri sinove. Vse je spravil do poklica s svojo plačo.

Ko je povedal svojo življenjsko zgodbo do konca, sem mu stisnil roko ter zaželel srečo in veliko poguma.

Dragica Zavratnik

Spoznanje

Čutim,
da me v prsih nekaj žge.
Čutim,
da bi morala nekaj vedeti.
Vem,
da bi morala to povedati.
Vem,
da je spoznanje tragedija.
Čutim utrip srca.
Pogledam na uro.
Takrat se zavem nečesa čudovitega,
a nadvse boleznega
živim.

Šank za planince

Ignac Zdovec

Iz življenja Franca Trosta-Ota

Ob novem letu sem obiskal Francija Trosta-Ota. Ko sem vstopil, se je sukal pri štedilniku, in si pripravljaval neko zdravilo s čajem. »Vidiš, dragi Ignac,« mi je dejal, »ko smo stari in onemogli, se kratkočasimo samo še s pripravo zdravil.« Franci namreč boleha za močno sladkorno boleznijo in zelo je srečen, če ga kdo obišče. Žena Slavka mu dela družbo, kolikor ji dopušča čas, ker je zaposlena in povrh ima še toliko dela po stanovanju. Tudi otroci ga radi pridejo obiskat, če že ne drugače, vsaj ob nedeljah, mi je zaupal Franci.

Ko sem ga poprosil za pogovor, se me je nekam prestrašil in videti je bilo, da je zelo živčen. »Ne bom se mogel vsega spomniti,« mi je dejal, toda zbral se je in začel opisovati svojo težko življenjsko pot.

Priroda je spala
pa zopet je vstala,
in prišla je zala
preljuba pomlad.

V lepi, sončni vasi, v Sentjanžu nad Vuzenico, mu je stekla zibelka 24. marca 1922 pri kmetu Bučniku. Oče in mati sta imela majhno kmetijo in v družini je bilo osem otrok, šest fantov in dve dekleti. Franci je bil najstarejši in kar kmalu, ko je začel trgati hlače v šolskih klopih, je moral doma pomagati očetu pri kmečkih opravilih.

Ko je Franci končal osnovno šolo, je moral s trebuhom za kruhom, ker doma ni bilo dovolj živeža za vse. Franci je dobil delo kot furman pri kmetu Vidmarju v Ribnici na Pohorju. Pri tem kmetu je služil vse do leta 1941, ko se je začela vojna. V letu 1941 se je zaposlil pri gradnji centrale v Dravogradu. Tu je bil zaposlen do konca leta 1942, ko je 6. decembra moral v nemško vojsko.

Kot nemški vojak je bil Franci najprej na Češkem in pozneje v Franciji v Marseillu. Tu je dobil dopust. Doma je dobil zvezo s partizani in v mesecu juniju 1943 je postal aktivist OF na Pohorju. V skupini aktivistov so bili tudi Ivo Skerlovnik, sekretar za pohorsko področje, Ivan Polenik, Edi Zvancer, Ivan Keber in drugi, katerih imen se več ne spominja. Postojanka aktivistov OF za Pohorje je bila pri Žvikartovi žagi.

Ta postojanka je bila pozneje izdana Nemcem, ki so ob nenadnem napadu ujeli v njej nekaj aktivistov. Takrat je bil ujet tudi Ivan Polenik, ki so ga Nemci potem ustrelili v Mariboru.

Takoj po izdajstvu pri Žvikartovi žagi se je Franci še z nekaterimi borci pridružil Pohorskemu bataljonu. V mesecu novembru 1943 pa se je ta bataljon priključil Zidanškovi brigadi. V Zidanškovi brigadi je bil Franci v I. bataljonu do konca avgusta leta 1944. Sodeloval je v številnih bojih po vsem Pohorju in okoliških vaseh. V začetku meseca septembra 1944 pa so ga premestili v Šercerjevo brigado, kjer je bil pomočnik mitraljeza. V mesecu novembru 1944 je bil v Dramljah pri Graški gori ranjen v desno koleno. Sobotci so ga odnesli s položajev na varno ter prepeljali v partizansko bolnico Jurklošter pri Planini. V tej bolnici je bil vse do osvoboditve. Po vojni pa je moral zdravljenje nadaljevati v vojaški bolnici v Ljubljani.

V letu 1946 je bil odpuščen iz bolnice. Zaposlil se je kot stražar v železarni Muta. To delo

je opravljal do leta 1949, nakar se je zaposlil pri rudniku Mežica tudi kot stražar. Pozneje je delal še na drugih delovnih mestih vse do leta 1970, ko je moral v invalidski pokoj.

Fantič res pride pod kamreo stat,
začne na polkne zelene rožlat.
Vstani gor, ljubica,
sveti mi lunica
lepše kot sonce podnev.

Milan Potočnik

Pri Vesevkovih na Ludranskem vrhu

Do Vesevkove domačije na Ludranskem vrhu vodi več poti. Ena pelje po dolini Bistre mimo Pudgarskega in Najevske lipe, od tod pa še približno 1 km navzdol. Druga pot vodi proti Javorju, se pri naselju »Na Jasi« odcepi od glavne poti v desno in zopet te pot pripelje pod Stanetovo kmetijo do Najevske lipe. Tretja pot pa sledi Javorskemu potoku do Male Črne, tu se odcepi v desno, na Prhaniji ponovno v desno in nato po nekaj ovinkih naravnost do Vesevka.

Že na dvorišču takoj opaziš izjemen red in čistočo. Nikjer nobene navlake. Vsaka stvar, od največjega kmetijskega stroja do najmanjšega orodja, pa najsibo na dvorišču, na skednju, v delavnici, ali na hiši, ima svoj prostor. Gospodar Pavli pravi: »Za vsak predmet, ki ga rabim, vem, kje je. Po vsaki uporabi pa ga tudi takoj vrnem nazaj na staro mesto.«

Človek bi pomislil, da so ljudje pri Vesevku nehote sužnji te redoljubnosti. Vendar ni tako. Sami pravijo, če se reda navadiš, se ga mimogrede tudi držiš.

Na lepem, pred leti obnovljenem pročelju hiše opaziš dve letnici; na desni strani obokanega, bolj nizkega in širokega vhoda v hišo je letnica 1749, na levi strani pa 1765. Hiša s precej debelimi zidovi je zidana iz kamna. Domnevajo, da je bila sprva lesena, nato pa so jo postopoma obnavljali. Na vsak obnovljeni del pa so postavili tudi letnico obnove.

Na glavnih vhodnih vratih, ki so jih pred leti zamenjali, je bil napis: »Philip Vsevk« in letnica 1766. Vrata, ki so jih po zamenjavi skrbno shranili, so bila popolnoma lesena, tudi tečaji. Zaklepala so se od znotraj z lesenim zapahom. Šele pozneje je sedanji gospodar vstavil železno ključavnico. Prav tako ni bilo vratnih podbojev, zato je pozimi vdiral v vežo strupen mraz. Sedanja, nova vrata so z podboji in zastekljena. Veža je sedaj svetla in topla, v poletnem času pa primerno hladna; v njej ob toplih dnevih obedujejo in malicajo, namesto v vroči kuhinji.

V letu 1950 se je Franci poročil s Stanislavo Stropnik. Uredila sta si lepo stanovanje v Rudarjevem in v zakonu se jima je rodilo troje otrok. Dva sinova in hči.

Zaradi težke rane v partizanih in močne sladkorne bolezni je Franci danes težak bolnik. Vso skrb in nego mu daje žena Slavka.

Franci Trost-Oto je bil odlikovan z medaljo za zasluge za narod, ordenom za hrabrost in še s posebnimi odlikovanji vsake brigade.

V letu 1944 so mu Nemci izselili očeta in mater, sestro Urško in brata Avgušтина. Zaprti so bili v taborišču Sterntal, današnje Kidričevo. Spomladi leta 1945 so zavezniška in partizanska letala bombardirala to taborišče in vsi iz družine Trostovih so z drugimi zaporniki zbežali v gozdove Pohorja, kjer so dočakali dan svobode.

Nad vhodnimi vrati je še relief sv. Florjana, ki gasi gorečo hišo, pod njim pa prav tako napis »Philip Vsevk«.

V prostorni kmečki sobi v hiši je stropni tram z letnico 1761. Tistega leta so namreč obnovili ostrežje — rušt — na hiši. Baje so za plačilo tega opravila prodali toliko pšenice, da so lahko plačali stroške obnove.

V bližini te stanovanjske hiše stoji manjša hiša, ki je bila verjetno zgrajena za preužitek — avcih — sedaj pa služi v glavnem za delavnico. Na tej hiši pa je letnica 1799.

Sedanji lastniki Vesevkove kmetije se pišejo Osojnik. To je že tretji rod Osojnikov. Kot je povedal gospodar Pavli, je prišel njegov dedi, ki je bil sin kmeta Najbrža v Podpeci, k Vesevku okrog leta 1875. Pri Vesevku so sicer imeli tri otroke, vendar je nekega leta razsajala bolezen, ki so ji pravili »krofna bolezen« (verjetno je bila to davica ali škrlatinka). Zaradi te bolezni so v enem tednu umrli vsi trije otroci v starosti 22, 25 in 30 let. Ker so Vesevkovi ostali brez naslednika, so vzeli k sebi svojega nečaka — Pavlijevega dedija.

Pri Najbržu v Podpeci je bilo namreč več otrok: eden je gospodaril doma, ta je pozneje prodal Najbrževo posestvo Rudniku, eden je bil Božič — pozneje Podkržnik v Javorju, eden je bil Ivad na Tolstem vrhu nad Ravnam, eden je bil Pristav na Lešah, ena od hčerk se je poročila k Puklnu v Javorje, ena pa je ostala samoska.

Še sedanjemu rodu je ohranjeno izročilo, kako je prvotni Vsevk preizkušal prišleka — Pavlijevega dedija, ko je ta prišel k njim. Po dvorišču oziroma drugih krajih posestva mu je nastavljal razne predmete, kot npr. koš, vile ali grablje, in ga skrivoma opazoval, kako bo reagiral. Ali se bo predmeta izognil, ali ga bo odnesel na njegovo mesto.

Ko se je pozneje »ta mladi Vsevk«, poročil, je zanimivo to, da je prišla nevesta k njim »v svate« in ne nasprotno, kot je navada. V »oglede« jo je pripeljala mati.

Reševalec — letalec na vajah

Menda je ponekod že takrat vladala enakopravnost.

Sedanji gospodar Pavli je eden tistih letnikov, katerim za časa okupacije ni bilo dano, da bi mirno opazovali svetovno dogajanje. Januarja 1943 je dobil poziv za nabor v nemško vojsko. K sreči je imel ravno takrat zlomljeno nogo. Zaradi tega mu je bilo služenje v nemški vojski odloženo za šest mesecev. Kot pa se je izkazalo pozneje, so ga Nemci izgubili iz evidence in ga niso več klicali.

Pavli, kakor vsa Vesevkova družina, pa so bili že v prvih letih okupacije seznanjeni z narodnoosvobodilnim gibanjem. Bili so zavedni ljudje. Pri njih so se že poleti 1942 oglašali prvi partizani. Verjetno so bili to sploh prvi partizani na Koroškem. To je bil tako imenovani »Štajerski bataljon«, ki se je zatekel v območje Smrekovca, Ludranskega vrha in Bistre. Vesevkovi so jim nudili vsestransko pomoč.

Poleti 1944 pa se je tudi Pavli odločil, da se jim pridruži. 18. junija 1944 je vstopil v prvi bataljon Koroškega odreda. Že po osmih dneh partizanstva je doživel prvi ognjeni krst, ko so napadali Rečico v Savinjski dolini. Takšnih borb je bilo seveda še več. Pozneje je bil v III. bataljonu. Kot se spominja, sta bila njegova komandanta Džok in Falent.

Ker je bil domačin in je poznal koroške hribe, ga je pritegnil pozneje v svojo enoto Miha Hace-Matija, načelnik obveščevalne službe za Koroški odred.

Njegova pota so sedaj vodila tokraj in onkraj Pece, do Železne Kaple, Pliberka in drugod. Srečeval se je z Nemci, čestokrat padel v zasedo, vendar jo je povsod srečno odnesel.

Nikoli pa ne bo pozabil dogodka, ki se mu je pripetil 10. decembra 1944. leta. Takrat je namreč prišel v njihovo postojanko višji načelnik obveščevalcev, ki je kontroliral obveščevalno službo na Koroškem. Kot spremljevalca na njegovih pohodih

sta mu bila dodeljena Pepi Delalut in Pavli.

Omenjenega dne so se vračali iz mežiškega področja skozi Podpeco — mimo Najbržvega, Stoparjevega — in se končno ustavili na Bricmanovem, kjer je bil Pepi doma, da se malo odpočijejo in posušijo. Bil je namreč globok sneg.

Po krajšem postanku, ko so se ravno začeli odpravljati, pa plane v sobo neka 12-letna deklica in prestrašeno zavpije, da so zunaj Nemci. Vsi trije so bliskovito zgrabili svoje stvari in orožje ter se pogнали iz hiše. Bernot in Pepi pri zadnjih, stranskih vratih, kjer je bil blizu gozd, Pavli pa pri glavnem vhodu. Že na pragu je treščil v oboroženo postavo, takoj nato pa se je znašel med samimi policisti, ki jih je bilo polno dvorišče. V bliskovitem vrvežu, ki je v hipu nastal, se mu je v obupnem suvanju posrečilo, da se je izvil iz grabežljivih rok, ki so hlastale po njem, in iz njihovega kroga. Strelji so zaprasketali, on pa se je že kotalil po globokem snegu po hribu in končno med žvižganjem krogel ves zasopihan dosegel gozd. Rinil je dalje. Tu je bilo nekoliko laže, saj je bilo manj snega kot zunaj na planem. Streljanje je ponehalo. On pa je drvel naprej, da bi prišel čim dalj od prizorišča, ki bi lahko bilo zanj usodno. Ves onemogel se je sesedel na tla. Ko se je polagoma oddahnil, se mu je pogled ustavil na puški, ki je ves čas ni izpustil iz rok. Na več mestih, posebno kopito, je imela sledove krogel nemškega orožja. Nato je zapazil v nahrbtniku, ki ga je postavil poleg sebe, luknje. Ko ga je razvezal in vzel iz njega koco in plašč, je padlo na tla nekaj krogel. Globoko je vzdihnil. Nahrbtnik mu je rešil življenje.

Pozneje se je zvedelo, da je takrat na Bricmanovem padel tudi nemški policist, ki so ga v nastali zmedii Nemci sami zadeli. Razjarjeni, ker so jim ušli partizani, pa še sami so imeli žrtev, so zgrabili soseda, ki je bil tam na kolinah, češ, da je on ustrelil policista. Hoteli so se maščevati nad njim, vendar so ga pozneje izpustili.

Več uspeha pa so imeli policisti še isti dan na Pečnikovem, kamor so pot nadaljevali. Tudi tam so presenetili partizane. Domačin Franc Mlačnik-Burgas na begu ni imel sreče, temveč je padel smrtno zadet.

Tedaj se je Pavli nenadoma spomnil na svoja tovariša — Pepija in Bernota. »Kje sta ostala?« »Ali sta imela tolikšno srečo kot on?« »Če sta srečno ušla, se bodo itak sestali v Topli, kjer so imeli skupen cilj, bunker.«

Zložil je prestreljeno koco in plašč nazaj v nahrbtnik in se podal naprej.

Se ves pod vtisom minulega dogodka je previdno koračil po dolini Tople. Oziral se je proti bunkerju, kateremu se je približeval, ko je zagledal na nasprotnem bregu kolono postav. Tedaj pa je že zadržal nemški »šarec« in sneg okrog njega se je zaprašil. Hitro je skočil v zavetje, med smreke, ki so bile ponovno njegova rešitev.

Končno je prispel v njihov bunker, ki pa je bil prazen. Tudi on ga je hitro zapustil.

Ko se je tako umikal po znani poti više v gozd, je nenadoma ves vesel zagledal

svoje tovariše iz bunkerja. Pojasnili so mu, da so zvedeli za Nemce, ki so prihajali iz Železne Kaple, zato so raje bunker zapustili. Najbolj varno je le v gozdu.

Pavli jim je povedal, kaj je doživel, obenem pa izrazil bojazen za Bernota in Pepija. Vendar sta oba po krajšem času srečno prispela.

Pavli še sedaj, kljub zagotovljenemu nasledstvu, krepko drži vajeti gospodarjenja v svojih rokah. Pri kmetovanju uporablja sodobno mehanizacijo, kolikor jo je pač na hribovitem terenu sploh možno. A vseeno se še drži starih tradicij. Seje vse vrste žita, kot nekoč njegovi predniki: rž, pšenico, ječmen, oves. To se danes že na mnogih kmetijah opušča. Žito melje v mlinu, ki je še na vodni pogon, kar je tudi redkost.

Tudi v zimskem času ne miruje. Poleg popravil in obnove kmečkega orodja se rad »poigra« z izdelavo miniaturnega starrega kmečkega orodja — za spominke. Vsako delo mu gre dobro od rok.

Toliko torej o Vesevkovih z Ludranskega vrha, nekdanjih in sedanjih. Če se boste kdaj oglasili pri njih, gotovo ne boste ušli njihovi gostoljubnosti, ki je še pristna, tradicionalno kmečka in ne diši po komercializmu, ki se v današnjem času kmetom že nekako vsiljuje. Oba, Pavli in njegova žena Rozka, sta pred nekaj leti praznovala 60 let starosti. Obema želimo še mnogo zdravih let ter da bi tudi na svoje naslednike prenesla tisto gostoljubnost in redoljubnost, ki je pri Vesevkovih že tradicionalna.

Ajnžik

Brunčurnikova hči

Strežno osebje v trgovski, gostinski in turistični stroki, kot tudi mnogi drugi uslužbenci v raznih ustanovah, nimajo preveč zavirljivega položaja, saj so neprestano na udaru. Stranke namreč vselej pričakujemo od njih prijaznost, vljudnost, in da nam poleg svojih uslug privoščijo še prijazen nasmeh. To ni tako enostavno, dostikrat je to prava umetnost, kajti vsak človek ima kdaj kakšen slab dan, ko je nervozen ali raztresen; se ne ujame niti s samim seboj, kaj šele s sočlovekom! Pravijo, da je en sam prijazen nasmeh, če si slabe volje, plemenito dejanje. Tega morajo biti torej zmožni vsi, od katerih zahtevamo »pravilen« odnos do strank! Ta kritika je čisto preveč posplošena, kajti priznati moram, da tudi mi kot stranke nismo vselej preveč vzorni!!

Tudi v naši socialistični samoupravni družbi, kjer zasebna iniciativa ne pride toliko do izraza, se najdejo mnogi, ki znajo biti do strank vljudni in prijazni. Tega ne gre oporekati nobenemu na naši zadrugi, gozdni upravi, tudi drugod se najdejo taki, s katerimi je prav fletno imeti opravka. Na primer prodajalka v trgovini Slovenija avto v Dobji vasi! Z nasmehom znajo postreči tudi v slaščičarni in bifeju na Prevaljah ter pri Brigiti v Strojnski Reki. Da se prav razumemo. Našel sem primere, kjer sem to doživel, zato ni rečeno, da drugod tega ni.

Fahro Handanović

»Smrt predsednika hišnega sveta« popestrila kulturno življenje

Gledališka skupina KUD Bratstvo Ravne na Koroškem deluje od ustanovitve društva, to je od leta 1981. Dolgoročni program skupine je predstaviti dela vseh republik in pokrajin in na ta način opravičiti ime društva Bratstvo. Del tega programa smo že uresničili z deli iz SR BiH, Srbije in Hrvatske.

V sezoni 1981/82 se je gledališka skupina uspešno predstavila z delom Branka Čopića: Vuk Bubalo ter ob 15 predstavah v Sloveniji sodelovala tudi na tradicionalnih travniških gledaliških svečanostih v Travniku, v SR BiH.

V sezoni 1983/84 smo gledalce zabavali s komedijo Dragutina Dobričanina Čovek s Marsa na Ravnah, v Dravogradu, v Štorkah, v Titovem Velenju. Strokovna ocena komisije Zveze kulturnih organizacij Slovenije je skupini omogočila, da tudi s tem delom nastopa v Travniku.

Uspehi v minulih sezonah so motivirali igralce — entuziaste, da si v sezoni 1985/86 postavijo višje cilje in se lotijo dela pod strokovnim vodstvom profesionalnega režiserja Bojana Čebulja. Takšna oblika gledališkega izpopolnjevanja jamči, da lahko svoje kulturne potrebe zadovoljimo na dokaj višji kakovostni ravni. Zato smo izbrali sodobno delo hrvatskega pisatelja Iva Brešana: Smrt predsednika kučnog savjeta. Sodobna tematika, režija in realizacija predstavljajo posebno kulturno doživetje.

Pri izvedbi igre je sodelovalo 24 članov: 15 igralcev, 4 člani tehnične ekipe, profesionalni režiser in lučni mojster, pa še 3 člani za občasne naloge. Ob tem pa je pomembno, da so bili nosilci organizacije tega dela člani (10), ki so sodelovali že prej, 14 članov pa je bilo treba pridobiti na novo.

S postavitvijo nove igre smo začeli šele sredi gledališke sezone, zato se je bilo treba dela lotiti zelo intenzivno. Od prvih bralnih vaj pa do premiere sta minila le dobra dva meseca, v naslednjih dveh pa smo imeli že 9 predstav. Seveda pa za skupino ni bilo toliko pomembno število predstav kot število obiskovalcev, ki jih je bilo skupaj čez 1600. To pomeni, da je slovensko občinstvo sprejelo skupino za svojo, kar pa je za igralce največji uspeh in nagrada za trdo delo.

Ob svoji ljubiteljski dejavnosti pa se je skupina aktivno vključevala v kulturni utrip širšega slovenskega prostora, saj smo se udeležili zaključnega področnega srečanja gledaliških skupin v Hotinji vasi pri Mariboru, letne skupščine slovenskih gledališnikov v Novem mestu (udeležbo je omogočila ZKO občine Ravne na Koroškem), prav tako pa smo aktivno vključeni v program in delo ZKO. V počastitev občinskega praznika smo s predstavo sodelovali na kulturnih prireditvah v Mežici, za kar smo prejeli zahvalo predsednika skupščine občine Ravne na Koroškem. Na področnem tekmovanju amaterskih

gledaliških skupin v Mariboru smo si tudi prislužili prvo PRIZNANJE za gledališko dejavnost.

V sezoni 1986/87 bo skupina nadaljevala z nastopi in tako izpolnila zastavljeni program dela, vzporedno pa se bomo lotili nove igre.

Poleg tega, da je skupina vzpostavila stike s predstavniki Zveze kulturnih organizacij in z gledališkimi skupinami iz več občin Slovenije, smo naredili še korak naprej in dali pobudo, da tradicionalna srečanja med Amaterskim pozoriščem iz Travnika in gledališko skupino KUD Bratstvo z Raven na Koroškem preidejo v po-bratenje.

Pri delu gledališke skupine je dosežen osnovni namen delovanja, to je množičnost in popularizacija za vključevanje novih članov. Skupina združuje člane, jih spodbuja in organizirano uvaža v gledališko dejavnost. Pri mladih razvijamo karakterne vrline, kot so občutek za delo v skupini, disciplina, točnost in tovarštvo.

Čeprav ne omenjamo težav, seveda nismo brez njih, vendar jih z dobro organiziranostjo, s sodelovanjem z ZKO, s KUD

Marjan Mauko

Alpinizem na Koroškem 1937-1980

Kar za debelo knjigo se je zbralo dogodkov, vezanih na alpinizem na Koroškem med leti 1937 in 1980. Sizičovo delo, bi lahko rekli. In skala je obstala na vrhu strmega hriba. Dobra tri leta je več avtorjev garalo, dobesedno tako. Saj si je nemogoče zamisliti kaj drugega. V bistvu je koroški alpinizem delo alpinističnih odsekov v Mežici, na Prevaljah, v Črni in na Ravnah. Povrh še KAO — koroški alpinistični odsek. Torej je bilo treba pregledati vse arhive za ta leta. In še več.

Tu so Planinski vestnik, časopis Delo, Koroški fužinar, srečanje na Raduhi in anketni listi. Lahko torej rečem, da so avtorji opravili veliko delo. Pošteno so se potrudili, da bi zajeli vse, kar se le da.

Ko sem zapisal, da je to Sizičovo delo, sem mislil na to, da je tiskanih samo 50 izvodov knjig, čeprav smo ena najbolj bogatih občin v Sloveniji.

Naslovna stran je zelo posrečena. Likovno stilizira alpinizem. V levem gornjem kotu je klin z vponko, skozi katero visi konopljen vrv in obroblja vse štiri strani. Prekinjena je v desnem kotu spodaj, kjer je s šrafiranimi pokončnimi črkami izpisan naslov (beseda pod besedo, isto letnici).

No, za avtorja ne zveš, in to je največja hiba te knjige. Niti za enega avtorja ne zveš. Obupno. Toliko dela in truda so posamezniki vložili v nekatera poglavja, in niti enega avtorja ni.

Reševanje ponesrečenca — človek človeku

Prežihov Voranc in ob moralni pomoči naših ustanoviteljev uspešno rešujemo.

S svojo zavzetostjo in raznolikostjo smo člani dokazali, da kljub oddaljenosti od domačega kraja, v novem in drugačnem okolju, z vsestransko pomočjo domačinov lahko ohranimo materin jezik, gojimo svojo kulturo in tako obdržimo nacionalno identiteto.

Za traktat o imenih plezalnih smeri si mislim, da je isti, kot je v Planinskem vestniku. Pa ne gre, da bi kar sam določal, kdo je kaj napisal. Če so že grešili, naj še greh priznajo. Upam, da se bodo po tem mojem pisanju oglasili vsi, ali pa vsaj eden za vse.

Velika škoda je, da ni nobenega slikovnega materiala.

Res je, da je alpinistu pri rednem plezanju skoraj nemogoče posneti dovolj kakovostno sliko. Fotografija je navadno tako nemogoča, da nič ne pove o resnični situaciji. Tako pridejo v poštev le take, ki so več ali manj spozirane. Ko je pri plezanju res težko, ni časa za fotografiranje.

Vseeno bi morali avtorji najti način in nekako le zbrati in objaviti slikovno gradivo. Saj bi to bilo tako rekoč spotoma. Tudi slike s poklicnimi napakami. Navsezadnje so spozirane fotografije tudi dokument nekega časa.

Vrnimo se spet h knjigi. Prvi naslov je O namenu raziskovalne naloge, ki govori o načinu in o tem, kako je delo nastalo. Ne pove pa, kdo ga je financiral in kako so prišli do ideje, da so se lotili tega velikega in prepotrebne dela, ki je po vrhu še nevhvaležno. V javnosti se ni pojavila niti kratka notica. Tudi če bi »njih delo« raztrgali, bi po mojem imeli neko zadoščenje.

Drugi podnaslov: Razvoj svetovnega alpinizma je prirejen po Z. Smerke: Planinarstvo i alpinizam (1974). Tudi drugi podnaslov je iz iste knjige.

Razvoj slovenskega alpinizma bi po mojem lahko priredili po delu Toneta Strojina »Oris zgodovine planinstva«, ki je izšel že leta 1970. Druga izdaja je izšla leta 1978. Nedvomno je to delo bolj primerno za povzetek. Med drugim je omenjen prvi spis v slovenskem jeziku, kjer o svoji »Turi na Triglav« poroča Jakob Dežman svojemu učitelju Valentinu Vodniku in nosi datum 29. 9. 1808. Mislim, da bi, ko bi pregledali stare Planinske vestnike, našli dovolj snovi za zanimiv članek s tem naslovom. Morda bi našli tudi tisto parolo: »Kaj nam pa morejo? Nič.« Ta parola je bila dolga leta vodilna gonilna sila v planinah. Ali pa tisto, kar je zapisala neka Angležinja, da imamo Slovenci nekaj dispozičij, ki jih drugi nimajo. Kratke plezalne smeri, v katerih se planinci izbrušijo v alpiniste. Zato tudi takšni uspehi v višjem gorstvu. Morda tudi o prvi opisani in vrisani plezalni smeri. Po podatkih iz Planinskega vestnika je to dr. Tuma »Čez Triglavsko steno«.

Žal ni vseh števil Planinskega vestnika v Studijski knjižnici na Ravnah. Če ni prvi, je vsaj eden izmed prvih. Izmed Korošcev pa je nedvomno prvi Drago Zagorec (glej Planinski vestnik 6-1984, stran 288); foto Rado Vončina: »Severna stena Male Raduhe«. Smeri je vrisal in opisal Drago

Zagorec. Drago Zagorec je tudi prvi, ki mu je uspelo narisati Prusikov vozel (vse faze).

To bi bilo vse, kar bi lahko poočitali avtorjem. Prav vzorno je podana zgodovina posameznih alpinističnih odsekov in KAO, kakor tudi posameznikov.

Podnaslov: »Literarni prispevki, v katerih so popisani koroški avtorji.« V bibliografiji so ti avtorji: (niso vsi) Drofelnik E., Falle M., Ficko P., Gorjanc J., Havle J., Klančnik G., Kodrin J., Krivograd I., Kolar R., Kompelj I., Kompelj Ivanka, Krevh V., Lačen M., Lodrants J., Lodrants M., Lodrants O., Lodrants S., Oderlap I., Pungartnik S., Pušnik Fe., Pušnik Fr., Radovič I., Rigl M., Skudnik J., Strnad S., Šipek M., Telcer F., Visinski M., Vončina S., Vošank M. To je pravzaprav študija o koroških piscih, ki so svoje alpinistične dogodivščine in misli spravili na papir. Na kratko ni mogoče povedati vsega o vseh poglavjih knjige Alpinizem na Koroškem 1937—1980.

Kot sem zapisal, je to Sizifovo delo, saj je preteklo spet nekaj let in tako to začeto delo ne bo nikoli končano. Verjamem, da bo ta generacija našla moči in nadaljevala z začetim delom in da bo nove generacije vzgojila v tem duhu. Delo bo tudi lažje, ker je dokumentacija bolj popolna. S tem delom je Koroška več kot dostojno predstavila svoj alpinizem. In če nam uspe, da jo izdamo na pravem papirju in s pravimi slikami, bo to ena od redkih knjig, ki bo predstavljala Koroško.

Železarji na sedežnici

da se bo vsak čas ulil dež, šaljivi nastopi Pečolarjevega Edija in Janka Kralja pa je sprožil val dobre volje in smeha. Zadošče so vesele polke, koračnice in valčki, vse se je zavrtelo, zavriskalo, pretrgana je bila zadržanost in nevolja, postalo je veselo, kakor je lahko samo na pohodih slovenskih železarjev.

Čas je naenkrat hitel prehitro. Veliko skupnih želj je ostalo še neizpoljenih, marsikateri pogovor še nedokončan. Izza Pece so se začeli valiti črni oblaki, ki so napovedovali nevihto. Stiski rok, pozdravljanje in klici »na svidenje na Kamniškem sedlu« so bili zadnje dejanje planinskega pohoda slovenskih železarjev: iz Šmihela čez Peco v Toplo.

Letošnjega prvega planinskega pohoda se je udeležilo 723 pohodnikov-delavcev Slovenskih železarn.

Suzana Praper

Poletna noč

Dragi, poletna noč nemudoma prihaja k nama, v naročje najino se bo spustila in dahnila svoj napoj.

Morda bo zopet to napoj ljubezni, sreče, ki spojeni jo uživajo sproščeno tudi v hrupu težkih teh peči in prahu rdečkaste sija.

Želela sem si tvojega objema, prižela s slastjo bi se k tebi, a besede govorijo, da dani se, dan prihaja.

Dragi, poletni dan nemudoma odhaja s tabo, ne pušča mi napoja sreče, ne čustev ljubezni lepe, ostal mi je le hrup in rdečkast dim iz dimnikov tovarne.

Franz Telcer

Pohod slovenskih železarjev iz Šmihela čez Peco v Toplo

Član poslovodnega odbora Železarne Ravne mag. Jože Žunec je v svoji pozdravni poslanici, natisnjeni v spominskem biltenu, slovenskim železarjem napisal: Tokrat bo goro Peco zavzela drugačna vojska, ne Matjaževa, temveč množica železarjev in kovinarjev. Ni se zmotil. Še na nobenem planinskem pohodu ni bilo zbranih toliko slovenskih železarjev kot v soboto, 24. maja 1986, na pohodu iz Šmihela čez Peco v Toplo.

V megleno jutro so vozili avtobusi, zasedeni do zadnjega stojišča, čez Holmec v Šmihel. Številni pa so prišli čez Ljubelj in tako se je zbrala ob spodnji postaji sedežnice številna družina delavcev združenega podjetja Slovenske železarne. Navdušeni nad lepoto koroške pokrajine so drug za drugim izginjali na sedežih hitre sedežnice nad smreke in macesne. Vožnja je slehernega navdušila ob pogledih na lepote spomladanske narave. Živo rdeči vres, posejan po travnatih jasih, je privlačil poglede, rumeni ženitelj je spremljal pohodnike na zadnjem delu vožnje. Smejnih obrazov so sestopali s sedežev in sprejemali spominsko značko in bon za malico. Dolge kolone pohodnikov so se pomešale med seboj. Prva sami Ravenčani, ker so bili pač prvi na vrsti, nato še ostali železarji. Po smučarskih terenih in stezah so bili kaj kmalu prvi že na vrhu Knjeps-

vega sedla, kjer so se ustavili, da so se razgledali proti Kordeževi glavi. Na prijazni ravninici, od koder je bil viden vrh Pece, na drugi strani pa vrh na avstrijski strani, smo opravili obmejne formalnosti. Prijazni organi notranjih uprav, ki opravljajo obmejno službo, so bili presenečeni zaradi množice pohodnikov.

Izrazi navdušenja nad planinsko pokrajino, planinsko potjo in drugimi lepotoami so se kar vrstili. Še hočemo na to pot, je bilo slišati iz številnih ust.

Vrh Pece je bil oblegan skoraj dve uri. Megleno vreme, vmes tudi nekaj padavin, je pohodnike priganjalo, da se niso dalj časa zadrževali na samem vrhu in so pospešili korak. Velika gneča je bila pri planinskem domu, kjer se je vsak želel okrepčati in si odpočiti. Koča je bila veliko premajhna za vse. Votlina kralja Matjaža še ni videla toliko obiskovalcev. Po stezi proti Topli je šlo hitreje, priganjal je dež, svoje je storila tudi strma steza, nekaj tudi želje po malici in okrepčilu. Od daleč je bilo že slišati vesele in poskočne glasove ansambla Veseli kovinarji. Na prostoru ob bivši karavli so pohodnike pričakali veselega obraza sodelavci tozda družbeni standard in vse zadovoljivo postregli z okusnim in zadostnim okrepčilom.

Spočetka je bilo resno, nekateri so bili malo utrujeni, nekateri so se zopet bali,

KAJ JE TO KRAVA?

No, pa se pogovorimo o kravi. Zakaj pa ravno o kravi, ste se prav gotovo začudili. Ko pa kravo poznamo tako dobro, da je kar težko najti in imenovati človeku bolj poznano žival. Skušajte si predstavljati zoološki vrt, kjer bi bile na ogled krave, koze, svinje itd. Saj tega ni nikjer. Pač, tudi takšen živalski vrt obstaja, in sicer v Zahodni Nemčiji. Meščani, posebno otroci, ga navdušeno obiskujejo. Za mnoge med njimi je namreč to edini način, da se spoznajo z živalmi, ki so koristne za kmetijsko gospodarstvo. Še bolj zanimive rezultate je dala anketa, ki so jo pred kratkim izvedli med učenci šol mesta Bostona v ZDA. Pokazalo se je, da večina otrok sploh nima pojma, da obstaja med mlekom in kravo kakršna koli zveza. Mislili so, da mleko, ki ga prodajajo v tako pisani embalaži po trgovinah, proizvajajo v tovarnah tako kot coca colo. Mogoče je bil to le osamljen primer, res pa je, da tudi mnogi odrasli prebivalci velikih mest veliko več vedo, na primer, o življenju delfinov kot pa o domačih živalih, zahvaljujoč katerim imajo na mizah ne samo mleko, pač pa tudi meso, maslo, sir in smetano.

Kravo je ustvaril človek. V začetku 17. stoletja je bil ubit zadnji na zemlji živeči divji tur. To je bila velika in mogočna žival, ki je od pamtiveka živela skoraj na vseh kontinentih. Toda prišel je čas, ko so za njimi ostale le njihove podobe na starih viteških grbih in znamenjih. Ta žival, glejte, je bila prednik današnjega goveda, velikega in po vsem svetu razširjenega domačega goveda. Skupaj z izumrlim turom so do sedemnajstega stoletja živeli in obstajali tudi njegovi manjši divji sorodniki, katere je človek, seveda ne kar tako brez koristi, vzel pod svojo zaščito. Udomačevanje sorodnikov tura se je začelo v Indiji že pred kakimi 8000 leti. Tam so, kakor nam je znano, krave še danes svete, po božje čaščene živali.

Če so se divje živeči turi v teku tisočletij le malo spremenili, tega o njihovih udomačenih sorodnikih ne moremo govoriti. Kajti s selekcijo in življenjskimi razmerami, s klimo in drugim, se je v teku časa formiralo kar najboljšo, plemenito in človeku koristno domače rogato govedo različnih pasem. Danes obstajajo štiri različne osnovne podvrste domačega goveda:

1. evropsko govedo stepnih in ravninskih predelov
2. dolgorogo evropsko govedo planinskih in gozdnih predelov
3. kratkorogo centralnoazijsko govedo in
4. južnoazijsko in severnoafriško grbasto govedo — zebu.

Med različnimi podvrstami domačega goveda so opazne razlike, končno pa se zelo razlikujejo tudi od svojih prednikov. Pred dvatisoč leti, na primer, so bile krave znatno višje, kakor so danes. Molzli so jih stoje, ne tako kakor danes, ko to delamo sede na nizkem stolčku. Bili pa so tudi časi, ko se je domače govedo zmanjševalo. Tako je domače govedo, na primer v 18. stoletju, v nekaterih deželah Evrope po rasti in teži doseglo komaj rast in težo današnjega teleta.

Mleka pa je taka krava dajala komaj dovolj za prehrano svojega potomstva.

Revolucijo je v govedorejo prinesla šele križanje. Prav v osemnajstem stoletju je namreč angleški naravoslovec Robert Berkwell odkril postopek, ki so ga naposled imenovali inbrindging. Srž tega postopka je v tem, da plemenjaka, ki ima kakršnokoli zanimivo ali koristno lastnost, križamo z njegovimi bližnjimi sorodniki z namenom, da dobimo potomce, pri katerih bodo te posebne lastnosti plemenjaka še bolj povdajene. Razvoj je šel še dalje in prišli so še do drugih načinov dela v zvezi z oplemenjevanjem. Rezultat vsega tega dela je, da imamo današnjih že kakih 960 različnih pasem domačega rogatega goveda.

Današnja moderna krava, v mislih imamo tipično žival, daje 15 do 20 l mleka na dan. Najboljše živali ga dajejo tudi ena in pol do tri in celo štirikrat več na dan. In to 280 do 320 dni na leto.

Krave najboljših pasem dosejajo v starosti 3 do 4 let teže 500 do 600 kg, nekatere pa tudi do 1000 kg. Kot »mlečna tovarna« sedanja krava služi tudi 12 do 13 let od svojega 20 let dolgega življenja. Pri stari kravi molznost pade, to pa zato, ker se ji zaradi neprestanega žvečenja s časom obrabijo zobje. Pri tem pa ne smemo pozabiti, da krava po pravilu poleg vsega, kar smo povedali, prinese vsako leto enega telička, redkeje po dva še manj redko pa po tri do sedem telet naenkrat. Znano je tudi, da se kmečkim družinam, ki so imele kravo, še bolj pa tistim, ki so imele po dve do tri krave, ni bilo treba bati za hrano in za to, kako bodo preživele. Ruski kmetje so že iz pradavnine kravo ljubeče imenovali mati hranilka in jo tako imenujejo še danes. Čisto na drugem koncu našega planeta, v Vzhodni Afriki, pa imajo črnici plemena Vatusi pogovor: »Razen kralja na svetu ni ničesar pomembnejšega kot krava.«

O kravi je zakoreninjenih in obstaja tudi nemalo napačnih predstav. Ljudje so prepričani, da bik ali krava pobesni, če vidi kaj rdečega. Toda toreador bi mirno lahko dražil bika s platnom poljubne barve. To pa zato, ker ne biki ne krave ne razlikujejo barv med seboj. Edino belo barvo vidijo bolj kot druge.

Vonj je pri kravi razvit slabše kot pri drugih živalih. Kljub temu pa je dovolj močan, da krava prav po vonju spozna svoje tele tudi izmed tisoč drugih. Ali drugi primer: prej da začne krava jesti travo na pasišču, zmeraj natančno obvoha zemljo. Zares zemljo in ne travo. In če ji vonj pove, da so bila med travo sveže natrosena umetna gnojila ali druge podobne snovi, se ne bo pasla oziroma ne bo jedla trave.

Nimajo prav tisti, ki trdijo, da za kravo ni nič boljšega kot jedilna sol. V resnici vsi travojedi, tudi krave, pohlepno ližejo sol, toda samo tedaj, kadar jim je v organizmu primanjkuje. Kadar pa je kravi dana možnost, da sama izbira med slanim, kislim, grenkim in sladkim, se pokaže, da je krava sladkosnedna.

Eno najbolj stereotipnih mnenj o kravi pa je, da je okorna. Okoren si kot krava. Toda, ali

sploh veste, o kaki kravi govorite. Saj nekatere z lahkoto preskočijo poldrugi meter visoko ograjo. Njena višina v kolku pa znaša 120 do 130 cm. V primeru nevarnosti pa doseže hitrost tudi do 40 km na uro. V sovjetskih cirkusih imajo atrakcijo, kjer krave igrajo nogomet, se vozijo s skromom in predvajajo celo balet.

»Dereš se kot krava«, govore o kakšnem nemelodičnem monotone petju. Tako govorijo in ponižujejo kravo. Toda njeno oglašanje se nam samo zdi enolično. Saj se v tem njenem jeziku da razlikovati kar 11 smiselnih melodij. Na primer, če krava kliče svojega telička, uporablja več različnih intonacij, ki jih teliček odlično razume. Toda to še ni vse. Krava je tudi muzikalna. Točno loči glasbo po ritmu. Kadar zveni glasba bolj narahlo in tiho, takrat pridejo krave tik do izvora muzike in poslušajo. Danes ni malo pastirjev po svetu, ki izkoriščajo to glasbeno nadarjenost krav in s pomočjo glasbe zberejo čredo, ki se jim je razbežala po pašniku. Nekoč so sovjetski znanstveniki, ki preučujejo obnašanje živali, naredili tak preizkus: 40 krav so navadili prihajati na molžo tako, da so vsaki po vrsti zaigrali drugačno melodijo in jo tako povabili na molžo. Melodijo je bila dolga le po dve do tri note. Čez 10 do 15 dni ni niti ena krava za menjala svojega povabila.

No, da se razumemo. Glavna sposobnost krave pa ostane dajanje mleka. Stari pregovor, ki velja po vsem svetu, pravi da »krava pri gobcu molze«. Žival, ki z apetitom in dobro izkorišča krmo, nam bo dajala tudi dovolj mleka. Pri tem pa nista pomembni le količina in kakovost hrane, pač pa tudi razmere in okolje, v katerem krava je. Krava ni tako neobčutljiva in mirna, kakor je videti na prvi pogled. Radovedna je in se zelo zanima za vse, kar je novega okrog nje.

Veseli kovinarji pri svojem opravilu

Njen živčni sistem se, kar je zanimivo, zelo hitro vznemiri in razdraži.

V teku tisočletij se je krava pasla v manjših čredah, navajena je bila mirno muliti travo in ob določenem času oditi k reki ali jezeru in se do trebuha potopiti v vodo, poležati nekaj časa v vodi, nekaj časa v travi. Kazalo je, da je ta žival simbol največjega miru in pokoja v naravi. Kako se počuti krava v naših modernih hlevih iz betona, sredi množice strojev in naprav, ki ne morejo biti absolutno brezšumni, in glavno, kar je, sredi množice sebi enakih. Zakaj, vedeti moramo, da dandanes tudi že skoraj najmanjša farma šteje po 50 glav goved. Obstajajo pa farme, ki so veliko večje, saj štejejo več sto ali celo več tisoč živali. Na vprašanje odgovarja krava s svojo molznostjo. Molznost je dobra le tedaj, kadar smo upoštevali vse njene najmanjše potrebe. Zelo majhen, toda lasten prostor je dovolj, da se krava počuti mirno in spokojno. Vsako vznemirjenje se takoj odraža pri molznosti. Če je treba kravo premestiti z enega stojišča na drugo, vseeno je, če je to povsem blizu ali če smo ji zamenjali sosedo, že pade molznost, tudi do 10 %. Opazili so tudi, da živali laže prenašajo majhne spremembe v svojem okolju, če jih opravimo zvečer, ne pa zjutraj ali popoldne. Noč in tema pomagata kravi, da se v spremembo laže vživi.

Pa tudi napajanje ima svoj namen. Krava ne bo dala maksimuma mleka, če se ni napila in napojila po svoji želji. Vode potrebuje zelo veliko, to je 90 do 130 litrov na dan. To pa zato, da ima dovolj sline, ki ji je nujno potrebna za prežvekovanje. Za prežvekovanje namreč porabi

80 do 100 litrov vode. Napajalniki za kravo morajo biti takšni, da lahko pije počasi, z vmesnimi predahmi in brez motenj.

V kakršnem koli okolju in v kakršnih koli razmerah krava živi, eno je treba vedeti, krava bo vedno ostala čredna žival. Zato ni pomembno samo, da jo nakrmimo, ampak ji moramo dati tudi takšne možnosti za življenje, da ostanejo medsebojni odnosi med živalmi v čredi normalni.

Velikega pomena je tudi velikost kravje črede. Z vidika ekonomistov in industrijske tehnologije prinaša največje dohodke čreda, ki šteje 50 do 100 glav. Temu pa oporekajo etologi in priporočajo črede, ki štejejo največ po 25 krav, kajti v nasprotnem primeru nastanejo v čredi neizbežni spori. Stvar je namreč v tem, da se v vsaki na novo sestavljeni čredi krav že drugi dan pojavi voditeljica, ostale članice pa se razporedijo po rangi. Skrivnost tega pojava še do danes ni povsem raziskana. Ko priznava voditeljica, se obnaša vsaka skladno s svojim rangom oziroma položajem v čredi. Kadar pa šteje čreda več kot 25 glav, takrat si živali niso več zmožne zapomniti vseh individualnih lastnosti vseh sotočariš in položaja, ki ga zavzemajo v čredi. Tedaj se za vodstvo črede ne začne potegovati le ena krava, pač pa več skupaj, in prično se spori in sovražnosti ki se poznajo predvsem kot živčnost in nervoznost živali. Posledica pa je tudi 30 do 40 % manjša molznost krav v čredi. Zato je »duševni mir« za krave prav tako pomemben, kot dobra krma in voda za pitje. Na zemlji živi danes že okoli 1200 milijonov glav domačega

rogastega goveda. Od tega je nad 200 milijonov krav. Tako povprečno ena krava pride na 23 ljudi. Je to veliko ali malo? Po podatkih FAO (Mednarodne organizacije za prehrano) povprečno pride na vsakega človeka na zemlji letno 31 kg mesa in mesnih izdelkov, od tega 10 kg govedine. Mleka in mlečnih izdelkov pa 95 kg. Norme, ki jih za zdravo prehrano priporoča znanost, pa znašajo: 82 kg mesa in mesnih izdelkov ter 405 kg mleka in mlečnih izdelkov na osebo letno. Čisto razumljivo je, da si zato vsaka država želi povečati svojo čredo govedi. Toda krava je od krav razlikuje. Izkušnje ekonomsko razvitih držav kažejo, da je najboljša rešitev problemov prehrane v reji visoko produktivnega plemenitega goveda.

Cepprav med kravami molznicami ne prirejajo tekmovanj, so imena nekaterih najboljših le znana živinorejcem po svetu. Rekord SZ pripada trenutno kravi po imenu Volga, črne lisaste pasme iz sovjeha Rusija (Ural). V 305 dneh tretje laktacije je dala 17.517 l mleka s 4,2 % tolšče (skupaj 736 kg mlečne maščobe). Največja dnevna molža je 77 l mleka.

Svetovni rekord pa pripada zaenkrat kravi Ubre Blanka s kmetijskega gospodarstva »La Viktorina« na Kubi. V 305 dneh tretje laktacije je ta krava dala 24.268,9 l mleka s 3,8 % tolšče (to je 922,21 kg mlečne maščobe). Povprečna dnevna molža pri trikratni molži je bila 97,57 l mleka. Ubre Blanka je bila rojena od bika plemenjaka holsteinske pasme kubanske selekcije in matere križanke zebu goveda. Rekorderka je na redkost zelo milega in mirnega karakterja.

Pripis prevajalca:

Kljub temu, da se nam zdi, da o kravah in plemenitem domačem govedu že toliko vemo, ali bolje rečeno, že vse vemo, je ta zapis po svoje tako zanimiv in prinaša toliko novega in zanimivega, da se mi je zdelo vredno, da ga prevedem. Prevedem pa tudi zato, da ga bodo prebrali tudi drugi, ki mislijo prav tako, kot sem sam mislil, namreč, da o kravah že vse vemo.

Iz ruščine prevedel
Rok Gorenšek

Ivan Hamun

Naša Koroška

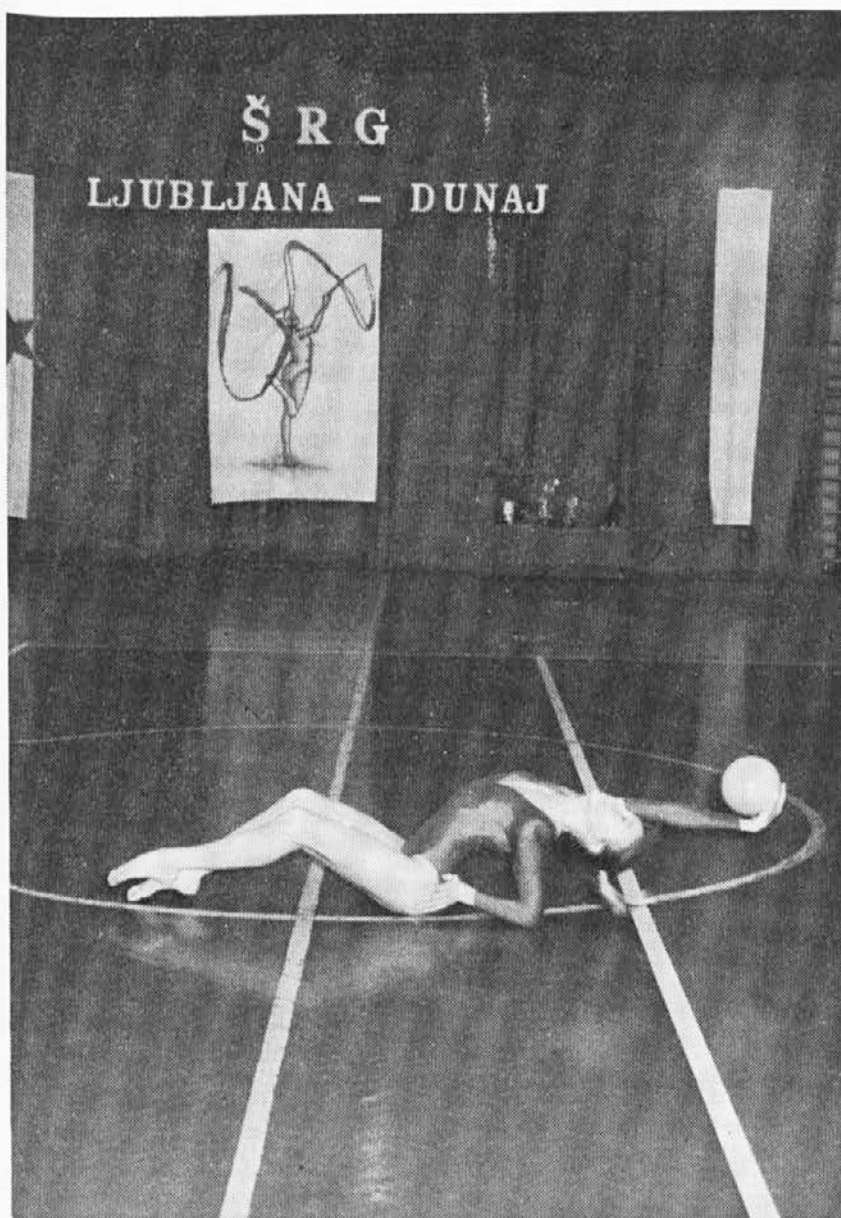
*Med gorovjem, med potoki
mi živimo,
vendar lepšega si kraja
nikdar ne želimo.*

*Ko zapoje ptičji rod
in gozd zažubori,
najboljša to budilka je,
ki zjutraj me zbudi.*

*Po gozdu vodi mene pot
v službo in nazaj,
povsod me spremlja ptičji spev,
saj to je pravi raj.*

*Ko utrujen z dela vrnem se,
pred hišo obsedim
in spet poslušam ptičji rod,
veselo tu živim.*

*Če pa je čas, v hribe grem,
zavriskam vrh planin,
sem srečen, da sem tu doma,
da sem Koroške sin.*

Gracioznost

Srečanje Prežihovcev v Mariboru

Pet šol v slovenskih krajih nosi ime Prežihovega Voranca: v Mariboru, Bistrica v Prekmurju, v Ljubljani, na Jesenicah in na Ravnah ter dve zamejski šoli: v Dolini pri Trstu in v Doberdolu.

Učenci in učitelji teh šol se srečujejo vsako leto v drugem kraju. Letos so pripravili srečanje prežihovci iz Maribora.

Z naše šole se je udeležilo tega srečanja štirinajst učencev in pet učiteljev. Do Maribora smo prijetno potovali z vlakom. Gostitelji so nas prijazno sprejeli na šoli. Obdarili so nas s klobučki, broškami in prospekti mesta. Skupaj smo si ogledali znamenitosti mesta: pokrajinski muzej, akvarij, stari del mesta v obnovi — Lent, spomenike NOB.

Popoldne so nas prevzeli učenci, pri katerih smo bili gostje. Proti večeru smo se zbrali v domu JLA na skupni prireditvi. Program je bil pester, saj se je predstavila vsaka šola z neko posebnostjo iz domačega kraja.

Presenečenje smo doživeli naslednji dan v dvorani Tabor. Poslušali smo koncert ansambla Čudežna polja in gledali nastop plesne skupine. Po koncertu nam je ostalo le še nekaj uric do slovesa. Preživeli smo jih vsak po svoje s svojimi gostitelji.

Srečanje je bilo prijetno in koristno, saj smo spoznali lepote in znamenitosti mesta Maribora in stkali nove prijateljske vezi z mladimi prežihovci.

Veselim se že prihodnjega leta, ko bo srečanje prežihovcev zopet pri nas.

Po zapisu udeležencev srečanja pripravili člani novinarsko-dopisniškega krožka osnovne šole Prežihovega Voranca, Ravne na Koroškem

Darjan Cigler

Preizkušnja

(Izposojeno iz Vigredi — glasila OŠ Franja Goloba, Prevalje)

Sedim in zrem v tekmovalca, ki se pripravlja na tek z ovirami. Pogledam na uro. »Kaj, še štiri ure do mojega nastopa«, si rečem in živčno vzdihnem. Ob meni je prijatelj, ki tudi čaka na skok v daljino. Že se pogovarjava in se smejeva ter navijava. Končno je mimo dopoldanski del tekmovanja. Uroš in Štefi sta se že rešila svojega nastopa. Kar dobro sta se odrezala. Spet pogledam na uro. Celi dve uri sta še ostali do začetka skoka v daljino. Kaj bi počel medtem? Na srečo je tu trener in nas odpelje na koso. Po jedi se vrnemo. Trebuh je poln, živčnost manjša. Ostalo je ravno prav časa, da se oblečem v trenerko in se razgibam. S Stojanom se preoblečeva in že se segrevava ter delava razne vaje. »Morava si izmeriti zalet,« me opomni Stojan. V odgovor mu pokimam in že si izmerim svojih 32 korakov. Sedaj je treba opraviti še nekaj skokov, da se prepričam, če je zalet dobro

zmerjen. Toda tu je še 27 tekmovalcev, ki bi tudi radi naredili nekaj preizkusov. Veliko je prerivanja in tudi grde besede posegajo vmes. Opravim dva skoka. Trener mi zadovoljno priklama in mi nekaj svetuje.

Usedem se in čakam na svoj prvi skok. Končno zaslišim svoje ime. Vstanem, si slečem trenerko, stopim na začrtano mesto. Malo se pogugam na petah in že se zaletim proti odskoku, hitrost se mi veča iz koraka v korak. Pritečem do deske in se odrinem. Švigнем skozi zrak in poletim daleč v pesek. Nasmejim se pri sebi, sodnik dvigne rdečo zastavo in zraven poudari: »Prestop«.

Pogledam ga — kot zloglasna meduza iz grških bajk — ter se otresem peska. Trener mi spet svetuje. Zalet si povečam za stopalo. In sedaj spet čakanje. V vodstvu je fant, ki skače pred mano, s 636 cm. Že sem pripravljen na drugi skok. Dober zalet, odziv... Lepa daljava, toda malo manjša od prve. Hitro pogled na sodnika. Ta dvigne belo zastavo. Namerjeno 628 cm. Zadovoljno pokimam. Moj novi osebni rekord. Prebijem se na drugo mesto.

Malo potrpljenja in tretji skok. Lepa daljava, toda prestop. Konec 3. serije. Sodniki izberejo 9 najboljših. Seveda sem med njimi. Začetek 4. serije. Skačem zadnji od devetorice. Zaletim se, toda spet prestop. Na voljo imam še dva preizkusa, ampak tudi peti ni kaj prida. Možnost za zmago se je še bolj oddaljila. Sedaj pa zadnji, odločilni. Fant, ki vodi, ves napet stoji in gleda, kako bom skočil. Začnem teči. Lepo stopnjevanje..., toda pogledam na odrivno desko, začnem daljšati korake in... s skokom ni nič. Moj nasprotnik si olajšano oddahne. Malo razočaran se oblečem v trenerko in grem na razglasitev.

Polona Čarf

Nikoli ni prepozno

Moja babica je stara 66 let in stanuje v Mežici. Njena strast so otroci, prašički in šport. Da, pri 66 še zelo navdušeno spremlja šport. Najraje ima košarko in smučanje. Navija za Cibono in prav smešno je videti, ko njene temne oči napeto zrejo v ekran in se ne zmeni za nič okrog sebe. Ko je košarkarska tekma, je to najbolj razburljiv dogodek in nihče je ne spravi izpred ekrana. Za vse okoli sebe je slepa in gluha. Navdušuje se za Dražena in pravi: »Simpatičen fant, ki odlično igra. V obrambi in napadu je odličen, vendar ga zaradi enkratnega igranja večkrat suvajo in brcajo in mora na taka dejanja opozoriti s padcem!«

Ded se niti najmanj ne zanima za šport in pravi: »Ko babica gleda in razpravlja o športu, je za vse drugo slepa in se takrat raje umaknem in vzamem v roko knjigo, saj so knjige moja strast!«

Sinovi in hčere se ji smehljajo, jaz pa sem nanjo ponosna, saj ni prav vsaka babica tako poučena in navdušena za šport. Ded ima rad knjige, ki babice sploh ne zanimajo, babica pa šport, ki je dedu povsem tuj. Pri smučanju je zbrano prižeta na svoj stol z mehko podlago in opazuje drseča telesa med vraticami. Pri srcu ji je Rok, ker smuča neverjetno, vseč pa ji je tudi Nilson. Res ne vem, zakaj ravno Jonas, babi pa se skriv-

nostno nasmiha in pravi: »Niti sama ne vem točno, zakaj ravno on, vendar obožujem njegov stil!« Večkrat sem ga že opazovala, vendar se mi njegov stil ni zdel nič nenavadnega. Kdo ve, mogoče jaz nimam smisla za opazovanje, ali pa babi gleda skozi čarovna očala. Z vsakomer se rada pogovarja o najnovejših športnih dosežkih in rezultatih. Na športnike gleda kot na velike garače in kadar komur spodleti, sočutno ogleduje poraz in tiho sedi sama v naslonjaču, če pa kdo zasmehovalno izreče besede na račun poraženca, se razburi in »nehvaležnež« bo imel velika ušesa.

Babi pravi: »Ob športu se sprostim in pozabim na težave. Zame je najlepša oblika sprostitve in prostega časa«. Tako o športu naša babica.

Vesela šola

Tudi v letošnjem letu smo se zelo množično udeležili tekmovanja v znanju iz Vesele šole. Veliko se nas je uvrstilo iz razrednega na šolsko tekmovanje. Tudi tam smo se dobro odrezali in 22 nas je odšlo na občinsko tekmovanje, ki je bilo 18. maja 1986 na osnovni šoli Franja Goloba na Prevaljah.

V petek, 18. maja, smo se z avtobusom odpeljali na Prevalje. Na šoli so nas lepo sprejeli. Da bi premagali strah, so nam v začetku pripravili kulturni program. Pozdravil nas je tovariš ravnatelj. V spomin smo dobili značke in fotografijo Leopolda Suhodolčana. Občinska zveza prijateljev mladine pa je vsakemu podarila kemični svinčnik.

Nato smo odšli v razrede in začeli s tekmovanjem. Precej smo se namučili, saj so bila vprašanja dokaj težka.

Po končanem tekmovanju smo dobili malico. Med čakanjem na rezultate smo si pripovedovali šale. Sledila je razglasitev rezultatov.

Nagrade in diplome je podeljeval Primož Suhodolčan. Kljub težkim vprašanjem smo sošolke iz 6. b razreda osvojile prva tri mesta.

Inga VODNJOV-ŠIPEK, 6. b
Osnovna šola Prežihov Voranc
Ravne na Koroškem

MISLI

Petindevetdeset odstotkov ljudi sploh ne ve, kaj se dogaja, trije odstotki razumejo, dva odstotka pa povzročita, da se kaj zgodi.

SHARRIFF

Ko človek prekorači štirideseto leto, opazi, da se je njegov svet podrl, sam pa je preživel ruševine.

MALDEN

Psihiater živi na račun ljudi, ki ne morejo opraviti s svojo preteklostjo, sedanjost pa si grenijo z bodočimi skrbmi.

SELLERS

Alojz Krivograd

STAVKA KAMNOSEKOV V JOSIPDOLU IN HUDEM KOTU LETA 1938

UVOD

V pričujočem sestavku¹ bomo orisali stavko² stroške, ki so nastali pri tem delu, je poravnala Občinska raziskovalna skupnost Ravne na Koroškem, in se ji za to ob tej priložnosti zahvaljujem. kamnoseških delavcev v Josipdolu in Hudem kotu na Pohorju leta 1938, njen potek, vzroke in značilnosti. Ostalo bo odprtih še precej vprašanj, na katera za zdaj še ni možno odgovoriti zaradi pomanjkanja virov in tudi zato, ker ni razčiščeno marsikatero vprašanje bodisi lokalnega bodisi širšega pomena.

Kamnoseški delavci, ki jih je bilo vsaj 300, so bili zaposleni v treh kamnolomih, katerih lastnika sta bila Antun Res iz Zagreba in inž. Milan Lenarčič. V Josipdolu je bila meja med obema lastnikoma označena baje z enim samim kolom. Lenarčič je imel še kamnolom v Hudem kotu. Antun Res je zaposloval v prvi polovici leta 1938, torej tik pred stavko, 160. Lenarčič pa 140 delavcev. Seznamov za to leto ni bilo možno najti. Viri, ki so nastali v Ribnici in na okraju Dravograd, sicer dosledno omenjajo, da sta oba zaposlovala po 140 delavcev. Podatek v arhivu Zbornice za trgovino, obrt in industrijo (Arhiv Slovenije) pa ne, da je leta 1938 Antun Res zaposloval 160 delavcev. Za Lenarčiča v tem arhivu ni podatkov za tisti čas. Če je Lenarčič imel 140 ljudi, potem bi bilo v kamnolomih 300 zaposlenih. To število potrjujejo številna orožniška poročila iz Ribnice. Vsi skupaj so enotno nastopili proti lastnikoma marca 1938. Zahtevali so kolektivno pogodbo in višje plače. Ker lastnika nista hotela privoliti v njihove zahteve, so začeli stavkati 4. avgusta istega leta in je skupna stavka trajala do 10. oktobra; delavci pri Lenarčiču so stavkali vse do 4. novembra. Ker jih je že prej odpustil, skoraj ni možno ugotoviti, kdaj se je stavka končala.

VIRI

Literature o tej stavki praktično ni. Omenja jo le France Filipič v svojem sestavku v zborniku Radlje skozi čas, ki je izšel leta 1984.

Največ arhivskih virov je v fondu okraja Dravograd, in sicer v fasciklih za leto 1938 in 1939, ki ležijo v Pokrajinskem arhivu Maribor. Posamezni dokumenti in zapisi se najdejo tudi v fondih Delavske zbornice, Inšpekcije dela pri banovini in Zbornice za trgovino, obrt in industrijo. Prve hrani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, za drugi dve ustanovi pa Arhiv Slovenije. Nekaj drobcev je tudi v fondu sodišča Marenberg (Radlje), ki je spravljen v Pokrajinskem arhivu Maribor.

Pri delu z arhivalijami smo imeli dve glavni težavi: prvič neurejenost fondov, kajti urejeni so le do prve stopnje, tj. da so dokumenti evidentirani in urejeni kronološko. Druga težava pa je, da v fondih manjka dosti dokumentov, največkrat najpomembnejši. Tako stanje so povzročili dogodki druge svetovne vojne. V zmedbi zadnjih dni stare Jugoslavije se je z arhivalijami marsikaj zgodilo, potem so jih v roke dobili okupatorji, takoj po osvoboditvi pa pristojni in nepristojni ljudje, oboji so z njimi ravнали mačehovsko, kakor se dogaja tudi še danes. Arhivalije podzveze Zveze gradbenih delavcev Jugoslavije za Slovenijo in lokalne organizacije v Ribnici so zginile kakor skoraj vsi dokumenti takratnih strank in sindikatov.

Naslednji vir je takratno časopisje. Ta vir ima osnovno pomanjkljivost, da so podatki nezanesljivi, ker so prikrojeni interesom časnika in avtorjev. Za obravnavani predmet je najpomembnejša socialistična Delavska politika ter liberalni glasili Večernik v Mariboru in Slovenski narod.

Na razpolago so bile še žive priče. Vsega skupaj sem ugotovil samo pet še živčih udeležencev stavke. Govoril sem s tremi, ki so navedli nekaj dragocenih dejstev. To so bili

kamnoseki Ivan Ditinger, Ivan Račnik in Ernest Vobovnik. Vsi trije so že v visoki starosti in njihovi spomini so že obledeli, zlasti še na stavko, ker so čez dve leti sledili razburjivi in nevarni dogodki druge svetovne vojne oziroma NOB.

Kot je že v uvodu rečeno, o tej stavki še ni vse povedano, vsekakor pa bo kdaj pozneje treba oceniti, kaj je pomenila v takratnem stavkovnem gibanju v slovenskem prostoru. Morebiti se bo pa do takrat o njej našel še kak do zdaj neznan vir.

VZROKI

Vzroke za stavko je treba iskati v bednih razmerah kamnosekov in pomožnih delavcev v pohorskih kamnolomih. Zaslužki so bili takile: poprečna mesečna plača delavca v Josipdolu je bila leta 1938 757,25 din,¹ eksistenčni minimum, ki je veljal za tisto leto, pa je bil 804 din, za štirčlansko družino pa 1905 din.² Seveda je v poprečju preračunan za vso takratno Slovenijo. Eksistenčni minimum je tista količina potrebnih, ki so nujne za kolikor toliko normalno življenje, preračunano na denarno vrednost.

Za zaslužke v Josipdolu imamo na razpolago časopisno poročilo, ki smo ga citirali pod črto, spominska pričevanja treh udeležencev,³ ki so bila zapisana leta 1983, in vprašalno polje za Resov kamnolom iz leta 1938 v arhivu Zbornice za trgovino, obrt in industrijo, fasc. 309/9 (Arhiv Slovenije). Čeprav omenjeni viri že po svoji naravi ne morejo biti stoddostno zanesljivi, vendar malenkostne razlike med njimi potrjujejo, da so podatki o plačah v Josipdolu leta 1938, kot jih navaja citirani časopis, resnični ali vsaj zelo blizu resnici, in sicer:

Vrsta delavcev	Urni zasluž.	Dnevni zasluž.	Mesečni zasluž.
Ricar	3,93	31,50	819
leta 1938 2 do 2,50 din, včasih pa tudi 3 din.			
Cepilec			
Snazilec	3,12	25,—	650
Nakladalec, delavec, ki odvažal material	3,—	24,—	624
Kovač	4,50	36,—	936

Udeleženec stavke Ernest Vobovnik je navedel avtorju 1983. leta naslednje zaslužke: tužci, imenovani »Hrvati«, to so bili tisti, ki so bili doma izven občine, so dobili na uro Domačini so zaslužili 3 do 3,50 din. Tisti, ki so delali na akord, pa so v poprečju prišli na uro 4 do 4,50 din. To so bili ricarji in cepilci, minerja pa so zaslužili po 5,50 din. Ivan Račnik je istega leta povedal, da je na dan zaslužil 30 din, torej na uro 3,75 din, najboljši na so dobili 40 din oziroma 5 din na uro. Ivan Ditinger na je pravil, da je delal pri minercih in je dobil na uro 3,50 din. Spominjal se je, da so delavci, ki so ročno vrtali, dobili od metra za vrtino 8 cm premera 100 din, za 6 cm premera pa 60 din. V osmih urah pa so trije ročno zvrtili vrtino 8 cm premera 110 do 120 cm in so prišli na 4,50 din na uro. Po navedbi omenjenih kamnosekov je bil poprečni zaslužek 3,90 din. Moramo pa dodati, da je veliko število delavcev imelo nizek zaslužek. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 13. IX. 1938 navede, da je 93 dninarjev — tj. nekvalificiranih delavcev — dobilo na uro le 3 dinarje. Poročilo istega orožništva pravi, da je pri Lenarčiču možno zaslužiti največ 1200 din, običajno 700 din, v najslabših razmerah pa 300 din, torej le 1,43 din na uro. Tudi na te številke ne smemo priseči, kajti plačilnih list nimamo pri roki. Zdi se, da so orožniki s temi

podatki pritiskali na okrajno glavarstvo, naj ukrene nekaj v korist delavcev.

V že omenjeni Resovi vprašalni poli je navedeno, da so pri njem zaslužili kvalificirani delavci 4 do 6 dinarjev na uro, nekvalificirani pa 3 do 4 din. (Lenarčičeve vprašalne pole za to leto ni.) Ta navedba je netočna že zato, ker je uslužbenec podjetja sam napisal podatek v polo za tisto leto, ko se je stavka pripravljala ali pa je že izbruhnila in je lastnik želel prikriti nizke mezde. Razen tega so delavci zahtevali, kakor bomo še videli, za kvalificirane s prakso nad 3 leta 5,50 din, za one do 3 leta prakse 5 din, za nekvalificirane pa 4 din. Čudno bi bilo, da bi se kamnoseki tako uporno borili za tisto, kar že imajo, odnosno za tisto malenkost, ki jim je še manjkala do njihove zahteve. Zategadelj teh podatkov nismo upoštevali v navedeni razpredelnici zaslužkov v Josipdolu.

Res je, da je leta 1938 poprečni mesečni zaslužek (757,50 din) kamnosekov v Josipdolu bil nekoliko višji od slovenskega poprečnega zaslužka 644,80 din in poprečnega zaslužka delavcev, zavarovanih pri SUZOR⁴, ki je znašal 619,32 din. Na območju dravogradskega okraja so slabše zaslužili tekstilci v Otiškem vrhu, in sicer le 650 din⁵, medtem ko so v Tovarni lepenke in lesovine grofa Thurna na Prevaljah zaslužili 854,88 din⁶, v železarni Ravne pa kar 1042,10 din na mesec⁷. Podatkov za druga podjetja nisem imel pri rokah. Najbrž v nobenem podjetju niso dosegli priznane eksistenčnega minimuma za 4-člansko družino, medtem ko so za samca presegli v tovarni lepenke na Prevaljah in v ravnski železarni (glej tabelo I). Plače v železarni na Ravnah in v mežiškem rudniku so veljale za ugodne, kljub temu so le maloštevilni delavski družinski poglavarji dosegli eksistenčni minimum za svojo družino. Čeprav eksistenčni minimum ni bil dosežen, so le za silo shajali s svojim zaslužkom. To lahko razložimo s tem, da je eksistenčni minimum, ki ga je uveljavila Delavska zbornica v Sloveniji, bil ugodnejši od jugoslovanskega (primerjaj na tabeli II) in je večina delavcev v naših krajih imela dodatne vire prehranjevanja in pridobivanja kurjave. Najrevnejše družine so šolo-obvezne otroke dajale služiti na kmete ali kam drugam. Z odhodom otroka se je zmanjšal pritisk na družinsko blagajno. Dodatni viri za pridobivanje hrane so bili vrtičkarstvo, re-

Ribič

ja malih živali (prašičev, zajcev, kokoši itd.). »sabekarstvo«, tj., da so delavci pri kmetih sejali krompir, fižol in morda še kaj, pri njih so dobivali drva za kurjavo in tudi ozimnico. Seveda so vse to morali odslužiti. Najtemnejša beda pa je zagnila tiste družine, kjer je bil doma alkoholizem. O razširjenosti tega pojava v naših krajih za tisti čas ni na razpolago stvarnih podatkov.

Do sedaj smo govorili le o poprečnih, toda povsod so bile skupine delavcev, ki so se mo-

rale zadovoljiti z bednimi mezdami. V Josipdolu, kjer je bilo nezadovoljstvo najhujše, se je mezda gibala po posameznih vrstah delavcev od 624 do 936 din na mesec. Za tekstilno tovarno Ornik-Mitrovič v Otiškem vrhu imamo podatke, da je 80 % delavcev zaslužiło na mesec do 600 din, 8 % delavcev od 600 do 700 din, 12 % pa 700 din.⁸ V tovarni lepenke na Prevaljah so pomožni delavci dobili na mesec 728 do 832 din, delavke pri vseh delih pa le 592,80 din.⁹

TABELA I

Podjetje	Poprečne plače				Eksistenčni minimum za Slovenijo		
	Leto	Urna plača	Dnevna plača	Mesečna plača	Leto	Za samca	Za 4-član. družino
Kamnolomi Josipdol	1938	3,63	29,12	757,25			
Tekstilna tovarna Otiški vrh	1936	3,12	25,—	650,—			
Papirnica Prevalje	1937	4,11	32,88	854,88			
Železarna Ravne	1937	5,01	40,08	1042,08	1936	740	1722
Slovenija	1936	3,10	24,80	644,80	1937	781	1828
Delavci, zavarovani pri SUZOR	1938	2,97	23,82	619,32	1938	804	1905

TABELA II

EKSISTENČNI MINIMUM v količini živil na mesec za 1 delavca

	Jugoslovanski, ki ga je upoštevala Inšp. dela	V Sloveniji, ki ga je pravila Del. zbornica
Pšenična moka št. 2	3 kg	8 kg
Koruzni zdrob	3 kg	2 kg
Kruh	9 kg	—
Riž	3 kg	1 kg
Testenine	1/2 kg	1 kg
Krompir	4 kg	10 kg
Fižol	4 kg	2 kg
Zelje	2 kg	—
Špinača	4 kg	—
Solata	1 kg	—
Sladkor	1 kg	1 kg
Goveje meso	1 kg	3 kg
Svinjsko meso	—	1 kg
Svinjska mast	2 kg	1 kg
Jajca	2 kosa	10 kosov
Mleko	10 l	10 l
Olje	—	0,5 l
Sadje	—	2 kg
Žitna kava	—	0,7 kg
Sol	—	0,3 kg

Delavska zbornica v Ljubljani je k minimumu za odraslega moškega prištevala še obleko: vsakih 5 let eno moško suknjo, vsako leto 1 obleko, 4 srajce, 4 spodnje hlače, 6 parov nogavic, 2 para čevljev in klobuk. Za ženo so računali 80 % eksistenčnega minimuma in za 2 otroke prav tako 80 %.

V železarni Ravne so vsi nekvalificirani prejeli na mesec od 728 do 832 din, kvalificirani od 832 do 936 din, torej še kar ugoden zaslužek za takratne razmere, toda nekatere vrste delavcev, kot npr. nosači železa, pa le 520 do 832 din, delavke v skladiščih 624 do 728 din, mladoletni pa prvo leto le 520 din. Kajti tudi v takih podjetjih, kot je bila železarna Ravne, kjer so bile plače najugodnejše, so bile skupine z ubornimi dohodki.¹⁰

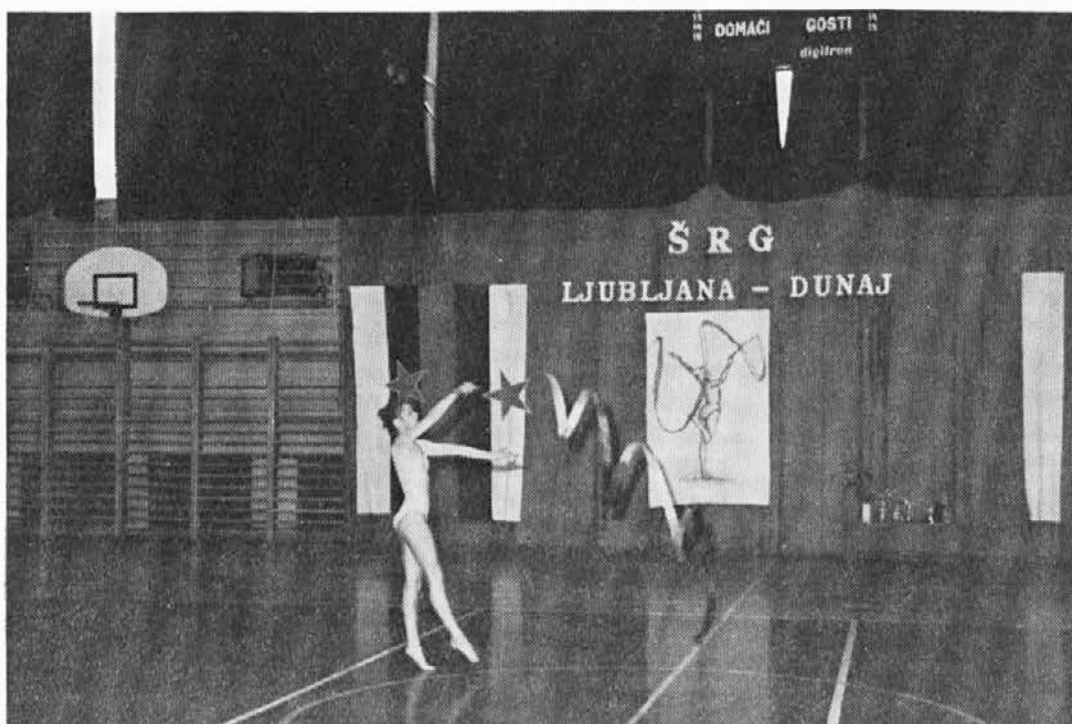
Dodati moramo, da so na številnih delovnih mestih, v nekaterih podjetjih pa skoraj na vseh, imeli akordne zaslužke, tj. plačo od opravljenega dela oziroma od števila izdelkov. Kolikor je kdo zaslužil, je bilo odvisno od delovnih razmer in od sposobnosti posameznika. Tako se je zgodilo, da je neki delavec v Josipdolu leta 1938 zaslužil maja 460, junija 490, julija pa 650 din,¹¹ kar je bilo daleč pod najnujnejšimi potrebami. Pomožnih delavcev je bilo v Josipdolu 93, to je skoraj tretjina vseh delavcev, in ta je imela najnižjo plačo — 3 din na uro — ali pa 624 din na mesec. Akordni zaslužki so v teh kamnolomih

običajno nihali od 300 do 1200 din na mesec. Za mesec julij, torej tik pred stavko, navaja poročilo konkretne podatke, da je delavec Ignac Plevnik z akordnim delom zaslužil 446,27 din, Maks Kutin pa 1465 din. Tovrstni zaslužki so bili odvisni od kakovosti kamna in spretnosti delavca. Pri urnem zaslužku so bili plačani le delovni dnevi, prazniki ali slabo vreme ni bilo upoštevano.¹²

K vsemu temu moramo prišteti tudi to, da so delovne razmere v kamnolomih že zaradi narave dela izredno težke. Kake posebne tehnike takrat niti ni bilo, podvrženi so bili vsem vremenskim neprilikam in pod trajnim pritiskom lastnikov in polirjev. Večina njih je bivala v stanovanjih, ki so bila v lasti inž. Milana Lenarčiča, lastnika dveh tukajšnjih kamnolomov. V trgovinah so se čedalje bolj zadolževali, saj so orožniki poročali, da so kamnoseški delavci dolgovali domačim trgovcem 300.000 din, gostilničarjem 12.000 din.¹³ Te številke so vsekakor pretirane.

Stanovanja so bila v tistem času sploh slaba, posebej pa še delavska, mnogokrat tudi skrajno bedna. Kamnoseki iz Josipdola so stanovali po kmečkih bajtah kot »ofarji«, številni pa v Lenarčičevih hišah, ki so jih morali sami vzdrževati, material pa kupovati pri njem. Nekatere bajte so bile že napol porušene, pa so v njih še vedno bivale delavske družine. Za neko tako podrtijo je moral Lenarčiču odslužiti mož 20, žena pa 25 delovnih dni na leto.¹⁴ Orožniško poročilo navaja, da je bilo treba za stanovanje z eno sobo, kuhinjo in drugimi pritliklinami odslužiti na leto 12 dni pri kmečkem delu. K stanovanju je spadal še vrt in drva, ki jih je moral sam napraviti in pripeljati domov na svoje stroške.¹⁵ Na nobeno od teh dveh poročil glede številke se ne moremo zanesti, vendar je tak način plačevanja stanovalne bil tudi za tisti čas neprimeren in je lahko pomenil dodatno izkoriščanje delavca. Mnogokrat so bili samski delavci še na slabšem. Očividno opisuje samsko sobo nad kovačijo v Josipdolskem kamnolomu takole: »Stene temnorjave. Kdo ve kdaj so bile zadnjič beljene. Ob stenah štiri postelje, če smemo tako imenovati iz surovih desk zbita ležišča. V vsaki postelji je po nekaj slame, ki je pogrnjena s preostanki starih vreč. To so ruje. Za pokrivalo pa služi raztrgana odeja. Razen tega je v sobi še klop in miza, oboje tako črno kot pod in stene.«¹⁶

Pomemben element za ugotavljanje materialnega položaja delavcev so cene potrebščin v domačem kraju. Toda zaenkrat ni podatkov, kakšne so bile maloprodajne cene v Dravski dolini v tistem času ali konkretno v trgovini v Ribnici. Poznamo cene samo za meso in drva. Na razpolago so maloprodajne cene za predmete, ki so bili vključeni v jugoslovanski eksistenčni minimum in ga je upoštevala Inšpekcija dela pri banovinski upravi.¹⁷ Cene so za leto 1937 in 1939. Ker so bile zbrane v Ljubljani, veljajo le za tam, kajti v posameznih slovenskih pokrajinah so se zelo razlikovale. Saj je kolektivna pogodba¹⁸ za gradbince

Vaja s trakom

¹ Delavska politika 17. IX. 1938, št. 92, str. 4.

² Dr. Franc Kresal, Pregled razvoja delavske zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med vojnama. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 1968—1969, str. 174.

³ Ivan Dittinger, Ivan Račnik in Ernest Vobovnik. SUZOR — Središnji ured za osiguranje radnika v Zagrebu, ki je pokrival večji del Jugoslavije, saj je leta 1938 pri njem bilo zavarovanih 749.202 delavca. Delavska politika, 1. X. 1938, št. 98, str. 4.

⁴ Dr. France Kresal, Tekstilne stavke v Mariboru. Večer, 20. VI. 1974, št. 167.

⁵ Kopija kolektivne pogodbe delavcev Tovarne lepenke in lesovine na Prevaljah z dne 26. maja 1937 v Delavskem muzeju Ravne.

⁶ Kopija kolektivne pogodbe delavcev v železarni Ravne z dne 10. avgusta 1937 v Delavskem muzeju Ravne na Koroškem.

⁷ Dr. France Kresal, Tekstilne stavke v Mariboru. Večer, 1974, št. 167, str. 3.

⁸ Kopija kolektivne pogodbe Tovarne lepenke na Prevaljah v Delavskem muzeju Ravne.

⁹ Kopija kolektivne pogodbe Železarne Ravne z dne 10. VII. 1937 v Delavskem muzeju Ravne.

¹⁰ Delavska politika, 8. IX., št. 88, str. 4.

¹¹ Pokrajinski arhiv Maribor, fond okraja Dravograd 1939, orožniško poročilo z dne 13. IX. 1938. Zapisnik posvetovanja v Ribnici z dne 29. IX. 1938, oboje ovoj 1088/39, 3. š. (za nadalje PAM, f. o. Dr.).

¹² PAM, f. o. Dr. 1939, 3. š. ovoj 1088/39.

¹³ Delavska politika 1938, št. 84, str. 4.

¹⁴ PAM, f. o. Dr. 1939, 3. š. ovoj 1088/39.

¹⁵ Delavska politika 1938, št. 89, str. 4.

¹⁶ Arhiv Slovenije, fond Inšpekcija dela, fasc. 15/VI, ovoj 1937—1938, dok. F in ovoj 1939, dok. F.

z dne 26. maja 1937 takratno Slovenijo razdelila na štiri plačilne razrede. V I. je spadalo mesto Ljubljana, v III. pa območje takratnega dravograjskega okraja, ki je obsegal Mežiško in Dravsko dolino do Brezna. Najvišje cene so bile v I. razredu, najnižje pa v IV. razredu, zato je pogodba predlagala najvišje plače za Ljubljano, najnižje pa npr. za Prekmurje. Za dravograjski okraj so bile predlagane za 13 % nižje od onih v slovenski prestolnici. Tega sicer ne gre jemati matematično, vendar moramo upoštevati ta podatek z manjšim odstopanjem. Tudi v tistih časih se cene hitro spreminjale od tedna do tedna, od kraja do kraja in od trgovca do trgovca. Za nekatere vrste blaga so bile dokaj stabilne. Večkrat je v virih poudarjeno, da so bile cene v Ribnici na Pohorju v trgovinah višje kot v dolini, kar je za ta čas razumljivo zaradi oddaljenosti od železnice, kupcev pa je bilo tudi dosti. Torej ljubljanske maloprodajne cene najbrž niso bile veliko višje od onih v Ribnici.

Za izračunavanje cen blaga za leto 1938 smo vzeli poprečje cen iz leta 1937 in 1939 (glej tabelo III). Torej je moral dati delavec v Josipdolu s poprečno plačo 757,25 din za količino hrane, ki jo je predvideval jugoslovanski eksistenčni minimum (glej tabelo II), 270,40 din ali 35 % mesečnega zaslužka. Za živila, ki jih je predvideval eksistenčni minimum Delavske zbornice v Ljubljani pa 193,05 din ali 25,50 % mesečne plače. S tem je bila pokrita

le osnovna hrana, o začimbah in o drugem tu ni bilo govora. S to vsoto je bilo možno kupiti hrano le za enega človeka. Za tiste z družinami je borba za kruh bila veliko trša. Seveda ostale nujne potrebe: obleka, obutev, kurjava in druge stvari so bile izvzete iz teh števil. Dodajmo še to, da je leta 1938 v Mežiški in Dravski dolini 1 m³ drv na drobno stal 110 din, 1 kg mesa pa 10 do 13 din.¹⁹

Da je v tistem času bil življenjski minimum v Sloveniji višji od zgorajšnje vsote za hrano, in sicer 804 din, je odgovor v tem: delavska zbornica Slovenije je namreč pri sestavljanju upoštevala življenjske razmere v našem narodnostnem območju (glej tabelo II).

K vsemu navedenemu moramo še omeniti specifične razmere, ki so vladale v tej pohorski grapi. Lastnika kamnolomov sta bila tu vsemogočna in sta si dovoljevala razne samovoljnosti. Npr. Antun Res je delavca odjavil pri bolniški blagajni za čas, ko je ta odsluževal pri kmetu stanovanje ali kaj drugega, prispevke pa je ravno tako pobiral.²⁰ Pri inž. Lenarčiču so ravno leta 1938 večkrat delali nadure zaradi obilnih naročil, vendar jim zanje ni dal zakonitega 50-odstotnega dodatka.²¹ Oba lastnika sta se izogibala izplačevanju odškodnine tistim, ki so morali iti na orožne vaje, čeprav je zakon to predpisoval. Kdor je zakonito odškodnino zahteval, so mu sicer izplačali, istočasno pa izročili delovno knjižico, kar je pomenilo, da je odpuščen. (Povedal nekdanji kamnosek Ivan Ditingler.)

Čolnar

TABELA III

CENE V LETIH 1937—1939

Vrste in količina živil po jug. eksistenčnem minim.	Količina	Cene po enotah			(kilogram, kos ali liter) Cene za skupno količino		
		1937	1938	1939	1937	1938	1939
Živila							
Riž	3 kg	11	12,10	13,25	33	36,35	29,75
Moka	3 kg	3,35	3,30	3,25	10,05	9,90	9,75
Testenine	1/2 kg	12	13,70	15,35	6	6,80	7,65
Koruzni zdrob	3 kg	2,80	2,60	2,35	8,40	7,70	7,05
Kruh	9 kg	4,40	4,40	4,40	39,60	39,60	39,60
Krompir	4 kg	1,25	1,40	1,55	5	5,60	6,20
Grah, fižol	4 kg	3,10	7,70	7,35	32,40	30,90	29,40
Zelje	2 kg	3,35	3,20	3,10	6,70	6,45	6,20
Špinača	4 kg	6,75	6,90	7	27	27,50	28
Solata	1 kg	7,90	7,20	6,50	7,90	7,20	6,50
Sladkor	1 kg	15,50	15,65	15,85	15,50	15,65	15,85
Meso	1 kg	13,50	13,60	13,75	13,50	13,60	13,75
Mast	2 kg	18	19,75	21,50	36	39,50	43
Jajce	2 kosa	0,80	0,85	0,90	1,60	1,70	1,80
Mleko	10 lit.	2,05	2,20	2,30	20,50	22	23
Skupni znesek za mesec					263,15	270,40	277,50

Na razpolago smo imeli le cene za 1937. in 1939. leto, za leto 1938 pa je izračunano poprečje obeh cen. Veljajo sicer za Ljubljano, smo jih pa uporabili za pojasnjevanje materialnega položaja delavcev v ribniških kamnolomih.

Dopusta tu sploh niso poznali, za odsluževanje stanarin in drugih uslug pri kmetih jim je podjetnik že po tradiciji priznal brezplačni dopust. (Povedal Ivan Račnik.)

Vse to je kamnoseke v Josipdolu spravljalo v vedno večjo stisko, in edino rešitev so videli v kolektivni pogodbi, ki se je že uveljavila v nekaterih podjetjih. Pravna osnova je bila v Uredbi osrednje vlade o določanju minimalnih mezd, sklepanju kolektivnih pogodb, poravnavanju in razsodništvu od februarja 1937. leta.²² Neugoden za delavce je bil 9. člen te uredbe, kjer je zapisano: »Kolektivne pogodbe se smejo sklepati ali za posamezna podjetja ali za posamezne stroke.« Torej le »smejo«, ni pa bilo obvezno sklepati pogodb. Videti je, da so tudi zaradi te določbe kamnoseki izgubili dvomesečno bitko z lastniki kamnolomov.

PRIPRAVE NA STAVKO

Že marca 1938 so kamnoseški delavci v Josipdolu predložili osnutek kolektivne pogodbe lastnikom kamnolomov inž. Milanu Lenarčiču in Antunu Resu iz Zagreba, toda oba sta

predlog odklonila, češ, to ne pride v poštev zaradi konkurence kamnolomov iz Bosne in Srbije.²³

Kakšen je bil ta osnutek oziroma kolektivna pogodba v celoti, ne vemo, ohranjena sta le dva fragmenta dveh variant brez datumov.²⁴ Iz obeh fragmentov je videti, da je kolektivna pogodba oziroma predlog bil osnovan na podlagi Kolektivne pogodbe stavbinskega delavstva v dravski banovini z dne 26. maja 1937. Iz drugega dokumenta²⁵ vemo, da so delavci zahtevali predvsem tri stvari:

1. Povišanje plače za približno 30 % (izračuni kažejo, da je verjetno šlo za 24 %)
2. Izvajanje socialne zakonodaje
3. Sklenitev kolektivne pogodbe, ki bi jim zagotovila zahteve pod točko 1 in 2.

Ker je bil ves boj usmerjen na zagotovitev kolektivne pogodbe, ki je bila zasnovana na kolektivni pogodbi stavbinskih delavcev iz leta 1937, pogledajmo v osnovnih črtah, kaj zagotavlja le-ta:

Delovni čas:

Delovni čas traja 10 ur oziroma največ 60 ur tedensko. Angleška (prosta) sobota se uve-

ljavlja tam, kjer to zahteva dve tretjini delavstva, v tem primeru je tedenski delovni čas 56 ur. Za nadurno delo dobi delavec zakoniti 50-odstotni pribitek, za nočno delo pa 100-odstotni pribitek, nočni delovni čas je od 22. do 5. ure zjutraj.

V nedeljah in praznikih delo počiva, kolikor pa je treba delati, se plača 50-odstotni pribitek na normalno plačo. Tudi 1. maj je dela prost. (Zakonitih praznikov je bilo takrat za 14 dni v letu, število se je pa zmanjšalo za toliko, kolikor jih je padlo na nedeljo.) V kopiji kolektivne pogodbe, ki so jo pripravili za delavce v Josipdolu, se določila o delovnem času razlikujejo v tem: tu je predviden 8-urni delovni čas, ki je bil v Josipdolu že uveljavljen za osnovi zakona o delavski zaščiti iz leta 1922. Za nujne primere v praznikih in nedeljah se plača pribitek 100 %, nočni čas je od 21. do 5. ure zjutraj. V prvi pogodbi piše, da začetek in konec delovnega dne določi podjetje, v josipdolskem osnutku pa ga določi podjetje sporazumno v delavskih zaupniki.

Mezde:

Sestavljalci pogodbe so vse takratno slovensko ozemlje razdelili na razrede od I do V. Urne plače za stavbince po razredih so bile naslednje:

Mezdni razred	KV delavci po 3 letih od izužitve	KV delavci do 3 let po izužitvi	NK delavci
I.	5,50—5,75	4,75—5,25	3,25—3,75
II.	5,25—5,75	4,50—5	3 —3,50
III.	5	4,25	2,75—3,25
IV.	4,50	3,75	2,50
V.	3,75	3	2,50

(Urne mezde v tej tabeli so imeli za minimalne. Zato so delavci v Josipdolu zahtevali za kamnoseke, ritarje, kovače in cepilce s 3-letno prakso in več 5,50 din, za prakso do 3 let 5 din, za snažilce 4 din in za nekvalificirane 3,50 din na uro).²⁶ Mezde se plačujejo po urah in akordih.

¹⁹ Takrat izdana v brošurici, 1 izvod v PAM, f. o. Dr. 1939, ovoj 1089/39.

²⁰ PAM, f. o. Dr. 1938, št. dok. 1065/38.

²¹ Povedal kamnosek Ernest Vobovnik 30. III. 1983.

²² Povedala Ivan Ditingler 5. III. 1983 in Ivan Račnik 4. IV. 1983.

²³ Službeni list dravske banovine, 20. II. 1937, 15. kos (številka), str. 114.

²⁴ PAM, f. o. Dr. 1939. Kopija poročila okrajnemu glavarju in Inšpekciji dela pri banovinski upravi z dne 24. VI. 1938, 3. šk. ovoja 1089/39.

²⁵ Prav tam, kopija drugega fragmenta na stalni razstavi v o. š. Ribnica na Pohorju, originala nisem našel.

V fragmentu osnutka pogodbe, kot so jo predlagali v Josipdolu, je navedeno, da minimalne mezde služijo za bazo pri določanju akordnih zaslužkov, ki se določajo sporazumno z delavskimi zaupniki. Delavcem, ki so plačani po akordu, podjetje jamči minimalno mezdo, ki je določena po tej pogodbi.

Pogodba slovenskih stavbincev določa izvolet delavskih zaupnikov po zakonu. (Vemo, da v kamnolomu Antuna Resa sploh ni bilo delavskih zaupnikov.) Obe pogodbi določata obojestransko 14-dnevni odpovedni rok. V prvi pogodbi je zapisano, da mora delodajalec sprejemati na delo predvsem ljudi iz kraja in okolice, v »pohorski« pa, da je treba upoštevati tiste, ki so že bili zaposleni v obratu. Prva pogodba dopušča organiziranje delavcev v dovoljene sindikate. Delavcem pri obdelavi kamna mora podjetje priskrbeti zaščitna očala (česar pri pohorskih kamnolomih sploh ni bilo).

Kaj je še bilo zapisano v predlogu kolektivne pogodbe kamnosekov, ne moremo vedeti, ker imamo za sedaj le dva lista, kot je bilo že povedano. Sestavilo pa jo je gotovo tajništvo Zveze gradbenih delavcev Jugoslavije za Slovenijo v Ljubljani.

Kolektivno pogodbo slovenskih stavbincev so podpisali predstavniki štirih dovoljenih sindikatov, in sicer:

Zveza gradbenih delavcev Jugoslavije, to je bil sindikat, ki je združeval gradbenice socialiste in komuniste, saj je bil njegov tajnik Ignac Tratar, takrat član CK KPS.

Jugoslovanska strokovna zveza, v njej so bili krščanski socialisti.

Zveza združenih delavcev, to je bila slovenska podružnica Jugorasa (Jugoslavenski radniški savez) tj. fašističnega sindikata.

Narodna strokovna zveza, sem so se vključevali pristaši nekdanje liberalne stranke, takrat Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS), ki je bila v Sloveniji zelo šibka.

Takrat so bili tukajšnji delavci organizirani v sindikatu Zveze gradbenih delavcev Jugoslavije (ZGDJ) kot podružnici podzveze za Slovenijo, ki je imela svoj sedež v Ljubljani. Konec marca ali v začetku aprila so izbrali nov odbor svoje lokalne organizacije, in sicer: predsednik Anton Ambrož, podpredsednik Peter Pungartnik, blagajnik Edi Grubelnik, namestnik Ivan Strmčnik, tajnik Jožef Ričnik in njegov namestnik Anton Tomažič, odborniki: Andrej Uran, Andrej Praprotnik in Ivan Korat. Za kontrolo pa sta bila izbrana Franc Tomažič in Anton Snežič.²⁷ Ta odbor je vztrajal skozi vse obdobje stavke.

V okviru lokalne organizacije so zborovali 24. aprila v gostilni Viktorja Pura in so med drugim razpravljali tudi o kolektivni pogodbi. Prisostvoval je okrožni tajnik ZGDJ za severno Slovenijo Alojz Horvat. Navzočih je bilo 50 ljudi.²⁸ Na naslednjem sestanku 20. maja so spet razpravljali o kolektivni pogodbi, ki jo je tolmačil Ignac Tratar, tajnik podzveze ZGDJ za Slovenijo pred 108 udeleženci. Nameravali so jo dati v podpis meseca junija. Po sestanku so delavci med seboj govorili, da bodo stopili v stavko, če pogodba ne bo sprejeta.²⁹ Videti je, da delavci, predvsem pa sindikalno vodstvo v Ljubljani (Ignac Tratar) in Mariboru (Alojz Horvat), niso mislili na stavko, ampak so upali, da bodo spor rešili po mirni poti. Misel na stavko, če ne bodo uspeli, je najprej vzklikala med kamnoseki.

Že 25. maja je Delavska zbornica³⁰ v Ljubljani poslala dopis okrajnemu glavarju v Dravogradu, v katerem zahteva, naj pripravi ustno poravnavo, kot to zahteva 15. člen uredbe o določanju minimalnih mezd od februarja 1937,³¹ kajti velika možnost je, da se spor nevarno razširi. Delavci so namreč 20. maja sklenili, da bodo vztrajali tako dolgo, dokler se mezde in delovne razmere ne uredijo s kolektivno pogodbo, položaj se jim je namreč zaradi draginje zelo poslabšal. Predlagala je še, naj se poravnalnega sestanka udeležijo inž. Milan Lenarčič in Antun Res kot delodajalca, predstavnik podzveze ZGDJ za Slovenijo, ki bi predstavljal delojemalce, in še predstavnik Zveze industrialcev iz Ljubljane in Delavske zbornice.

Do poravnalnega sestanka je prišlo 23. junija in so se ga udeležili:

Matija Šega, predstavnik okrajnega glavarja kot vodja sestanka;

Ivan Zapečnik iz Podvelke, predstavnik podjetja Antuna Resa in solastnik kamnoloma;

Alojz Čeh iz Maribora kot predstavnik Delavske zbornice;

Ignac Tratar iz Ljubljane kot predstavnik podzveze ZGDJ za Slovenijo;

Edmund Grubelnik iz Ribnice, delavski zaupnik iz Lenarčičevega kamnoloma;

Peter Orter iz Ribnice, delavski zaupnik iz Lenarčičevega kamnoloma;

Alojz Skutnik iz Ribnice, predstavnik delavcev iz kamnoloma A. Resa;

Rihar Kozjek, Franc Hrastnik, Anton Kremžar in Otmar Prevolshek, vsi predstavniki delavcev iz kamnoloma A. Resa.

Na tem sestanku, ki je bil v občinski pisarni v Ribnici, je Ignac Tratar povedal, da so delavci obeh kamnolomov predložili osnutek kolektivne pogodbe lastnikoma že marca 1938, vendar sta oba odklonila osnutek o razpravi o njem z izgovorom, da zaradi velike konkurence kamnolomov iz Bosne in Srbije ni možno povišati mezd ali pa sklepati kolektivne pogodbe, dokler se razmerja med delodajalci in delojemalci ne uredijo po vsej državi na enak način.

Ivan Zapečnik, ki je predstavljal svojega solastnika Antuna Resa iz Zagreba, je izjavil, da sicer načeloma ni proti kolektivni pogodbi, toda ne more ničesar dokončnega reči, dokler se ne bo posvetoval s solastnikom in družabnikom. Inž. Lenarčiča sploh ni bilo, s telegramom se je opravičil, da je na zdravljenju v Varaždinskih Toplicah in da sploh ne ve za kak spor.³²

Predstavnik Delavske zbornice Alojz Čeh je nato prebral kolektivno pogodbo, »ki jo je svoj čas delavstvo predložilo« lastnikoma kamnolomov. Sporazumeli so se za nekaj sprememb, določila o višini urnih in akordnih plač pa ostanejo odprta, dokler lastnika ne povesta svojega stališča. Nazadnje so sklenili, da se poravnava preloži za 14 dni, nanjo bosta povabljeni oba lastnika, delo v kamnolomih pa bo teklo pod sedanji pogoji, »čeprav plače, ki sicer dosegajo minimalno mezdo po uredbi, ne zadoščajo za eksistenčni minimum delavcev«. Tako se zaključuje zapisnik, ki so ga podpisali vsi prisotni.³³

Na sestanku se je pokazala igra lastnikov tj. izgovarjanje na razmere na jugu države, sprenevanje in ignoriranje. Lenarčič je celo kršil 15. člen uredbe o minimalnih mezdah, ki pravi: »Poravnalne obravnave se morata

udeležiti obe stranki...« Cilj lastnikov je bil zavlačevati in izčrpavati delavce. Oblasti pa so začele igrati na to karto, da so lastnikom spregledale kršitev zakonov, do delavcev pa so jih strogo upoštevale.

Na intervencijo podzveze ZGDJ za Slovenijo je prišlo do drugega poravnalnega sestanka 25. julija. Udeležili so se ga Rudolf Smerdu, okrajni arhivar kot vodja razprave, Ivan Zapečnik, predstavnik solastnika Antuna Resa, inž. Lenarčič, Alojz Horvat, predstavnik ZGDJ in Anton Ambrož kot predstavnik lokalne podružnice ZGDJ. Najprej je spregovoril Lenarčič in takoj v začetku povedal, da vztraja na svojem stališču, ki je bilo navedeno na sestanku 23. junija glede konkurenčnosti kamnolomov na jugu. Najbolje bo, da dobesedno po zapisniku navedemo, kaj je še povedal: »...kamnolomi na jugu ne poznajo bolniške blagajne in se delavstvo prijavlja le izjemoma bolniški blagajni, delavstvo se avizira (opozori, op. A. K.) o prihodu revizorjev in ob tej priložnosti občasno zapuša obrat

2. davek na poslovni promet (2,5 % od fakture) se šele sedaj polagoma uvaja, a ne povsod

3. plačilo nadur se dosledno ne vrši

4. davek na pridobitino so v praksi pavšalizirali z malenkostnim zneskom

5. paragraf 219 obrtnega zakona se v obče ne pozna (določila o zaščiti delavcev, op. A. K.)

6. omejitev delovnega časa v praksi obče ne obstaja

7. akordne stavke (osnove) za rizarje se računa za delo na kamnu pod steno, ne pa od stene oddaljenem mestu

8. barak se dosledno ne postavlja

9. akordne cene so nižje kot današnje tukaj. Apelira na delavske organizacije, da te ne prilike izenačijo, ker bi sicer enaki obrati v Sloveniji iz konkurenčnih razlogov morali ustaviti obratovanje. Delodajalske organizacije so storile vse, kar je bilo v njihovi moči, da se ti nedostatki odstranijo.

Izjavlja pa, da ni proti sklenitvi kolektivne pogodbe in jo celo pozdravlja, prej pa morajo biti konkurenčne razmere izenačene v konkurenčnih področjih.³⁴

Okrožni tajnik ZGDJ za severno Slovenijo Alojz Horvat je odgovoril, da obžaluje, ker so na jugu take razmere. Tega so krive oblasti, ker jim ni do tega, da bi zakone uresničevale. Organiziranje delavstva je onemogočeno, ker se vsak boji za svoj dnevni zaslužek. Sploh pa ne vidi v teh razmerah nobenih razlogov, zakaj ne bi sklenili kolektivne pogodbe. Po podatkih Delavske zbornice razmere na jugu sploh ne vplivajo na konkurenco v Sloveniji.

Na spodnji postaji sedežnice v Pliberku

narčič ni udeležil. Pred tem pa je še zagrešil morebiti višek nesramnosti, namreč 10. avgusta je okrajnemu glavarju poslal »Opozorilo«, v katerem pravi: »Da prestane daljno slepomišljenje in varanje javnosti objavlja... podjetje povprečne zasluge večine posameznih kategorij delavcev...« Potem pa je navedeno: ricarji poprečno zaslužijo na uro 5,46 din, kamnoseki 6,14 din, cepilci na stroju 6,42, kovači pa 6,87 din. S temi namišljenimi zasluzki je prehitel železarno Ravne, ki je morebiti najboljše plačevala delavce,⁴⁴ saj je njeno poprečje bilo 5,01 din na uro. Prehitel je same kamnoseke, ki so hoteli nižjo plačo za 28 %. Torej je po Lenarčičevem razlaganju prišlo tako daleč, da so »moderni sužnji« zahtevali nižje plače, kot so jih imeli, kakor je zapisala Delavska politika.⁴⁵ Za julij sploh še ni izplačal zaslužkov, medtem ko je Res to zadevo z delavci uredil.⁴⁶

Po zadnjem neuspelem sestanku 12. avgusta, ki se ga Lenarčič ni udeležil, je stavkovni odbor pod vodstvom Ignaca Tratarja sklenil naslednje:

1. Lastniki imajo v bodoče prost dostop v kamnolome kot doslej
2. Delavstvo ne bo proti nikomur in v nobenem primeru nastopalo agresivno
3. Delavstvo do nadaljnjega tolerira obstoječe stanje.

V dopisu, v katerem so poročali okrajnemu glavarju o tem sklepu, so še zapisali, da so krajevne oblasti (ribniški župan Janko Zabovnik morebiti tudi orožniki) zagotovile, da izgotovljenega materiala ne bodo odvažali, dokler ne bo pogajanj. Dodano je še, da so delavci zelo nerazpoloženi do Lenarčiča, ker je ponovno ignoriral pogajanja in še ni izplačal julijskega zaslužka. Lastnika sta se izgovarjala, da se ne moreta pogajati, dokler imajo delavci nezakonito zasedene kamnolome in ne dovolijo odvažati kamna.⁴⁷

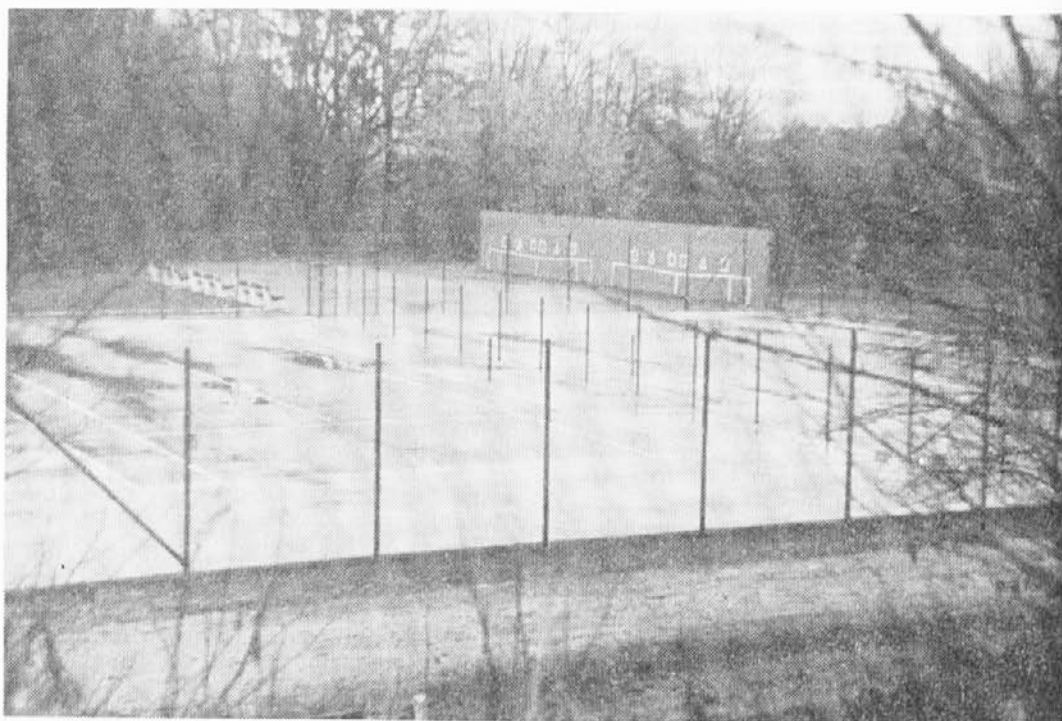
Stiska in negotovost delavcev je bila vedno hujša. Tisti, ki so delali pri Lenarčiču, so dobili julijski zaslužek, zdi se, na intervencijo oblasti, šele 20. avgusta.⁴⁸ Dva dni pred tem je Ivan Zapečnik, družabnik Antuna Resa, razglasil delavcem vseh treh kamnolomov, da so odpušteni, ker so samovoljno zapustili delo in še do sedaj niso pričeli delati. Predstavnika obeh podjetij sta predala delovne knjižice na občinski urad v Ribnici. Lenarčič 30 in Res 140.⁴⁹ Zato trgovci niso več dajali živila na upanje. Orožniki v Ribnici so se upravičeno bali izgredov in so okrajnega glavarja prosili, naj svetuje lastnikom pogajanja ali pa jih prisili, naj javno povedo, da ne morejo popustiti.

Okrajni glavar je čez nekaj dni ostro odgovoril na sklep stavkovnega odbora, češ, da je zasedba kamnolomov nezakonita in preprečevanje odvoza je možno tako dolgo, dokler lastniki v to privolijo. Zakone morajo upoštevati, če hočejo kaj doseči. Dajanje protizakonitih navodil je kaznivo. Orožniki morajo vsak nezakonit primer javiti.⁵⁰ Torej je šlo za odkrito grožnjo. Stavka se je nadaljevala in delavci so stražili dalje.

Dne 18. avgusta ob 16. uri je prišel med kamnoseke poslanec za okraj Dravograd na listi Jugoslovanske nacionalne stranke (JNS) Karel Doberšek, ki so ga počakali pred gostilno Alojza Petruna, kjer je imel stavkovni odbor svojo pisarno. Zbralo se jih je menda kakih sto, ki so ravno dobivali pomoč ZGDJ. Ni imel govora, niti jih ni pozval na zborovanje, čeprav se je že prej najavil stavkovnemu odboru. Zanimal se je za plače pred stavko, za njihove dolge pri trgovcih, o prehrani in o stanovanjih, nasploh o vseh stvarkih in o zahtevah kamnosekov. Odpravil se je v Josipdol, da bi si ogledal delavska stanovanja.⁵¹ Pred tem je naročil delavcem ali pa morda stavkovnemu odboru, naj ne opustijo straže in ne dovolijo odvažati kamna, dokler lastniki ne privolijo v zahteve in ne podpišejo pogodbe.

Tega dne je Alojz Horvat kot vodja strokovnega odbora obljubil orožnikom, da bodo opustili stražo, brž ko bo Lenarčič izplačal julijski zaslužek. Toda vodstvo stavke na Doberškovo pobudo obljube ni držalo in delavci so dalje stražili ter ovirali odvoz materiala.⁵²

Medtem je banska uprava pozvala okrajnega glavarja v Dravogradu, naj osebno posreduje

Teniških igrišč je premalo

med sptima strankama in naj obe strani toliko popustita, da bo sploh lahko prišlo do pogajanj ter da bodo spor mirno rešili. Do takega poizkusa je prišlo šele 21. septembra, toda lastnika sta ignorirala napovedani razgovor.⁵³

Poglejmo, kaj je delal Karel Doberšek v Ribnici. Ne vemo, na čigavo pobudo se je odločil pomagati kamnosekom, morda je to bila čisto njegova osebna odločitev. Kot smo že videli, je proučeval razmere, v katerih so živeli delavci z družinami in jih nagovarjal, naj vztrajajo pri stavki. Okrajnemu glavarju je poslal, kolikor vemo, dva dopisa,⁵⁴ v katerih pravi: »Lenarčič daje številne izjave, toda ne upošteva državnih oblasti in je brez socialnega čuta. Nobeno drugo podjetje ne zna tako izkoristiti delavstva kot njegovo. Delavstvo je predolgo čakalo, da si izbojuje primitivne človeške pravice.« Svoječas da so živeli v ugodnejših gmočnih razmerah. Sedaj so delavci pri trgovcih zadolženi z nad pol milijona dinarjev. (O višini dolgov, ki so jih imeli delavci pri trgovcih, ni zanesljivih podatkov). Ribnica daje 80 % granitnih izdelkov na slovenski trg, zaslužek podjetnikov je bil 100 do 200 odstotkov. Temu nasproti postavlja Zadrugo kamnosekov v Ribnici — imela je kamnolome v Hudem kotu, v katerih je bilo zaposlenih 20 ljudi — kjer imajo delavci soliden zaslužek, čeprav mora jemati kamnolome v najem in Lenarčič ji občutno konkurira.

Nadalje pravi, da je Lenarčič v tisku (Večernik, Slovenski narod) objavil zaslužek nekaterih kategorij delavcev v svojem podjetju. To ni nič drugega kot varanje javnosti, samo nekaj delavcev se je približalo tistim zaslužkom, ki jih je navedel, in to z akordnim delom. Velika večina pa je imela daleč nižje mezde. (Lenarčič je navajal nam že znane urne zasluge: ricarji 5,46 din, kamnoseki 6,14 din, cepilci na stroju 6,42 din in kovači 6,87 din). Avtor nadaljuje: Ricarji bi npr. na mesec zaslužili 1.092 din, zadnja dva meseca pa so najboljši delavci zaslužili okrog 600 din. Prehrana delavske zakonske dvojice pa pride v Ribnici na 598 din. Treba bi bilo tudi ugotoviti, če se res zakonito odteguje za bolniško blagajno in za davke. O socialnem skrbstvu ni treba zgubljati besed. Delavce se ne reši iz teh razmer, če ne gre iskat dela kam drugam. Dva delavca sta ga že šla iskat v Nemčijo, tudi drugi mislijo iti za njima. Neki obrtnik je dejal (Doberšku namreč): »Hitler bi ne dopustil takega izkoriščanja.«

Z mnenjem o Hitlerju je dregnil v vprašanje takratne nacistične propagande pri nas in takratnega mednarodnega položaja. Jugoslavija je namreč na severu mejila na Hitlerjevo Nemčijo. Predstavniki oblasti in lastniki kamnolomov so s svojim obnašanjem popol-

noma ignorirali to dejstvo. O tem bomo še spregovorili nekaj besed.

Tudi drugi Doberškov dopis okrajnemu glavarju moramo upoštevati, saj je tu navedel celo vrsto stvari, ki jih ne najdemo v drugih dokumentih, npr. razglase lastnikov za zdaj poznamo le iz njegovega dopisa. Doberšedno navaja Lenarčičev razglas z dne 22. avgusta, kjer podjetnik pravi tole: »Če trgovci prenesejo tako velike kredite, eden prenese celo 140.000 din, ki ga daje delavcem. Potem so trgovski zaslužki prekomerni in zaradi tega se delavci pritožujejo zaradi draginje. Mogoče je tukaj tudi vir demagoškemu simpatiziranju in podpiranju nezakonitih podvigov...« Dalje pravi, da je pripravljen ustanoviti konzumno trgovino, da bi pomagal delavstvu in tudi nudil lokal in potreben kredit. To ponudbo je poslal tudi ribniški občini in je še ošvrknil predsednika Janka Zabovnika, češ, da ni prebral njegove objave o zaslužkih tukajšnjih delavcev in je zaradi tega bilo slišati njegove neprimerne izjave.

V drugem razglasu je pozival revne otroke, naj se oglasijo v »obilnem številu« v pisarni njegovega podjetja. Doberšek je odsvetoval, da bi delavci svoje otroke pošiljali tja. Tretji razglas pa je pozival stavkajoče, naj si pravočasno poiščejo delo, in to še pred zimo, ker bo podjetje obratovalo v manjšem obsegu. Potem je še izjavil: »Ako ga oblast prisili, da

⁴⁴ PAM, f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 4. VIII. in 5. VIII. Dopis Granitoloma Antun Res v fondu za leto 1938, št. d. 8702/38, izpoved Edneste Vobovnika.

⁴⁵ Savez građevinskih radnika Jugoslavije.

⁴⁶ Prav tam, koncepti dopisov okrajnega glavarja z roko pisani z dne 6. VIII. 1938.

⁴⁷ Prav tam. Zapisnik občinskega odbora Ribnica z dne 9. VIII. 1938.

⁴⁸ Prav tam. Orožniško poročilo okrajnemu glavarju.

⁴⁹ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 8. avgusta 1938.

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ Kopija kolektivne pogodbe železarne Ravne iz leta 1937 v Delavskem muzeju Ravne.

⁵² Delavska politika 25. VIII. 1938, št. 82, str. 4.

⁵³ PAM, f. o. Dr. 1939. Dopis podružnice ZGDJ okrajnemu glavarju z dne 13. VIII. 1938. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 14. VIII. 1938.

⁵⁴ PAM, f. o. Dr. 1938. Orožniško poročilo z dne 22. VIII. 1938, št. 8702/38.

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ PAM, f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39. Doberškov dopis okrajnemu glavarju z dne 24. VIII. 1938. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 27. VIII. 1938. Delavska politika 1938, št. 88, str. 4.

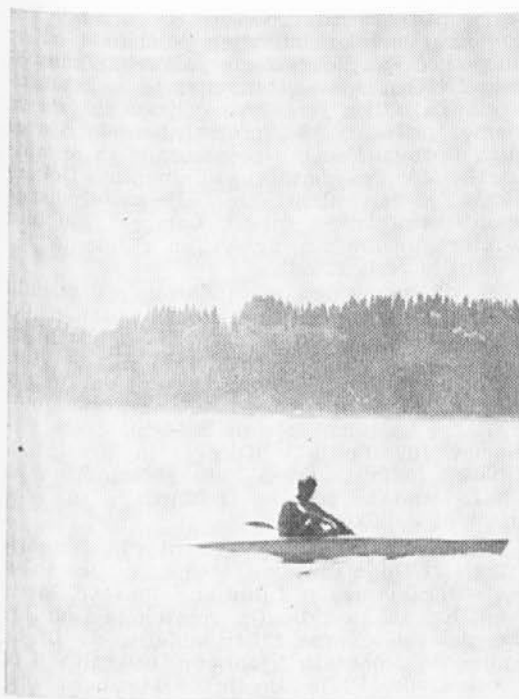
⁵⁷ Prav tam. Navodilo okrajnega glavarja orožnikom v Ribnici z dne 15. VIII. 1938.

⁵⁸ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 19. VIII. 1938; orožniško poročilo z dne 26. VIII. 1938 v fasc. 1938, ovoj 8702/38.

⁵⁹ PAM, f. o. Dr. 1939, ovoj 8702/38. Orožniško poročilo iz Ribnice okrajnemu glavarju z dne 22. VIII. 1938.

⁶⁰ PAM, f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39. Dopis banske uprave okrajnemu glavarju z dne 20. VIII. 1938.

⁶¹ Prav tam. Dopis z dne 21. in 24. avgusta 1938.

Spokojnost

mora pričeti obratovati, bo to storil nekaj časa, a nato obrat ustavil.

Doberšek pripominja, da gre za kartel pohorskih lastnikov kamnolomov, kar je jasno videti iz dogajanja, saj sta oba lastnika delala sporazumno. Dalje ugotavlja na osnovi proizvodnih stroškov v kamnoseški zadrugi v Ribnici, da je imel Lenarčič vsaj 1.000 din dobička od vagona izdelanega kamna, mesečno pa je proizvedel 30 vagonov materiala. Letno je plačeval 43.000 din davka od poslovnega prometa in ima 120 zaposlenih (Dejansko jih je imel 140). Poleg tega je posedoval še žago s štirimi stroji in gostilno. Kamnoseška zadruga zaposluje 20 ljudi, na mesec izdela sedem vagonov izdelkov in za prvo polletje 1938 je plačala davka 4.137 dinarjev. Navedel je še, da Lenarčič odpusti delavca, ako zahteva več kot 6-dnevno bolnino. Tako je delavec Maks Kutin imel bolnine za 42 dni, kar je zneslo 900 din, pa se ni upal terjati te vsote, da ne bi zgubil zaposlitve. Dopis je končal z ugotovitvijo, če delavec zboli, si mora denar sposoditi, če hoče preživeti bolezen. Oba njegova dopisa in še druge akcije so naletele na gluha ušesa pri okrajni gospodi, kot se je kmalu pokazalo.

Doberšek je med stavko večkrat prišel v Ribnico in se je zvečer vračal, le nekajkrat je prespal v Ribnici pri Mejačevih. Sestajal se je samo s stavkovnim odborom, nikoli ni nastopal pred večjo skupino, to pa zato, da ga oblasti ne bi prijemale. Dajal je navodila, kako naj se stavekajoči obnašajo, da ne bodo kršili zakonov. Opozarjal jih je tudi na pravice, ki so jih po takratnih zakonih imeli. Poudarjal je, da morajo stražiti zaradi kakih provokacij.⁵⁵

Poleg tega je Karel Doberšek poslal nekaj poročil o stavki v Delavsko politiko in Slovenski narod. Angažiral se je tudi pri pomoči stavekajočim delavcem. V časopisih je izšel razglas slovenski javnosti, naj pomaga gladujočim otrokom pohorskih kamnosekov. Člani odbora, ki je vodil to akcijo, so bili: Karel Doberšek, Janko Zabovnik — ribniški župan, Viktor Pur — trgovec, Herman Lesjak — član občinske uprave in Alojz Petrun — trgovec.⁵⁶ Večino časa je prebil med stavekajočimi in jih bodril, prepričan, da bodo s stavko in preprečevanjem odvoza materiala prisilili lastnike k popuščanju. Ker so oblasti dosledno ščitile koristi lastnikov, so se takoj spravile nad njega. Saj je že prvi ali drugi dan, ko je prišel v Ribnico, imel opraviti z orožniki.⁵⁷

NASTOP BANOVINSKE UPRAVE, SODNO PREGANJANJE KAMNOSEKOV IN POMOČ STAVKAJOČIM

Konec avgusta so se oblasti odločile likvidirati stavko tako, da so vplivale »na obe

sporni stranki».⁵⁸ Oba lastnika so previdno nagovarjali, naj nekako privolita v razgovore, toda proti stavekajočim, njihovim vodjem in tako tudi proti Doberšku so začeli ostre kazenske postopke.

Ze 27. avgusta sta bila predana sodišču v Radljah Alojz Horvat in Karel Doberšek, ker sta »kršila« kazenski zakonik.⁵⁹ Dne 31. avgusta je banska uprava naročila okrajnemu glavarju, naj Alojza Horvata občno kaznujejo z globo, Karla Doberška pa je treba poklicati in mu pojasniti, da kot poslanc u ni dovoljeno nagovarjati delavce na nezakonita dejanja⁶⁰ (mišljena je zasedba kamnolomov). Za dan 9. septembra je bil poklican na zaslišanje, verjetno pa je 20. septembra na radeljskem sodišču tekel postopek proti njemu. Tu je izjavil, da je prišel v Ribnico na prošnjo Delavske zbornice v Ljubljani, da bi proučil razmere v Josipdolu in vzroke stavke. Ni nagovarjal delavcev na zasedbo kamnolomov, ker so ti že bili zasedeni, je pa odobral tako dejanje. Dejal je še, da mora prej odobriti postopek narodna skupščina. S tem postopkom je kratena pravica in svoboda narodnega predstavnika. To izjavo je svojeručno podpisal.⁶¹ Iz dokumentov ni videti, da bi ga kaznovali. Tudi ni videti, kdaj je nehal obiskovati Ribnico. Oblasti so ga imele za enega izmed glavnih krivcev, da se je stavka za delavce slabo končala, ker jih je pač nagovarjal na nezakonito ravnanje.

Medtem je njegovemu nasprotniku, mogočnemu lastniku kamnolomov inž. Lenarčiču bilo omogočeno vsakršno početje. Okrajnemu glavarju je pisal, da se proti njemu širi gonja med ljudstvom in v časopisju, in da bi govorice ovrgele, mu je poslal »...spisek zaslužkov, kakor so bili v resnici doseženi meseca julija t. l. s strani večine kamnoseškega delavstva«. Priložil je tudi odprto pismo proti Doberšku in ga dal obesiti v okolju, kjer je ta deloval.⁶² Priloženi »spisek« zaslužkov⁶³ ne ustreza resnici ali pa samo deloma, z njim je želel preslepiti oblast, češ, pogledajte, koliko nekateri zaslužijo, povrhu pa še stavekajo. Poprečni urni zaslužek posameznih kategorij kvalificiranih delavcev se ujema s tistim, ki jih je že prej objavil slovenski javnosti,⁶⁴ o čemer smo že govorili. V »spisku« je vrsta elementov, ki dišijo po slepomišljenju, glavni je ta, da so delavci zahtevali za 20% nižjo mezo, kot jo je Lenarčič tu navedel, kar smo že tudi omenjali.

V pismu je zapisal: »...Odkar ste se tu pojavili, so se poostriili simptomi novega socialističnega reda, naraslo je nasilje in teror, straže so po vojaško organizirane, tuj imetek je ostro zaseden in čujejo se glasovi o kolektivizaciji. Zanimivo bo, kako bo javnost reagirala na ta pojav... podjetje ne more in ne namerava zopet početi s kamnolomskim obratom, kakršen je bil...« Tega samopašnega inženirja niso razkrinkale samo besede, ampak tudi njegova dejanja, ko je dosledno odklanjal razgovore z delavci in ignoriral pozive oblasti.

Rekli smo že, da so se oblasti odločile prekiniti stavko na Pohorju. Zato je banovina 20. avgusta pozvala okrajnega glavarja: »...se vam naroča, da tudi s svojo osebno intervencijo poskušate vplivati na obe sporni stranki, da od svojih zahtev vsaj toliko popustita, da bo dana možnost za pogajanja in da se bo rešil spor v sporazumu.«⁶⁵

Čez enajst dni (31. avgusta) je banovina spet pozvala⁶⁶ okrajnega glavarja Ivana Milača, naj sam gre v Josipdol in poizkusi mirno rešiti spor. Delavcem je treba predložiti, da so oblastva storila vse, kar so mogla, za mirno rešitev spora. Tolerirala so nezakonito zasedbo in preprečevanje odvoza kamna. (Kar je sicer bilo res.) Če delavci ne bodo opustili zasedbe, jim bodo izrekli občno kazni, ker kršijo znano uredbo iz leta 1937. Po teh pozivih je okrajni glavar šele 5. septembra poslal v Ribnico svojega uslužbenca Matijo Šego, da je delavcem vpričo predsednika občine in orožniškega komandirja sporočil zahtevo banovinske uprave. Tu je ugotovil, da kamnoseki nočejo zapustiti kamnolomov. Prosili so, naj oblasti še dalje posredujejo med njimi in podjetniki.

Pritisk banovine in tudi ministrstva za notranje zadeve je bil vse močnejši, naj se stavka čimprej konča. Vzrok tega je bila, kot ka-

že, čehoslovaška kriza, ki se je septembra istega leta hitro stopnjevala do vrelišča. Zato je banovina zahtevala občno kazni in skrajšane roke za plačevanje glob nepokornim kamnosekom in vodjem stavke. Dne 20. septembra je načelnik Inšpekcije dela pri banovini dr. Hubad ukazal okrajnemu glavarju, da mora sam v Ribnico in posredovati med podjetniki in stavekajočimi.⁶⁷ Obotavljivi glavar je sklical razgovor za 21. september v prostorih občine v Ribnici⁶⁸ in se ga je tudi sam udeležil. Toda lastnikov po stari navadi ni bilo na spregled.

Preden bomo spregovorili o rezultatih tega sestanka, ki je imel določen pomen za nadaljnji potek stavke, moramo posvetiti nekaj besed dogodkom v Ribnici, kaznovanju delavcev in pomoči, ki so jo dobivali stavekajoči.

Dne 29. avgusta sta prišla v Ribnico kaplan Franc Lampret, takrat provizor pri Miklavžu pri Slovenj Gradcu, in Vladimir Gal, znan »komunist«, ter sta se sestala z Alojzom Horvatom, Antonom Ambrožem in Ernestom Vobovnikom v gostilni Viktorja Pura. Drugo jutro ob 7. uri so odšli Lampret, Horvat in Gal v kamnolom in se tu vsi trije skupaj oglasili pri vsakem stražarju in se z njim nekaj časa tiho pogovarjali. Se isti dan sta odpotovala Lampret in Gal.⁶⁹ Na čigavo pobudo in zakaj sta prišla med stavekajoče, iz dosegljivih dokumentov ni bilo razvidno.

V začetku septembra je pripotoval v Ribnico upokojeni podpolkovnik Rudolf Mihelčič kot predstavnik borze dela iz Ljubljane in je iskal 40 kamnosekov, ki bi hoteli iti delat v Nemčijo. Prek omenjene ustanove je koroško podjetje Marna-Kalk und Kunststein in Gumern pri Beljaku iskalo 40 delavcev, večjih kamnoseških del. Prijavilo se jih je 20, in s temi je sklenil pogodbe ter jih poslal oblastem. Sami pa so za zaprosili za potne liste.⁷⁰ Približno čez 10 dni je okrajni glavar poročal, da delavci ne mislijo odpotovati, pač pa so prosili, da bi oblasti omogočile boljši zaslužek v Ribnici. Upali so, kot je zapisal glavar, da se bo zanje spor ugodno rešil. Pričel je še, da je okrajno glavarstvo storilo vse, kar je moglo, da bi se spor zgladil. Delavci imajo zasedene kamnolome, da bi prisilili lastnike h kolektivni pogodbi, lastniki pa to odklanjajo, češ, kamnolomi so nezakonito zasedeni. Meni, da stvar lahko premakne z mrtve točke le Inšpekcija dela pri banovini.⁷¹ Kljub željam, da bi stavko sporazumno končali, so oblasti s kaznimi pritiskale na stavekajoče in s tem zaostreli odnose in še opogumile oba trmasta podjetnika.

Vse do konca avgusta se oblasti niso posluževale kazni za stavekajoče, dne 31. avgusta pa je banovina zahtevala občno globo za Horvata, zaslišanje Karla Doberška in kazensko postopanje proti delavcu Antonu Sternadu. Orožnikom je okrajni glavar naročil, da je treba vse kršitelje, tj. stražarje, sproti javljati.⁷² Kljub vsemu stavekajoči niso zapustili kamnolomov in so izjavili, da bodo žene stražile, če bodo njih zaprli.⁷³

⁵⁵ Povedal Ernest Vobovnik.

⁵⁶ Slovenski narod 1938, št. 197, str. 2.

⁵⁷ PAM, f. o. Dr. 1938. Orožniško poročilo z dne 22. VIII. 1938, št. 8702/38.

⁵⁸ PAM, f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39. Dopis banske uprave okr. glavarju z dne 20. VIII. 1938.

⁵⁹ Prav tam. Koncept dopisa okrajnega glavarja notranjemu ministru in banski upravi ter orožniško poročilo, vsi z dne 13. IX. 1938.

⁶⁰ Prav tam. Dopis banske uprave okrajnemu glavarju z dne 31. VIII. 1938.

⁶¹ PAM, f. o. Dr. 1938. Kazenska preglednica z dne 20. IX. 1938, št. 10911/38.

⁶² PAM, f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39. Lenarčičev dopis okrajnemu glavarju z dne 29. VIII. 1938.

⁶³ Prav tam.

⁶⁴ Slovenski narod 1938, št. 188, str. 2.

⁶⁵ PAM, f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39. Dopis banske uprave okr. glavarju z dne 20. VIII. 1938.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Prav tam. Dopis banske uprave z dne 15., 20. in 21. septembra 1938.

⁶⁸ Prav tam. Koncept obvestila občini Ribnica.

⁶⁹ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 30. VIII. 1938.

⁷⁰ Prav tam. Koncept poročila okrajnega glavarja banovini z dne 6. IX. in Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 13. IX. 1938.

⁷¹ Prav tam. Koncept poročila okrajnega glavarja banski upravi in ministrstvu za notranje zadeve z dne 20. IX. 1938.

⁷² Prav tam. Poročilo okrajnega glavarja banski upravi in ministrstvu za notranje zadeve z dne 31. VIII. 1938.

⁷³ Prav tam. Orožniško poročilo z dne 7. IX. 1938.

Prvo skupino delavcev so ribniški orožniki prijavi 7. septembra in jih napotili na sodišče v Radlje pod grozno, da bodo plačali 200 din globe, če se tam ne zglasijo. Med prijavljenimi so bili Karel Gradišnik, Luka Navodnik, Ivan Ladinek, Karel Hriberšek, Karel Horvat, Edvard Drame, Franc Drame, Rudolf Javornik in Viktor Miklavc.⁷⁴ Vsakega izmed teh — ni dokazov, da bi bila med njimi Karel Horvat in Edvard Drame — je sodišče v Radljah obsodilo 12. septembra na 500 dinarjev globe ali 10 dni zapora. Na enako kazen je bil obsojen še Karel Urnaut. Pritožili so se sicer banski upravi, da niso dobili pisne razsodbe in da se jim zdi kazen krivična.⁷⁵ Nisem našel kekega odziva na to pritožbo, to je tudi razumljivo, saj so ravno banovinski funkcionarji ukazali, da jih je treba kaznovati. Vsi so bili obsojeni zaradi tega, ker so kot stražarji preprečevali odvoz kamna. Alojzu Horvatu, okrožnemu tajniku ZGDJ v Mariboru, so prisodili 1.000 din globe ali 20 dni zapora. Obtožili so ga, da je delavec nagovarjal na nezakonita dejanja.⁷⁶

Dne 13. in 14. septembra so orožniki iz Ribnice prijavi 16 stavekajočih, ker niso zapustili kamnolomov. Povedali so, da straže ne bodo opustili in ne dovolili izvoza kamna, dokler ne bodo lastniki privolili v njihove zahteve. Med prijavljenimi so bili Franc Blazovnik, Ignac Vrščič, Miha Krevh, Karel Vodusek, Konrad Vinšek, Ivan Račnik, Ivan Albreht, Friderik Grubelnik, Miha Praprotnik, Franc Drame, Anton Čas, Rudolf Perc, Jožef Vrtar, Franc Črešnik in Karel Hribovšek.

Okrajnega glavarja je 15. septembra pozvala banovina, naj izreka stavekajočim ostrejšo kazni. Že čez pet dni lahko preberemo v poročilu iz Dravograda, da so obsodili 15 kamnosekov na 1.000 din globe ali 20 dni zapora, če je ne plačajo v 15 dneh.⁷⁷ Medtem je tudi Alojz Horvat bil kaznovan, kot piše

v poročilu, s 1.000 din globe ali 20 dni zapora in so ga izgnali v Maribor, od koder je potlej vodil stavko.⁷⁸ Kdaj so ga izgnali, ni moč ugotoviti, vemo pa, da ga 22. septembra ni bilo več v Ribnici.

So še trije sezname sodišču prijavljenih stražarjev v kamnolomih, ni pa dokazov, ali so bili tudi obsojeni. Dne 16. septembra so orožniki prijavi Andreja Odra, Ferdinanda Potočnika, Leonarda Miklavca, Karla Gradišnika, Karla Hriberška, Rudolfa Perca, Jožefa Vrtarja, Konrada Vinška, Ivana Albrehta in Ferdinanda Grubelnika. Čez tri dni pa so zasačili kot stražarje Antona Ovčarja, Kristijana Urnauta, Jakoba Najžarja, Josipa Plevnika, Andreja Odra, Franca Voha, Ruperta Brezočnika, Avgusta Maričnika, Gregorja Ciglerja in Karla Gradišnika. Na tretji seznam z dne 23. septembra so prišli Karel Gradišnik, Luka Navodnik, Ivan Ladinek, Franc Nunčič, Franc Blazovnik, Miha Krevh, Gregor Cigler in Ivan Junker.⁷⁹ V vseh poročilih iz Ribnice in tudi na seznamih je zapisano, da bodo kamnoseki stražili tako dolgo, dokler ne dosežejo kolektivne pogodbe. Red in mir sta ohranjena. Ti in drugi zapisi, ki so jih zabeležili posamezni predstavniki oblasti, dokazujejo visoko zavest in korektno zadržanje kamnosekov. Niso povzročali nemirov, niso kršili takratnih predpisov, edino to, da so stražili že izdelan kamen in ga niso dovolili odvažati.

V tem trdem boju za kolektivno pogodbo kamnoseki v Josipdolu niso bili osamljeni, ampak so uživali simpatije in moralno podporo domače javnosti v ribniški občini, kot je že bilo povedano, pa tudi širše slovenske javnosti, zlasti še slovenskega proletariata. Dokaz za to je zbiranje denarne pomoči. O tej pomoči vemo danes le toliko, kar je zapisala Delavska politika.⁸⁰

Kakor pravi orožniško poročilo, so kamnoseki ravno dobivali pomoč ZGDJ 18. avgusta,

ko je prišel v Ribnico Karel Doberšek.⁸¹ Takoj nato je bil ustanovljen petčlanski odbor za pomoč »gladujoči deci« pohorskih kamnosekov.⁸² O njegovi ustanovitvi je že bilo govora. Ta odbor je gotovo pripomogel, da je pomoč pritekala iz precejšnjega dela Slovenije. Darovalci so bili posamezniki in organizacije. Med posamezniki naj omenimo Doberška, ki je daroval 500 din. Dalje so še prispevali šentmiklavški župnik Lampret 200 din, Viktor Pur 100 din, dr. Vilfan z Jesenic 353 din in še vrsta drugih.

Do 17. septembra je 44 darovalcev poslalo 5.405 dinarjev, med njimi so bili posamezniki in organizacije. Do 1. oktobra so zbrali že 16.866,50 din. Med darovalci so bili številni posamezniki iz Maribora in tudi iz drugih krajev. Med organizacijami naj omenimo: ZGDJ v Ljubljani, občina Šoštanj, Zveza rudarjev Jugoslavije v Kočevju in Hrastniku, Splošna delavska zveza Ruše, občina Koroška Bela, Delavska politika iz Maribora in Vzajemnost Zabukovica.

Kolikor nam je znano, so do 13. oktobra zbrali 21.776,75 dinarjev. Med darovalce so se uvrstili stavbinci iz Ljubljane, Petrovč, Medvod, Kranja in Trbovlja, mizarji iz Ljubljane, delavci tovarne Eifler, oblačilci iz Ljubljane, Avtomontaža Ljubljana, železničarji iz Dravograda, Ptuja, Brežic in Maribora, obe kurilnici v Ljubljani, rudarji iz Brezance in Mežice ter Zveza kovinskih delavcev Jugoslavije iz Celja. Manjšo vsoto po poslali tudi naši izseljenci iz Francije. Koliko je sploh bilo poslano pomoči, najbrž ne bo možno nikoli ugotoviti. Pomembno je bilo, da se je uveljavila delavska solidarnost in da kamnoseki niso bili osamljeni. To jih je opogumljalo, da so vztrajali v stavki, ki ji ni bilo videti konca. Brez te pomoči ne bi zmogli vztrajati tako dolgo.

POSREDOVANJE OKRAJNEGA GLAVARJA IN PORAZ STAVEKJOČIH

Poglejmo rezultate razgovorov, ki so potekali 21. septembra v občinskih prostorih v Ribnici. Seveda inž. Lenarčič in Ivan Zapečnik, predstavnik Antuna Resa, po svoji stari navadi nista bila prisotna. Imela sta opravke izven okraja, kot je zapisano v zapisniku. Prisotni so bili naslednji delavski predstavniki:

1. Anton Ambrož, predsednik podružnice ZGDJ v Ribnici
2. Peter Pungartnik, ritar pri Lenarčiču — delavski zaupnik
3. Josip Ričnik, ritar pri Lenarčiču — delavski zaupnik (Oba sta zastopala kamnoseke pri Resu, kajti v tem kamnolomu ni bilo delavskih zaupnikov)
4. Alojz Skutnik, ritar
5. Franc Tantegetl, ritar in kamnosek
6. Franc Veis, kamnosek pri Lenarčiču in odbornik podružnice ZGDJ v Ribnici
7. Viktor Sobol, cepilec na stroju v Lenarčičevem kamnolomu
8. Karel Gradišnik, ritar pri Resu
9. Peter Stepišnik, kamnosek in ritar pri Resu

Predstavnika oblasti sta bila Ivan Milač, okrajni glavar, in Janko Zabovnik, predsednik občine v Ribnici. Imela sta nalogo posredovati med delojemalci in delodajalci ter doseči sporazum.

Delavski predstavniki so povedali, da bodo šli na delo pod temj pogoji:

1. Skleniti tako kolektivno pogodbo, kot jo je predložil Ignac Tratar, tajnik podzveze ZGDJ za Slovenijo

Zmagovalke

⁷⁴ Prav tam. Orožniško poročilo z dne 7. IX. 1938.
⁷⁵ PAM, f. o. Dr. 1938. Pritožba banovini št. 9306/38.
⁷⁶ PAM, f. o. Dr. 1939. 3. šk. ovoj 1088/39. Koncept poročila okrajnega glavarja.

⁷⁷ Prav tam. Dopis banske uprave okrajnemu glavarju z dne 15. IX. 1938 in Koncept poročila okrajnega glavarja z dne 20. IX. 1938.

⁷⁸ Prav tam. Koncept dopisa okrajnega glavarja banski upravi in ministrstvu za notranje zadeve z dne 22. IX. 1938 in brzojavka banske uprave z dne 24. IX. 1938.

⁷⁹ PAM, f. o. Dr. 1938. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 17., 21. in 25. IX. 1938, ovoj 9787/38.

⁸⁰ Delavska politika 17. IX., 1. X., 13. X. in 15. XI. 1938.

⁸¹ PAM, f. o. Dr. 1939. 3. šk. ovoj 1088/39. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 19. VIII. 1938.

⁸² Glej opombo 56.

2. Zahtevali so plače: a) za kamnoseke, mernere, ritarje, kovače in cepilce z več kot 3 leti prakse 5,50 din na uro, b) za delavce enake kvalifikacije do 3 let prakse 5 din na uro, c) za snažilce 4 din na uro in d) za težače (nekvalificirane) 3,50 din na uro

3. Ne bodo trpeli, da bi lastniki izvajali proti njim kake maščevalne ukrepe (da bi jih ne sprejemali na delo)

Okrajni glavar jih je opozoril, da z zasedbo kamnolomov kršijo predpise. Predstavniki kamnosekov so odgovorili: Stavko so začeli zakonito, niso kršili zakonov in red se je ohranil. Delavci so obdržali orodje zato, ker lastniki to dopuščajo. Povedali so, da orodja ni treba vrniti, dokler se ne poravnava spor z lastniki. Proti zasedbi kamnolomov lastnika ne nasprotujeta in ne zahtevata odvajanja izdelanega kamna. Dodali so še, da izgovori podjetnikov na razmere v Bosni ne držijo, in navedli so nekaj dokazov: Kamnosek Ivan Malec iz Konjic je pisal iz kamnoloma Jablanica pri Mostarju, da je zaslužil avgusta 1.700 din, Franc Tantelel je povedal, da je nekoč, ko je tam delal, zaslužil tudi do 2.800 din. Pri Lenarčiču je možno največ zaslužiti 1.200 din, običajno 700 din, v najslabšem primeru pa le 300 din na mesec, s tem še en sam ne more živeti. Na koncu so izjavili, da pod sedanjimi pogoji ne bodo šli na delo in bodo vzdržali s podporami kot doslej. Poskušali bodo dobiti delo v domači kamnoseški zadrugi ali izven okraja, pa tudi v Jablanici, kjer so razmere ugodnejše. Končni zaključek razgovora je bil, da bodo (okrajni načelnik) oba lastnika povabili pozneje, njima predložili zahteve ter vplivali nanju, da zahteve tudi sprejmeta.⁸³

Iz zapisnika je videti, da so delavski predstavniki odločno postavili svoje zahteve in povedali, da bodo vztrajali do zmage. O višinih plač v bosanskih kamnolomih lahko upravičeno dvomimo, možno je, da so dosegli take zaslužke, ampak je vprašanje, za kako ceno, delo je bilo akordno.

Toda že 24. septembra je banovina naročila okrajnemu glavarju, naj dovoli Alojzu Horvatu, ki je bil izgnan iz Ribnice, da se lahko vrne, ker bo potreben pri razgovorih. Kajti drugi dan bo odpotoval v Ribnico tajnik ZGDJ za Slovenijo Ignac Tratar.⁸⁴

Res, dne 26. septembra sta prišla v Ribnico inž. Lenarčič in Ignac Tratar, verjetno je pritisnila banovina, saj poročila govore, da je Tratar prispel zato, da bi stavko pripeljal h koncu zaradi težkih zunanje-političnih razmer.⁸⁵ Tiste dni je bila kriza okoli Čehoslovake na višku. Kljub vsemu je Lenarčič trmo glavnice dalje in na okraju je povedal, da kolektivne pogodbe ne bo podpisal pod nobenim pogojem. Tudi obrata ne bo obnovil v tem obsegu, kot je bil do sedaj. Delal bo poizkusno s stroji in bo zaposlil manj delavcev. Pozimi ne bo obratoval kot doslej, kamnolom bo le sezonski. Predvidoma bo delo začel, ko bo končana stavka.⁸⁶ Razplet stavke je prehajal v zaključno fazo in živčnost se je stopnjevala pri vseh, ki so bili zapleteni v ta spor; o tem pričajo tudi protislovna poročila, ki jih imamo na razpolago.

Na dogajanje v ribniški grapi je vedno bolj pritiskala čehoslovaška kriza, kajti 5 km severno na kobanskih vrhovih je tekla meja s Hitlerjevimi rajhom. Tu na pohorski strani pa ni bil pripravljen nihče popustiti. Kamnoseki niso imeli v čem popuščati, lastniki so hoteli v svoji slepoti do kraja izkoristiti težak položaj delavcev in zunanje-politično krizo države. Oblasti so stale v glavnem ob strani, zainteresirane samo za to, da se stavka vendar že konča. Vodstvo sindikata (ZGDJ) v Ljubljani in Delavska zbornica pa sta bili za popuščanje in za takojšnji konec stavke. Torej je v tem trenutku bilo vodstvo na strani oblasti. Ribniški kamnoseki so ostali osamljeni in do skrajnosti izčrpani.

Dne 27. septembra je Ignac Tratar, tajnik ZGDJ za Slovenijo, vodil razgovore s kamnoseki z namenom, da bi čim prej prenehali stavko. Koliko je bilo prisotnih in kje so zborovali, ni znano. Ni možno natančno ugotoviti, do kakih sklepov so prišli. Po orožniškem poročilu⁸⁷ je Tratar dosegel, da so strazhe uknili, obljubili predati orodje in prositi podjetnika za delo pod istimi pogoji, kot so

bili prej. Če so vedeli za Zapečnikovo izjavo, da bo njegov solastnik Res zaposlil le 100 delavcev, 40 pa jih bo ostalo brez dela, Lenarčič pa namerava zaposliti 40, ostalih 100 pa odsloviti, je gornji sklep razumljiv. Kljub temu, da je Zapečnik obljubil nekoliko povišati plače, kakor dodaja omenjeno poročilo.

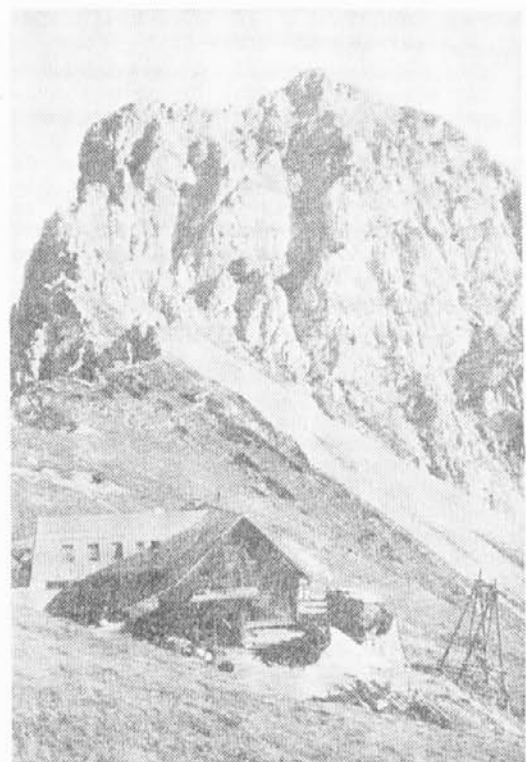
Slovenski narod in Večernik sta 29. septembra povzela to poročilo in zapisala, da je Zapečnik obljubil višje plače. Ignac Tratar je 1. oktobra v Slovenskem narodu zanikal, da bi bil vplival na delavce, naj gredo na delo pred sporazumom. Lenarčič in Zapečnik sta izjavila, da nista protj pogajanju, ni pa bilo govora o zvišanju plač. Delavci so privolili v predajo orodja, ko je bilo zagotovljeno, da bo prišlo do pogajanj konec tekočega tedna. Če pa bodo pogajanja odlagali, ne ve, kako se bo izteklo. Dodal je še: »Neutemeljeno pa je upanje na kapitulacijo delavstva.« Istega dne je Delavska politika zapisala, da bodo delavci vztrajali pri stavki, dokler ne bo podpisana kolektivna pogodba in sprejete minimalne zahteve. Klerikalni Slovenec (30. septembra) je samo tokrat omenjal stavko in zapisal, da so se 26. septembra delavci v Josipdolu odločili končati stavko. Omenja napovedano odpustitev delavcev ter dodaja: »Vsekakor bi bil to znova hud udarec za delavstvo.« Nadaljuje, da bo drugo leto veliko javnih del in bo šlo veliko granita, »... pa bi bila omejitev dela vsekakor nepotrebna.« Zdi se, da Tratarjevo pisanje ni bilo nič drugega kot želja, da bi v javnosti popravil vtis.

Kljub temu, da je banovina prepovedala sodno preganjanje stavkajočih in ustavila kazenske postopke,⁸⁸ so bili kamnoseki potisnjeni v obupen in negotov položaj in niso imeli več kaj zahtevati. Z napovedjo obeh lastnikov, da bosta odpustila del delavcev, jih je ostalo na cesti polovico tj. 140 (Res je napovedal, da jih ne bo sprejel 40, Lenarčič pa 100). Dejansko so sedaj bili razdeljeni na dva enaka dela, na tiste, ki bodo verjetno ostali, in na tiste brezposelne. Nihče izmed njih ni vedel, v kateri skupini je. Zima pa je bila pred vrati. Neodgovorni lastniki in predstavniki oblasti so lahko v tem trenutku zlomili odpor stavkajočih.

Gotovo je le to, da so 27. septembra kamnoseki sklenili umakniti straže iz kamnolomov, da bi omogočili začetek pogajanj. 3. oktobra⁸⁹ ni bilo več straž, stavkali pa so še dalje. Tega dne je prišlo v kamnolomu do incidenta. Delavca Štefan Kolar in Egidij Tisljerič sta šla na delo in sta spuščala kocke po žlebu na progo, ob 10. uri ju je Matija Veis opozoril, da stavka še traja, in sta se odpravila domov. Srečale so ju kamnoseške žene Franciška Veis, Ana Pungartnik, Marija Javornik, Ida Ričnik, Antonija Trdin, Zofija Nunčič in Antonija Najžar ter so ju začele psovati in vpiti, da jim odžirata kruh.

5. oktobra je z dovoljenjem oblasti zborovalo 1500 delavcev iz obeh kamnolomov v gostilni Viktorja Pura, da bi se končno odločili prenehati stavko. Zborovanje je sklicala delavska zbornica iz Ljubljane.⁹⁰ Njen predstavnik Stanko Jurij je rekel, da je rezultat negativen predvsem zaradi nezakonite zasedbe kamnolomov. Dalje je poročal o pogojih, ki jih je postavil Ivan Zapečnik za sporazum kak dan prej. Sporazum naj bi urejal delovni čas, obračunavanje mezd in njih izplačevanje, način postopka za izvolitev delavskih zaupnikov, določila o sprejemanju in odpušcanju delavcev in določila o mezdah. Ločlj urne zaslužke pri delu na prostem in akordne zaslužke v utah pri strojih. Zahteval je nov način dela, pri katerem bi potreboval le 100 delavcev, 45 bi jih pa odpustil.

Povedal je še, da je Ivan Zapečnik ponudil, naj delavci sami prevzamejo kamnolom, obdelani kamen pa je pripravljen odkupiti za 100 do 120% višjo ceno, kot je bila označena produkcijska cena v Delavski politiki. Tu je bila navedena proizvodna cena za vagon malih kock 1.427,58 din, čisti dobiček pa 1.872,42 din.⁹¹ Nadaljeval je, da se Lenarčič izgovarja na doznevno izjavo v Ljubljani, da ne bo privolil v nobeno kolektivno pogodbo, ker so v ponedeljek (3. oktobra) baje delavske žene hotele zasedi kamnolom in ovrati odvoz kamena. Nazadnje je predlagal, naj z manjšo spremembo sprejmejo Zapečnikovo ponudbo.

Gradnja koče na Kamniškem sedlu v ozadju Planjava

Predstavnik ZGDJ (verjetno Tratar) je dodal, da so cene za kamen pomanjkljive in naj ne sprejmejo kamnoloma v svojo režijo. Predstavniki delavcev so predlagali, naj bi v Resovem kamnolomu pričeli delati, ko bodo urne in akordne zaslužke povišali za 10–15%. Ta predlog pomeni popuščanje, prvotna zahteva je bila 24% povišanje mezd, kot je že bilo omenjeno. Nadalje so zahtevali, če ne drugače, naj se delavcem, ki delajo na akord, garantira polna urna plača. V bodoče naj bi zaposlovali le domače ljudi. Na koncu so zahtevali, da je treba z obema lastnikoma skleniti pogodbo ali pa ne bodo šli na delo.

Zborovanje je zaključil Stanko Jurij, predstavnik Delavske zbornice, s pozivom, naj v bodoče premislijo, od oblasti delavstvo nima »pričakovati nikake pomoči več«, če ne pride do pogodbe. Na tem zborovanju niso izoblikovali stališča do Lenarčiča.⁹²

Za to zborovanje je značilno, da so očitali delavcem nezakonita dejanja, jim grozili, češ, oblastva ne morejo za vas kaj več storiti.

Delavska zbornica in podzveza ZGDJ za Slovenijo sta popustili na minimum. Delavci sami so že tudi postavljali minimalne zahteve. Najbolj pogumni ali pa najbolj obupani so zahtevali pogodbo z obema lastnikoma ali pa ne bodo šli na delo. Njima nihče ni očital, čeprav sta lahko nezakonito ogrožala obstoj delavcev, in njima je bilo dovoljeno dlokečiti celo v času najtežje zunanje-politične krize, kot je bila takrat. Ali je Zapečnik mislil resno s ponudbo, da naj delavci sami pre-

⁸³ PAM, f. o. Dr. 1938, 3. šk. ovoj 1088/39. Zapisnik razgovora v Ribnici z dne 21. IX. 1938.

⁸⁴ Prav tam. Zabeležba brzojavke z dne 24. IX. 1938.

⁸⁵ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 27. IX. 1938.

⁸⁶ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 26. IX. 1938, na hrbtni strani z roko pisan zapisnik o pogovoru Lenarčiča na okraju z dne 26. IX. 1938.

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ Prav tam. Brzojavka okrajnemu glavarju z dne 29. IX. 1938.

⁸⁹ Prav tam. Kopija poročila okrajnega glavarja banovinski upravi z dne 5. X. 1938.

⁹⁰ PAM, f. o. Dr. 1938. Orožniško poročilo iz Ribnice, št. 10278/38.

⁹¹ Delavska politika 17. IX. 1938, št. 38, str. 4.

⁹² PAM, f. o. Dr. 1938, 3. šk. ovoj 1088/39. Koncept poročila okrajnega glavarja banski upravi z dne 5. X. 1938.

⁹³ Prav tam.

⁹⁴ Prav tam. Brzojavka z dne 6. X. 1938.

⁹⁵ Prav tam. Poročilo okrajnega glavarja z dne 7. X. 1938 in Orožniško poročilo z dne 7. X. 1938.

⁹⁶ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 10. X. 1938. Delavska politika 1938, št. 102, str. 4.

⁹⁷ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 2. in 14. XI. 1938 in Dopis banske uprave z dne 7. XI. 1938.

vzamejo kamnolom, ali pa je bil to le mane-
ver, je zaenkrat težko ugotoviti.

Takoj po zborovanju, ki se je končalo ob 11. uri, sta šla predstavnik Delavske zbornice Stanko Jurij in predstavnik okrajnega glavarja Matija Šega k Zapečniku, da dokončno pripravijo sporazum. Zapečnik je vztrajal, da naj delavci sami prevzamejo kamnolom. Obveljal je predlog Delavske zbornice, da se nekoliko zviša akordni zaslužek tistim delavcem, ki izdelujejo male kocke. Dogovorili so se, da bo pogodba veljala čez dva dni.⁹³

V petek, 7. oktobra, je bil ponovno sklican sestanek s kamnoseki, ki se ga je udeležilo 120 ljudi. Dan prej je banov tajnik telefoniral na okraj, naj se tega sestanka udeleži predstavnik okraja in intervenira v prid delavstvu. Udeležil se ga je Matija Šega.⁹⁴ Alojz Horvat je na sestanku povedal, da so 5. oktobra z Zapečnikom dosegli delovni sporazum, ki ureja delovni čas, prejemke, odpovedni rok in ostalo. Prebral je osnutek pogodbe in pojasnil, da uspeh ni popoln, vendar so dosegli, kar je bilo mogoče. To naj bo v bodoče spodbuda za složno delo. Prisotni so osnutek sprejeli. Še isti dan so delavski predstavniki podpisali pogodbo in se z Zapečnikom dogovorili, če jo še Res podpiše v soboto, bodo v ponedeljek, 10. oktobra, postopoma začeli delo.⁹⁵

V ponedeljek, 10. oktobra, je bila kolektivna pogodba podpisana in v Resovem kamnolomu je začelo delati 30 delavcev, v naslednjih dneh pa še 70, brez dela je ostalo 40 kamnosekov.⁹⁶ S tem se je stavka le deloma končala, kajti delavci v Lenarčičevih kamnolomih so še dalje stavkali. Lenarčič je podpisal kolektivno pogodbo šele 1. novembra. Privolil je v malenkostne izboljšave. Ni naveden podatek, za koliko in kaj je izboljšal, verjetno gre za zaslužek. Pri njem je začelo drugi dan delati le 32 delavcev, čez nekaj dni pa še osem, sto jih je ostalo brez dela⁹⁷ in s tem brez denarja za življenje. Poročila o sklepanju pogodbe z Lenarčičem so zelo skop.

Stavka je bila dokončno zaključena, to lahko označimo tudi za dokončno odpušitev polovice zaposlenih v kamnolomih.

VZROKI PORAZA IN POSLEDICE

Na koncu moramo ugotoviti, kaj so kamnoseki izgubili s to stavko, kaj so sploh pridobili in kaj je pripeljalo do takega razpleta.

Spričo dejstva, da so stavkajoči še 21. septembra zahtevali za cepilce kamna, kamnoseke, minerje, ricarje in kovače s prakso nad 3 leta 5,50 din na uro, za enake kvalifikacije do 3 leta prakse 5 din, za snažilce 4 din in nevalificirane 3,50 din.⁹⁸ s kolektivno pogodbo niso dobili ničesar. Ta zahteva je pomenila v poprečju povišanje mezd za 87 par ali 24%. Res jim je pogodba prinesla urejanje odnosov med delodajalcem in delavci in so se v bodoče lahko na njo sklicevali, toda to je veljalo le za polovico stavkajočih, ki so še obdržali zaposlitev. Za zdaj ne vemo, kakšne so bile določbe kolektivne pogodbe, ker ne poznamo originalnega teksta. Pri Resovem kamnolomu je bilo deležnih nekoliko višjih zaslužkov 5–10%,⁹⁹ za majhen del kamnosekov, namreč za tiste, ki so izdelovali male kocke. Za Lenarčičevo podjetje ne vemo, koliko delavcev je bilo deležnih kakšnih sprememb. To so bile pridobitve, ki so bile v bistvu nične.

Kaj so pa izgubili? Tisti polovici, ki je še obdržala delo, se mezde praktično niso povišale. Druga polovica, 140 mož (pri Resu 40 in pri Lenarčiču 100), je ostala, kakor smo že rekli, brez dela, s tem pa je izgubila vse. Ostali so brez zaslužka, brez zdravstvenega in starostnega zavarovanja, bili so pahnjani v najhujšo bedo tik pred zimo. Tisti pri Resu so izgubili dvomesečni, oni pri Lenarčiču pa trimesečni zaslužek, in zadolženost se je povečala. To pohorsko grapo sta zajela obup in splošna beda.

Zato ni čudno, da se je že prej, preden se je stavka končala, prijavilo v Mariboru 100 kamnosekov iz Josipdola, da bi se izselilo z družinami vred. Najbrž so hoteli v Nemčijo. ZGDJ v Mariboru (verjetno Alojz Horvat) jim

je svetovala, naj ostanejo doma.¹⁰⁰ V tako nemirnih časih, kot so bili takrat, je bilo vsako izseljevanje tvegano.

Videti je, da je bila stavka za delavce izgubljena že v svojem začetku. Uredba vlade o določanju minimalnih mezd, sklepanju kolektivnih pogodb, poravnavanju in razsodništvu¹⁰¹ je predpisovala, da se morata v primeru spora delodajalec in delojemalec obrniti na oblast, ki odredi obravnavo; če ta ne uspe, pa se obrneta na razsodišče, ki je sestavljeno iz predstavnikov oblasti in obeh sprtih strank. Torej so podjetniki lahko zavlačevali in si s tem pridobili čas, da so se lahko pripravili. Stavka pa je lahko bila uspešna le, če je nenkrat izbruhnila.¹⁰²

V tukajšnjem primeru se je spor začel že marca 1938, sledili sta dve poravnavi 23. junija in 25. julija, nato so šele stopili v stavko (4. avgusta). Zato je bilo dovolj časa, da sta oba lastnika pravočasno ukrepala in vztrajala do popolnega poraza kamnosekov. Iz pričujočih virov ni videti, ali sta tako ravnala zaradi denarnih koristi ali zaradi človeške zlobe in trmoglavosti. Iz poteka dogodkov in posledic ni razbrati, da bi se jima tako ravnanje splačalo. Za oba najbrž kamnolom ni bil glavni vir dohodkov, in sta lahko vztrajala pri svojem.

V tej igri zavlačevanja in slepomišenja je glavno vlogo odigral inž. Milan Lenarčič. Ignoriral je poravnalne sestanke, kadar pa se jih je udeležil, se je cinično izgovarjal na vsemogoče vzroke, glavni pa je bil, da imajo delavci nezakonito zasedene kamnolome. Antun Res se je držal ob strani, Ivan Zapečnik, njegov solastnik, se je v glavnem ravnal tako kot Lenarčič in gotovo sporazumno z njim.

Oblasti so bile ob strani, največkrat kot opazovalec, sicer so res dopuščale po uredbi o minimalnih mezdah z dne 20. II. 1937 nezakonito zasedbo kamnolomov, niso pa ničesar storile, da bi lastnike pripravile na resne pogovore. Izrazito nedejaven je bil okrajni glavar Ivan Milač, v Josipdolu je pošiljal le svoje uslužbenke. Lenarčič in Zapečnik sta večkrat kršila 15. člen že omenjene uredbe, ki pravi, da se morata poravnave udeležiti obe strani. Za lastnika v tem primeru predpisi niso bili obvezni.

Konec avgusta se je banovina, verjetno na zahtevo Beograda, odločila končati stavko tako, da je okrajnemu glavarju priporočila kaznovanje trmastih kamnosekov in voditeljev stavke ter pripraviti lastnike do popuščanja, da bi podpisali kolektivno pogodbo. Lokalne oblasti (Ivan Milač) so bile uspešne pri obsojanju delavcev na kazni, ne pa v tem, da bi pripravile oba lastnika na razumen kompromis. Čisto na koncu je sicer banovina in tudi notranje ministrstvo v Beogradu zahtevalo konec stavke v korist delavcev, toda brez uspeha.

Stavko je praktično vodilo vodstvo ZGDJ v Ljubljani (Ignac Tratar) in v Mariboru (Alojz Horvat), ki se je pokazalo večkrat popustljivo skupaj z Delavsko zbornico, zlasti na koncu, ko jim je šlo le za to, da bi končali stavko. Res so dosegli kolektivno pogodbo, ki pa ni prinesla ničesar. Težko je zdaj reči, ali ni vodstvo, ki je vendarle bilo izkušeno, napačno ocenilo položaj. Če bi prej izpraznili kamnolome in se začeli pogajati, bi morda le preprečili odpuščanje polovice delavcev. Ali ni morda že 18. avgusta bila bitka za delavce izgubljena, ko sta gospodarja izjavila, da ne nasprotujeta zasedbi kamnolomov? Kamnoseki in vodstvo je s tem šlo na limanice. Lastnika sta takrat verjetno že imela jasne račune. Na ta vprašanja ni bilo možno odgovoriti.

Kakšno vlogo je odigral Karel Doberšek, ni povsem jasno. Vprašanje je, zakaj je prišel in na čigavo željo? Ali je res, da ga je prišla Delavska zbornica, kot je sam povedal na sodišču? Na kakšen način je hotel pomagati stavkajočim? Iz njegovih akcij, ki jih poznamo, je videti domnevo, da kot poslanec lahko posreduje med delavci in oblastmi. Proučeval je socialne razmere stavkajočih in vzroke njih nezadovoljstva ter rezultate posredoval okrajnemu glavarstvu in javnosti prek časopisja. Vztrajal je pri zasedbi kamnolomov. Za takratni sistem je bil to jalov posel, ker so obla-

Spomenik na Tjentištu. Simbol legendarnih partizanskih bitk na Sutjeski

sti štitele podjetnika, kot smo že videli. Kdaj in zakaj je zapustil Ribnico, iz dostopnih virov ni videti. Oblasti so ga obtoževale, da je kriv na nadaljevanje stavke, ker je hujškal delavce, naj vztrajajo pri zasedbi kamnolomov.

Ostalo je odprto vprašanje, kaj je poskušalo ob tej stavki storiti takratno vodstvo KPJ. Ignac Tratar je bil takrat član CK KPS. S kakšnim navodilom in na čigavo pobudo sta prišla med kamnoseke Lampret in Gal, ki sta vendarle bila predstavnika ilegalne komunistične stranke. Na ta vprašanja bo lahko odgovorili z nadaljnjim proučevanjem virov.

Posebnosti tega dogajanja so bile naslednje: Nekaj posebnega je bilo že to, da sta dva podjetnika imela kamnolome skupaj in ju je ločil baje le en kol. Gotovo je, da sta ravnanje do delavcev usklajevala, da najbrž nista bila medsebojna konkurenta. Druga posebnost je bila ta, da so oboji delavci enotno nastopali, lastnika pa proti njim. Dne 20. avgusta sta skupaj razglasila stavkajoče za odpuščene. Ko so bili oktobra že do kraja izčrpani, so popustili Resovi, ker je bil prej pripravljen končati stavko. Naslednja značilnost je bila izjemna vztrajnost kamnosekov, dokajšnja brezbriznost oblasti in popolna neodgovornost obeh lastnikov. Zdi se, da so ju bolj vodila čustva kot hladni računarski razum. Posebnost je bila tudi to, da so kamnoseki bili skozi vso stavko in še po njej, rekli bi, disciplinirani oziroma mirni. Orožniška poročila in poročila okrajnega glavarja vztrajno podčrtujejo, da je bil ohranjen red in mir. Nad vsem tem pa je visela zunanjepolitična nevarnost, tj. čehoslovaška kriza. Gotovo so te dogodke v Josipdolu in v Ribnici izkoristili nacisti onstran meje in njihovi simpatizerji v Dravski dolini.

Za kamnoseke je bilo najhujše to, da je večina ostala brez dela tik pred zimo. Orožniško poročilo¹⁰³ z dne 24. oktobra pove o njihovem trudu na vse načine, da bi se nekako rešili. Kamnoseška zadruga v Ribnici je sprejela 10 delavcev. Če bi dobila posojilo, bi jih lahko zaposlila še 20. Posojilo je iskal Karel Doberšek, sedaj že bivši poslanec nekje na Hrvaškem. Ali ga je našel, ne vemo. Razmišljali so o kamnolomu Jakoba Urbanca v Lehnu, kjer bi se lahko zaposlilo 20 ljudi. Približno 20 jih

⁹³ Glej opombo 83.

⁹⁴ Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, fond Delavska zbornica, fasc. 31, mapa II.

⁹⁵ PAM, f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39. Dopis ministrstva za notranje zadeve z dne 7. X. 1938.

⁹⁶ Službeni list dravske banovine, 20. II. 1937, str. 114.

⁹⁷ Neodvisnost, 1. V. 1937, št. 17, str. 2.

⁹⁸ PAM, f. o. Dr. 1939, 3. šk. ovoj 1088/39.

je nameravalo odpotovati v Jablanico v Bosni. V dokumentih ni podatkov, da bi se od tega kaj uresničilo.

Koliko od njih je poskušalo iti na delo v Nemčijo ali koliko jih je šlo, o tem nisem našel stvarnih podatkov. Dva sta odšla v Nemčijo (k rajhu priključeno Avstrijo) nezakonito, in so ju vrnila.¹⁰⁴

Kot smo že rekli, Lenarčič je 1. novembra podpisal kolektivno pogodbo, ki delavcem ni prinesla ničesar. Delo je začel 4. novembra in v enem tednu je zaposlil 40 delavcev. Sto jih je ostalo brez dela. Dne 28. decembra je kamnolom zaprl, češ, da je sezonski obrat, ki pozimi ne dela.¹⁰⁵ Začel je delati šele 1. marca 1939 in v 8 dneh je sprejel 50 delavcev, več pa jih ni mogel, kot pravi poročilo, ker ni imel naročil.¹⁰⁶

Pri Resu je delalo okoli sto ljudi in je nameraval pozimi ustaviti delo za dva meseca, ker je delal na zalogo.¹⁰⁷ Zato sta se predsednik lokalne organizacije ZGDJ v Ribnici Anton Ambrož in delavec Peter Pungartnik obrnila na občino in povedala, da bo Res 17. decembra odpustil vse delavce. Občina se je obrnila na banovino z dopisom, kjer pravi: Ker so delavci »...popolnoma izčrpani se prosijo naslov, da vpliva pri granitolomu Antun Res i drug, da bi se z delom preko cele zime nadaljevalo...«¹⁰⁸

Dne 19. decembra je podjetje prenehalo delati zaradi hudega mraza in velikih zametov, kot pravi v svojem dopisu okrajnemu glavarju.¹⁰⁹ Kakor je videti, so čez nekaj dni nadaljevali delo zaradi toplejšega vremena in tudi zaradi posredovanja okrajnega glavarja. Iz poročila ni videti, če so ustavili obratovanje ali ne. V drugi polovici januarja so že delali,¹¹⁰ toda le s 60 delavci, pozneje naj bi postopoma povečali zaposlenost.¹¹¹

Največja brezposelnost je bila decembra, ko so ostali brez dela tudi gozdni delavci. Viri navajajo, da je bilo v tej mali občini takrat 200 sposobnih moških brez dela in seveda brez dohodkov za življenje.¹¹² Res je bilo, da so kamnolomi vsako zimo skrčili obratovanje zaradi mraza in snega, toda takrat bi vsak rad delal kljub zimskim nadlogam, samo da bi kaj zaslužil. Tudi podjetnika sta prišla v težave in sta se sklicevala, da nimata naročil in da ne moreta zaposliti več delavcev.

Kljub temu, kar se je zgodilo, Lenarčič ni opustil svoje prakse. Dne 8. novembra 1938 je poslal okrajnemu glavarju nekako »opozorilo«, češ, ker se širijo o stavki »tendenciozne« vesti, daje v njem »dejansko« sliko zaslužkov v svojem kamnolomu.¹¹³ Navedenega opozorila nisem našel. Dne 18. marca 1939 je spet opozarjal okrajnega glavarja, da se v Resovem kamnolomu širijo vesti, da bodo delavci, ko bodo podjetniki imeli dovolj naročil, stobili v stavko. Te govorice so lahko bile resnične. Dalje opozarja na sestanek, ki ga je ZGDJ sklical v gostilni Antona Poka v Lehnu, in ga je vodil »pokretač zadnje stavke« Alojz Horvat. Ob tem prosi, da glavar prepreči vsako rovarjenje. Firma ne more ob takem stanju sprejeti dobav, brez njih pa ne more zaposliti delavcev. Na tem sestanku je bilo o stavki rečeno le to, da stavka ni uspela, ker kamnoseki niso bili složni.¹¹⁴

Posledica nesrečne stavke ni bila samo ta, da je ostalo polovico delavcev brez dela (kajti do decembra 1938 je odšlo v druge kraje samo 17 kamnosekov), ampak je povzročila med njimi razprtije in zgubili so politično voljo. V prvi polovici 1939. leta lokalna organizacija ZGDJ sploh ni mogla sklicati občnega zbora zaradi nesklepčnosti. Orožniki so sporočili za lastnike in oblasti najbrž veselo novico, da »...ta organizacija sedaj sploh nima članstva«.¹¹⁵ Vse do 1941. leta ni več dokumentov o tej organizaciji.

Ob tej veliki nesreči za kamnoseke so oblasti od njih zahtevale dlakocepsko upoštevanje zakonov. Ker je podjetje opovedalo zaposlitev vsem delavcem, »...torej tudi delavskim zaupnikom, zato je potrebno, da se izvolijo, kadar začne podjetje obratovati, povsem novi zaupniki in sicer bo moral izvesti volitve nov volilni odbor, sestojec se izmed nadaljnjih zaposlenih delavcev«.¹¹⁶ V tem primeru je šlo

za zaupnike v Lenarčičevem kamnolomu, kajti v Resovem zaupnikov sploh ni bilo. Toda oblasti niso zahtevale volitev v Resovem podjetju, kajti ostale so zveste svoji miselnosti in praksi.

¹⁰⁴ Prav tam. Koncept poročila okrajnega glavarja z dne 25. X. 1938.

¹⁰⁵ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 22. XII. 1938 in 12. I. 1939 ter dopis banske uprave z dne 7. XI. 1938.

¹⁰⁶ Prav tam. Poročilo orožnikov iz Ribnice z dne 8. III. 1939.

¹⁰⁷ Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 14. XI. 1938.

¹⁰⁸ Prav tam. Prepis dopisa obč. Ribnica banski upravi z dne 10. XII. 1938.

¹⁰⁹ Prav tam. Dopis z dne 19. XII. 1938.

¹¹⁰ Prav tam. Dokumenti z datumi 2. I., 10. I. in 18. I. 1939.

¹¹¹ Prav tam. Koncept dopisa okrajnega glavarja z dne 14. II. 1939.

¹¹² Prav tam. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 14. II. 1939.

¹¹³ Prav tam.

¹¹⁴ Prav tam. Lenarčičev dopis okrajnemu glavarju z dne 18. III. 1939.

¹¹⁵ Prav tam, 16. sk. ovoj 7679/39. Prijava lokalne organizacije ZGDJ v Ribnici. Orožniško poročilo iz Ribnice z dne 16. VI. 1939.

¹¹⁶ Prav tam, 8. sk. št. d. 3213/39. Dopis banski upravi (Inšp. dela) z dne 17. II. 1939.

LETEČI INTERVJU

(izposojeno iz Vigredi — glasilo OŠ Franja Goloba, Prevalje)

Katja Skrinjer (8. a) in Grega Koren (7. a) sta člana pionirske smučarske državne reprezentance.

Pozimi vaju malokdaj srečamo na šoli!

Oba: Nič čudnega, saj se potepava po Avstriji, Italiji in tudi po domačih smučiščih, kjer trenirava.

Kako usklajujeta pouk, učenje in treninge?

Katja: Težko je. Pri nekaterih predmetih ne bom ocenjena. Včasih prebedim tudi pol noči ob knjigi.

Grega: In še ocene niso takšne, kot bi rada.

Kako dolgo že živita tako dvojno življenje.

Katja: Smučam že 9 let.

Grega: Jaz pa 8.

Kaj vaju je navdušilo za ta šport?

Katja: Ne vem. No, govorili so, da sem talent, pa sem poizkusila. To je postalo moje veselje in začela sem resno trenirati.

Grega: Najprej je trenirala moja sestra. Spremljal sem jo na treningih in začel tudi sam.

Kako se počutita na startu?

Oba: Napeta sva.

Kakšne so vajine želje?

Grega: Da bi se uvrstil v mladinsko reprezentanco in čez nekaj let, upam, v tekmovanje za svetovni pokal.

Katja: Čim več uspehov.

Špela, 8. a

Stanko Arnšek

Odhajanje

*Skozi priprta jutra
tavajo moji dnevi
počasi v dolino.
Čez oslepele spomine otroštva
in čez mrtve ajdove njive
hodijo med breje jeklene pošasti
po obljube.*

*Zareča griva dimaste žrebice
mi vsak dan znova
zareže tenko tenko nitko čez oči
in oznojeno kladivo mi kuje
tuje misli v srce.*

*Doma pa
zelene besede trav na vratah
umirajo nepokošene
in vetrove veje
jokáje rebrijo sleme na hiši
in bratovo pismo iz Nemčije pravi:
»Morda se vidimo spomladi...«?*

*Na tnalu pred hlevom
očetovi žulji
okorno drobijo poslednjo jesen.
V izbiri pod staro podobo
jagode mrtvega mólka
počasi štejejo materin koščeni molk.*

*Mimo domačije je šla
zadnja bela nevesta
in stari oreh za mostovžem
je za vselej skril
v svoja čakajoča nedra
zibelko nerojene ljubezni.*

*Skozi priprta jutra
tavajo moji dnevi
v dolino...*

Ivan Hamun

Spomin na sina

*Sedi za mizo stara mati,
album v rokah drži,
gleda slike dragocene,
ob njih pa briše si oči.*

*Gleda sliko sina;
z njim sta zadnjič se objela,
ko je odhajal v partizane,
ji zadnjič je podal roko.*

*Iz borbe hude se ni vrnil,
ga zadela je granata,
grob njegov je daleč v hribih,
krije ga zelena trata.*

*Ko spet album svoj zapira,
spomin na sina ji ostane,
v mislih z njim je, in ni sama,
na to pa vedno je ponosna,
da je mati borca, partizana.*

Silvo Zunko

Razmišljanje ob nekem slovesu

Zopet je, kot že tolikokrat to pomlad, zajokal navček pri Sv. Barbari. Stopal sem v dolgi vrsti za pokojnikovo krsto in ker sva bila čisto na koncu dolge kače, sva si s sopotnikom izmenjala tu in tam kakšno besedo. Tako na splošno o pokojniku, o obredu, kateremu sva bila pravkar priča, malo o vremenu, tako kot pač govoriš z naključnim znancem. In ko smo še vedno vijugali med grobovi, nama pa je že zmanjkalo tem, me je nenadoma prešinil spomin na obred pred mrliško vežico.

Oglasil se je bobenček in prekinil poslavljanje od pokojnika, pihalni orkester je zaigral žalostinko, pevci so zapeli, na posled pa je kaplan priprosil njegovi duši večni mir in pokoj. Žebranje in »amen« in s tem je bilo vsega konec. Istočasno pa sem se spomnil na pogreb »velmoža« iz naše fabrike, govor v njegov spomin in »posmrtno čaščenje«, ki se je razvleklo v debelo uro, zastave in venci organizacij. In nato človek nehote naredi primerjavo, konec koncev pa pride do spoznanja: Poglej, kaj imaš, ko 40 let delaš v jeklolivarni in čistilnici, potem, ko si delal po 24 ur na dan, potem, ko si delal sobote in nedelje. Pa ne zase, kajti penzija ti je bila presneto skromna, ampak za našo fabriko. Malo je takih! Toda ob tvojem slovesu ni bilo niti enega tvojih, čeprav bivših »predpostavljenih«, ki bi ti morda rekel: »Hvala ti za tvoje delo, pravzaprav za tvoje življenje, ki si ga podaril fabriki.« Nikogar ni bilo, čeprav dvomim, da so prav vsi prezrli osmrtnico, če že niso bili obveščeni in naprošeni. Tudi o tem sem potem spregovoril s sopotnikom in tudi on se je strinjal s tem. Še več, tudi on je navedel podoben primer.

In ko sem potem, zvečer doma, premišljeval o tem, mi nikakor ni šlo v glavo, da je delo človekovih rok, tisto pravo, garanje, danes tako malo cenjeno, pa čeprav so časopisi in razni govorniki polni besed o tem, da naj ravno delo in spet delo prinese današnjemu človeku blagostanje in uspeh naši družbi.

Štefan Lednik

Rudolf Galob

(Mežiški šolnik, narodni delavec in čebelar)

4. februarja 1986 smo se na pokopališču Mirje v Mežici poslovili od Rudolfa Galoba, dolgoletnega upravitelja osnovne šole v Mežici.

Luč sveta je ugledal 18. aprila 1900 v Brnci, v spodnji Ziljski dolini na Koroškem. Mladostna leta so mu tekla v znani zavedni kmečki Markovi hiši v rojstnem kraju.

Odbor društva Sokol Mežica. V sredini starosta Rudolf Galob

Oče mu je prišel na Brnco iz sosednjih Malošč, kjer je bil doma pri domačiji Trupej, visoko v Karavankah, pod Trupejevim poldnem. Predniki rodovini so menda bili s Hrvaške, od koder so se pred davnimi leti priselili sem gor. Domačija pri Trupeju je bila vseskozi narodnostno trdna. V prevratnih dneh, po koroškem plebiscitu, je tu našel zavetišče tudi župnik iz Marije na Zilji, pisatelj Ksaver Meško, ko je moral spomladi 1919 zbežati pred podivjanimi Volkswehrovci. Od Trupeja so ga spremili pri njegovem begu čez Karavanke na jugoslovansko stran. Ob drugi preizkušnji čez dve desetletji je hiša dala znane partizana Janeza Galoba-Trupeja, ki je bil celo izvoljen za člana pokrajinskega odbora OF za slovensko Koroško.

Ko sva nekoč pred leti govorila z Rudolfom Galobom, sem ga pobaral, ali ne izvira morda njegov priimek — ki so ga v uradnih papirjih zapisali tudi Gallob — iz imena Golob, mi je pritrdil. Do spremembe je menda prišlo pač zato, ker so v narečju Golob izgovarjali po domače kot Gavób. Torej z v namesto l in s poudarkom na drugem zlogu. Ko so nekaj primke zapisovali v matične bukve, so pač v, ki se v nemščini izgovarja kot f, zapisali bolj blaglasno nazaj v l. In tako je iz Goloba nastal Gallob.

Življenje v spodnji Zilji je bilo v tistih časih po Majarju »Ziljskem« in ob Grafenaverjih, ko je mladi Rudolf odrasčal, narodnostno zelo razgibano. Tudi njemu se je ob tem izoblikoval klen, narodno zaveden in napreden značaj.

Med prvo svetovno vojno se je vpisal na celovško učiteljsko šolo. Od 1. aprila 1919 do odhoda jugoslovanske uprave iz plebiscitne cone A, 27. oktobra 1920, je učiteljeval v Kotmari vasi. V predplebiscitnih in plebiscitnih dneh je sodeloval pri kulturnem in političnem delu. V Kotmari vasi je bil med ustanovitelji narodne straže. Pripovedoval mi je, kako je nekoč kot kurir nosil neko pomembno zaupno pošto iz Celovca po nemški zasedbeni coni do Brež, kjer je imel tedanji predsednik Narodnega sveta za Koroško dr. Janko Brejc svoje posestvo. Ker so ga mnogi Volkswehrovci poznali

in ga imeli slabo zapisanega, je bila ta pot prav razburljiva in nevarna.

Po amnestiji mednarodne plebiscitne komisije, ki naj bi »odrešila« vse za sodelovanje v preteklih plebiscitnih borbah in spopadih, se je lahko vrnil v svoj rojstni kraj Brnco. Tu je čakal na učiteljsko službo kjerkoli na Koroškem. Prošnjo za namestitev je vložil novembra 1920, negativno rešitev z Dunaja pa je dobil šele oktobra 1921. Zaradi tega je bil prisiljen prositi za jugoslovansko državljanstvo. Nato je v Ljubljani najprej končal šolanje na učiteljski šoli, česar v Celovcu ni mogel storiti, saj so ga s tamkajšnjega učiteljskega vrgli.

S 1. novembrom 1921 je bil nameščen za učitelja na osnovni šoli v Mežici, v kraju, ki mu je postal drugi dom za naslednjih šest in pol desetletij, vse do smrti. Tu je na šoli delovalo že več učiteljev-begunciev s Koroške, ki za njih nova republika Avstrija ni imela več kruha. Med njimi upravitelj osnovne šole J. Feinig in znani socialist in delavski buditelj Vinko Mödendorfer, oba rojaka iz Ziljske doline.

Rudolf Galob se je takoj po prihodu v kraj močno vključil v kulturno, politično in društveno delo. Bil je eden ustanoviteljev telovadnega društva Sokol, njegov voditelj in večletni starosta. Sodeloval je pri Planinskem društvu, pri njem je bil tudi tajnik leta 1930 ustanovljenega zimskošportnega odseka. Omeniti je, da pripada Galobu tudi primat prvega mežiškega smučarja, saj je že l. 1921 prinesel s seboj par vojaških smuč, ki jih je bil kupil v Celovcu.

Ves čas pred drugo svetovno vojno je vzdrževal tesne stike s koroško stranjo onstran meje, predvsem s pevci iz domače Brnce, ki so v Mežici večkrat gostovali, pa s Foltijem Hartmanom, libuškim in pliberškim pevovodjem, in še z drugimi. Pri njem so se oglašali še drugi narodni in kulturni delavci, kot npr. učitelj Aicholzer, dr. Fellacher, dr. Šašel itd.

Po odhodu Feinige iz Mežice je postal Rudolf Galob l. 1932 upravitelj osnovne šole, kar je ostal vse do upokojitve leta 1955, z izjemo okupacijskih let 1941—1945.

Poleg poklicnega dela na osnovni šoli in v otroškem vrtnu, ki ga je tudi oskrboval, ter poleg političnega in kulturnega dela, se je s posebno vnamo posvetil izobraževanju tako mladih kot starejših v vrtnarstvu, sadjarstvu, zlasti pa v čebelarstvu. Do slednjega je imel sploh posebno naravno nagnjenje, saj je že njegov oče bil znan čebelar. Ob dobro urejenem šolskem vrtu je vodil tudi praktično delo vrtnarstvih, sadjarskih in čebelarstvih krožkov. Tesno čebelarstvo je gojil z Gregorjem Pustnikom, nekdanjim starejšim čebelarjem s trdne Pustnikove kmečke domačije. Gregor je že v dobi stare Avstrije imel čez sto panjev čebel. Izumil je tudi nekakšen svoj panj, ki ga je razstavljal na raznih čebelarstvih razstavah od Dunaja do Prage in ga je tudi uspešno prodajal. Čeprav brez posebnih šol, je Gregor Pustnik, po pripovedi Galoba, celo dopisoval tu in tam v razne čebelarstvene liste.

Rudolf Galob je aktivno sodeloval tudi v raznih učiteljskih strokovnih združenjih. Pri tem je tesno sodeloval s prevajalskim učiteljem Karlom Doberškom, ki se je poleg »politike« pečal precej tudi s sadjarstvom. Pa s Petrom Močnikom, vnetim učiteljem in čebelarjem iz Libelič, ki je postal leta 1924 šolski nadzornik.

Takoj po vdoru nemških okupatorjev so ga gestapovci aretirali že v petek, 11. aprila 1941 popoldne, obenem z mežiškimi dekankom Janezom Hornböckom, ostalimi duhovniki iz doline in nekaterimi drugimi vidnejšimi javnimi delavci. Do 17. aprila 1941 so bili vsi skupaj zaprti na Prevaljah, nato pa prestavljeni v Celovec. Ko so Nemci 4. in 5. julija 1941 izseljevali v Srbijo prve družine, so bili na seznamu tudi Galobovi, vendar so po posredovanju znancev začasno utekli tej usodi. 9. avgusta 1941 je bil Rudolf Galob prepeljan iz Celovca v taborišče Št. Vid nad Ljubljano, od koder naj bi bil z družino vred izseljen v drugem valu v Bosno. Vendar do teh izselitev v Bosno ni prišlo, ker so se spodaj že pojavljali partizani in borbe. Ko so 27. avgusta 1941 Nemci izpraznili taborišče v Št. Vidu, se je lahko vrnil v Mežico, vendar v pričakovanju izselitve v Nemčijo, kamor so jeli leta 1942 preseljevati slovenske družine iz Koroške onstran meje.

Do konca okupacije je nato opravljal pomembno pisarniško delo na mežiški občini. Obenem je pomagal pri domačem gospodarstvu, saj so pri hiši, kamor se je priženil (Guttenberger), imeli poleg trgovine še manjšo krajevno elektrarno, mlin in cirkularno za drva.

Po osvoboditvi, maja 1945, je nekaj časa deloval kot tajnik in blagajnik na občini oziroma pri takratnem ljudskem odboru. Pri OF je prevzel funkcijo kulturno-prosvetnega referenta. S 1. junijem 1945, ko so se šolski prostori že nekoliko sprostili vojaštva, je zopet prevzel mesto upravitelja osnovne šole. Tedaj je bila v Mežici tudi ukinjena meščanska šola, delujoča od leta 1926. Mesto nje pa je bila ustanovljena nižja gimnazija. Leta 1955 so se s šolsko reformo nižje gimnazije ukinjale, ustanavljale pa so se osemrazredne osnovne šole. Tako tudi v Mežici. Njen ravnatelj je postal Pavel Planinšek, Rudolf Galob pa je stopil s 1. julijem tega leta v pokoj. Ven-

dar je zaradi pomanjkanja učiteljev poučeval na šoli še nekaj let honorarno.

Po upokojitvi se je zopet z vso vnamo posvetil čebelarstvu. Dolgo je vodil v kraju čebelarstvo družino, jih pomagal ustanavljati še po drugih krajih. Precej je predaval daleč naokrog in sodeloval je v raznih čebelarstvih združenjih. Za svoje neumorno delo je prejel »zlato čebelo«, priznanje Čebelarstvene zveze Slovenije.

Tudi v tem obdobju je aktivno sodeloval pri kulturno-prosvetnem delu, večkrat je bil odbornik KLO Mežica, član organizacije zveze borcev itd. Kot njen član je poslednja leta večkrat razočaran omenil krivico, da mu ni bilo priznано svojstvo »koroškega borca«, čeprav sicer ni bil pod orožjem pri Malgaju ali pri Maistru, a je vseeno sodeloval pri narodni straži ter opravljal mnoga odgovorna in nevarna opravila v obdobju bojev za Koroško.

Velika množica ljudi je prihitela na mežiško pokopališče, da se poslovijo od svojega nekdanjega učitelja in sodelavca pri nešteti krajevnih dejavnostih. Vrsta govornikov je osvetlila njegovo bogato življenjsko pot in se mu zahvalila za dolgoletno plodno delo, tako v času bojev za Koroško in ob plebiscitu kot pri delu na mežiški šoli in pri delu za splošen napredek kraja, domovine in vse skupnosti. Akordi rudniške godbe so izzveneli in mladi pevci iz njegove nekdanje šole so mu v poslednje slovo zapeli med drugim tudi pesem »Rož—Podjuna—Zila«. Tako so simbolično poudarili sklenjeno življenjsko pot, ki se je pričela pred 86 leti ob Zili, v Brnci pod Dobračem, končala pa se je prav tako na ljubljenskih koroških tleh, v Mežici, pod Matjažovo Peco.

Peter Čas

Ivanu Lipovniku

Skoro bo minilo 53 let, odkar ti je stekla zibel na tej lepi, vzorni Lipovnikovi domačiji.

Že kot otroka, leto in pol starega, te je doletela kruta usoda. Izgubil si ljubečo roko materino. Mati ti je zapustila polovico Lipovnikovega posestva. Ob vzgoji očeta in njegove druge žene Anke si srkal sadove te zemlje, z njo odrasčal, jo že v rani mladosti začel rahljati in ceniti. Odrasel si na njej v nepremagljivega delavca. Leta 1959 si si izbral nevesto na oni strani hriba, pri Grilu na Libeliški gori. Pripehljal si jo na Lipovnikov grunt. Oče Ivan je takrat že bolehal za zahrbtno boleznijo in jeseni leta 1959 tudi podlegel. Prepustil je krmilo tebi, ti pa si se s svojo pridno ženo Katro še bolj zagnano lotil obnove in ustvarjanja lastnih ciljev. Ciljev in želja v krogu svoje družine. Nisi poznal 7- ali 8-urnega delavnika, delal si 16, večsih še več ur na dan. Večkrat pa ti je še ostala želja po večjem učinku. Ne vem,

Anzi, koliko delovnih let bi ti lahko prisodili, trdo si začel delati že kot otrok, po mojem najmanj dve polni pokojninski dobi, vendar tvojih sanj in hotenj je bilo še veliko. Rodili so se vama štirje otroci, tri hčere in sin, ki bi moral zdaj stopiti v zakonski stan. Veliko slavlje se je pripravljalo, vsi smo se veselili, najbolj pa seveda ti, saj bi ženo svojega edinega sina, kateremu si mislil zapustiti, ko bi prišel čas za to, svoje delovno mesto, toplo sprejel. Veliko si ustvaril, mislim, da ni tega te posebej omenjati, in kot dobrega človeka te poznajo širom po Koroški, zato pa še marsikdo ne more dojeti, da te ni več. Vedno sem se razveselil telefonskega klica, če si bil ti na liniji. V ponedeljek pa nisem mogel dojeti sporočila, da se je ati obrnil s traktorjem. Vprašal sem, če se je močno poškodoval, pa sem dobil odgovor: »Konec je.«

Težko si danes predstavljaš navezanost, kakršno sva gojila midva, saj v bloku, v mestu, že skoraj sosed sosedu ne pozna, čeravno ju loči le stena.

Spoznal sem te, ko sem bil še predšolski otrok. Tudi tvoj in moj oče sta si bila zelo dobra, večkrat sta se obiskovala, vedno sem spremljal očeta. Tako sva postala tudi midva dobra prijatelja. Občudoval sem

Ivan Lipovnik

tvojo nadarjenost in tvoje spretnosti, ko si kot samouk tipkal po harmoniki. Še vedno si rad potegnil meh, prišel si večkrat k meni na kakšna družabna srečanja.

Zdaj, te dni, ko sem bil pri tebi na domu, sem opazoval ljudi, ki so neprenehoma prihajali in odhajali, videl sem, kaj si pridobil s svojo plemenitostjo. Tvoje zadnje prebivališče v hiši je bilo zasuto s cvetjem, nešteto grenkih solz je bilo pretočenih. Najbolj grenke pa bi bile tvoje, Anzi, ko bi se zavedal, da zapuščas svoje najdražje, zlasti pa svojo najmlajšo hčer Anico.

Anzi, veliko načrtov si še imel, vendar jih ne boš mogel uresničiti. Vsi se zamišljamo nad tvojo usodo, s strahom ogledujemo strmine, obžalujemo tvojo nesrečo in se bojimo podobnih tragedij.

Ajžnik

Nova žrtev traktorja

Pri sodobnem kmetovanju smo hribovski kmetje izpostavljeni veliko težjim razmeram kot ravninski. Zs sama proizvodnja v hribih je dražja, delo neprimerno bolj oteženo in tvegano, kajti na nitki dostikrat ne visi samo materialna vrednost, naprava, stroj, ampak tudi najdragocenejši: življenje! Največkrat življenje mladega, aktivnega in dela voljnega človeka! Nepogrešljiva kmetijska mehanizacija vedno znova terja svoj krvni davek. Samo v naši občini se smrtno ponesreči letno en traktorist.

To je v sodobnem kmetijstvu težak in zelo boleč problem. Brez sodobne mehanizacije v kmetijstvu ne gre, ta pa je v hribovitih predelih tako tvegana. Proizvajalci traktorjev se sicer trudijo, da prilagajajo ta vozila strmim terenom, toda v celoti je to nemogoče, kajti strmina je bila in bo ostala strmina. Pri delu s tem delovnim strojem moraš biti previden že na ravnem in lepem svetu, toliko bolj pa to velja za strmino. Ni treba, da je traktorist raztresen ali šurjast, zadostuje en sam nepravilen, nepremišljen, prepozen ali prehiter ukrep, in usoda voznika je zapečaten! Ob izgubi človeka na izgubo traktorja niti ne pomislimo več. Dokazano je, da se največ nasreč s traktorjem pripeti na mestu, kjer traktorist ni bil prvič, iz česar sledi, da gre za popuščanje pozornosti. Torej človeški faktor!

Nikoli ne bomo zvedeli, katero od teh napak je naredil rajni Lipovnik. Vemo, da je bil zelo pridn, pravi garač, ne moremo mu pa očitati neprevidnosti. Seno je nosil domov. Kot dobremu živinorejcu mu je bilo veliko do tega, da spravi čim prej pod streho suho seno, poleg tega so se pri hiši pripravljali na vesel dogodek, ki naj bi bil konec tedna.

Tistih nekaj hektarjev ravnine, ki jo premore Tolski vrh, je že davno pozidane, drugače je celoten zaselek hribovit. Največja strmina je na Spodnjem Tolstem vrhu, kjer naklon spominja na streho. Ljudje, ki živijo tod, pač ne smejo imeti vrtoglavič. Pogled z Dobrija ti daje misliti, da je na tem bregovju uporaba kmetijske mehanizacije nemogoča. Vendar jo tam kmetje uporabljajo, ker hočejo iti v korak s časom. Če bi bil tako skrbno obdelan tudi vsak košček zemlje v ravninskih predelih, bi bila naša država močan izvoznik hrane!

Na vrhu tega pobočja leži znana kmetija Lipovnik. To lepo slovensko ime predstavlja oboje: hišno ime in priimek, kar pomeni, da je rod zelo star. Hiša je znana po izjemno pridnih ljudeh, ki pa so tudi zelo prijazni in gostoljubni.

Kdo ni poznal rajnega Lipovnika, tega zmeraj nasmejanega in tako ponižnega človeka? Prav prijetno se je bilo pogovarjati z njim, najraje je govoril o kmetovanju, za politiko se ni zanimal. Posebno mu je ležala živinoreja, saj je bil tiste sorte živinorejec, za katere pravimo, da mu živina stori. Uspevala pa mu je zato, ker je imel do nje veliko veselje in ljubezen. Iz teh bregov je letno oddal po pet, šest kapitalno spitanih bikov!

Lipovnikov grunt je z njim v trenutku izgubil dobrega gospodarja, njegova družina skrbnega in ljubečega moža, očeta, živina pa rejca, ki bo težko nadomestljiv! Kmetijska zadruga Prevalje in TOK gozdarstvo Ravne pa sta izgubi-

li vestnega kooperanta, ki je svoje obveznosti vselej redno izpolnjeval.

Hvaležen spomin na njega bo v vsej bližnji in daljni soseski še dolgo živel!

Nobena nesreča ni zadnja!!

Rok Gorenšek

Zvodnikova mama

Hotuljci smo onemeli v žalosti. Srca in duše nam je napolnila bridka misel, da so se raskave, žuljave roke Zvodnikove mame, ki so toliko kerim ljubeče postregle s kruhom in moštom, klobasami in drugimi dobrotami, ustavile in omahnile. Oči, ki so nas tolikokrat tako prijaz-

Helena Trup — Zvodnica

no in ljubeče pogledale, so osteklenele in se zaprle za vedno. Noge, ki so zmeraj tako neumorno hitele, so otrpnile in obmirovale. Usta, ki so nas vedno tako prijazno in toplo vabila k sebi, so se zaprla in onemela. Srce, to vroče, materinsko, zmeraj skrbeče in ljubeče srce je izgorelo, oddalo zadnjo, poslednjo kapljico krvi, obmirovalo in se ustavilo za vedno.

Ostali smo sami. Zvodnikove mame, te dobre kmečke, slovenske matere, take, ki o njih pravi pesnik, da so dobre kot kruh, svetle kot sonce, ni več med nami in je nikoli več ne bo.

Rajna Zvodnica, Helena Trup, rojena Novak, se je rodila 2. aprila 1904 pri Jakobu na Tolstem vrhu v družini, kjer je bilo 7 otrok, šest sester in en brat. Še v otroških letih se je spoznala s kmečkim delom. Najprej kot pastirica. Pozneje kot mlado dekle pa kot dekla. Služila je tudi v gostilni pri KRIŽANU, TEDANJEM VASTNU V KOTLJAH, in na Brezju (Pirkofu). Od tam pa ni daleč k Zvodniku, zato jo je kmalu našel Kotnikov sin Jakob Trup, sedanji Zvodnik.

14. februarja 1927 sta se v hotuljski cerkvi poročila. Razen prave medsebojne ljubezni nista od kraja imela skoraj ničesar. Niti poštene strehe nad glavo ne. Pri Zvodniku tedaj še ni bilo te lepe hiše, ki stoji danes. Tam je tedaj stala le strgana kašča in na pol podrt hlev. Imela sta samo eno posteljo, ki sta jo potiskala iz kota

v kot, kadar je ponoči deževalo, pač tja, kjer je manj teklo skozi streho. Gospodarske razmere takrat so bile slabe. Prihajala je gospodarska kriza, kruha ni bilo, denarja še manj. Ljudje so se bili prisiljeni zadolževati. Petrolej za razsvetljavo so kupovali le po osminki litra. Toda z vztrajnostjo, pridnostjo in delavnostjo se jima je stanje počasi izboljšalo. Izboljšalo pa se je predvsem po zaslugi rajne Zvodnikove mame, ki je skoraj 60 let resnično podpirala cele tri vogale pri hiši. Rodila in vzgojila je pet otrok. Pridna in delovna kot čebela je skrbela za gospodinjstvo v hiši in na polju. Svinje, krave, vse je bila njena skrb. Vmes pa je prišla še druga svetovna vojna, in pomoč Zvodnikove hiše NOB in partizanom. Nenehna skrb in delo. Pri vsem tem pa je Zvodnikova mama daleč naokrog slovela po svoji prijaznosti in gostoljubnosti. Vsakdo, kdorkoli je prišel k hiši, je bil deležen te enkratne, prave slovenske, slovanske gostoljubnosti.

Skrbi in dela zanj takorekoč do njenega poslednjega diha vključ 82 letom starosti ni zmanjkalo. Še do odhoda v bolnišnico 14 dni pred smrtjo je sama molzla krave, krmila svinje, kuhala in skrbela za bolnega moža, prav tako pa tudi za ljudi, ki so prihajali k hiši. Človek kar ne more prav verjeti, kako je vse to zmogla, saj je bila videti krhka, drobna ženička. In vendar je vse sama opravila in postorila. Za moža, ki so mu morali odvzeti nogo, pa je še posebno ljubeče skrbela, mu stregla in ga negovala. Zato ni čudno, da je tako rekoč izgorela in se do zadnje kaplje krvi razdala za Zvodnikovo domačijo in svojo družino.

Poleg obilice skrbi, dela in trpljenja pa je življenje naklonilo rajni Zvodnikovi mami tudi nekaj veselja in radosti. Otroci, vnuki in pravnuki, ti so bili njeno veselje. Ko so zgradili nova poslopja, napeljali elektriko, vodovod, se je veselila. Posebno srečna in vesela pa je bila februarja 1977, ko sta z možem čila in zdrava praznovala zlato poroko, 50-letnico srečnega zakona. Škoda, le še 9 mesecev ji je še manjkalo, pa bi lahko praznovala biserno poroko. Prepričani smo, da z njeno smrtjo spomin na Zvodnikovo mamo, na njeno dobroto, pridnost in gostoljubnost ne bo zamrl. Spominjali se je bomo in si jo skušali jemati za vzor, posebno v težavah. Zakaj Zvodnikova mama nam je zares lahko vzor.

Fotografije so prispevali: Helena Merkač (naslovna fotografija), Franc Telcer, Silvo Jaš, Stefan Lednik, Miran Cas, Franc Opek, Marjan Mauko, Rudi Vončina, Jože Segl, OŠ Prežihov Voranc, OŠ Franjo Golob, Gregor Klančnik, Franc Gornik, Rok Gorenšek in Fotoarhiv Koroškega fužinarja.

Izdaja delavski svet Železarne Ravne. Ureja uredniški odbor: Silva Sešel, Jože Kert, Fanika Korošec, Rudi Mlinar, Jože Šater, Mitja Šipek, Maks Večko, Dušan Vodeb in Jože Zunc. Glavni in odgovorni urednik: Jože Šater. Telefon 861 131, interni 497. Lektor Marija Potočnik. Tiska ČGP Večer, Maribor.

V svetu Koroškega fužinarja so poleg članov uredniškega odbora tudi: Stanko Bodner, Jurij Glavica, Ivan Leitinger, Filip Jelen, Marija Kolar, Janez Mrdavič, Franc Rotar in Ivan Žunko.

Glasilu je po 7. točki prvega odstavka 36. člena zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu (Uradni list SFRJ, št. 33/72) in mnenju sekretariata za informacije SRS, 421/72 prosto plačila prometnega davka.